

T. D. K.

دکتر جواد هیئت
تهران - خیابان فلسطین شمالی شماره ۱۵۱
طبقه اول تلفن ۶۴۶۶۳۶۶

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÛRK TERCÜMESİ

ÇEVİRENİ
BESİM ATALAY
TÜRK DİL KURUMU GENEL ÖZEK ÜYELERİNDEN
KONYA SAYLAVI

CİLT
II

Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA - 1985

دکتر جواد هیئت

طهران - خیابان فلسطین شمالی شماره ۱۵۱

طبقه اول تلفن ۶۶۶۳۶۶

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

SÂLİMDEN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تَبْدَى tapdı: "قُلْتَنگَرِگَ تَبْدَى" kul Tengrige tapdı =
kul Allaha taptı", "أَلْخَانَا تَبْدَى" ol
Xanka tapdı = o, Hakana hizmet etti".
Başkası da böyledir; "أَلْنَانَجِي تَبْدَى" ol
nengni tapdı = o, yiten şeyi buldu",
(تَبَار - تَبَار tapar - tapmak).

تَبْدَى tepdi: "أَلْفُلْ تَبْدَى" ol kulin tepdi = o, kö-
lesini ayağıyle tepti", (تَبَار - تَبَار
teper - tepmek).

چَابْدَى çapdı: "أَرْسُفْدَ لَجْبْدَى" er suwda çapdı = adam su-
da yüzdü", "أَلْأَتِي جَبْدَى" ol atın
gıbık birle çapdı = o, atını çubukla
yavaşcana vurdu, gırpıştırdı"; "جَمَقْ
تَبْدَى" çomak tat boynın çapdı =
müslüman, gâvurun boynunu vurdu". Uy-
gurca. "أَرْأَفْجَبْدَى" er ewin çapdı = a-
dam evini arı çamurla sıvadı", (جَبَار -
جَبَار çapar - çapmak).

سَابْدَى sapdı: "يَغِي يَغِي سَابْدَى" yiği yigne sapdı = terzi
iğneye iplik geçirdi", "أَلْفَشْرَقْتِن سَابْدَى"

ol kuş kanatın sapdı = o, kuşun kana-
dını sardı". Bir şey, kendi cinsinden
eksik kalır veya az olup ta başka bir
şeyle tamamlanırsa, sarılırsa yine
böyle denir, (سَبَّاز - سَبَّاق) sapar -
sapmak).

قَبْدِي kapdı: "أَرْتُونُ قَبْدِي" er ton kapdı = adam elbise
kaptı". Başkası da böyledir; "أَغْلَانِعُ يَبْدِي"
اغلانیغ یئل کپدی = çocuğa yel
dokundu" (çocuğa cin yeli dokundu),
(قَبَّاق - قَبَّاز) kapar - kapmak). Yel,
elbise ve elbiseye benzer şeyleri u-
gurursa yine böyle denir.

قَبْدِي kopdı: "أَرْتِيَارُ وَيَبْدِي" er yokarı kopdı = adam ye-
rinden ayağa kalktı", "تَيْبِي قَبْدِي" tüpi
kopdı = tipi koptu, tipi çıktı", "قَشْرُ"
قش کوش کپدی = kuş kalktı". Başkası
da böyledir; (قَبَّاق - قَبَّاز) kopar - kop-
mak).

بِغْدِي bığdı: "أَرْتَانُ بِيغْدِي" er et bığdı = adam et kes-
ti". Başkası da böyledir; (بِيغَّاق - بِيغَّاز)
bığar - bığmak).

سَيْغْتِي sağtım: "مَنْ يَبْدِي سَيْغْتِي" men yıpar sağtım = ben
misk sağtım". Başkası da böyledir;
"أَلْفَاكَا سَوْفُ بِيغْدِي" ol ewge suw sağdı = o,
eve su sağtı". Başkası da böyledir,
(سَيْغَّاق - سَيْغَّاز) saçar - saçmak).

سَيْغْدِي sığdı: "أَرْتِيْبِيغْدِي" er sığdı = adam sığtı", (سَيْغَّاز)
سېغار - sıçmak). Başkası da

böyledir.

قَبْدِي kaçdı: "أَرْتِيْبِيغْدِي" er kaçdı = adam kaçtı". Baş-
kası da böyledir; (بِيغَّاق - بِيغَّاز) kaçar -
kaçmak).

قَبْدِي koçdı: "أَلْ مَنِيْ قَبْدِي" ol meni koçdı = o, beni
koçtu, kucakladı", (بِيغَّاق - بِيغَّاز) ko-
çar - koçmak).

كَبْجِي keçti: "أَيُّ كَوْنُ كَبْجِي" ay kün keçti = ay, gün geç-
ti", "أَرْتِيْبِيغْدِي" er suw keçti = adam
su geçti". Başkası da böyledir; "أَرْتِيْبِيغْدِي"
er keçti = adam geçti, öldü", (بِيغَّاق - بِيغَّاز)
keger - keçmek).

كَبْجِي köçti: "سُوْجِيْ سُوْجِيْ" sü köçti = asker göçtü". Baş-
kaları da böyledir; (بِيغَّاق - بِيغَّاز) kö-
çer - köçmek).

Doğrusu, sert harflerde mâzi
alâmeti olan > harfi, söylenişi tat-
lılaştırmak için ت ye çevrilmektir.
Sert harfler şunlardır: (sert ب = p),
(sert ج = ç), (ق = k) ve (sert ك =
ke).

Bunlardan başka harflerde doğ-
ru olan, mâzi sıygası > ile söylen-
mektir; çünkü bu, daha güzeldir; ni-
tekim şu parçada gelmiştir :

تَنْلَا بِلَا جَالِمِ
تَرْكُولُ سَيْغَرِ جَالِمِ
يُغَايِقِي أَفْلَسُونِ

Tünle bile köçelim

Yamar suwin kegelim

Terngük suwin içelim

Yuwga yagi uwulsun

"Geceleyin göçelim, Yamar suyunu ge-
gelim, kaynaktan içelim, yufka duş-
man ezilsin".

(Geceleyin göçelim, Yamar suyunu ge-
gelim -bu bir deredir-; sızan, kay-
nıyan sudan içelim, yufka duşman
elimizde didik didik olsun).

بَرْدِي bardı: "أَلْأَفْكَا بَرْدِي ol ewge bardı = o, eve
vardı", (بَرْمَاق - بَرِير - باریر - barır - bar-
mak). Başkası da böyledir.

بُرْدِي bürdi: "أَلْبُحْبُوحُ أَغْزِي بُرْدِي ol yanğuk agzı Bür-
di = o, torbanın ağzını büzdü". Don
uçkurluğu ve torba gibi şeyleri büz-
mek için de böyle denir, (بُرْاز - بَرْمَاق)
bürer - bürmek).

بُرْدِي burdı: "بُورْدِي يَبَارُ يَبَارُ بُرْدِي = misk koktu".
Herhangi bir güzel kokulu şeyin kok-
masına da böyle denir; "سُوفْبُرْدِي suw
burdı = suyun buğusu yükseldi, su bu-
gulandı". Başkası da böyledir, (بُرْاز -
بَرْمَاق burar - burmak).

تُرْدِي turdı: "أَرِيْبَارُ وَرْدِي er yokaru turdı = adam
ayağa kalktı"; "تَمَانُ تُرْدِي tuman turdı =
duman koptu, duman çıktı", (تُرْمَاق -
تُرْمَاق turur - turmak).

تُرْرُ turur: Bu muzari fiilidir, mâzısiz ve mas-

tarsız kullanılır; anlamı "odur" demek-
tir: "أَلْأَتَاشُ تُرْرُ ol taş turur" sözün-
de olduğu gibi ki "o, taştır" demek-
tir. Ve yine "أَلْقَشْرُ تُرْرُ ol kuş turur"
denir ki "o, kuştur" demektir.

Bu, sözbağlantısıdır. Arapça-
da bunun eşiti (yaraşır = يَنْبَغِي) sö-
züddür. Bunun mâzisi ve mastarı yok-
tur.

تُرْدِي türdi: "أَلْبِتِكُ تُرْدِي ol bitik türdi = o, kitap
dürdü". Başkası da böyledir; (تُرْمَاق -
تُرْمَاق türer - türmek).

سَرْدِي serdi: "أَلْسَرْدِي ol serdi = o, sabretti", (o,
bir işte sabretti). (سَرْمَاق - سَرْمَاق se-
rer - sermek).

سُرْدِي sürdi: "أَلْأَتُ سُرْدِي ol at sürdi = o, at sür-
dü". Başkası da böyledir; "أَرِاقُ سُرْدِي"
er itığ sürdi = adam köpeği koğdu",
(سُرْمَاق - سُرْمَاق sürer - sürmek). Başka-
sı da böyledir. Bey, bir kimseyi bir
şehirden sürerse yine böyle denir.

قُرْدِي kurdı: "خَانُ سُوْسُرْدِي Han süsin kurdı = Han
askerini topladı"; "خَانُ جَوَاقُ قُرْدِي"
ğuvaç kurdı = Han, çadır kurdu, açtı",
(قُرْمَاق - قُرْمَاق kurar - kurmak).

قِرْدِي kırdı: "أَرِيْبِكُ قِرْدِي er yeriğ kırdı = adam yeri
kazdı". Başkası da böyledir; (قِرْمَاق -
قِرْمَاق kırar - kırmak).

قُرْدِي kurdı: "أَرِيْبَا قُرْدِي er ya kurdı = adam yay

kürdü", (قرماق - قرار kurar - kurmak).
 کردی kerdî: "آر یب کردی er yıp kerdî = adam ip ger-
 di". Başkası da böyledir; "بک یول کردی"
 Beg yol kerdî = Bey, yolu kapattı",
 (bu, Beyin, düşmandan çekindiği zaman,
 tanınmayan kimselerin geçmesinin önü-
 nü almak ve gözetlemek için, önezeve
 adam oturtmasıdır). "ایت کردی =
 köpek ürdü". Karlukça. (کرار - کرماک
 kerer - kermek).
 کردی kördî: "أل منی کردی ol meni kördî = o, beni
 gördü", (کرار - کرماک) körer - körmek).
 Şu savda dahi gelmiştir: "یوزکا کرما آردم بیلا"
 yüzge körme erdhem tile = yüze bakma,
 fazilet ara", (yüzün rengine, güzelli-
 ğine bakma; adamdan edep ve fazilet
 iste).
 کردی kirdî: "أل افکا کردی ol ewge kirdî = o, eve
 girdi". Başkası da böyledir; (کرار - کرماک)
 kirür - kirmek).
 کردی bezdî: "آر تملیغ دین کردی er tumliğdın bezdî = adam
 soğuktan titredi". Başkası da böyle-
 dir; (بزار - بزماک) bezer - bezmek).
 کردی bozdî: "أل اف کردی ol ew bozdî = o, ev yık-
 tı". Başkası da böyledir; (بزماق - بزماک)
 bozar - bozmak).
 کردی tezdî: "کیک کردی keyik tezdî = geyik kaçtı,
 tezikti". Başkası da böyledir; (بزار -
 بزماک) tezer - tezmek).

کردی tüzdi: "بک ایلین تزدی Beg elin tüzdi = Bey ili-
 ni, vilâyetini düzeltti", "أل ییرک تزدی"
 ol yeriğ tüzdi = o, yeri düzeltti".
 Başkası da böyledir; (تزار - تزماک)
 tüzer - tüzmek).
 کردی tizdi: "أل ییجو تزدی ol yinqü tizdi = o, inci
 dizdi". Bir kimse söz dizdiği, nazmet-
 tiği zaman da "أل سوؤ تزدی ol söz tiz-
 di" denir; (تزار - تزماک) tizer - tiz-
 mek).
 کردی çıjdi: "یغ ایت چرودی yağırılığ at çıjdi = ya-
 ğırı olan at, binilmek istendiğinde
 kocundu". Sirtında yağırı olan her hay-
 van, yük vurulmak istendiği zaman böy-
 le yapar; (چزار - چرماق) çıjar - çıj-
 mak). (iki çıkak arasındaki ile).
 کردی çüjdi: "أر اغتیب چرودی uragut yıp çüjdi = kadın
 ip gecti, uzattı". İp ve koyun bağır-
 sağı gibi çekmekle uzatılabilen her
 şey için de böyle denir; (چرماک - چزار)
 çüjer - çüjmek). (iki çıkak arasında-
 ki ile).
 کردی süzdi: "أل سوؤ سزدی ol suw süzdi = o, su süz-
 dü". Başkası da böyledir; (سزار - سزماک)
 süzer - süzmek).
 کردی sızdi: "یاغ سزدی yağ sızdi = yağ eridi". Baş-
 kası da böyledir. [+] کون سزدی kün

[+] Basma nüshada bu kelime görülen şekilde ise de yazma nü-
 hada سزدی imlâsındadır. B. A.

sızdı = güneşin ucu göründü", "سڭل سیزدی",
sökel sızdı = hasta arıkladı, zayıfla-
dı"; (سيزماؤ - سيزاز - سيزار - سيزار - سيزار).

قازدی kazdı: "آز ار قازدی er arık kazdı = adam ark
kazdı". Başkası da böyledir, "ات قازدی at
kazdı = at haşarılandı, çamışlandı ve
ön ayaklarıyla yeri kazdı", (قازار - قازار - قازار - قازار - قازار).

کزدی kezdi: "أل یریک کزدی ol yerig kezdi = o, yeryü-
zünü dolaştı, gezdi", (کزاز - کزماک - کزماک - کزماک - کزماک).

بسدی basdı: "آنی بورت بسدی anı burt basdı = onu kara-
basan (kâbus) bastı", "بنایل بسدی Beg
el basdı = Bey vilâyeti bastı, sanki ü-
zerine çöktü", "بختیغ بسدی Begni ya-
ğı basdı = Beyi düşman bastı". Başkası
da böyledir; "آز قیزغ بسدی er kızığ
basdı = adam kızı bastı, üzerine çöktü,
gullandı", "یت کیغو بسدی it keyikni bas-
dı = köpek avı bastı ve yıktı"; (بساؤ -
بساؤ - بسماق basar - basmak).

پسدی püsdı: "آز قیزغ بسدی er kulin püsdı=adam köle-
sini döğüş döğdü, çok döğdü". (بساؤ -
بساؤ - پوسر - پوسر).

پسدی pusdı: "بک یسقا بسدی Beg yağıka pusdı = Bey,
düşmanı beklemek için pusuya girdi",
(پوسار - بسماق - پوسار - پوسار - پوسار).

قسدی kusdı: "آز قسدی er kusdı = adam kustu". Baş-

kası da böyledir; (قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ).

قسدی kusdı: "بُدُغ قسدی bodhuğ kusdı = boya sol-
du, bezikti".

کسدی kısıdı: "قَبِغ آرک اداقن قسدی kapuğ erig adhakin
kısıdı [+] = kapı, adamın ayağını kısı-
tırdı". Herhangi bir nesneyi kistiran
şey için de böyle denir; (قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ - قُساؤ).

کسدی kısıdı: "أل اینک تُولغین قسدی ol anıñ tonlukın
kısıdı = o, onun elbiseliğini, görenek
olan şeklinden kıstı" (o, onun elbise-
liğinden parça çaldı). Herhangi bir
şey, görenek olduğu şeklinden kısal-
tılsa, alıkonursa yine böyle denir.

کسدی kesdı: "أل یضاغ کسدی ol yığaç kesdı = o, a-
ğaç kesti". Başkası da böyledir; (کسار -
کسار - کسار - کسار - کسار). Şu savda da gel-
miştir: "أفیر یضاغ آزوز کس. ترفسفا کس" : Uygur
yığaç uzun kes, temür kıska kes = ey
Uygur ! ağacı uzun, demiri kısa kes",
(ağaç kestiğin zaman uzun kes, demir
kestiğin zaman kısa kes; çünkü demir
uzatılabilir).

Uygurların bir dellâli var-
dır, her gün çağırır ve hükmü onlara

[+] Bu cümle, yazma nüshada قُساؤ قُساؤ قُساؤ şeklinde -
dir. Bay Kilisli, bu Türkçe cümleyi, arapçadaki صَعَطَ البَابِ
سَوْطِ الرَّجُلِ sözüne uyması için düzeltilmiştir. B. A.

bildirir.

küsdü küsdi: "الَّذِينَ كَذَبُوا" ol andın küsdi = o, ona küstü", (كُتِبَ - küser - küsmek).
Oğuzca.

buşdum buşdüm: "مَنْ بُوِئِدُنْ بُوِئِدْمَ" men bu işdın buşdum = ben bu işten sıkıldım", (بُشِمَا - buşmazmen - buşmak). Şu savda da gelmiştir: "بُشِمَا رُبُورُشْتُنْ تَارُ. اِيْمَسَارُ رُبُورُشْتُنْ تَارُ". buşmasar boz kuş tutar, ewmeser ürüng kuş tutar = avcı, sıkılmazsa boz kuş tutar, acele etmezse beyaz kuş tutar". (Adam, işinde sıkılmazsa av avladığında beyaz doğan avlar, acele etmezse doğanların en güzelini avlar). Bu sav, dileğine ermek için işinde ivmemekle emrolunan kişi için söylenir.

pişdı pişdı: "أَشِيحُ يَشْدِي" aşış pişdı = çorba pişti", "يَمِيشُ يَشْدِي" yemiş pişdı = meyva oldu, erdi", "أَزْفَرُ يَشْدِي" er kırmızı pişdı = adam, olması için kırmızı tulumunu salladı", (بِشْمَا - pişmak).

taşdı taşdı: "أَشِيحُ تَشْدِي" aşış taşdı = tencere kaynadı, taşdı", "سَوْفُ تَشْدِي" su taşdı = su taşdı", su, kaptan veya ırmaktan taşarsa yine böyle denir. (تَشْمَا - taşar - taşmak).

tuşdı tuşdı: "أَلْمَنْكَأ تَشْدِي" ol manğa tuşdı = o, bana düşüldü, bana rastladı, beni gördü",

(تُشَارُ - tuşar - tuşmak).

tüşdı düşdi: "أَرَاتِنُ تَشْدِي" er attın düşdi = adam attan indi", "أَرْتَامِدِنُ تَشْدِي" er tamdın düşdi = adam damdan düşdü". Attan düşmek te böyledir. Yerinden düşen herhangi bir şey için dahi böyle denir, (تُشَارُ - düşer - düşmek). Şu parçada dahi gelmiştir :

تَكَرَّأَ الْبِأَكْرَمِ أَرْتَنُ تَشْبُ يَكْرَمِ
أَرَسَلَنُ لِيُكْرَمِ كُوجِي أَنْكَ كَهْلَسُونُ

Tegre alıp egrelim

Attın düşüp yügrelim

Arslanlayu kökrelim

Küçi anın kewilsün

"Çepçevre çevirelim, kuşatalım; attan inip-yügrükçe-koşalım, arslan gibi kükriyelim; onun gücü gevşesin". (Duşmanı çevirelim, kuşatalım; attan inerek gayretle saldıralım; arslan kükreyişiyle kükriyelim; tâ ki, bundan düşman zayıflasın).

Şu savda dahi gelmiştir :

"إِبْرَأَكُ سِيْنَكَ كَسُوْكَأَشُو" ewek sinek süte düşür = iven sinek süte düşer". Bu sav, işlerinde aceleyi terk ile emrolunan kişi için söylenir.

seşdı seşdı: "أَرَاتِنُ كِشْنُ سَشْدِي" er attın kişen seş-

di = adam, attan köstek gözdü", (adam atın kösteğini gözdü). Herhangi bir şeyi bağından çözersen yine böyle denir, (سَشَار - سَشَار - seşer - seşmek).
 قَشْدِي koşdı: "أَلْ قَوْيَا أَحْكَوْقَشْدِي" ol koyka eçkü koşdı = o, koyuna keçi kattı, arkadaş etti". Herhangi bir şey bir başkasına eş, ögür yapılırsa yine böyle denir; "أُولِيْبِيْر" ol yır koşdı = o, koşma, türkü düzdü", (o, gazel ve şiir nazmeyledi), (قَشْمَاق - قَشْمَاق - koşar - koşmak).
 بَغْدِي bogdı: "أَلْ أَرْبِيْ بَغْدِي" ol erni bogdı = o, adamı bogdu". Başkası için de böyle denir, (بَغْمَاق - بَغْمَاق - bogar - bogmak).
 تَوْدِي togdı: "كُونُ تَوْدِي" gün doğdu" = güneş doğdu", "أَوَّلُ تَوْدِي" ogul togdı = çocuk doğdu". Şu savda da gelmiştir: "مَوْشُ أَوَّلُ مِيَاوُ تَوْدِي" muş oğlu miyavu togar = kedi yavrusu miyavlıyarak doğar", (kedi yavrusu anası gibi miyavlar). Bu sav, babasının huyu ile huylanan çocuklar için söylenir, (تَوْدِي - تَوْدِي - togar - togmak).
 تَوْدِي tıgdı: "أَوَّلُ تَوْدِي تَاشُ تَوْدِي" ok başakın taş tıgdı = taş, ok temrenini körleştirdi, taşa değmekle körlendi", (تَوْدِي - تَوْدِي - tıgar - tıgmak).
 جَغْدِي gıgdı: "أَلْ تَرْكَانُ جَغْدِي" ol türkek gıgdı = o, bohçayı dürdü, çıkıladı, bağladı".

Başkası da böyledir, (جَغْمَاق - جَغْمَاق - gıgar - gıgmak).
 سَغْدِي sagdı: "أَرْ قَوْيُ سَغْدِي" er koy sagdı = adam, koyun sagdı". Başkası da böyledir, (سَغْمَاق - سَغْمَاق - sagar - sagmak).
 سَوْدِي sogdı: "أَلْ قَوْيُ دَرْقَرْتُ سَوْدِي" ol koydan kurut sogdı = o, koyundan kurut edindi, kuru yoğurt elde etti", (سَوْمَاق - سَوْمَاق - sogar - sogmak). Bunun aslı "سَوْرُدِي" sogurdu"dır.
 سِغْدِي sıgdı: "بُوسُوْرُ كُكَلْ سِغْدِي" bu söz köngülge sıgdı = bu söz, gönüle koydu, tesir etti", "أَوْنُ قَابْ سِغْدِي" un kapka sıgdı = un kaba sıgdı". Başka şeyler için de böyle denir; (سِغْمَاق - سِغْمَاق - sıgar - sıgmak).
 تَوْدِي tewdı: "أَلْ أَيْكُ سِشْمَاقْ تَوْدِي" ol etiğ sışka tewdı = o, eti şişe dizdi". Başkası da böyledir; (تَوْدِي - تَوْدِي - tewer - tewmek).
 سَوْدِي sewdı: "أَلْ مَنِي سَوْدِي" ol meni sewdı = o beni sevdi", (سَوْمَاق - سَوْمَاق - sewer - sewmek). Şu savda da gelmiştir: "سَوْدِي تَوْدِي تَوْدِي" taygan yügürgenni tilkü sewmes = tazinin yügürüğünü tilki sevmez", (tilki, tazı köpeklerinin çok koğanını sevmez; çünkü o, onu yakalar). Bu sav, arkadaşları arasında faziletle ün alan kimse için söylenir; arkadaşları onu çekemezler, ona karşı hınç

beslerler.

کۆدې kowdı: "it keyikni kowdı = it, avı koğdu, kovaladı". Arkasından gidilerek kovalanan her şey için de böyle denir; (کۆوار - کۆوار kowar - kowmak).

کۆدې kewdi: "er sözüğ kewdi = adam sözü geveledi". Bunun aslı "تېغونی کۆدې" taŋunı kewdi" sözünden alınmıştır, "lokmayı gevdi", (lokmayı ağzında gevdi, yutmadı) demektir; (کۆمار - کۆمار kewer - kewmek).

بۆدې bakdı: "ol manğa bakdı = o, bana baktı", (بۆکار - بۆکار bakmak).

بۆدې bukdi: "ol adhakın bukdi = o, ayağını topladı", (o, uzanmış olan ayağını kendine doğru çekti, topladı). (بۆکار - بۆکار bukar - bukmak).

تۆدې tıkdı: "ol kapka un tıkdı = o, kaba un tıktı". Herhangi bir nesneye tıkarak, sıkıştırarak konulan şey için de böyle denir. Taneleri birbirine sıkışık olan üzüm "تۆدې" tıkma üzüm" denir.

تۆدې takdı: "er burunduk butluka takdı = adam, burunduruğu burun yumşağına taktı", (o, yuları burun yumşağına taktı). Oğuzca. Başka bir şe-

ye bağlanan her ip için de böyle denir. (تۆکار - تۆکار takar - takmak).

چۆدې çakdı: "ol sözüğ anıñ kulakka çakdı = o, sözü onun kulağına çaktı, eriştirdi". Oğuzca; "الکې کۆش" ol ikki kişi ara çakdı = o, iki kişinin arasını kışkırttı", "الچقار" ol çakmak çakdı = o, çakmak çaktı", (چقار - چقار çakar - çakmak). Bu, hem isim, hem mastardır.

چۆدې çukdı: "kuş çukdı = kuş indi, kondu", (چقار - چقار çukar - çukmak). Şu beyitte dahi gelmiştir:

ارن قمع ارندي نانك لره اذو
تقار كراب اسن تاليوا امر كا جقار

Eren kamuğ artadı nengler udhu

Tawar körüp uslayu eske çukar

"Mal yüzünden adamlar hep bozuldu; mal gördüklerinde kartal gibi leşin üzerine inerler".

(Mala tamâ etmek yüzünden halkın ahlakı bozuldu; bir mal gördüklerinde, kartalın leşe konduğu gibi konarlar).

چۆدې çıkdı: "er ewdin çıkdı = adam evden çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir: "كۆج الدین كرسا سارو"

[*] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu kelime yazma nüshada اسن şeklindedir. Bizce bu kelime kartal manasına gelen "اس" olmalıdır. Bk. I, 39, 15. B. A.

شكلك تزجماز küğ éldin kirse törü tün-
lükten çikar [+] = zor kapıdan gi-
rince görenek bacadan çikar", (zulüm
evin aralığında girerse, görenek ve
insaf pencereden çikar). (جماز-جماز
çikar - çikmak).

سكدم sokdum: "من آني أفكاسكدم" men anı ewge sokdum =
ben, onu eve soktum". Başkası da böy-
ledir. Sapı baltaya yerleştirmek gibi
sıkıca bir nesneyi başka bir şeye
koymak için de böyle denir. "أرتوزسكدي"
er tuz sokdı = adam tuz döğdü". Baş-
kası da böyledir. "فشمك سكدي" kuş
meng sokdı = kuş tane topladı"; "آني
يلان سكدي" anı yılan sokdı = onu yılan
soktu". Oğuzca. (سقاو-سقاو sokar -
sokmak).

سكدي sıkdı: "أل أزم سكدي" ol üzüm sıkdı = o, üzüm
sıkıdı". Başkası da böyledir; (سقاو-
سقاو sıkar - sıkmak).

بكدی bükdi: "أل مني كرب بكدی" ol meni körüp bükdi = o,
beni görüp kapandı", (o, beni göre-
rek yere kapandı, gizlenerek alçaldı,
sindi); "أل أشردن بكدی" ol aşdın bük-
di = o, yemekten doydu, tıkanasıya
kadar doydu, usandı"; "أل تقارفا بكدی"

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda **ألدين** şeklinde geçen
bu kelime yanlış olsa gerektir; çünkü aynı sav III,86,9 da
ألدين şeklinde geçmektedir. Bundan başka, aynı kelime I,
49,14 te **ألدين** şeklinde geçmektedir. B. A.

ol tawarka bükdi = o, mala bıktı",
(gözü mala doydu). Başkası da böyle-
dir. (بجكاز - بجاكاز bükür - bükmek).
بكدی bükdi: "أل سونغ بكدی" ol suwuğ bükdi = o, su-
yu durdurdu, önüne yaptığı germeçle,
büğet ile suyu topladı"; "بك سوسين بكدی"
Beg süsin bükdi = Bey askerini top-
ladı", (بجكاز - بجاكاز bükür - bükmek).

Her zaman çoklukta, askerini su-
ya benzetilmiş olduğunu bilesin: "سوف"
sü aktı = su aktı"; "سواقتی" sü
aktı = asker aktı".

تكدی tökdi: "أل غلان سونغ تكدی" oğlan suw tökdi = oğlan
su döktü"[+], (تجكاز - تجكاز töker - tök-
mek). Şu savda da gelmiştir: "أل غلان سونغ تكدی"
oğlan suw töker, uluğ ya-
nı sınır = çocuk su döker, büyüğün bir
yanı incinir", (çocuk su döker, bundan
büyüğün ayağı kayar, kırılır). Bu sav,
küçüğün yaptığı fenalık yüzünden büyü-
ğün zarar gördüğü zaman söylenir.

تكدی tegdi: "أل أفك تكدی" ol ewge tegdi = o, eve var-
dı, erişti". Başkası da böyledir; (تجكاز-
تجكاز tegir - tegmek). Şu savda da-
hi gelmiştir: "أل أفك تكدی" ewek
ewge tegmes = iven, eve ermez; çünkü
o, yürüyüşte koşar, atını yorar, yar-
dımsız olarak boynu buruk kalır". Bu
sav, işlerde yavaşlıkla emredilen kim-

[+] Bu kelimenin, basma ve yazma nüshalarda muzari ve mastarı
yoktur; biz koyduk. B. A.

se için kullanılır. Şu beyitte dahi gelmiştir :

أَتَسَلُّ أُمَّيْ أَرَاقْ
بِكُذِّي بُوَسَافِ أَسَاقْ

Atgalır oknu azak

Tegmedi bu saw uşak

"Bana, nerden geldiği belli olmıyan okunu atar; bu koğcu söz bana gelmedi".

(Bana bu koğculuk erişmedi; o oynak kadın, nereden geldiği belli olmıyan bir okla beni vurmak istiyor).

تُغْدِي tügdi: "أَرْتُكُونُ تِكْدِي er tügün tügdi = adam düğüm düğdü". Başkası da böyledir. (تُكَازْ - تُكَازْ tüger - tügmek). Şu savda da gelmiştir: "تِيلَنْ تِكْمِشِي تَشْرَنْ زِمَاسْ" tılın tügmışni tışın yazmas = dil ile bağlanan dişle çözülmöz". Bu sav, sözünü yerine getirmekle emrolunan kimse için kullanılır.

تِكْدِي tikdi: "أَرْتُونُ تِكْدِي er ton tikdi = adam elbise dikti"; "أَتِغْ يِلَانُ تِكْتِي atıg yılan tikti = atı yılan soktu". Başkası da böyledir. Kuyruğuördü (akrep) sokarsa dahi böyle denir. "أَرْ يِفَاحُ تِكْتِي er yığaç tikti = adam, ağaç dikti". Dikilen her şey için de böyle denir. (تُكَازْ - تِكْكَازْ tiker - tikmek). Şu savda da gelmiştir: "تِيلَا مَكْتَا بِلَاسْ" tıla maktā bils

tikmegiñçe önmöz, tilemegiñçe bulmas= dikilmedikçe bitmez, aramadıkça bulunmaz", (ağaç, dikilmedikçe bitmez; bunun gibi, bir dilek aramadıkça bulunmaz, elde edilmez). Bu sav, işlerinde çalıışmakla emrolunan kimse için söylenir.

جَكْدِي çekdi: "أَلْ بِيكْ جَكْدِي ol bitik çekdi = o, kitabı noktalandı", "أَلْ أَيْنْ جَكْدِي ol atın çekdi = o, atın damarından kan aldı", (جَكْكَازْ - جَكْكَازْ çeker - çekmek).

جُكْدِي çökdi: "أَلْ بِيكْكَ جُكْدِي ol Begge çökdi = o, Beyin önüne diz çöktü". Başkası da böyledir. "تَوُجْ جُكْدِي tewi çökdi = deve çöktü, ihtiyacı", "تَمْرُ سَفْدَا جُكْدِي temür suwda çökdi = demir suyun dibine çöktü". Başkası da böyledir. (جَكْكَازْ - جَكْكَازْ çöker - çökmek).

جَكْدِي çekdi: "أَلْ زَكَاكَ بَاغْرُ جَكْدِي ol terkak bağın çekdi = o, boğanın bağını sıkıladı". Başkası da böyledir. (جَكْكَازْ - جَكْكَازْ çeker - çekmek).

سُكْتِي sökti: "أَلْ يِمَاغْ سُكْتِي ol yamağ sökti = o, yama söktü", (o, elbiseden yamalık söktü). "أَلْ أَيْنْ سُكْتِي ol ewin sökti = o, evini söktü"; "أَلْ بِيكْكَ سُكْتِي ol Begge sökti = o, Beyin önünde diz çöktü". Başkası da böyledir. Bu sözden alınarak "سَاكَ أَلْزْ" söke oltur" denir ki

"دیز گۆکerek otur" demektir. (سکاز - söker - sökmek).

سکتی sikti: "آزاراغتی سکتی" er uragutni sikti = erkek kadını sikti", (سیکاز - سیکانک), (siker - sikmek).

بولدی buldı: "الیرماق بولدی" ol yarmak buldı = o, para buldu". Başkası da böyledir, (بولوز - بلور), (bulur - bulmak).

بولدی bildi: "الیریک بولدی" ol bilig bildi = o, bilgi bildi", (o, akıl, ilim ve hikmet öğrendi). Başkası da böyledir, (بیلر - بیلر), (bilir - bilmek).

Argular "بولور" bilür" şeklinde kullanırlar; çünkü bunlar kelimenin J harfini ötre olarak söylerler. Başka Türkler bunlara uymazlar.

تلدی teldi: "آرتام تلدی" er tam teldi = adam duvar deldi". Başkası da böyledir.

تلدی teldi: "ال اغلاق سغلا تلدی" ol oglakığı saglıkka teldi = o, oğlağı sağılana kattı", (o, oğlağı, emzirmesi için sütlü keçiye kattı). Bu, keçinin sütü azaldığı, yahut öldüğü ve süt emen oğlağın arkaya kaldığı zaman yapılır. (تلر - تلر), (telir - telmek).

تولدی tuldı: "آرتیق آدری یلا تلدی" er topıknı adhrı bile tuldı [+] = adam, topu çatal değ-

[+] Bu kelime, bu cümlede gördüğünüz şekilde yazılmış ise de yazma nüshada تلوز şeklinde yazılmıştır. Basma nüshada her üç fiilde de ت harfi ötre yazılmıştır. B. A.

nekle vurdu". Bu, bir Türk oyunudur; göyle oynanır : Oynayanlardan birisi, oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman, yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur. Çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir. (تلوز - تلوز), (tular - tulumak).

تلدی tildi: "آزیرنداق تلدی" er yarındak tildi = adam sıırım, kayış dildi". Uzunlamasına yarılan her şey için de böyle denir. (تلوز - تلوز), (tiler - tilmek).

چالدى çaldı: "ال انی چالدى" ol anı çaldı = o, onu yere çaldı, yendi", "السوز اتمیک فلاقا چالدى" ol sözüğ mening kulakka çaldı = o, sözü benim kulağıma işittirdi". Şu savda dahi gelmiştir: "چالسا تلوز. چالسا تلوز" çaksa tütnür, çalsa bilür = çakmak çakılrsa duman tüter, söz kulağa çalsa bilinir", (çakmak çakılrsa ateş çıkar, söz işidilse dilek anlaşılır). "تونوغ تاش ازارا چالدى" tonuğ taş üze çaldı = elbiseyi taşa vurdu", (çamaşırıcı, elbiseyi taşa çaldı, vurdu). Şu parçada da gelmiştir :

ایتم توتب قدی چالدى
آینک توتب قدی چالدى

بَشِينُ الْبِ قَدْ بِي سَلْدِي
بَغْرُ [++] الْبِ سَلْدِي

Itım tutup kudhı çaldı

Anıñ tüşin kıra yoldı

Başın alıp kudhı [++] saldı

Boguz alıp tükkel bogdı

"Köpeğim onu tutup yere çaldı, onun tüyünü büsbütün yoldu, başını koparıp aşağıya saldı, boğazını yakalayıp tamamen boğdu".

(Köpek, kurdu yakaladı, onu yendi, tüylerini yoldu, arkaya attı, boğazını sırdı, boğdu); (جَلَا - جَلَاق - çalar - çalmak).

سَلْدِي saldı: "أَلْ مَسْكَوْنُ سَلْدِي ol manga tonın saldı = o, bana elbisesiyle işaret etti", "أَلْ مَسْكَوْنُ سَلْدِي ol manga kişide altın saldı = o, bana bir kişi ile altın gönderdi", (o, bana bir kişi üzerinde altın çıkardı), "سَوْفُ مَبَاغِجِ سَلْدِي" suw yıgağıç saldı = su, ağacı saldı, topladı". Başkası da böyledir. (سَلَا - سَلَاق - salar - salmak). Bir adam uzaktan el-

[+] Bu kelime, basma nüshada gördüğünüz şekilde ise de yazma nüshada بَغْرُ diye yazılmıştır; biz yazmayı kabul ettik.

[++] قَدْ بِي ve قَدْ بِي kelimeleri, her ne kadar Brockelmann'da "kodi" ve "kodi" şeklinde yazılmış ise de bugün bu kelimeler hem "kudi = kuyı", "kuyulu" şekillerinde, hem de Brockelmann'ın yazdığı şekilde kullanılmaktadır. Her iki şekil de dilde yaşamakta olduğundan biz "u"lu şekli aldık. Çünkü en çok kullanılan şekil, bizim aldığımız şekildir. B. A.

leriyle işaret ederse yine böyle denir.

قَلْدِي kaldı: "أَرْكِيذِنْ قَلْدِي er kidhın kaldı = adam arkaya kaldı", "أَلْ أَيْوُنْ دَا قَلْدِي ol o-yunda kaldı = o, yarışta kaldı". Kalan ve bırakılan her şey için de böyle denir. Şu savda dahi gelmiştir:

"أَيْلْ قَلْدِي رُوْ قَلْدِي" El kaldı törü kalmas = Vilâyet kalır, görenek kalmaz", (Vilâyet terkedilir, âdet terkedilmez).

Bu sav, göreneğe uygun çalışması için emrolunan kimseye söylenir. (قَلَاق - قَلَاق - kalır - kalmak).

قَلْدِي koldı: "أَلْ مَعْدِنْ نَانَكْ قَلْدِي ol mendin neng koldı = o, benden bir şey istedi", "قَلْوْر - قَلْوْر - قَلْوْر kolar - kolmak).

قَلْدِي kıldı: "أَرْأَيْشْ قَلْدِي er iş kıldı = adam iş yaptı"; "أَرْقَبْرِغْ قَلْدِي er kızığıç kıldı = adam, kızığıç yaptı". Bu söz, erkekle dişinin birleşmesinden kinayedir; onun için Oguzlar bu sözü söylemekten kaçınır ve "قَلْدِي kıldı" yerinde "أَيْتْ" etti" derler. Nitekim adam namaz kıldığı zaman "أَرْكَبْرِغْ أَيْتْ" er yükünç etti" derler. Türkler "قَلْدِي kıldı" derler, (قَلْوْر - قَلْوْر - قَلْوْر kılır - kılmak).

قَلْدِي keldi: "أَرْأَقْ قَلْدِي er ewge keldi = adam eve geldi"; Başkası da böyledir. (كَلِير - كَلِير - كَلِير keldi - keldi). Şu savda da

gelmiştir: " **بِرَقْرَاقٍ لَا يَمِينُ كَلَامُ** " bir karga birle kış kelmes = bir karga ile kış gelmez". Bu sav, kendisine yardım edecek arkadaşının gelmesi için, işlerinde ağır olmakla emredilen kimse hakkında söylenir.

كُلْدِي küldi: " **أَرَكُلْدِي** er küldi = adam güldü". Başkası da böyledir. (**كُلَاذ - كَلَاك** küller - külmek). Şu beyitte dahi gelmiştir:

كُلَا كَيْبِي أَنَا أَيْكِرَا أُرْتَكَلَا [+]
بَعْلَا كَيْبِي أَدَا كَلِكُنْ أَيْرُضَكَلَا

Külse kişi atma anğar örter küle
Bakkıl anğar edhgülügün agzın küle
"Sana karşı gülen bir kimsenin yüzüne sıcak kül atma; ona yüzün gülererek, iyilikle bak".

Bununla "iyiliğe iyilikle karşılık ver" demek istiyor.

تَمْدِي tamdı: " **سَوْفَ تَمْدِي** suw tamdı = su damladı". Başkası da böyledir, (**تَمَاذ - تَمَاق** tamar - tammak).

جُمْدِي çumdı: " **أَغْلَاذُ سَفْجَا جُمْدِي** oğlan suwda çumdı = çocuk suya daldı", (**جُمَاذ - جُمَاق** çumar - çummak).

جُمْدِي çümdi: " **أُرْدَاكَ سَفْجَا جُمْدِي** ördek suwka çümdi = ördek suya iyice daldı, çok daldı", (**جُمَاذ - جُمَاق** çümer - çümmek). Bu mastar **ك** ile, bundan önceki mastar

[+] Bu mısradaki " **كُلَا** külse" sözü Dv. I, 115, 15 te ve aynı mısradaki " **كَلَا** kelse" şeklinde geçmektedir; dikkat! B. A.

ق ile yazılmıştır. Aralarındaki fark bilinsin için [+].

قَمْدِي kamdı: " **أَلْ أَبِي قَمْدِي** ol anı kamdı = o, onu çok döğdü", (o, onu kuvveti kesilesiye kadar döğdü, gebertti), (**قَمَار - قَمَاق** kamar - kammak).

قَمْدِي kumdı: " **سَوْفَ قَمْدِي** suw kumdı = su dalgalandı", (**قَمَار - قَمَاق** kumar - kummak).

كَمْدِي kömdi: " **أَلْ أَلْكِي كَمْدِي** ol ölüğni kömdi = o, ölüyü gömdü". Başkası da böyledir, (**كَار - كَمَار** kömer - kömmek). " **كُوزَمَانْ كَمْدِي** közmen kömdi = gömme gömdü, çöregi küle gömdü".

بَمْدِي bandı: " **قَوِي بَمْدِي** koy bandı = koyun bağlandı". Bir bağla bağlanan her şey için de böyle denir. (**بَمَاق - بَمَاق** banır - banmak). (**ن** harfi **ل** dan çevrilmiştir).

تَمْدِي tundi: " **كُوكُ تَمْدِي** kök tundi = gök kapandı, bulutlandı", " **قَمْعُ تَمْدِي** kapuğ tundi = kapı kapandı". Sirt, dağbeli karla kapandığı zaman " **أَرْتُ تَمْدِي** art tundi" denir. (**تَمَاق - تَمَاق** tunur - tunmak). Bu gibi muzarilerde Oğuzlarla Kıpçakların âdeti " **تَمَار** tunar" şeklinde fiili üstün kılmaktır.

[+] Bu, son parçadan ve " **أُرْدَاكَ سَفْجَا جُمْدِي** ördek suwka çümdi" sözünden anlaşıldığına göre bu mastarda obartma (mübalâğa) anlamı vardır. B. A.

tındı: "يَغْمُرُ تَيْدَى" yağmur tındı = yağmur din-di"; "أَزْ أُلُغُ تَيْدَى" er uluğ tındı = adam kaba kaba soludu"; "أَرُوقُ تَيْدَى" aruk tındı = yorgun dinlendi", (تِنَارُ - تِنَاقُ) tinar - tınmak).

Oğuzlar, bir kimseye söz söylemek istemedikleri zaman "تِنَا" tınma" derler. Bu, "susma" demektir; öbür Türkler "تِن" tin" derler, "sus" anlamıdır. Bunlar, "تِنَا" tınma" dedikleri zaman "susma" anlamı anlaşılır; Oğuzlar burada yanlışlardır.

sandı: "أَلْ أَرْخِيلُ" ol er ?.. bile sandı = o adam süvarilerden sayıldı". Başka bir şeyden sayılan herhangi bir nesne için de böyle denir, (سَنَاقُ - سَنَانُ) sanur - sanmak). Şu savda dahi gelmiştir: "بَارِغُ بَارِغُ بَارِغُ بَارِغُ" barıg otu tutsa yokka sarıms = var olan öne konya yok sayılmaz", (konuğa, hazır olan şey sunulsa, bir şey verilmemiş sayılmaz).

sundu: "أَلْ مَنَّا أَمَّا لَسْتِكَ" ol manğa etmek sundı = o, bana ekmek sundu". Başkası da böyledir: (سُنَارُ - سُنَاقُ) sunar - sun-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu cümlede bulunan خِيل kelimesi yanlıştır. Kelime arapçadır. Türkçe cümlenin arasında yeri yoktur. Bu kelime يَلِي kelimesinden bozulmuş olmalıdır. Bir ihtimale göre de kelime büsbütün yanlış olarak buraya konulmuştur. Bunun yerine "اتلغ" atlıg" kelimesi konulmalıdır. B. A.

mak).

sındı: "يَغَاغُ سَيْدَى" yığaç sındı = ağaç kırıldı". Başkası da böyledir. "سُوسَيْدَى" sü sındı = asker bozuldu". (سِنَاقُ - سِنَاقُ) sinur - sınımak). "سِنَارُ سِنَارُ" dahi denir.

kundi: "أَغْرِي تَغَارُ" ogri tawar kundi = hırsız mal soydu". Şu beyitte de gelmiştir:

كِيكُ بُلْبُ يَاغِي زَكُوَأْمَاشِ
أَذْكَرُ مَيْدَبُ تَدَسَا نِي لِي قَانَارُ

Kiçik bulup yağını yergü emes

Edhgermedhip kodhsa ani êlni kunar

"Duşmanı küçük bulup yermemeli, hakir görmemeli; sakınmıyarak onu bırakırsa, o, vilâyetini çalar".

(Her ne kadar küçük olsa da duşmanı hakir görmemek gerektir; duşmandan çekinmiyerek onu bırakırsa vilâyetini elinden alır). (كُنَارُ - كُنَاقُ) kunar - kunmak).

köndi: "يَغَاغُ كَنْدَى" yığaç köndi = ağaç düzeldi". Başkası da böyledir. "أَغْرِي كَنْدَى" ogri köndi = hırsız ikrar etti", (hırsız, hırsızlığını ikrar etti). Herhangi bir şeyi inkâr eden bir adam ikrar ettiği zaman da böyle denir.

"أَرُوقُ لَقَا كَنْدَى" er yolka köndi = adam

yola çıktı".

كُذِيَ köndi: "أَتَتْكَ كُذِيَ otunğ köndi = odun yandı".

Bu, Argucadır. Yukarıda kuralı geçtiği üzere onlar ی harfini ن a çevirirler.

كُذِيَ köndi: "شُونَ أَتْ كُذِيَ" tosun at köndi = haşarı at yola geldi, düzeldi". Herhangi bir şey düzelirse, yola girerse yine böyle denir; (كُنْمَاكْ - كُنْمَاكْ köner - körmek).

مَنْدِي mandı: "أَزْ نَمْ مَنْدِي" er tolum mandı = adam silâh kuşandı"; "أَزْ أَمَّاكْ سِرْكَ كَا مَنْدِي" er etmek sirkege mandı = adam, ekmeği sirkeye bandı". Herhangi bir şey, başka bir şeye banılır ve katık edilirse yine böyle denir; (مَنْدَاقْ - مَنْدَاقْ manar - marmak).

مُنْدِي mündi: "قَرِي أَرْمَنْدِي" karı er mündi = ihtiyar adam saçmaladı". Başkası da böyledir; (مُنْدَاقْ - مُنْدَاقْ munar - munmak).

مُنْدِي mündi: "أَزْ أَاتْ مَنْدِي" er at mündi = adam ata bindi". Başkası da böyledir, (مُنْمَاكْ - مُنْمَاكْ muner - münmek).

KURAL VE ÇEKMELELERLE SIFATLARIN BEYANI

VE

KURALLARIN YÜRÜYÜŞÜ

Yardım Tanrıdandır, diyerek başlarım.

Fiillerin temeli mâzi ve emir

kalıpları üzerine kurulur. Yukarıda "fiiller mâzi üzerine döner" dedim;günkü, kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında üstün ise muzari ile mastarda dahi üstün olur, mâzi ve mastarın evveli üstün kılınır. Mâzi sıygasının ilk harfi ötre olursa muzari ve mastarda dahi bu sıygalardan ilk harfleri ötreder;esre ise esredir; beyanı şöyledir: "بَسْرَدِي" bardı = gitti". Bu kelimenin ilk harfi mâzi sıygasında dahi üstündür. Muzariinde "بَسْرِي" barır", mastarında yine ب harfi üstün olarak "بَرْمَاقْ" barmak"tır.

İlk harfi ötre olana örnek:

"تُرْدِي" turdı = kalktı". ت harfinin ötreleriyle muzarii "تُرُر" turur", mastarı "تُرْمَاقْ" turmak"tır.

Esre olana örnek: "يَنْقُو" yinqü tizdi=incidizdi. Muzariinde "تِزَر" tizer", mastarında "تِزْمَاكْ" tizmek"tır; ت harfleri esredir.

Bu kelimelerin yapısı arapça kelimelerin yapısına uymaz. Arapçada mâzi, muzari, mastar birbirine uymaz. Mücerret halinde, mâzide قَعَدْ denir, ق harfi üstündür. Muzaride يَقْعُدْ denir, ق sâkindir. Mastarında قَعَدْ denir. Nitekim قَعُودَا denir.

(مَطْرَ، يَطْرُ، مَطْرًا) diye çekilir. Ziyade
baplarında أَكْرَمَ، يَكْرُمُ، أَكْرَمًا denir.
Mâzide هَمَزَةٌ üstün, muzaride هَمَزَةٌ ötre,
mastarda هَمَزَةٌ esredir. اسْتَعْفَرَ، يَسْتَعْفِرُ، اسْتَعْفَرًا
denir; هَمَزَةٌ mâzide esredir.

Fiillerin hepsinde de mâzi
muzarie ve mastara uymaz. Türk dilin-
de böyle değildir, hepsi bir düzen ü-
zerine gelir; ikili, üçlü, dörtlü,
beşli ve daha ziyade harfli fiillerde
mâzi, muzari ve mastar bir düzen üze-
rindedir.

İkinci kural : Mâzi sıygasının-
da muzaaf olan fiiller, muzari ve mas-
tar sıygalarında muzaaf olmaz.

Üçüncü kural : Fiilden türe-
yen sıfatlar (ismi fail) -Oğuz, Kıp-
çak, Yemek, Yağma, Argu, Suvarlar, Pe-
çenek ve Göçebe dillerince- mâzi üze-
rine kurulur. Mâzisi " bardı " o-
lan kelime, sıfat halinde " bardacı " o-
lan kelime, sıfat halinde " bardacı " o-
lur. Mâzi alâmeti olan د ile ی
arasına ج girmiştir; "gitti", "gidi-
ci" demektir. " turdı " fiili de
böyledir; sıfat yapılacağı zaman " turda-
cı " denir; د ile ی arasına ج
gelmiştir. Bütün fiillerde kural bu
düzen üzerine yürür.

Emir sıygasına gelince : Biz,

fiilden çıkan sıfatların, Çiğil ve
başkaları gibi Türk dillerinin çoğun-
da, emri hazır sıygası üzerine kurul-
duğumu söylemiştik. Ulu Tanrım diler-
se, yakında anlatacağımız üzere, fi-
illere bir takım sebepler dolayısıy-
le gelen harfler emri hazır sıygası-
na da gelir.

Şurasını bilesin ki, mâzi sıy-
gası bütün fiillerde ancak د ve ی ile
gelir; bu, hiç bozulmaz; yalnız sert
harfler geldiği zaman -çıkacağın şidde-
tinden dolayı- د harfi ت ye çevrilir.
Sert harfler bu dilde dört tanedir :
(sert ب = p), (ت = t), (sert ج =
ç), (sert کاف = ke).

(Sert ب = p), " tepti " ke-
limesinde olduğu gibidir. ت , " tuttu",
جکتی " kaçtı", ج , " çökti" kelimelerinde gelmiştir. ق ta
sert kâfa uyarak bazı kere sert harf-
ler arasına girebilir : " الٱنكٱ بٱشٱ " ol
manğa baktı" gibi.

Bu gördüğünüz kelimelerdeki
د harfi, çıkacağın sertliği yüzünden
-yukarıda söylediğim gibi- ت ye çev-
rilmiştir; asıl olan د dır. Fakat ت
ile söylemek daha tatlıdır. Mücerret
ve ziyadeli fiillerin hepsinde de ku-

ral budur.

Muzari sıygası, fiillerin hepsinde de ı harfi ile yapılır. Kelimenin sonunda ı harfi bulunursa ikinci bir ı harfi getirilir. Birincisi kelimenin aslındaki, ikincisi müzari ve istikbal harfi olan ıdır.

Bu dildeki ı harfi, istikbal belgesi olduğu zaman arapçadaki ن ا ت ي ı harfleri gibidir. Kelimenin aslında ı harfi olmazsa istikbal (muzari) belgesi olmak üzere bir ı getirilir.

Mâzi ve emir sıygalarında bu kuralın beyanı : Mâzi sıygasında ıdan evvel ı harfi bulunursa ı kalır. Yine böylece, emir sıygası yapılmak istenirse mâzi alâmeti olan ı ve ت د üşer, ı harfi kalır. Bu ı kelimenin kökündendir. Bu halde, gerek bu gibi sonu ı li olan ve gerek olmıyan fiile bir ı harfi getirilerek muzari yapılır. Mâzi ve emir sıygalarının sonunda ı harfi bulunmazsa istikbal belgesi için bir ı getirilir.

Mâzide " ر د ی bardı", emirde " ر bar". Emir sıygasında mâzi harfleri düşmüş, ı kalmıştır. Bu kelimenin kökündendir. Muzariinde ال

" ال ر د ی ol barır" denir. Bu sıyga, emir sıygası üzerine bir ı harfi getirilerek yapılmıştır. ı harfinin birinci kelimenin kendi kökündendir; öbürü müzari alâmetidir.

Yine böylece mâzide " ال ر د ی ol turdı", emirde " ر tur" denir. Muzaride " ال ي ا ر و ر ر ol yokarı turur" denir. Bu kelime iki ı toplanmıştır. Birisi kelimenin kendisinden olup ikincisi muzari belgesidir. Oğuzlar, dilde yeğnilik yapmak için muzari sıygasındaki ı nin birini birçok fiillerde atarlar ve emir sıygası gibi kelimeyi bir ı ile söylerler. Bu, güzel değildir; kurala uymıyan bir haldir.

Kendisinde ı bulunmıyan mâzi şekli " ك د ی keldi", emir sıygası " ك ل kel"dir. Bunun muzariinde " ك ل ي kelir" denir. " ك د ي ار kıldı er" sözü de böyledir, "adam güldü" demektir; muzari " ك ل ك lüer"dir; bu sıyga muzari alâmeti için bir ı getirilmiştir, bu ı kelimenin kökünde yoktur. Oğuzlar, kelime kökünde ı olmıyan fiilden ı harfini atmamakta öbür Türklere uyarlar.

Üç, dört ve daha ziyade harfli fiillerde bir düzeye yürüyen kural

budur.

Bundan sonra fiillerin yapısını bilesin. Türk fiillerinin yapısı arap dili fiillerinin yapısına benzer. Mâzide فَعَلَى , muzaride فَعِلُ , mastarda فَعَلَانُ şeklindedir. Mâzisinde "بَرَدَى" denir, "gitti" demektir. Bu kelime arapçanın عَفَرَى ve حَلَقَى sözleri gibidir. Muzari sıygasında "بَرِيْرُ" denir, "gider" anlamındadır. Bu kelime, arapçanın رَجِلُ، بَكِرُ، كَمَرُ kelimeleri gibidir; mastarında "بَرْمَانُ" barmak" olur; bu da arapçanın قَرَارُ ve خَطَالُ kelimelerine benzer.

Bu dilde gerek mücerret ve gerek ziyadeli fiillerin hepsinin yapısı böyledir.

İki harfli bir fiili, söylenişte tokça söyliyerek üç harfliler arasına koymak dahi olabilir. بَرَدَى denildiği gibi بَارَدَى da denilebilir.

Yine bunun gibi رُدَى ve نُورِدَى dahi denilebilir [+].

Bu, ancak mâzi sıygasında ya-

[+] Bay Kılıslı, basma nüshada nasılsa bu ibareyi unutmuş ve üçüncü cildin sonundaki cetvele koymuştur. Biz tercümesinde aldık. İbare şudur : **وَكَلَّاكَ بِقَالَ تَرَدَى إِذَا قَامَ فَمَا قِيلَ نُورِدَى جَارُ**
B. A.

pılır, muzari ve mastar sıygalarında yapılmaz; bu, mücerret isimlere, aslında bulunmakla beraber, uzatma harfleri ve yumşak harfler ziyade kılmak gibidir. Nitekim يَبَاحُ yazıldığı gibi يَبِجُ dahi yazılır, "ağaç" demektir. "Şâhit" anlamına olan تَنُوقُ ile تَنُوقُ ta böyledir. Lâkin doğru ve güzel olan, isimlerde ve fiillerde kelimenin kısa ve söylenişte sağlam olmasıdır.

Mastar: Mastar, bütün fiillerde bir düzen üzerine olur. Kendisinde ق veya غ bulunan kelimelerle ق، ا ق veya غ bulunan kelimelerde kök ق، ا ق harfleri ziyade kılınır. Âhengi her üç harekesiyle ince olan kelimelerde ق yerine ك gelir. ق lı kelimelere örnek: "أَلْيَا فَرَدَى" ol ya kurdu = o, yay kurdu", "فَرْمَانُ - فَرْمَانُ" (kurar - kurmak) gibi. Kelime ق lı olduğu için mastarında dahi ق gelmiştir. غ lı kelimeye örnek: "أَلْسُونُ سَعْدَى" ol süt sağdı" cümlesindeki سَعْدَى sözü gibi. Kelime غ lı olduğu için ق getirilmiştir. (سَغَارُ - سَغَارُ) (sagar - sagmak).

Âhengi kalın, tok kelimeye örnek: "أَرْبَعْدِي er bardı" cümlesindeki رَدِي gibidir, "adam gitti" demektir. Muzari ile mastarında (بَرْمَاؤُ - بَرْمَاؤُ) barır - barmak) denir. (رُدِي - رُدِي) turdı - turur - turmak) ta böyledir.

Kelime tok, kalın âhenkli olursa mastarında ق gelir.

كَلْبِي-كَلْبِي harfine gelince: كَلْبِي keldi - kelir - kelmek) gibi, kelime ك لı olduğu için mastarında دا ك gelmiştir. Yumşak ك لı kelimeler de sert ك لı kelimeler gibidir: "أَلْ ol meni öğdi" gibi ki "o, beni öğdü" demektir. Bunun muzarii ve mastarı (أَكَا - أَكَا) öger - ögmek)tir.

Kelimenin baş tarafında yumşak ك olursa yine onun mastarı sert ك لıdır.

Yumşak kelime "أَرْبَعْدِي er telim serdi" sözündeki رَدِي kelimesi gibidir; "adam çok kere sabretti" demektir. Muzarii ile mastarı (سَرْمَاؤُ - سَرْمَاؤُ) serer - sermek)tir.

Tok ve âhengi ağır olan kelimelerin mastarında ق geldiği gibi, âhengi yeğni olan kelimelerin mastarında دا gelir: "بَغَانِي سُرْدِي Beg anı sürdi = Bey, ona kızdı, çıkıştı",

(سُرْمَاؤُ - سُرْمَاؤُ sürer - sürmek) gibi [+]. "أَرْبَعْدِي er bitik türdi" sözündeki رَدِي kelimesi de böyledir, "adam kitabı dürdü" demektir. (سُرْمَاؤُ - سُرْمَاؤُ türer - türmek). "أَلْ رَمَاؤُ تَرْدِي ol yarmak tardı" cümlesindeki "رَدِي tardı" kelimesi de böyledir, "o, para topladı" demektir, (تَرْمَاؤُ - تَرْمَاؤُ tärer - tärmek). "أَتْ سُرْدِي at sürdi" kelimesi de böyledir, (سُرْمَاؤُ - سُرْمَاؤُ sürer - sürmek).

Bütün bunların hepsinde gösterdiğim gibi mastar ك لıdır; gerek mücerret, gerek ziyadeli ayrımların hepsinde, bütün fiillerde bir düzeye yürüyen kural budur; bundan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Mastarların bütün asılları bilinsin için bu söylenen kelimelerde ق veya ك aranır. Bu, mastar asıllarının topluluğudur.

Mastarların bir başka çeşidi daha vardır; o da, failin o işi yaptığı zaman faile izafe suretiyle olan mastardır. Bu, isim yerinde kullanılır. Bunun kuralı şöyledir: Kök olan bir kelimenin sonuna, kalın âhenk-

[+] Yazma nüshada bu kelime (سُرْمَاؤُ - سُرْمَاؤُ serdi - serer - sermek) şeklinde olduğu halde nasılsa basma nüshada (سُرْدِي sürdi - sürer - sürmek) şeklinde çıkmıştır. Brockelmann dahi bu şekilde almış ise de doğru değildir. "Sürmek" te bu mana yoktur. Dv. III, 137, 8 de geçen "sermek" kelimesi de bu anlama gelmektedir. B. A.

li, غ li veya ق li kelimelerde ق ve ی getirirler.

Yahut yapılan şeyin faile izafeti halinde kelime yeğni olursa ك ve ی getirilir [+].

Kök, emri hazırım kendisi üzerinde durduğu kelimedir.

"البرغ بردى" [++] ol barıg bar-dı = o, hiç bir şey üzerinde durmaksızın bir gidiş gitti", "أناك ايش قلیغی", "انك ایش قلیغی" anıñ iş kılığı belgüdüğ = onun iş işlemeı belli" demektir. "سکل تیغی" سکل تیغی sökel tınığı artak = hastanın soluğu fena". Bu söz "أز العینك" er uluğ tındı" cümlesindeki سؤزünden alındı, "adam yüksek soludu, kaba kaba soludu" demektir. Ve yine "سینك یوقیم نetek", "سینك یوقیم نetek" mening yorıkım netek", "سینك یوقیم نetek" sening yoriking netek" ve "أناك یوقیم نetek" anıñ yorıkı netek" denir ki "benim gidişim", "senin gidişin", "onun gidişi" nicedir, demektir. Bu çe-

[+] Gerek basma, gerek yazma nüshalarda buradaki ibare الغین او الکاف والباء فی اضافة الشئ المشار له malıdır. İbare şöyle olacaktır : او الکاف والباء فی اضافة Biz tercümede bu şekli aldık. B. A.

[++] Buradaki بردی cümlesi yersizdir; çünkü yukarıdaki kuraldan anlaşıldığına göre bu çeşit masterların faile izafesi lazımdır. Bundan başka kökün sonuna ق ve ی harfleri getirilmek gerekti. Burada yalnız غ getirilmiştir. Nasılsa yanlışlıkla buraya konulmuş olan bu parça fazladır. B.A.

şit, izafetle master olmuştur. Aslı "یوریدی"dir, "yürüdü" anlamına-
dır. Bu fiilde ق yoktur. غ, kendisinde ancak ق bulunan fiillere gelir. Bu takımın kuralı, fiillerden masterın çıkmasında göz önüne alınır. غ, kelime kökünün sonuna gelir; o da mâzi âlameti olan د ve ی nin atılmasıyla kalan emir sıygasıdır.

ك, kendisine -bu anlamda- getirilmeyen yeğni âhenkli kelimede gelir: "أناك یوقیم نetek" anıñ yarmak tırigi kör" gibi ki "onun para derdiğini gör" demektir. "تاز کلکی بریکیکا" taz keligi borkığıge" savında dahi böyledir, "kelin geleceği külâhçı dükânıdır" [+], (kelini örtmek için kel, külâhçı dükânına gelmek zorağındadır) demektir. Bu sav, kendisine gerekli olan şeyden kaçan kimse için söylenir. Bu fiilin aslı "کلدی"dir.

Kelimenin manası değiştiğinde ona gördüğün gibi masterlık ك i getirilmiştir. Bu derecede master bu manaya gelirse غ yerine ق gelmez. Bu, ancak bu dereceden sonra kendisine غ nın gelmesine imkân olmiyan yerde gelir.

[+] Bugün, buna benzer bir atalar sözü Anadoluda da yaşamaktadır: "tilkinin geleceği yer kürkçü dükânıdır"denir. B. A.

Bu ق mâzi alâmeti olan د ile ى nin arasına girerek mâzi sıygasına gelir. Bu suretle muzaf bir mastar elde edilmiş olur.

ك , yukarıda işaret ettiğim yerlerde gelir. بردى fiilinden mastar yapıldığı zaman " أَبْنُكَ بَرْدِي " anıñ barduķı barmadukı bir" denir ki "onun vardığı varmadığı, gidip gitmemesi bir" demektir. رَدِي kelimesinden yapılan mastar da böyledir. " مَبْنُكَ رَدِي " denir ki "benim kalktığım kalkmadığım bir" demektir. Burada ع nin gelmesine yer yoktur; çünkü رَدِي denecek yerde رَدِي demek olamaz. Yine bunun gibi مَبْنُكَ رَدِي demek te olamaz [++]. Bu ge-
sitte ع gelmez.

ك anıñ أَبْنُكَ كَلْدِي keldüği kelmedüği bir" gibi yerlerde gelir, "onun geldiği, gelmediği bir" demektir. Ve yine $\text{سَبْنُكَ كَرْمَلِكِي}$ senin kördüğüñ körmedüğüñ bir" de-

[+][++] Gerek ikinci رَدِي ve gerek buradaki مَبْنُكَ رَدِي sözleri yanlış olmalıdır. Bunlar رَدِي ve مَبْنُكَ رَدِي şeklinde olmalıdır; çünkü bu gibi ع li şekillerin câiz olmadığını söyledikten sonra bunlar misal getirilmiştir. Şu halde " رَدِي ve مَبْنُكَ رَدِي " şekilleri câiz değildir" denilmek istenmiştir. Câiz olan şekiller رَدِي ve مَبْنُكَ رَدِي dir. Dikkat edilirse ibareden anlaşılan da budur. B. A.

nir ki "senin gördüğün görmediğın bir" demektir.

Bu gibi mastarları ne isim, ne de fiil bahsinde söyledim; çünkü, yukarıdaki kuralları iyi belliyen kimse için kelimelerden bunu çıkarmak kolay olur. Mücerret ve ziyadeli fiillerden sahih, illetli, muzaaf gibi kelimele-
rin cümlesinde bu kural bir düzöye yürümektedir.

Bu ayırmda emir sıygası iki harf üzerinedir. Onun için biz buna "ikili" dedik. " كَل ", " بَر " denir; "git", "gel" demektir; kök olan kelime budur. Türklerin çoğu tok seali, kalın âhenkli, ق lı kelimelerde emir sıygasının müfredinin sonuna ل , ع getirirler. Kelime, ince âhenkli yahut ك lı olursa ل ile beraber ك getirilir. Böylece fiil ikiliden dörtlöye, üçlüden beşliye, dörtlöden altılıya geçmiş olur. " تُرْغَل ", " بَارْغَل " denir, "git", "kalk" demektir. Bu iki kelime ağır âhenkli olduğu için sonuna ع ve ل gelmiştir. Sonu ع li olan kelimelerde dahi böyledir. " تَاغَقَا " " أَغَقَل " tagka ağkıl", " سُوت سَغَقَل " süt sağkıl" denir ki "dağa çık", "süt sağ"

demektir. Kelimenin sonu غ li olduğu için ق getirilmiştir.

ew- li kelimelerde "أمكازك" ew-ge kirgil", "برماق يارماق تەڭگىل" denir, "eve gir", "para topla" demektir. Yukarıda söylediğim sebepler dolayısıyla bu kelimelerin sonuna ك ل getirilmiştir. Kelime iki harfliden dört harfliye çıkmıştır.

Üç harflilere örnek: "يوك كوتر" yük kötür", "تام اوتور" tam ötür" cümlelerindeki "kötür" ve "ötür" kelimelerinin sonuna ك getirilerek "كوتور" "kötürgil", "اوتورگىل" denir; bu kelimeler böylece üçlüden beşliye çıkarılmış olur.

Dört harflilere örnek: "ات سوغار" at suwgar", "منى اذغور" meni udhgur" cümlelerindeki "سوغار" ve "اذغور" gibi. Bunların sonuna غ ve ل getirilerek emir sıygası dörtlünden altılıya çıkarılmış olur, ve "اذغورغىل" udhgurgıl", "سوغارغىل" suwgarğıl" denir.

Bu çeşit emir sıygaları ancak aytanan (muhatap) bir kişi olduğu zaman yapılır. Aytanan iki kişi veya daha çok olursa bu kural yürümez.

Emir sıygası iki kişiye, yahut birçok kişiye karşı söylendiği zaman yine bir düzen üzeredir. Erkekle

dişi arasındaki hüküm dahi ayrılmaz. Bir kişi için "بار" bar" denir, "git" demektir. İki kişi için "بارىڭلار" barınglar ikigü" denir, "ikiniz gidiniz" demektir. Daha fazlası için "بارىڭلار قىمىڭ" barınglar kamıg" denir ki "hepiniz gidiniz" demektir.

Aytanan yaşça ve orunca sayılan adam olursa Türkler ona karşı cemi sözü kullanırlar; böylece "git" demek yerde "بارىڭ" barıng" derler ki, kelimenin asıl manası "gidiniz" demektir.

Oğuzlarla Kıpçaklar tek kişiye "بار" bar", birkaç kişiye "بارىڭ" barıng" derler. Cemi belgesi olan "lar"ı atarlar; onun yerine gunneli ك ile birlikte bir kişiye, acımak ve onu ağırlamak istedikleri zaman ل getirirler. Oğuz dilinde bu, cem'in cemi olur, fakat tek kişi için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

اھلب منى قىمىڭىڭىز
اقتىزىڭىز ائشنىڭىز
اينايىب قىمىڭىڭىز
تكتراياقتىز اجاز

Awlap meni koymangız

Ayık ayıp kaymangız

Akar közüm uş tengiz

Tegre yüre kuş uçar

"Beni avlayıp bırakiverme, söz verip cayma; gözüm deniz gibi akar, yöresinde kuşlar uçar".

(Beni avlayınca horlama, alçak görme; verdiğin sözü tut, gözümden deniz suyu akıyor, -çünkü denizin suyu tuzlulukta göz yaşına benzer- gözümden akan suların etrafında kuşlar uçuşur).

Gunneli ن اytanç (muhataba) sıygasında olur; birinci şahıs (mütekellim) ve üçüncü şahıs (gâip) sıygalarında kullanılmaz; çünkü gunneli ك اytanana emredildiği zaman düşünülebilir. "bardıڭ", "keldıڭ" denildiğinde aytanılan işten haber verilmiş olur; bu, emir değildir. Mâzi olan "bardıڭ" ile emir olan "barıڭ" kelimeleri birbirinden kolaylıkla ayrılabilirdi için, gunneli ك emir sıygasında dahi düşmemiştir; düşmemesi de bir karışıklık yapmamıştır.

Bundan sonra, mâzi alâmeti olan د birinci, ikinci, üçüncü şahıslarda her zaman esredir: "bardım", "bardıڭ", "bardı" gibi; bütün hallerde د esredir. م harfi, işi yapanın kendine izafe kılındığı zaman getirilir: "bardım" gibi.

Gunneli ك اytanca belgedir: "bardıڭ" gibi. üçüncü şahsa belgedir: "bardı" gibi.

Türkler, sayılan bir adama aytamak istedikleri zaman "bardıڭ" derler; gunneli ك ile ن aslında topluluk için konmuştur. Oguzlar bu kelime ile topluluğa aytarlar ve "bardıڭ" derler ki "gittiniz" demektir. Oguzların kullanışı kurala uygunsa da öbür Türklerin kullanışı, söz güzelliği yönünden, küçükle büyük arasını ayırd etmek bakımından daha uygundur.

Bu yerlerin hepsinde, yukarıda söylediğim üzere د harfi hep esredir. Bütün Türklerin dilinde her fiilde kural budur.

Fail: Bu ayırmadan ve ayırımların hepsinden, bir takım anlamlar için fail beş yolda gelir. Bir fail, kendisinden çıkan fiilin nasıl söyleneceğinde Türkler arasında birleşme yoktur; başkasında, fiillerden çıkan sıfatlar üzerinde, birleşmişlerdir. Bütün Türkler bazı sebeplerde birleşmemekle beraber bunu bir yolda söylerler.

Birincisi : Türklerin üzerinde birleşemedikleri fail beyanındadır: Bu da "رَدَجِي bardağı", "رَدَجِي turdağı" kelimeleri gibidir, "varıcı", "kalkıcı" demektir. Burada, failin yapısı mâzi fiili üzerine kurulmuştur. Fiilin geçtiğine alâmet olan د ile ی arasına ج girmiştir. Bu, Oğuz, Kıpçak, Yağma, Oğrak, Suvarlar ve Rus diyarına değin Peçeneklerde böyledir; kural da budur; çünkü د harfi fiilin geçtiğine alâmet olmak üzere getirilmiştir. ی, fiilin gaibe izafe olduğuna işarettir; "رَدِي bardı" kelimesinde olduğu gibi. Görmez misin, fiil, muhataba izafe kılındığı zaman "رَدِيك bardıng" denir, ی harfi düşer. Birinci şahsa izafe edildiği zaman "رَدِيك bardım" denir, ی düşmüştür, د harfi yerinde kalmış, hiç bir halde düşmemiştir. "رَدَجِي bardağı" denildiği zaman ج ile ی nin faillik belgesi olduğu bilinmişti. Burada gaipten haber verici (mâzi alâmeti) olan, ی değildir; böyle olsaydı bu, nispet ve sıfat üzerine bina olurdu; nitekim "رَدَجِي etgi = kasap", "رَدَجِي etmekçi = ekmeği" kelimelerinde olduğu gibi.

Bütün Türk boyları -san'atı, iş-

liyen kimsenin sıfatı olduğu zaman isimlerin sonuna ج ve ی getirmekte birleşmişlerdir : "رَدَجِي tarıg" kelimesinden "رَدَجِي tarıgçı", "رَدَجِي etük" kelimesinden de "رَدَجِي etükçi" denir ki "ekinci", "pabuççu, kavaf" demektir.

"رَدَجِي bardağı" ve "رَدَجِي turdağı" gibi sıfatlar, yukarıda söylendiği üzere fiilden yapılmış sıfatlardır. "رَدَجِي etgi", "رَدَجِي etmekçi", "رَدَجِي tarıgçı", "رَدَجِي etükçi" gibi sıfatlar isimden çıkmıştır.

ق lı yahut ك li ve tok sesli kelimelerde değişmemek üzere kural bir düzeye yürür. Fakat Çiğil, Kağgar, Balasagun, Argu, Barsgan, Yukarı Çine kadar Uygur dillerinde bu anlamda fail yapısı emir sıygası üzerine kurulur. Kendisinde غ veya ق bulunan, âhengi ağır olan kelimelerde fiilin mâzi olduğuna belge olan د yerine غ gelir; bundan başkasında yumşak ك gelir, ج ile ی oldukları halde kalırlar.

Beyanı şöyledir: Emrihazır sıygasında "رَدِي bar" denir. "Gidici" demek için, bu dillerde "رَدَجِي barguçı" denir. Emir sıygası "رَدِي tur" olan kelime ق lı olduğu için, ismi faili "رَدَجِي turguçı" şeklinde gelir.

"یا قُرغوجی" ya kurguçı" sözündeki "قُرغوجی kurguçı" kelimesi de böyledir, "yay kurucu" demektir. Mal kapana kimse için "تَوَار قَبغوجی" tawar kapgucu", at sulıyan kimse için "اَت سَفغوجی" at suwgarguçı" denir. "اَت سَفغوجی" meni udhgurçı" sözündeki "اُدغورغوجی" udhgurguçı" da böyledir.

Kendisinde ع bulunan iki harfli kelimelerde bu sonradan getirilmiş olan ع harfi ق olur: "تاغقا اَغغوجی" tagka ağkuçı", "كوي سَفغوجی" koy sağkuçı" sözlerindeki سَفغوجی ve اَغغوجی kelimele-ri gibi ki "dağa ağıcı", "süt sağıcı" demektir. Burada ع harfinin ق olmasına sebep, iki tane boğaz harfinin yan yana toplanması ve söyleyişin güçleşmesi yüzündendir; bunlardan birisi, ağırlığı kaldırmak için, ق harfine çevrilmiştir.

Sonu ع olan emri hazır sıygasında dahi hüküm böyledir; ع harfi ق a çevrilir: "تاغقا اَغغوجی" tagka ağ-

[+] Bu kelime gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "اُدغورغوجی" udhgurçı" şeklinde ise de gerek yukarıda söylenen kaideye ve gerek bundan evvel geçen "سَفغوجی" suwgarguçı" kelimesine göre bunun da "اُدغورغوجی" udhgurçı" olması lazımdır. Bu sebeplerden başka, yazma nüshanın kenarında aynı kalemle اُدغورغوجی şeklinde bir düzeltme dahi vardır. Nasılsa basım zamanında bu, gözden kaçmıştır.

Brockelmann I, 192, 16 daki اُدغورغوجی kelimesini "odhgurmak" okumuşsa da biz bunu doğru bulmadık. B. A.

kıl", "سوت سَفغوجی" süt sağkıl" sözlerinde olduğu gibi ki "dağa çık", "süt sağ" demektir.

ك li kelimelerde, fiilin maziliğine belge olan د harfinin yerine yumşak ك getirilir: "كَلگوجی" külgüçer", "اَفكاكگوجی" ewge kirküçü", "بَرگوجی" yarmak tergüçü", "اَت سُرگوجی" at sürgüçü" sözlerindeki كَلگوجی, كَرگوجی, كِرگوجی kelimeleri gibi ki "gülücü adam", "eve girici", "para derici", "at sürücü" demektir. Kural, Oğuzlar ve Oğuzlarla birlikte yukarıda söylediğim boylar dilince dir. Onların sözleri ilk söylediğim yolda gider. Bu çeşit sıfatta Çiğil ve başka Türkler Oğuzlarla birleşirler, aralarında ayrılık kalmaz.

Hısımlar, dünürler arasında gelip giden adama Oğuzlar "بَرغوجی" yorigçı" derler, "بَرغوجی" yoridağı" demezler. Bütün Türk dillerinde olduğu gibi çifçiye "بَرغوجی" tarıgçı" derler, "بَرغوجی" tarıdağı" demezler.

Bu çeşit sıfatlar, emir üzerine kurulduğuna ve emri hazır sıygasının sonu sâkin bulunduğuna göre failiyet belgesi olan yalnız ج ve ی ile bırakmak elde olmadı. Emri hazır sıygasının sonuna bir hareke verilerek

"^{تُرُجِي} baruçı", "^{تُرُجِي} turuçu" denildi. İş bu şekilde yapılıncâ kelimedemri hazırlık şekli gitti. Bunun içindir ki, tok ve ق lı kelimelerde غ , ince ve ك lı kelimelerde yumşak ك getirilmiş ve emri hazırın sonu sâkin olarak kalmıştır [+]. Bu çeşit sıfatların, söylediğim boyların dillerinde emri hazır üzerine kurulmuş olduğu meydana çıktı.

Bundan sonra, bir takım manalar için başka harf getirilmekle beraber, bu gibi sıfatları yapmakta kelimenin sonuna ع veya ك getirilmek yegrek oldu. Bu da, bu iki harfin (ع , ك) muzaf olan masterlara dahi getirilmesiyle olur. "أَنْتَ تَرْجِي نَيْتَكَ" anıñ turuğı netek", "تَارِكِي بَرْكِي" taz keligi börkçige" cümlelerindeki رُجِي ve كِي kelimeleri gibi.

Bazı kere fail masterla sıfatlanır: رَجُلٌ صَوْمٌ , رَجُلٌ تَوَمٌ denir ki, رَجُلٌ تَوَمٌ ve رَجُلٌ صَوْمٌ demektir. Ulu Tanrının قُلُوبِ رَبِّكُمْ sözünde olduğu gibi ki. buradaki عَوْرًا kelimesi غَايِرًا anlamına dır.

Bütün bölümlerde, Türk boyları

[+] Bu son parçaya örnek olarak "^{تُرُجِي} barguçu", "^{تُرُجِي} turguçu" kelimeleri getirilebilir; çünkü asıl köküm somu sâkindir. B. A.

arasında ayrılıklar görülen sıfat, işte bu çeşit sıfatlardır.

İkincisi : işin devamı ve işliyenden o işin çok olarak çıkmasıyla vasıflanan faildir. Bu çeşidin yapısı -bütün ayrımlarda ve bütün Türk boylarınca- emri hazır üzerine kurulur. Bu da kalın âhenkli ve ق lı kelimelerde emir sıygası üzerine ا . ن . ع getirilmekle yapılır; ince âhenkli, ك lı ve çekmeli [+] kelimelerde ع yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygası " بَر " olan fiilde, fiille vasıflanan işleyiciden işin çok olarak çıkması bildirilmek istendiği zaman "أَلَا أَرَأَيْتَ أَفَكَ بَرَّغَان" ve "أَلَا أَرَأَيْتَ إِشْرَافًا بَرَّغَان" ol er ol işlarka turgan" sözlerinde olduğu gibi بَرَّغَان , بَرَّغَان denir ki "o adam eve çok giden kişidir", "o adam işlere çok gâlışan, büyük işlere kalkışan adam" demektir.

Şu parça da buna örnektir :

تُرُغَا زَا نَعِ إِشْلَقَا
بَرْكِي أَرْبَ إِشْلَقَا
تَلْعَ هَدِي رَقْشَلَقَا
قُدِّي أَرْكُ أَمْدُرُو

[+] Kaşgarlı "^{تُرُغَا} = imaleli" kelimesinden "söz, öz" kelimelerindeki "ö" harfini kastetmektedir. B. A.

Turgan uluğ işlaka
Térgi urup aşlaka
Tumluğ kadir kışlaka
Kodhtı eriğ umduru

"Büyük işlere kalkışan, yemeğe sofraseren, katı kışlarda halkı umutta bıraktı".

(O kimse, büyük işlere kalkışırdı, şiddetli kış aylarında bile sofraserer, çok yemek yedirirdi; halkı, hayrını ve selekliğini umar bir halde bıraktı).

ك lı kelimelerde "كُلُّ كَلِمَةٍ كَلِمَةٌ" külgün er" denir, "çok gülen adam" demektir. Bunun emri hazırı "كُلُّ" küll"dür.

Bu mana için emir sıygasına o harfler geldi.

İşin, vasıflanandan, işliyenden çok olarak çıkmasına belge olan ك ve غ harflerinin bu sifata gelmesi caiz olursa "بَرغُوچي barguçı", "كَلگُوچي kelgüçi" gibi kelimelerde ziyade kılındığı -yeğrek olarak- meydana çıkar. Bu, arapçadaki فَعَالٌ ve مَفْعَالٌ kelimelerine benzer. İşin çok olarak yapıldığı gösterilmek istendiği zaman مَطْعَامٌ, مَطْلَاعٌ, مَشْرَابٌ ve مَطْعَانٌ denir.

Üçüncüsü: Bir iş yapılmadan önce o işin yapılmasını arzu eden ve sı-

fat olan bir faildir. Bunun yapısı emri hazır sıygası üzerine kurulmaz [+]. Kökün son harfinden sonra -tok sesli, ق, ا, س, غ lı ve ق lı kelimelerde- ق lı ve ك lı kelimelerde غ ve sondaki ق yerine yumşak ك getirilir. Emri hazır sıygasında sâkin olan son harf esre kılınır. Emri hazırında "بَر" bar" olan kelime bu manada bir sıfat yapılmak istendiğinde "أَلْأَقْبَا" ol ewge barıgsak ol" denir, "o adam eve gitmek istediğindedir" demektir. Emri hazırı "تُرْمُنْدَا" tur munda" sözünde olduğu gibi "تُر" tur" olan kelime, bu manada bir sıfat yapılmak istenilirse "أَلْأَمُنْدَا تُرْمُنْدَا" ol munda turıgsak ol" denir ki, "o, burada kalkmak dileğindedir" demektir. ك lı kelimelerde "أَلْأَبْرُوكَلْمَسَاكْ أَرْدِي" ol berü keligsek erdi", "أَلْأَقْبَا كِرْمَا أَلْ" ol ewge kirigsek ol" ve "أَلْأَتْسَا زَبِيرِكْسَا كْ أَلْ" ol tawar torigsek ol" denir ki, "o, beri gelmek istiyor", "o, eve girmek dileğindedir", "o, mal toplamak arzu ediyor" demektir. Bu kuralı iyi belle.

Bu anlam, isimlerde dahi iste-

[+] Kaşgarlı Mahmudun burada "bu fail emir sıygası üzerine kurulmaz" demesinden dileği "sonu sâkin olduğu halde" demek olsa gerektir. Nitekim "harfı aslı" demekle de buna işaret etmiş oluyor. B. A.

nildiği zaman kişi onunla vasıflanır. "أل أرأل تفرساق" ol er ol tawarsak", "بوأراعنأل أرساك" bu uragut ol ersek" denir ki "o adam mal sever", "o kadın erkek arzu eder, erkeğe düşkün" demektir. Bu gibi isimlerde ع ve ك ın yeri yoktur.

Dördüncüsü: Kendisinden haber verilen gizli bir fiili işlemek, failin hakkı olduğu manasına gelen bir sıfatla sıfatlanan faildir. Bunda bir başka mana daha vardır; o da failin, o işi yapmayı kurduğu, azmettiği manasıyla vasıflanmasıdır. Bu çeşit fail, emir sıygası üzerine kurulur. Emir sıygası sonu sâkin olarak kalır ve ق ل ı yahut ağır âhenkli kelimelerde ق ل ı yahut ağır âhenkli kelimelerde ق ل ı getirilir. ع ل ı kelimelerde ع ل ı la sondaki ق yerine ك getirilir: "أل برغلق أردی" ol barguluk erdi" ve "أل مندا برغلق أردی" ol munda turguluk erdi" denir ki "gitmek o adamın hakkı idi" yahut "o adam gitmeği kurmuştu", "onun burada kalkmak hakkı idi" yahut "o, burada kalkmayıkurmuştu" demektir.

Oğuzlardan bir takımları ل har-

fi yerine س getirirler: "أل مندا برغسق أردی" ol munda barıgsak erdi", "أل مندا برغسق تفرساق" ol mundın barıgsak tegül" derler ki "onun buradan kalkmak hakkı idi", "o, buradan gitmeği kurmamıştı" demektir. Bu gibi sıfatlar ikili fiillerden yapılır ve beş harfli olur. Altı ve dört harfli fiillerden dahi kurulup yedi harfli olur. Ulu Tanrı dilerse bunlar yerlerinde söylenecektir.

Beşincisi: Fail, bir işi işlemeyi kendinde gizlemekle vasıflanır. Bu çeşit, bundan evvelki faile, işi işlemek azmi bakımından yakındır. Bu fail, emir sıygası üzerine kurulmayıp kelimenin sonu esre kılınır. Ve bütün ayrımlarda ziyade kılınan ekin ilk harfi sâkindir.

Emir sıygası üzerine ق ل ı yahut tok kelimelerde ع ل ı , ی ل ı , yumşak ve ل ı kelimelerde ك getirilir: "أل من سنا برغلق من" men sanğa barıglı men", "أل مندا برغلق أل" ol munda turuglı ol" sözlerindeki برغلق , برغلق kelimleri gibi ki "ben, sana gitmeği içimde gizlemiş idim", "o, burada kalkmayi içeri-

[+] Bu cümledeki " برغسق" barıgsak" kelimesi " برغسق" turugsak" olsa gerektir. Arapçasındaki anlam bunu gereklı kılar. Çünkü bundan evvelki iki misalden birisi " برغلق" turguluk" idi. B. A.

sinde kurmuştu" demektir. ك li kelime-
lerde "أَلْ مَنْكَ كَلِكِي رَزْدٌ" ol mangâ keligli
turur"; "أَلْ مَنْكَ تَوَارِي رَزْدٌ" ol mangâ tawar
bêrigli ol" denir ki, "o, bana gelmek
dileği beslemektedir", "o, bana mal
vermek kararındadır" demektir.

Sıfatlardan bu geçidin kuruluşu,
yapısı asıl olmiyan masterlar üzerinedir;
yalnız, buna ي ve ل ziyade kılınır,
bu suretle sıfat olur, Çünkü biz, kökün
sonundaki sâkin harf harekelenerek غ
yahut ك ziyade kılınırsa asıl olmiyan
master yapıldığını söylemiştik; bu
şekilde işin yapılmakta olduğunu bildiren
bir sıyga elde edilmiş olur. "أَبْكَ بَرِغِي كُوزٌ"
anınğ barığı kör", "أَبْكَ كَلِكِي كُوزٌ"
anınğ keligi kör" cümlelerindeki بَرِغِي,
كَلِكِي kelimeleri gibi ki, "onun gittiğini,
gider olduğunu gör", "onun geldiğini,
gelir olduğunu gör" demektir. Yukarıda
söylediğim üzere ل ve ي ziyadesiyle
master olan kelimeler gibi bunlar da
master olmuşlardır.

Bu geçit sıfatlar üzerinde birleşme
vardır. Bütün Türk boyları arasında
ayrışık yoktur. Fiillerin hepsinde de
bir takım anlamlar için bu beş türlü
sıfat, göstermiş olduğum düzen

üzerine gelir.

İsmi mef'ul : Bütün ayrımlarda bir
düzeye gelir, bu da emri hazır sıygası
üzerine م ve ش getirmekle olur: "Yay
kur" anlamına olan "يَا قُرُّ" ya kur"
cümlesindeki "قُرُّ" kur" kelimesi, mef'ul
halinde "قُرِّسَ يَا" kurmuş ya" denir ki
"kurulmuş yay" demektir. "قُرِّسَ أَرَقٌ"
kazmış arık" sözü de böyledir, "kazılmış
ark" demektir. Müteaddi fiillerde bu iki
harf ziyade kılınarak kökün sonu her
zaman sâkin kalır. Lâzım fiillerde, mazide
bazı kere م ve ش gelir: "أَفْكَ بَرِغِي"
ewge barmış", "أَلْ مَنْكَ كَلِكِي" ol
mangâ kelmiş" sözlerindeki بَرِغِي,
كَلِكِي kelimeleri gibi ki "benim haberim
olmadığı halde eve gitmiş", "benim
haberim olmadığı halde bana gelmiş" demektir.

"بَرْدِي" bardı", "كَلْدِي" keldi" sözlerinde olduğu gibi, mazi fiilinin belgeleri olan د ve ي yerine burada م ile ش gelmiştir. Bunların arasında fark, د ile ي söyliyeni adamın, işin olduğu zaman hazır bulunmasından ve işin yapıldığı zamanda yanında bulunmasından haber verir. "بَرْدِي" dendiği zaman "o gitti, ben de gözümle onun gittiğini gördüm" demektir.

Fakat م ile ش harfleri söyliyenin bulunmadığı zamanda fiilin yapılmış olduğunu haber verir "أَلْبَرْمِشْ ol barmış", "أَلْكَيشْ ol kelmiş" denir ki "o gitmiş, ben gittiğini görmedim", "o gelmiş, ben geldiğini görmedim" demektir.

Lâzım fiillerden ve başkasından gelmiş olan bütün mazi sıygaralarında bu kural bir düzûye yürür. Bunda erkek, dişi sıygası, ق lı, tok âhenkli, ك lı ve yumşak âhenkli kelimeler arasında hüküm ayrılmaz; nitekim kuralı yukarıda geçtiği üzere "بَرْمِشْ كَيْ" barmış kişi", "كَيْشْ أَر" kelmiş er" cümlelerindeki بَرْمِشْ ve كَيْشْ kelimeleri sıfat haline gelmiş fiillerdir. Burada بَرْدَى, كَلْدَى sözlerinde olduğu gibi د ve ى nin yeri yoktur.

Çekme (tasrif): Çine varıncıya dek Uygur, Argu, Çiğil, Toxı, Yağma gibi Türk boylarının büyük bir kısmı mâzi sıygasının د ve ى ile bağlı olmasında birleşmişlerdir. Bunlar mâzi sıygasında "بَرْدَى bardı" derler, Suvarlarla Kıpçaklardan bir takımları ile Oğuzlar onlardan ayrılmışlardır. Bunlar ى yerine ق lı yahut غ lı, yahut tok kelimelerde ق ; ك lı yahut ince âhenkli kelimelerde ك getirirler. Bu dilde müfret ve cemi sıygası bir olur,

araları ayırt edilmez. ق lı kelimelerde "ياقُرْدُكُ ya kurduk" denir, "o yay kurdu" demektir; bunun gibi "مَنْ ياقُرْدُكُ" men ya kurduk" denir ki, "ben yay kurdum" demektir. "بِرْ ياقُرْدُكُ" biz ya kurduk = biz yay kurduk".

[+] اَلْسُوْتْ سَغْدَى" غ lı kelimelerde "ol sût sagdı" denir, "o, sût sağdı" demektir; yine böyle "اَلْأَرْتَاغْتَا أَعْدُكُ" olar tağka agduk" denir ki, "onlar dağa ağdılar" demektir. Cemi birinci şahıs sıygasında dahi böyledir; "بِرْ أَعْدُكُ" biz agduk" denir ki "biz ağdık" demektir.

Tok harfli kelimelerde "أَلْأَبَى رَدُكُ" ol anı urduk" denir ki "o, onu döğdü" demektir; "مَنْ مَبْدَا رَدُكُ" men munda turduk" sözü de böyledir, "ben burada kalkdım" demektir.

اَلْكَلْدَكُ" ك lı kelimelere örnek: "ol keldük", "بِرْ كَلْدَكُ" biz keldük", "اَلْأَرْتَاغْتَا كَلْدَكُ" olar ewge kirdük" denir ki, "o geldi", "biz geldik", "onlar eve girdiler" demektir.

Çekmeli (imaleli) kelimelerde "مَنْ أَنْغَارْ تَوَارْ بَعْدُكُ" men anğar tawar bœrdük",

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu ibaredeki fiil "سَغْدَى sagdı" şeklinde yazılmış ise de bunun "سَغْدُكُ" sagduk" olması daha doğrudur. Burası, öyle olmasını gerekli kılar. Nitekim yazma nüshada سَغْدَى kelimesinin son harfi olan ى aın üzerine kırmızı mürekeple nokta koyarak ق şekline getirilmek istenmiştir. B. A.

"من يرمق برددك" men yarmak têrdük" denir ki "ben, ona mal verdim", "ben para topladım" demektir. Gördüğün gibi, burada müfretle cemi arası ayrılmamıştır.

Oğuzların bir çoğu birinci şahsın birinci sıygasında, öbür Türklerin "بردم bardım" dedikleri yerde م yerine ق getirerek "بردق barduk" derler, müfretle cemi arasını ayırmazlar; yalnız öbür Türklerle, kendisinden haber verilen gaip mâzi sıygasında birleşirler ve "gitti", "geldi" yerinde "بردق barduk", "كلاي keldi" [+] demezler.

Emir sıygası: Bütün Türk dillerinde ayrılmaz bir yoldadır. Nefi şeklinde "برمادم barmadım", "كلادم kelmedim" denir. Şahıs sıygasında bütün Türk dilleri arasında birlik vardır.

Fiili gaibin nefyinde "برمادق barmaduk", "كلادك kelmedük" denir ki "gitmedi, gitmediğini işittim", "gelmedi, ben sonra böyle gördüm" demektir. Bu çeşit nefiler, işin yapılmış olduğunu göstermek bakımından söylediğim gibidir. "برميش barmış", "كلين kelin"

[+] Burada "كلاي keldi" kelimesi "كلادك keldük" olacaktır. Sözün gelişi böyle olmasını gösterir. Çünkü Oğuzlar da öbür Türkler gibi bu sıyga ile "بردي bardı", "كلاي keldi" şeklinde söylerler, yukarıda söylenmiş olan şekil, mâzi gairipte "بردق barduk", "كلادك keldük" şeklindedir. B. A.

kelmiş" denir ki "gitmiş, gelmiş amma ben görmedim, tanık olmadım" demektir. Tok sözlü, ق lı kelimeler ve yahut ك lı kelimeler nefyedildiği zaman bütün fiillerde bu manada, yine böyle yapılıır. Nefyin tahkiki istenildiği zaman "برمادی barmadı", "كلادي kelmedi" denir ki, "hakikaten gitmedi", "hakikaten gelmedi" demektir.

Oğuzlar "بردق barduk", "كلادك keldük" gibi kelimelerde tahkik anlamını -gaip sıygasındaki ی den, şahıs sıygasındaki م den bedel- öbür Türklerin nefi olarak söyledikleri "برمادق barmaduk", "كلادك kelmedük" sözlerindeki ق ve ك ten alırlar ve bunu tahkika belge yaparlar, "barmadı", "kelmedi" derler. Bu kural bütün fiillerde yürür, hiç bir şey bundan dış kalmaz.

Mastar : Mastar, te'kit anlamına geldiği zaman -arapçanın aksine olarak fiilden evvel gelir: "البرمادق ol barmak bardı", "الكلادك ol kelmek keldi" denir ki, "o, bir geliş geldi", "o, bir gidiş gitti" demektir. Fiilin çekilmesi şu yoldadır : "بردي - بريد - برمق) bardı - barır- barmak), "gitti - gider - gitmek". Emri hazırım müfredinde "بر bar", cem'in-

de " بَرِينْگَلارُ barınglar" denir; "git, gi-
diniz" demektir.

Emri hazırın ceminde لار ziyade
kılmak öbür Türklerin usulüdür. Oğuz-
lar [+] burada gummeli لاك la " بَرِينْگَلارُ
barıng" derler; nitekim öbür Türkler
bir ve saygı değer adam için bu keli-
meyi kullanırlar.

Nehi yapmak için bir tek kural
vardır, o da emir sıygası üzerine -bü-
tün Türk dillerinde- م ve الف ziyade
kılmaktır: " بَرْمَا barma", " تَرْمَا tur-
ma" gibi ki, "gitme", "kalkma" demek-
tir. Cemi yapılırsa " بَرْمَانْگَلارُ barmang-
lar", " تَرْمَانْگَلارُ turmanğlar" denir, "git-
meyiniz", "kalkmayınız" demektir.

Emri gaip sıygası için " رَسُونُ
barsun", " كَلْسُونُ kelsün"; nehyigaipte
" بَرْمَاسُونُ barmasun", " كَلْمَاسُونُ kelmesün"
denir [++].

Emri gaip sıygası -bütün Türk
dillerinde- emri hazır sıygası üzeri-
ne ن س و س getirmekle yapılır. Birin-
ci şahıs sıygasında " بَرْمَرْمَنْ barırmən"
denir; Oğuzlar, muzari sıygasında i-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "Oğuzlar" kelimesi
unutulmuş. Buraya konulması lazımdır, sözün gelişi bunu
icap ettirir. Biz tercümede koyduk. B. A.

[++] Hem yazma, hem basma nüshalarda buradaki arapça ibare
alt üst olmuştur; biz onu tercümede düzelttik. B. A.

kinici ر harfini atıp kelimenin kökünde
olan ر harfini bırakarak " مَن بَرْمَنْ men
baran", " مَن تَرْمَنْ men turan" derler ki
"ben varırım", "ben kalkarım" demektir.
Asıl kelime de ر harfi bulunmazsa o ke-
limeye muzari halinde ر gelir: " مَن كَلْرَانُ
men keliren", " مَن كَلْرَنْ men küleren" de-
nir ki "ben gelirim", "ben gülerim"
demektir. " كَلْدِي keldi", " كَلْدِي küldi"
kelimelerinde ر harfi yoktur. Nitekim
" مَن بَرْمَرْمَنْ men barır men" sözünde الف yok-
tur; buradaki م harfi, الف çevrilmiş-
tir. Ve yine " مَن يَأْقُرْگَنْ men ya kuraran"
denir; halbuki öbür Türkler " قُرْگَمَنْ
kurar men" derler. Burada iki ر harfi
vardır; birisi aslî, diğeri muzari bel-
gesidir, kurala uygun olan budur. O-
ğuzların tuttuğu yol, kural yolu de-
ğilse de kolaylık yoludur. nefyinde
" اَلْ بَرْمَاسُ ol barmas" denir, "o gitmez"
demektir. Ve yine " مَن بَرْمَاسَمَنْ men barmas
men" denir ki; "ben gitmem" demektir.
Burada, Oğuzlarla öbür Türkler arasın-
da ayrılık yoktur.

Muzari sıygasının nefyinde emri
hazır üzerine -birinci, ikinci şahıs-
lar ister müfret, ister cemi olsun-
الار بَرْمَاسُولارُ ziyade kılınır. " م
olar barmaslar", " بُولار بَرْمَاسُولارُ bular

barmaşlar" denir ki, "onlar gitmezler",
"bunlar gitmezler" demektir.

Birinci şahsın ceminde "بِرْمَانَسْمِزْ"
biz barmaş mız" denir, "biz gitmeyiz"
demektir.

Gelecekte bir işin yapılacağı-
nı göstermek için emri hazır sıygası-
na - ق li ve tok sesli kelimelerde- غ
ی harfleri; başkalarında ك ge-
tirilir. Yine böylece غ li kelimeler-
de dahi ق gelir: "أَلْ يَأْقُرَائِي" ol ya kur-
gay", "أَلْ سُونْتَلْتَقَاتُ" ol sūt sağkay" denir
ki, "o, yay kuracak", "o, sūt sağacak"
demektir. Yine böylece "أَلْ أَفْكَارْطَائِي" ol
ewge bargay", "أَلْ سِنْكَاكَكَائِي" ol manga kel-
gey", "أَلْ يَرْمَانَوْتِيرْكَاَي" ol yarmak tergey" de-
nir ki, "o, eve gidecek", "o, bana ge-
lecek", "o, para toplıyacak" demektir.

Bu anlama gelince, her bap-
tın fiillerde kural değişmez, bir
düzüye gider. Bir işi yapanın yapmak
üzere olduğunu, işliyeyazdığını haber
veren fiil sıygası şöyle yapılır: ق
li ve tok kelimelerde emri hazı-
nuna ر ق li kelimelerde غ; ا, ل, ر
ك ince âhenkli kelimelerde ا, ل, ر
ا, ل, ر harfleri getirilir. Bütün
diller bu kuralda birleşmişlerdir:

مَنْ بَرْمَانَسْمِزْ men bargalır men", "مَنْ تَرْغَالِزْ مَنْ"
men turgalır men" denir ki "ben var-
mak üzereyim, ben varayazdım"; "ben
kalkmak üzereyim, ben kalkayazdım" de-
mektir. Ve yine böylece "أَلْ يَأْقُرَائِزْ" ol
ya kurgalır" denir ki "o, yay kurmak
üzere". Yine "أَلْ تَأْفَقَاغْتَقَارْ" ol tağka ağka-
lır" denir ki "o, dağa çıkmak üzere".
أَلْ أَفْكَارْكَاَيزْ li kelimelere örnek: "أَلْ
ol ewge kirkelir", "أَلْ يَرْمَانَوْتِيرْكَاَيزْ" ol yar-
mak tergey" denir ki "o, eve girmek
üzereydir", "o, para toplamak üzereydir"
demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir
kuraldır.

İsmi zaman, ismi mekân, ismi â-
let : Asıl kelimeye -Çiğil, Yağma, Tox-
sı, Argu, Yukarı Çine kadar Uygur dil-
lerince- tok ve ق li kelimelerde و, غ;
ince âhenkli kelimelerde - غ yerine-
و getirilir. Oğuz, Kıpçak, Peçe-
nek, Bulgar dillerinde bu isimleri
yapmak için, emri hazır sıygasına س
[+] harfleri getirilir. İsmi za-

[+] Gerek yazma, gerek basma nüshalarda ziyade kılınan harfler
bu şekilde gösterilmiş ise de burada bir yanlışlık vardır.
Ziyade kılınan harfler ا, س, ی dir; nitekim "قُرَاسِي" kurası,
"أَغَاسِي" turası, "أَغَاسِي" agası kelimeleri bunu göstermektedir;
bu kelimelerde و yoktur. B. A.

man için: "بۇيا قۇرغۇ اغز آرماس" bu ya kurgu ogur ermes" denir ki "bu, yay kuracak vakit degildir" demektir.

İsmi mekân için: "بۇ ترغوبير آرماس" bu turgu yer ermes" denir ki "bu, durulacak yer degildir" demektir. Oguzlar, buralarda "بۇيا قۇرغۇ اغز تىكل" bu ya kurası ogur tegül", "بۇ ترا بى يىز تىكل" bu turası yer tegül" derler ki "bu, yay kuracak vakit degil", "bu, duracak yer degil" demektir. Öbür Türkler بۇ تاغ اغقۇز ارنىك bu tag ağku ermes" derler, "bu, dağa çıkacak zaman degildir" anlamınadır.

Ben, sana yukarıda gösterdiğim üzere kelimenin sonunda غ bulunursa bu manada bir ق getirilir: "اغقۇ" agku" kelimesindeki ق böyledir. Burada Oguzlar, bu anlamda "بۇ تاغ اغقۇ اغقۇ اغقۇ" bu tag agası ogur tegül" derler, "bu, dağa gacacak zaman degildir" demektir. Bununla beraber, zaman ve mekân isimleri olan "اغقۇ" ogur" ve "يىز" yer" kelimelerini birlikte söylerler. Bu kelimeden evvel gördüğün üzere kelimenin sonu غ olursa bu manada o kelimeye ق getirilir. ك li kelimelerde بۇ اققا كىر كۇ اودۇ ال" bu ewge kurgü öd ol", "ال بۇ كا كىر كۇ بۇ ال" ol bizge kelgü boldı" denir ki, "onun eve girme zamanıdır", "onun bize gelme za-

manı oldu" demektir. Oguzlar bu anlamda "ال بۇ كا كىر كۇ بۇ ال" ol bizge kelesi boldı" derler.

Fiillerin bu çeşidi, isim yerinde yürür; çünkü ona bitişiktir, muzaftır. "سنىك بىرغۇنك بجان" sening bargung kaçan" denir ki, "senin gitmen ne zaman?" demektir. Burada Oguzlar "سنىك" sening barasing kaçan" derler. Yine "مىك بىرغۇمىتى" mening bargum yakıtı" denir ki, "benim gitmem yaklaştı" demektir. Üçüncü şahısta "أىك بىرغۇبى" a-ning bargusı" denir; Oguzlar "مىك بىر اسىم" mening barasım" derler ki "benim gitmem" demektir. ی ile س Oguzların dilinde, bu çeşit isimlerde getirilmesi kuraldır. Kelime ister ق li, ister ك li olsun, iş değişmez; ancak ق li, ك li kelimelerde, bu hüküm başkalarının dilinde değişir.

Her cinsten aygıt adı (ismi âlet) öbür isimler gibi yürür ve fiilden alınır; şöyle ki : "يىگۇ بىكۇ نانىك" neng=kendisiyle yenilecek şey" demektir. "ارغۇ" argu" sözü de böyledir, "vurulacak âlet" demektir. Ağaç kesilen şeye, bıçkıya "يىغاق بىغقۇ" yığaç bıçqu" denir, emilecek şeye ve kan alma zamanında kan emilen aygıtta "سۇرغۇ" sor-

gu" denir; bu kelime "أيمك سُرْدِي" emik sordi" sözünden alınmıştır, "meme emdi" demektir.

İsimlerin bu çeşidi -evvelce gösterilmiş olan yolda, Oğuzlardan başka, öbür Türklerin dillerinde olduğu gibi- ع ل ى , ق ل ى kelimelerde değişir; kural geçmiştir. Oğuzlara gelince: Aygıt adları, onların dilinde bütün fiillerde س ve ى iledir [+].

Nasıl ki "أينما يباغ بجا سنانك" biçmesi neng", "أينما يباغ بجا سنانك" derler, "ağaç biçecek aygıt", "yemek yenecek nesne" demektir.

Bu söylediğim kurallar ve yollar yalnız bu ayrıma özger değildir; üç, dört, beş, altı harfli kelimelerde dahi -her kitapta- bir düzeye kural olarak yürür. Bu kuralları ve yolları iyi bellemek gerektir; çünkü ben bu ayrımda uzun uzadıya bahsettim. Çok kere sözü uzatmadan buraya havale ettim. Bu, Türk dillerinin usulünü bildiren bir kimyadır [++]. Bunun için birçok defterler doldurdum. Bir

[+] Burada getirilen harfler yalnız س , ى , ع degil, س , ى , ع dir. Dikkat! B. A.

[++] Burada arapçasında ... فِهْرِي كَيْمًا أُصُولُ اللَّغَاتِ ibaresinde bir كَيْمًا kelimesi vardır. Bunu anlayamadık. Biz kimya şeklinde olmasını göz önüne alarak bu şekilde yazdık. B. A.

adam bu kuralları bellerse, Türklerden, aslını bilmiyerek içittiği kelimelerin kuralını kendi kendine çıkarabilir. Bunu iyi anla !

İki harfliler ayrımı bitti.

X

X X

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE DE ORTASI HAREKELİ

فَعْلَدِي AYRIMI

تُپُرْدِي tüpürdi: "تُپُرْدِي تُوپِي تُوپُرْدِي = rüzgâr esti, toprağı savurdu", (تُپُرْدِي - تُپُرْمَاقْ) tüpürer - tüpürmek). Şu savda dahi gelmiştir: "تُپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ", تُپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ تُوپُرْمَاقْ = kavga etmeyince düzen olmaz, tipi olmayınca hava açılmaz" demektir. Bu sav, kavga etmiş olan iki adamın arasını bulmaya uğraşan kimse için söylenir.

كَبَرْدِي kabardı: "كَبَرْدِي كَبَرْدِي كَبَرْدِي = yara kabardı", (كَبَرْدِي - كَبَرْمَاقْ) kabarur - kabarmak). Aslı كَبَرْمَاقْ dır; lâkin fasih olanı kısa olanıdır.

كُتُرْدِي koturdı: "كُتُرْدِي كُتُرْدِي كُتُرْدِي = ol unuğ koturdı =

[+] Bay Kilisli, basma nüshada كُتُرْدِي fiilinin muzari ve masdarını كُتُرْمَاقْ - كُتُرْمَاقْ şeklinde yazmışsa da doğru değildir. Yazma nüshada كُتُرْمَاقْ - كُتُرْمَاقْ tır; biz, yukarıya yazma nüshadaki şekli aldık. B. A.

o, unu boğalttı, bir kaptan bir kaba aktardı", (فُرِّمَاقُ - فُرِّمَاقُ koturur - koturmak).

فُرِّدِي kopurdi: "أَلْهَيْجِي رَمْدِي فُرِّدِي" ol meni ornumdin kopurdi = o, beni yerimden kaldırdı".

Yerinden kaldırılan, oynatılan her şey için de böyle denir; (فُرِّمَاقُ - فُرِّمَاقُ kopurur - kopurmak). Şu savda dahi gelmiştir: "تُوتُنْ كُورْ سَوْتْ بَرَسَا اِشْلُوْر" tütün kopursa işlenür [+] = dumanı kurcalıyan islenir", (dumanla oynayan kişi islenir). Bu sav, bir fitneyi alevlendiren kişinin o fitneye yakalanacağı yolunda söylenir.

كُورْدِي köpürdi: "أَشِيْجْ كُورْدِي" aşığı köpürdi = tencere köpürdü", "سُوْتْ كُورْدِي" süt köpürdi = süt köpürdü". İnsanın ağız köpürdüğü zaman da böyle denir, (كُورْمَاكْ - كُورْمَاكْ köpürür - köpürmek).

پُتُورْدِي pütürdi: "أَلْأَتْ بَاشِيْجْ پُتُورْدِي" lot başığı pütürdi = ilâç, em yarayı sağalttı", "أَلْأَتْ بَاشِيْجْ پُتُورْدِي" anıñ üze alımın pütürdi = onun üzerindeki-alacağını tanıkladı", (onun üzerindeki alacağını senetle ıspat etti, davayı kazandı). Borçtan başka şeyler için de böyle denir; (پُتُورْمَاكْ - پُتُورْمَاكْ pütürür - pütürmek).

[+] Basma nüshada اِشْلُوْر şeklinde olan bu kelime yazma nüshada şu şekildedir: اِشْلُوْر. Bundan anlaşılıyor ki önceden اِشْلُوْر şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme yaparak اِشْلُوْر in üstündeki üç nokta tutar haline konulmuş ve altına üç nokta yazılmış; doğrusu "تُوتُنْ اِشْلُوْر" işlenür olacaktır. Bk. Dv. I, 250, 12. B. A.

پُتُورُور - پُتُورْمَك).

بَاطُورْدِي baturdı: "أَلْ سُوْرِيْنْ مَندِيْنْ بَاطُورْدِي" ol sözün mendin

baturdı = o, sözünü benden sakladı, gizledi", "أَلْأَبِيْ سُوْفَا بَاطُورْدِي" ol anı suwka

baturdı = o, onu suya batırdı". Şekeri

bulamaca batırma gibi, herhangi akar

bir şeye batırılan nesne için de böyle

denir; (بَاطُورُور - بَاطُورُور baturur - batur-

mak).

تَاطُورْدُمْ taturdum: "مَنْ أَعْمَارُشْ تَاطُورْدُمْ" men anğar aş tatur-

dum = ben, ona aş tattırdım", (تَاطُورْمَنْ - تَاطُورْمَنْ

تَاطُورُورْمَنْ tatururmen - taturmak).

تُتُورْدِي tütürdi: "أَلْ أَعْمَارُشْ تُتُورْدِي" ol anğar it tütürdi =

o, ona köpeğini saldırttı, kışkırttı".

Bazı kere "تُتُورْدِي" tütürdi" denir. Bu

kelimede asıl olan, "أَلْ أَعْمَارُشْ" it tüt-

türdi" sözünde olduğu gibi, üç t li

olmaktır. Yeğnilik olmak için birisi

atılmıştır. (تُتُورْمَاكْ - تُتُورْمَاكْ tütürür -

tütürmek) [+].

تُورْدِي tuwurdı: "أَلْ قَلَايْنْ تُورْدِي" at kulakın tuwurdı =

at kulağını dikti". Bu, bir şey sez-

diği zaman atın kulağını dikmesidir.

(تُورْمَاكْ - تُورْمَاكْ tuwirar - tuwirmak).

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimenin mastarı "تُورْمَاكْ" tütürmek" şeklinde yazılmışsa da, biz bunu şüpheli bulduk. Çünkü bu kelime, olduğu gibi, bu manada Türkiyede "tutturmak" şeklinde halâ yaşamaktadır. Bundan başka, yazma nüshada önce اِشْلُوْر şeklinde yazıldığı halde sonradan bir düzeltme görerek اِشْلُوْر şekline getirilmiş olduğu görülmektedir. B. A.

قَرَدِي kataradı: "الْأَيْحُ قَرَدِي" ol atıg kataradı = o, a-
tı yöneldiği yerden döndürdü", "يَعِي"
قَرَدِي yağı kataradı = duşmanı döndür-
dü". Başkası da böyledir; (قَرَرُ - قَرَمَاقُ)
katarur - katarmak). Şu parçada dahi
gelmiştir:

أَرَدِي أَشْرَنْ تَرُغَانُ
يَطْلُقُ يَبِيغُ قَرَمَاقُ
بِيغِي تَنْتُ قَرَمَاقُ
بَسْتِي أَلْمُ أَعْرَوُ

Erdi aşın taturgan

Yavlak yağıg katargan

Boynın tutup kadhırgan

Bastı ölüm ahtarı

"O, yemeğini tattırıcı, yavuz duşmanı
döndürücü, tutup boynumu eğdirici idi;
ölüm onu basarak yendi".

قَرَدِي katurdı: "أَلْ يُمُشَاقُ نَابِيغِي قَرَدِي" ol yumşak nengni ka-
turdı = o, yumşak nesneyi katılaştır-
dı", (yumşak demir sertleştirildiği,
çelikleştirildiği gibi o, yumşak şeyi
katılaştırdı). "تَاشُ بِيغِي قَرَدِي" taş
yer anı katurdı = taşra yer (gurbet)
onu pişirdi, olgunlaştırdı, katılaştır-
dı", (قَرَمَاقُ - قَرَرُ) katurur - katurmak).

قَرَدِي kuturdı: "أَعْلَانُ قَرَدِي" oğlan kuturdı = çocuk
şımardı, yaramazlıkta ileri gitti",
"رَيْغُ قَرَدِي" tarıg kuturdı = ekin ve

bitki kudurdu, azdı". Başkası da böy-
ledir. Haddini geçen, taşan her nesne
için de böyle denir; (قَرَرُ - قَرَمَاقُ)
katurur - katurmak).

كَرَدِي kötürdi: "أَرِيكُ كَرَدِي" er yük kötürdi = adam yük
götürdü". Kadın gebe olursa yine böyle
denir. (كَرَمَاقُ - كَرَرُ) kötürür - kötür-
mek). Şu savda dahi gelmiştir: "أَتِيكُ"
كَرَمَاقُ tewi yük kötürse kamaç
yeme kötürür = deve yük götürse kaşığı
da beraber götürür". Bu, arabın أَسْبِيعُ
السُّعْرَانِ سَوُزُ gibidir.

سُجَرَدِي süçirdi: "أَبِيعُ نَابِيغُ نَابِيغُ سُجَرَدِي" açığı neng süçirdi = a-
cı şey tatlılaştı", (سُجَرَانُ - سُجَرَانُ)
süçirir - süçirmek).

كَاغُرْدُمُ kaçurdum: "مَنْ أَرِيغُ قَرَدُمُ" men anı kaçurdum = ben
onu kaçırdım", (قَرَمَاقُ - قَرَرُ) kaçurur-
men - kaçurmak).

كَاغُرْدِي keçürdi: "أَلْ بِنِي سُوْدَانُ كَاغُرْدِي" ol meni suwdan ke-
çürdi = o beni sudan geçirdi", (بِنِي سُوْدَانُ)
Beg anıg yazukın keçürdi =
Bey onun suğunu bağışladı", (كَاغُرْدِي - كَاغُرْدِي)
keçürür - keçürmek).

كَاغُرْدِي köçürdi: "أَلْ بِنِي أَعْدَانُ كَاغُرْدِي" ol anı ewdin köçür-
di = o onu evden göçürdü", (أَلْ بِنِي كَاغُرْدِي)
ol bitik köçürdi = o, kitap yazdı, is-
tinsah etti". Bir yerden başka bir ye-
re göçürülen her şey için de böyle de-

nir. " **أَلْبَحْتُ كَجُرْدِي** ol köğüt köğürdi = o, atı bir yerden başka bir yere nakletti", (**كَجُرْرُزْ - كَجُرْمَاكْ** köğürür - köğürmek).

تَدْرُدُم todhurdum: " **مَنْ أَلِي تَدْرُدُم** men anı todhurdum = ben, onu doyurdum". Asli " **تَدْعُرْدُم** todhurdum" dur, (**تَدْرُمَاقْ - تَدْرُمَنْ** todhurur - men - todhurmak).

كَدْرِدِي kadhırdı: " **أَلْأَيْنِكْ سَوَزْتْ** ol anıñ boynın kadhırdı = o, onun boynunu eğdirdi", (**أَلْأَيْنِكْ سَوَزْتْ** (o, ona boyun büktürdü). " **كَدْرِدِي** ol anıñ sözün kadhırdı = o, onun sözünü reddetti", (**كَدْرَارْ - كَدْرِمَاقْ**) kadhırar - kadhırmak).

كُدْرِدِي kudurdı: " **أَلْبُو أَيْشْتَا قَدْرِدِي** ol bu işta kudurdı = o, bu işin üzerine düştü, çok çalıştı", (**كُدْرُرْ - كُدْرِمَاقْ**) kudurur - kudurmak).

كَدْرِدِي kedhürdi: " **أَلْمَنْكَا تَوَكْدُرْدِي** ol manğa ton kedhürdi = o, bana elbise geydirdi". Başkası da böyledir; (**كَدْرُرْ - كَدْرِمَاكْ**) kedhürür - kedhürmek).

كَدْرِدِي kedhirdi: " **أَلْقَوْبُغْ كَدْرِدِي** ol koyuğ kedhirdi = o, koyunu yüzdü, onu pastırma yaptı"; (**كَدْرَارْ - كَدْرِمَاكْ**) kedhirer - kedhirmek).

قَرْدِي karardı: " **تُون قَرْدِي** tün karardı = gece karardı", " **تُون قَرَارْدِي** ton karardı = elbise karardı". Başkası da böyledir; (**قَرَارُزْ - قَرَارْمَاقْ**) kararur - kararmak).

قُرْدِي kururdi: " **قُرْدِي نَانِكْ** kururdi neng = nesne kurumıya yüz tuttu", (**قُرْمَاقْ - قُرْمِرْ**) kururur - kurırmak).

قِزْدِي kızardı: " **قِزْدِي نَانِكْ** kızardı neng = nesne kızardı", (**قِزْمَاقْ - قِزْرُزْ**) kızarur - kızarmak).

تَزْدِي tazardı: " **تَزْدِي نَانِكْ** tazardı neng = nesne kelleşti", (**تَزْمَاقْ - تَزْرُزْ**) tazarur - tazar-mak).

تُزْدِي tüzerdi: " **يَر تُزْدِي** yer tüzerdi = yer düzeldi", (**تُزْمَاقْ - تُزْرُزْ**) tüzerür - tüzermek).

كُزْدِي küzerdi: " **أَوْدُ كُزْدِي** öd küzerdi = mevsim, vakit güzleşti", (**كُزْمَاقْ - كُزْرُزْ**) küzerür - küzermek).

بَسْرْدِي basurdi: " **تَنْكِرِي تَاغْ بَرْلَا يِيرِكْ بَسْرْدِي** Tengri tağ birle yeriğ basurdi = Tanrı, dağlarla yeri bastırdı". Herhangi ağır bir nesnenin altına konan şey için de böyle denir; (**بَسْرْمَاقْ - بَسْرُرْ**) basurur - basurmak).

پُشاردې pusardı: "كۆك پُشاردې kök pusardı = gök pu-
sardı, duman koptu". (پُشارم - پُشارور - پُشارمک).

قُشاردې kısurdı: "ال ازان ناکچ قُشاردې" ol uzun nengni kısur-
dı = o, uzun şeyi kısalttı", (قُشارم - قُشارور - قُشارمک).

کُشاردې köşürdi: "ال اتیغ کُشاردې" ol atıg köşürdi = o,
atın ayaklarını köstekledi". (کُشارم - کُشارور - کُشارمک).

بُشاردې buşardı: "ال منی بُشاردې" ol meni buşardı = o,
benim canımı sıktı", (بُشارم - بُشارور - بُشارمک).

پِشاردې pişardı: "ال ات پِشاردې" ol et pişardı = o et
pişirdi", (پِشارم - پِشارور - پِشارمک). Başkası da böyledir.

تُشاردې taşardı: "ات اشیخ تُشاردې" ot aşığ taşardı = ateş,
tencereyi taşırdı". Bir yerden taşan
her akar için de böyle denir; (تُشارم - تُشارور - تُشارمک).

تُشاردې tuşardı: "ال منی سناک تُشاردې" ol meni sanğa tuşur-
dı = o, beni sana kavuşturdu", (تُشارم - تُشارور - تُشارمک).

تُشاردې tüşürdi: "ال الکیدین تِشاردې" ol eligdin yarmak
tüşürdi = o, elinden para düşürdü",
"من انی اتین تِشاردې" men anı attın tüşür-

düm = ben, onu attan indirdim". Düşür-
mek te böyledir; (تُشارم - تُشارور - تُشارمک).

سُشاردې saşardı: "ال ییچی جشیر بلا سُشاردې" ol yinçüni çeş bile
saşardı = o, inci ile peruze arasını
ayırdı". Bundan başka, mücevheratı di-
zerken araları ayrılırsa yine böyle
denir; (سُشارم - سُشارور - سُشارمک).

کُشاردې küşardı: "کول کُشاردې" köl küşardı = havuz dol-
du, taşasıya kadar doldu", (کُشارم - کُشارور - کُشارمک).

Şu parçada dahi gelmiştir :

ال توبویشردې
ازت اتین ییشردې
کول یک سقن کُشاردې
سغیر بامکر سوز

Alın tüpü yaşardı

Urut ? otın yaşardı

Kölniñ suwin küşardı

Sıgır boka müngreşür

"Dağların tepeleri yeşardı, kuru ot
yerine yeni ot çıktı, gölün suyu dol-
du; sığır, boğa böğrüşür".

(Dağ tepeleri taze bitkilerle yeşardı,
kuru otların yerinde taze çemen-

ler çıktı; taşacak kadar göller doldu. Sığır, boğa sevinerek böğrüşür). Bir kap taşacak halde ağzına kadar olduğu zaman da böyle denir.

بوغاردی bogardı: "ال يفاغ بگردی ol yığaç bogardı = o, ağaç kertti", (بغور - بگرام bogarur - bogarmak). Aslı "بغرادى bogradı"dır.

توغردی togurdu: "اراعت اعل تگردی uragut ogul togurdu = kadın, çocuk doğurdu". Hayvan doğurursa da böyle denir; (تغور - تغور togurur - togurmak). Şu savda da gelmiştir: "انا اعل اناج تغار" ata oğlu ataç togar = çocuk babasına çeker", (bir adamın çocuğu eriştiği zaman şüphesiz ahlakı babasına benzer).

توغردی togrudı: "ال منكا تغردی ol mangâ togrudı = o, yolu bırakarak benden tarafa doğruluverdi". Yolu bırakarak bir şeye doğru yönelen kimse için dahi böyle denir. (تغور - تغور togrur - togrumak) [+].

سغردی sagurdu: "ار سوف سغردی er suw sagurdu = adam su içti, yuttu", "كوم سوف سغردی kum suw sagurdu = kum suyu çekti", "ال فرت سغردی"

[+] Her iki nüshada dahi ال يفاغ بگردی şeklinde çıkan bu kelimenin muzari ile mastarı تغور - تغور şeklinde. Biz bunu "togurur - togrumak" şeklinde aldık. Çünkü yazma nüshadan anlaşılabilir budur. Manasına gelince : Bugün Anadolu'da kullanılmakta olan şekli göz önüne aldık. Bir adam yolu bırakır da yamaca sararsa "yolu bıraktı da yamaca doğruluverdi" derler. Yalnız, bu üç kelimeyi yukarıdaki şekilde harekelemek ayrıma uymamaktadır. Ayrıma göre kelimenin غ harfinin harekeli olması gerektir. Dikkat ! B. A.

ol kurut sagurdu = o, keşin suyunu çekti", (keş olmak için suyunu sızdırdı). Karlukça. "ال يفاغ بگردی ol yokarı yarın sagurdu = o, yukarıya, göğe doğru tükürdü". Bu, Barsgan dilindedir. Başkaları "سُدْتِي sudtı" derler. (سغور - سغور sagurur - sagurmak). Şu savda da gelmiştir: "كوكا" kökge sagursa yüzge düşür = bir adam göğe tükürse, yüzüne düşer". Bu sav, büyüklere fenalık yapmak isteyen adamın aynı fenalığa düşeceği yolunda söylenir.

سغردی sigurdu: "ال اناغ قابقا سغردی ol unuğ kapka sigurdu = o, unu kaba sığdırdı". Bir şeyi sıkıştırarak bir kaba doldurursan yine böyle denir, (سغور - سغور sigurur - sigurmak).

كغردی kugurdu: "ال تارغ كغردی ol tarığ kugurdu = o, ekini kavurdu". Başkası da böyledir. Bu kelime yumşak ف ile "كغردی" kuwurdu" şeklinde dahi söylenir; [+]. (كغور - كغور kagurur - kagurmak).

توارغ افردی tewürdi: "ال توارغ افردی ol tawarığ

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin hem غ li, hem de ف li şekilleri كغردی ve افردی imlâsında yazılmış iken sıra muzariyle mastarına gelince تغور - تغور olmuş. Bize kalırsa doğru olan şekil son şekildir. Çünkü bugün bile yaşamakta olan budur ve çünkü Dv. II, 185, 9 da افردی şeklinde gelmiştir. Bununla beraber şimal Türklerinden Başkırtlar bu kelimeyi bu manada "kugurmak" şeklinde söylemektedirler. B. A.

ewürdi tewürdi = o , malı evirdi çevirdi, altını üstüne getirdi, tasarruf etti". Burada أَفْرَدِي asıldır. فَرَدِي, ona uyarak gelir. (فَرَادِي - فَرَادِي tewürer-tewürmek).

جَفْرَدِي gewürdi: "أَرَأَى جَفْرَدِي" er ok gewürdi = adam tırnağının üzerinde oku çevirdi". Sol elin baş parmağı üzerinde herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir. "أَلْ جَفْرَدِي" ol gıgrını gewürdi = o, makarayı, çıkırığı çevirdi", (جَفْرَادِي - جَفْرَادِي gewürer - gewürmek).

سَفْرَدِي sawurdi: "أَرَأَى سَفْرَدِي" er tarığ sawurdi = adam ekin savurdu". Harman yerinde rüzgârda savurularak temizlenen her şey için de böyle denir, (سَفْرَادِي - سَفْرَادِي sawurar-sawurmak).

كَأْوْرَدِي kawurdi: "أَلْأَتِ كَأْوْرَدِي" bilezük küng eligin kawurdi = bilezik cariyenin elini sıktı, kavradı". Herhangi bir şeyi sıkan nesne için de böyle denir [+]; (كَأْوْرَادِي - كَأْوْرَادِي kawurar - kawurmak).

بُكْرَدِي bukurdi: "أَلْأَتِ بُكْرَدِي" ol at tegirinden bukurdi = o, atın değerinden indirdi". Herhangi bir şey kendi yerinden aşağı

[+] Her iki nüshada da bu fiilin mazisi "كَأْوْرَدِي kawurdi", mizarii "كَأْوْرَادِي kawurar", mastarı "كَأْوْرَادِي kawurmak" şeklinde yazılmış ise de bu yazılışta bir yanlışlık olduğu görülmektedir. Bizce bu kelimeler "kawradı - kawrar - kawramak" olmalıdır; çünkü yaşamakta olan şekil budur. Fakat bu şekil ayırımı uymamaktadır. Dikkat. B. A.

بُكْرَدِي indirilirse yine böyle denir; (بُكْرَادِي - بُكْرَادِي bukurur - bukurmak).

بَكْرَدِي bakurdi: "أَلْأَتِ بَكْرَدِي" ol manğa kişi bakurdi = o, bana birisini baktırdı", (بَكْرَادِي - بَكْرَادِي bakurur - bakurmak).

جِخْرَدِي çıkardım: "مَنْ أَعْدَنَ جِخْرَدِي" men anı ewden çıkardım = ben onu evden çıkardım". Başkası da böyledir; (جِخْرَادِي - جِخْرَادِي çıkarrur - çıkarmak).

سِقْرَدِي sıkırdı: "مَنْ سَقْرَدِي" kuş sıkırdı = kuş ısıklık gılar gibi ses çıkardı", (سِقْرَادِي - سِقْرَادِي sıkırdı = adam ısıklık çaldı", (سِقْرَادِي - سِقْرَادِي sıkırrar - sıkırmak).

كِقْرَدِي kıkırdı: "أَرَأَى كِقْرَدِي" er kıkırdı = adam yüksek sesle çağırdı". (كِقْرَادِي - كِقْرَادِي kıkırrar-kıkırmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

كُدْحِي كَقْرَدِي
يَغِي قَارُو كَقْرَدِي
تَقْرَدِي جَعْرَادِي
أَرَأَى كَقْرَدِي

Kudhi kıkırıp oğuş têrdim

Yayı karu kiriş kurdum

Tokuş içre uruş bêrdim

Eren körüp başı tıgdi

"Aşağıya bağırarak oymağı topladım; düşmana karşı yay kurdum, savaşta vurduğum; adamları görüp başlarını eğdiler".

(Dağın tepesinden aşağıya bağırarak oymağı topladım. Yayı kurdum, düşmana

attım. Benim askerimi görünce boyunla-
rı eğildi ve kağıtı).

تگوردی tegürdi: "أل منكا بكدن سوز تگوردی" ol manga Begdin
söz tegürdi = o, bana Beyden söz ge-
tirdi". Başkası da böyledir; (تگوردی -
تگوردی tegürür - tegürmek).

جگوردی gökürdi: "أل توي جگوردی" ol teway gökürdi = o,
deveyi çökerdi, ihdirdi". Bir adama
diz çöktürülse yine böyle denir; (جگوردی -
جگوردی gökürür - gökürmek).

کگوردی keğirdi: "أل کگوردی" er keğirdi = adam geçir-
di", (کگوردی - کگوردی keğirer - keğir-
mek).

کؤگوردی kögerdi: "کؤگوردی نانک" kögerdi neng = nesne
göğerdı, gök rengini aldı", (کؤگوردی -
کؤگوردی kögerür - kögermek).

کؤلردی kölerdi: "کؤلردی سؤف" kölerdi suw = su toplan-
dı, su göllendi". (کؤلردی - کؤلردی kölerür - kölermek).

کؤلردی külerdi: "آت کؤلردی" at külerdi = at tökez-
di", (karnının şişkinliğinden dolayı
at tökezidi), (کؤلردی - کؤلردی külerür -
külermek). Şu savda da gelmiştir:

"آراغلی منكا ذماس ات اغلی کؤلردی" er oğlu
mungadhmas, it oğlu külermes = insan
oğlu bunda kalmaz, it yavrusu tökez-
mez", (insan oğlu uzun zaman bunda
kalmaz, bir yolunu, bir çaresini bu-
lur, ondan kurtulur; nitekim köpek

eniği tökezimez).

تاموردی tamurdi: "آز برنی ترمردی" er burnı tamurdi = a-
damın burnu kanadı, damladı" [+].

توموردی tomurdi: "آز یفاغ ترمردی" er yığaç tomurdi = adam,
ağacı tomruk yaptı", (adam, ağacı di-
rek dibi gibi değirmi şekilde kesti),
(توموردی - توموردی tomurur - tomurmak).

چوموردی çumurdu: "أل انی سؤفا چوموردی" ol anı suwka çumurdi =
o, onu suya daldırdı", (چوموردی - چوموردی çumurur - çumurmak).

چوموردی çümürdi: Suya daldırdı. Bu daldırış, evvelkin-
den daha derin bir daldırıştır; (چوموردی -
چوموردی çümürür - çümürmek).

سؤموردی sömürdi: "أل سؤنک سؤموردی" ol sütünk sömürdi = o,
sütü sömürdü". Başkası da böyledir;
(سؤموردی - سؤموردی sömürür - sömür-
mek).

سؤپوردی süpürdi: "أل اف سؤپوردی" ol ew süpürdi = o, ev
süpürdü". Başkası da böyledir; (سؤپوردی -
سؤپوردی süpürür - süpürmek).

کؤموردی kemürdi: "أل سنکوک کؤموردی" ol sünğök kemürdi = o,
kemik kemirdi", (کؤموردی - کؤموردی kemürür -

[+] Kaşgarlı Mahmut bu kelimenin muzari ve mastar şekillerini
vermemiştir. B. A.

[++] Basma nüshada "سؤموردی simürmek" şeklinde olan bu kelime
yazma nüshada س harfinin altına esre, üzerine ötre kona-
rak سؤموردی ve Dv.II,168,12 de dahi bu kelime yine س har-
fine hem esre, hem ötre konarak سؤموردی imlâsında yazılmış-
tır. Bizce bu şekil doğru değildir. Yazma nüshanın kena-
rında dahi sonradan talik yazıyla düzeltildiğine göre doğ-
rusu "سؤموردی sömürmek"tir. B. A.

kemürmek).

تُنَرْدِي tünardı: "تُنَرْدِي يَر = yer karanlık oldu, karardı". Zaman için de böyle denir; (تُنَرُّ - تُنَرُّ tünür - tünürmek).

تَبُزُّDI tabuzdı: "أَلْمَنْكَاسُوزُ بَرُّDI ol manğa söz tabuzdı = o, bana bilmece söyledi", (تَبُزُّ - تَبُزُّDI tabuzur - tabuzmak).

تُتُزُّDI tutuzdum: "مَنْ أَنْكَارُ سُوْرُ تَبُزُّDI men anğar söz tutuzdum = ben, ona tutulması, riayet edilmesi lâzımgelen bir söz söyledim", (تُتُزُّ - تُتُزُّDI tutuzur - tutuzmak).

تَمُزُّDI tamuzdı: "أَلْ سُوْفُ تَمُزُّDI ol suw tamuzdı = o, su damlattı". Başka şey damlatılırsa yine böyle denir; (تَمُزُّ - تَمُزُّDI tamuzur - tamuzmak).

كُدُّزْدِي ködhezdi: "أَلْمَنْكَا كُدُّزْدِي ol manğa ködhezdi = o, bir şeyi benim için sakladı", (أَلْمَنْكَا كُدُّزْدِي ol meni ködhezdi = o, beni bekledi, gözledi". Bu kelime, hem saklamak, hem de gözlemek manasına kullanılır. (كُدُّزُّ - كُدُّزُّDI ködhezür - ködhezmek). Aslı "كُوزَاتِي köz attı"dir.

Başka bir söylenişe göre bu kelime "كُوزَاتِي közetti" olur [+].

Bu gibi fiillerde ج harfi kuraldan dış olarak gelmiştir; çünkü

[+] Bu kelime, bugün Türkiyede Kaşgarlının yukarıda söylediği gibi hem saklamak, hem beklemek manasına gelir. B. A.

lâzım bir fiil, müteaddi yapılmak istenirse, yolu, emri hazır sıygasının sonuna ج getirilmektir. Adam kaçtığı zaman "أَرَجَعْتِي er kaçtı" denir. Bu fiil, lâzımdır. Müteaddi şekli "أَرَجَعْتِي kaçurdu"dir; "أَرَجَعْتِي ol anı kaçurdu" sözünde olduğu gibi. "أَرَجَعْتِي er suw geçti = adam su geçti", müteaddisi "أَرَجَعْتِي kaçurdu"dir; "أَرَجَعْتِي ol anı kaçurdu" sözünde olduğu gibi. Bu fiiller aslında lâzımdır; "سُوْفُ تَمُزُّDI suw tamdı" sözündeki [+], fiili gibi ki "su damladı" demektir.

Türklerin "مَنْ كُدُّتِي meni ködhti" sözü "beni gözledi" demektir. Bu söz, kıyas üzerine vacip oldu?[++].

Oğuzlar bazı kere ج yerine ج getirirler: "أَلْ تَعَارُ أَلْدُزْدِي ol tawar alduzdı = o, malı aldırdı, malı soyuldu". Bunun aslı "أَلْدِي aldı"dir.

تَبِشْدِي tepişdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَبِشْدِي ol mening birle tepişdi = o benimle tepişti", (تَبِشْدِي - تَبِشْدِيDI tepişür - tepişmek).

[+] وَهَذِهِ أفعالٌ لَوَازِمٌ II, 71, 16 daki arapça ibare "أَلْ أَصْلُ قَوْلِهِمْ سُوْفُ تَمُزُّDI" şeklinde ise de, yazma nüshada doğru olarak "أَفْعَالٌ لَوَازِمٌ فِي الْأَصْلِ قَوْلُهُمْ سُوْفُ تَمُزُّDI" şeklindedir. Basma nüshadaki şekilden bir mana çıkmaz. Biz yazma nüshadaki şekli alarak dilimize çevirdik. B. A.

[++] Burada hem yazma, hem basma nüshalarda bir eksiklik vardır; mana tamam olmuyor. Bu, "أَلْمِنْكَ بِلَا تَبِشْدِي" şeklinde olmalıdır. B. A.

قېشىدى كاپىغدى: "ال مېنىڭ بىرلە توپ كاپىغدى = o, benimle top kapıgı", (o, benimle çevgen oyununda top kapıgı-tı). Başkası da böyledir. (قېشور - قېشماق). كاپىغور - كاپىغماق).

كېشىدى كوپۇغدى: "ال مېنىڭ بىرلە كوپۇغدى = o benimle kalkıgı", (o, benimle ayaga kalkmakta yarıgı etti). Yardım-laşmak ta böyledir; (كېشور - كېشماق) كوپۇغور - كوپۇغماق).

كېشىدى كۆپۇغدى: "ال مېنىڭ تون كۆپۇغدى = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (كېشور - كېشماق) كۆپۇغور - كۆپۇغماق).

بېشىدى بېتىغدى: "ال مېنىڭ بېتىغدى = o, bana kitap yazmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (بېشور - بېشماق) بېتىغور - بېتىغماق).

بېشىدى بېتىغدى: "اولازلا بېتىغدى" olar ikki bitigtiler = onlardan her biri, arkadaşının kendi üzerine iddia ettiği şeyi ikrar ettiler", (بېشور - بېشماق) بېتىغور - بېتىغماق).

تۇشىدى تۇتۇغدى: "الازلا تۇتۇغدى" olar ikki tutuğdılar = onlar ikisi tutuğtular". Bir şey başka bir şeye yapırırsa yine böyle denir; (تۇشور - تۇشماق) تۇتۇغور - تۇتۇغماق).

كېشىدى كېتىغدى: "ال مېنىڭ كېتىغدى" ol mənəg birle to-pık kapıgı = o, benimle top kapıgı", (o, benimle çevgen oyununda top kapıgı-tı). Başkası da böyledir. (قېشور - قېشماق). كاپىغور - كاپىغماق).

di = o, bana avı yakalamakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir. (كېشور - كېشماق) كېتىغور - كېتىغماق). Asıl olan evvelkidir.

تېتىغدى titiğdi: "ال مېنىڭ تېتىغدى = o, bana yün dikmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir. Biri öbürünün elbisesini yırtarsa yine böyle denir; (تېشور - تېشماق) تېتىغور - تېتىغماق). Şu savda da gelmiştir: "كېشور" كېشور. أر سۇر. أرانۇن تېتىغور ton titiğur = söğüşerek vuruşulur, arada elbise yırtılır", (söğüşmekten kavga kızışır, arada elbise yırtılır). Bu sav, söğüşmekten çekilmesi emrolunan kimse için söylenir.

سېتىغدى satıgıdı: "ال مېنىڭ تھار سېتىغدى" ol mənəg tawar satıgıdı = o, bana mal satmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (سېشور - سېشماق) سېتىغور - سېتىغماق).

قېشىدى كاتىغدى: "ال مېنىڭ قاتىغدى" ol mənəg birle talkanka yağ katıgıdı = o, bana kavuta yağ katmakta yardım etti". Yarışmak ta böyledir; (قېشور - قېشماق) قاتىغور - قاتىغماق).

كېشىدى كېتىغدى: "الازلا كېتىغدى" olar bir ikin-

didin katiğdi = iki arkadaş birbirinden ayrıldılar". (كيتشور - كيتشماك) katiğür - ketiğmek).

Şu parçada da gelmiştir:

رَعْبُ بَلْبٍ تَشْتَدِي
أَرْشَاتُ سَكْتَدِي
[+] قُلُوبُ قَبْبٍ كِتَشَدِي
سُرْدَامِيكَ قَوْمِي

Yarağ bolup yaguşdı
Er toklukun söğüşdi
Kulun kapup katiğdi
Sürdi[++] mening koyumu

"Fırsat bulup düşmanlık etti, ortaklığını ayırdı, taylorı kapıp ayrıldı, benim koyunumu sürdü".

(Kazang yaptıktan sonra kendisinden bir takım şeyleri saklıyan ortağını anlatarak diyor ki: O, fırsatını bula-

[+] Basma nüshada كيتشور - كيتشماك şeklinde çıkan bu kelimeler, yazma nüshada كيتشور - كيتشماك imlâsındadır. Yalnız yazma nüshada كتشور kelimesinin ilk harfi olan ك in üzerinde üstün, altında esre vardır; sonradan bir düzeltme görerek esre çizilmiş ve ك harfinin üzerindeki üstün olduğu gibi kalmıştır. Bundan başka, yukarıdaki parçanın üçüncü mısraında geçen كتشدي kelimesinin ilk harfi olan ك harfinin üzerinde, yazma nüshada çok zayıf bir üstün sezilmekte ve kelimenin ikinci harfi bulunan ت nin altında esre görülmektedir. Bu kelime, basma nüshada ك harfinin esresiyle "كيتشدي" şeklinde çıkmıştır; dikkat! B. A.

[++] سُرْدَامِيكَ قَوْمِي mısraındaki سُرْدَا kelimesi hem basma, hem yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlıştır. Bunun "سُرْدِي sürdi" olması lazımdır. Başka türlü olmasına imkân yoktur. B. A.

rak tayımı çaldı, şirketini bozdu, koyunlarını sürdü, benden ayrıldı).

ل لیکین, لیکین lıkın, likin: "ile" manasına iki edattır; ل harfi esre, bazı kere ötre okunur. Bazı yerde bu edat, mef'ulü bih edatı olur: "بِالْمَلْفَا كَتْمٌ" لیکین biligin uluğlukka tegdim" cümlesindeki لیکین kelimesi gibi, ki "bilgi ile ululuğa eriştim" demektir. "اَدْوَلُوكُنْ اَدْوَلُوكُنْ" ايسر لیکین کلا kel, isizligin kelme = hayırla gel, şerle gelme" savındaki ايسر لیکین کلا kelimeleri de böyledir; bu eklerde ق asıldır; ك , âhengi ince ve çekmeli kelimelerde ق tan bedel gelmiştir. nitekim yukarıda söyledim.

Bu ek, kendisine getirilen kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) ötre olursa bu edatlarda ل harfi ötre olur. Kelimenin ortası (kelimenin ek almadan önceki sonu) esre veya sâkin olursa ل esre kılınır [++].

بِجَشْدِي بِيْجَشْدِي ol mening birle yı-

[+] Basma ve yazma nüshalarda بیکین şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Çünkü bu örnek بیکین ekini göstermek için getirilmiştir. Nasıl ki bundan sonra gelen اَدْوَلُوكُنْ kelimesi de bunu teyit eder. Bundan başka, yazma nüshanın kenarında çok ince bir kalemle "بِالْمَلْفَا كَتْمٌ" şeklinde eski bir düzeltme görülmektedir. B. A.

[++] Bu, çok önemli bir kuraldır. Türk dilinin yapısında büyük yeri bulunan bu kural, bizim birçok görüşlerimizi kuvvetlendirmektedir. Sırası gelince buna baş vuracağız. B. A.

gaç bığışdı = o, benimle ağaç biçme
içinde yarıştı". Başkası da böyledir.
Yardımlaşmak için de böyle denir ;
(بِیْشاق - بَیْشاق) bığışur - bığışmak). İ-
ki adam birbirinden ayrılırlarsa yine
böyle denir.

سُجُشْدِي süçüşdi: "أَلْمَنْكَارُ نَانِكُ süçüşdi neng = nesne
tatlılandı", (سُجُشْمَاكُ - سُجُشْمَاكُ süçüşür -
süçüşmek).

سَیْشْدِي seşişdi: "أَلْمَنْكَارُ مَانُ سَیْشْمَاكُ ol manğa yarmak se-
şişdi = o, para saçmakta bana yardım
etti", (سَیْشْمَاكُ - سَیْشْمَاكُ seşişür - seşiş-
mek). Başkası için de böyle denir. Ya-
rış ta böyledir.

سُغُشْدِي suğuşdı: "أَتْلَارُ مَعُ سُغُشْمَاكُ atlar kamuğ suğuş-
dı = atlar bütün sıçradı, kalkıdı".
Başkası için de böyle denir [+](سُغُشْمَاكُ
süğüşür - süğüşmak).

كَیْشْقِي kaçıştı: "أَلْأَزْرُ بَرْدُ كَیْشْمَاكُ olar bir birdin ka-
çıştı = onlar, birbirinden kaçıştı",
(كَیْشْمَاكُ - كَیْشْمَاكُ kaçışur - kaçışmak).

كُوشْدِي kouşdı: "أَلْمَنْكَارُ بَرْدُ كُوشْمَاكُ ol mening birle ko-
uşdı = o, benimle kucaklaşdı", (كُوشْمَاكُ -
كُوشْمَاكُ kouşur - kouşmak).

[+] Bay Kilisli basma nüshada ^{وَيَقَالَاتُ لَارُ مَعُ سَیْشْمَاكُ} ^{(ب) الْحَوْلُ} ^{أَلْمَنْكَارُ مَانُ سَیْشْمَاكُ} ^{أَلْمَنْكَارُ مَانُ سَیْشْمَاكُ}
cümlesini iyice anlayamamış. Yaptığı tercümede de bunu an-
layamadığını söylemiş ise de Bay Atif bunun ^{وَسَبُّ} den gel-
mesi suretinde anlamıştır. Bu anlayış yerinde ve doğrudur.
Brockelmann dahi Bay Kilisli gibi iyice anlayamamış, arap-
ça başka bir kelime ile izaha çalışmıştır. B. A.

كَيْشْتِي keşişti: "أَلْمَنْكَارُ بَرْدُ كَيْشْمَاكُ ol mening birle
suw keşişti = o, benimle su geçmekte
yarışdı", (كَيْشْمَاكُ - كَيْشْمَاكُ keşişür -
keşişmek).

كُغُشْدِي küğüşdi: "أَلْأَزْرُ كُيْ تَارُ كُغُشْمَاكُ olar ikki tawar
küğüşdi = onların ikisi mal yağma et-
mekte birbirleriyle yarıştılar". Yar-
dımlaşma da böyledir; (كُغُشْمَاكُ - كُغُشْمَاكُ küğüşür - küğüşmek).

بُدْهُشْدِي bühüşdi: "أَغْلَانُ بُدْهُشْمَاكُ oğlan bühüşdi = çocuk-
lar oyunda (rakısta) yarıştılar, (بُدْهُشْمَاكُ -
بُدْهُشْمَاكُ bühüşür - bühüşmek).

بُدْهُشْدِي budhuşdı: "بُدْهُشْمَاكُ بُدْهُشْمَاكُ budhuşdı neng = bir
sey ayrıldı", (eğri bacaklar gibi ay-
rıldı), (بُدْهُشْمَاكُ - بُدْهُشْمَاكُ budhuşur - bu-
dhuşmak).

تِیْدْهُشْدِي tidhuşdı: "أَلْأَزْرُ بَرْدُ تِیْدْهُشْمَاكُ olar bir birig
tidhuşdı = onlar birbirini alıkoymakta,
birbirine engel olmakta yarıştılar",
(تِیْدْهُشْمَاكُ - تِیْدْهُشْمَاكُ tidhuşur - tidhuşmak).

كَادِشْدِي kadışdı: "أَلْمَنْكَارُ تُونُ كَادِشْمَاكُ ol manğa ton kadış-
dı = o, bana elbise dikmekte yardım et-
ti". "Kadıma" bir çeşit sık dikiştir.
Yarış ta böyledir; (كَادِشْمَاكُ - كَادِشْمَاكُ kadışmak)[+].

كَادِشْدِي kadişdı: "أَلْمَنْكَارُ بَرْدُ كَادِشْمَاكُ ol manğa bürk kadiş-
dı = o, bana bürk dikmekte yardım et-

[+] "كَادِشْمَاكُ" mastarının muzarii yazma nüshada olmadığı halde
Bay Kilisli basma nüshada "كَادِشْمَاكُ" diye bir mu-
zari göstermiştir. B. A.

ti". Değirmi bir şeyin kenarlarını dikmekte yardımlaşmak dahi böyledir; (قَدِشْمَاوُ - قَدِشْمَاوُ - قَدِشْمَاوُ kidişur - kidişmak).

Yarış ta böyledir.

قَدُشْدِي koduşdı: "الار بيز بيزكا ايش قَدُشْدِي" olar bir birge iş koduşdı = onlar birbirine iş bıraktı, güvendi", (قَدُشْمَاوُ - قَدُشْمَاوُ - قَدُشْمَاوُ koduşmak).

كُدُشْدِي küdüşdı: "الار بيز بيزكا كُدُشْدِي" olar birbirig küdüşdi = onlar birbirini bekledi, beklettiler", (كُدُشْمَاوُ - كُدُشْمَاوُ - كُدُشْمَاوُ küdüşmek).

بَارِشْدِي barışdı: "الار بيز بيزكا بارِشْدِي" olar birbirge barışdı = onlar birbirine gittiler".

Yardımlaşmak ve yarışmak ta böyledir; (بَارِشْمَاوُ - بَارِشْمَاوُ - بَارِشْمَاوُ barışur - barışmak).

بُورُشْدِي bürüşdı: "أل منكا برما برُشْدِي" ol manğa bürme bürüşdı = o, bana ağ dikmekte yardım etti". Torba başı gibi yuvarlak olarak dikilen her şey için de böyle denir. (بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ bürüşür - bürüşmek) [+].

بُورُشْدِي buruşdı: "بورشدي نانك" = nesne buruştu, asik çehre gibi buruştu", (بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ - بُورُشْمَاوُ buruşur - buruşmak).

بِيرِشْدِي bərişdı: "الار بيز بيزكا قيز بِيرِشْدِي" olar bir birge kız bərişdı = onlar, birbirlerine kız veriştiler". Onlar birbirlerine bir

şey verdikleri zaman da böyle denir.

(بِيرِشْمَاوُ - بِيرِشْمَاوُ - بِيرِشْمَاوُ bərişür - bərişmek).

تُرُشْدِي turuşdı: "كِيك اُلغ بِلار تُرُشْدِي" küçük uluğ birle tu-

ruşdı = küçük, büyüğe karşı durdu, mu-

kavemet etti", (تُرُشْمَاوُ - تُرُشْمَاوُ - تُرُشْمَاوُ turuşur -

turuşmak). Şu savda da gelmiştir: "كِيك اُلغ

كِيك اُلغ قار شماس. قزغوي سنكهر قار شماس

turuşmas, kiryuy songkurka karişmas =

küçük büyüğe karşı koyamaz, atmaca son-

kura karşı duramaz", (كُيُك, yiğitte ol-

sa büyüğe karşı duramaz, gücü yetmez;

nitekim, atmaca sonkura karşı koyamaz).

تِيرِشْدِي tireşdı: "أل منك بيزلا تِيرِشْدِي" ol mening birle tireşdı = o benimle çekişti". Kapıyı

pekiten tırkazi vurmakta yardımlaşmak

için de böyle denir, (تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ tireşür -

tireşmek) [+].

تُورُشْدِي türüşdı: "أل منكا بيتك تُورُشْدِي" ol manğa bitik türüşdı = o, bana kitap dürmekte yardım

etti". Başkası da böyledir; (تُورُشْمَاوُ - تُورُشْمَاوُ - تُورُشْمَاوُ türüşür - türüşmek).

Yarış için de böyle denir.

(تُورُشْمَاوُ - تُورُشْمَاوُ - تُورُشْمَاوُ türüşür - türüşmek).

Yarış için de böyle denir.

تِيرِشْدِي tərişdı: "أل منكا يميش تِيرِشْدِي" ol manğa yemiş tərişdı = o, bana meyva dermekte yardım etti".

Başkası da böyledir. Herhangi bir şeyi dermek ve toplamak için dahi böyle denir,

(تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ tərişür -

tərişür - tərişür).

(تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ - تِيرِشْمَاوُ tərişür - tərişür).

[+] Yazma nüshada "رشمالك" şeklinde olan bu kelime basma nüshada yanlış olarak "رشماق" şeklindedir. B. A.

[+] Basma nüshada "رشمالك" işaretini konarak "رشمالك"nin anlaşılacağı gösterilmiştir. Bu "رشمالك" sıfat olan bir fiildir. B. A.

térişmek). Yarış ta böyledir.

تیرهشدی tireşdi: "يَلْقَى يَتَيْمًا تَرَشَدِي" yıllık tuyağın tireşdi = hayvan sıkıntıdan yürümez oldu, çekindi". تیرهشور - تیرهشور - تیرهشور (تیرهشور - تیرهشور). (تیرهشور - تیرهشور).

ساریشدی sarışdı: "أَلْ مَنْكَ سَفَلًا سَرِشَدِي" ol manğa suvluk sarışdı = o, bana sarık sarmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi dürmek ve dürmekte yarış etmek için de böyle denir. (ساریشور - ساریشور - ساریشور).

سورشدی soruşdı: "تُون تَارِكْ سَرِشَدِي" ton teriğ soruşdı = elbise teri sordu, ıgıtı", (سورشور - سورشور). (سورشور - سورشور).

سوریشدی sorışdı: "أَنْكَ بُوْزِي سَرِشَدِي" anıñ yüzü sorışdı = onun yüzü ekşidi, o, somurttu", (سوریشور - سوریشور). (سوریشور - سوریشور).

سیریشدی sırışdı: "قِيْزَ أَنْكَ سَرِشَدِي" kız anasına keçe dikmekte yardım etti", (o, Türkmen çadırlarının örtüsünü teyelti yapmak gibi, keçeyi sık dikmekte anasına yardım etti). (سیریشور - سیریشور - سیریشور).

سورüşدی sürüşدی: "أَدْغِيرْ كِيسْرَاكْ سَرِشَدِي" adhgır kısırak birle sürüşdi = aygır kısırak ile sürüşdü", (aygır kısırağı dişliyerek sürükledi). Bunu aygır, aşmak istediği zaman yapar. "أَلْ مَنْكَ بَرِلا سَرِشَدِي" ol mening birle sürüşdi = o, benimle itişti", "أَلْ أَنْدَا" ol anda alımın sürüşdi = o,

سوروشور - سوروشور), "سوروشور" (سوروشور) ondaki alacağını ödeşti", (سوروشور - سوروشور). (سوروشور - سوروشور).

کریشتی kariştı: "بُرِي تَيْشِي قَرِشَدِي" böri tığı kariştı = kurdun dişi kariştı (kamaştı)". Bir şey yemediği zaman kurdun dişi kamaşır, çünkü, kurt ayda bir hafta bir şey yemez, bu sırada hava yutarak geginir. "تُون كُنْ بَرِلا قَرِشَدِي" tün kün birle kariştı = gece ile gündüz karşılaştı". Şu parçada dahi gelmiştir:

يَا قَيْلَاقْ قَرِشَدِي أَرْدَمْ يَاسِيْنْ قَرِشَدِي
جَرِيكْ تَنْبْ كَرِشَدِي اِقْتَاغْلى اُرْشُور

Yay kış bile kariştı
Erdem yasın kariştı
Çeriğ tutup körüşti [+]
Oktagalı örtüşür

"Yaz kışla karşılaştı; hüner yayını kuruştular, saf bağlayıp güreştiler, ok atarak birbirine geçireyazdılar". (Yazla kış karşılaştılar, çekiştiler, her birisi hüner yayını kurdu, savaş coştı, vuruştular, birbirine ok atar gibi oldular).

[+] Basma nüshada "كَرِشَدِي" körüşti" şeklinde geçen bu kelime yanlış olmalıdır. Yazma nüshada kelimenin harekesi كَرِشَدِي şeklinde olup ötre harekesi ك ile ر arasındadır. Şu hale göre kelime "küreşti" olsa gerektir; sözün geliri de budur. Bk. Dv. I, 394, 2. B. A.

karıştılar: **اِكْكِ بَغْلَرِ قَرِشْتِيلَارُ** ikki Begler karıştılar = iki Bey karşılaştı, çarpıştı", " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا قَرِشْتِي** ol manğa yolda karıştı = o, beni yolda karşıladı, istikbal etti". (**قَرِشْمَاقُ** - karışur - karışmak).

قَرِشْتِي kuruştı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا قَرِشْتِي** ol mening birle ya kuruştı = o, benimle yay kurmakta yarıştı". Yardımlaşma için de böyle denir; **قَرِشْمَاقُ** - kuruşur - kuruşmak).

قَرِشْتِي kuruşdı: " **اَتْمَاقُ قَرِشْتِي** etmek kamuğ kuruşdı = ekmeğın her parçası kurudu". (**قَرِشْمَاقُ** - kuruşur - kuruşmak). Başkası da böyledir.

قَرِشْتِي koriştı: " **اَلْ مَانْغَا قَرِشْتِي** ol manğa koriğ koriştı = o, bana koruyu korumakta yardım etti". (**قَرِشْمَاقُ** - korişur - korişmak) [+].

قَرِشْتِي kırışdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا قَرِشْتِي** ol manğa yer kırışdı = o, bana toprağı sıyırmakta yardım etti". Yarış ta böyledir; **قَرِشْمَاقُ** - kırışur - kırışmak).

كِرِشْتِي kerışdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا كِرِشْتِي** ol manğa yıp kerışdı = o, bana ip germekte yardım etti". Yarış ta böyledir; **كِرِشْمَاقُ** - kerışur - kerışmek). Başkası da böyledir.

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

كِرِشْتِي kerışdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا كِرِشْتِي** ol amıñ birle kerışdı = o, onunla çekışti", (o, onunla bir şeyde çekışti). (**كِرِشْمَاقُ** - kerışur - kerışmek).

كِرِشْتِي körüşdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا كِرِشْتِي** ol mening birle körüşdı = o, bana gözle baktı". Birbirini gören her şey için de böyle denir; **كِرِشْمَاقُ** - körüşur - körüşmek).

كِرِشْتِي küreşdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا كِرِشْتِي** ol manğa kar küreşdı = o, bana kar küremekte yardım etti". Başka şey küremek ve yarış için de böyle denir; **كِرِشْمَاقُ** - küreşur - küreşmek).

كِرِشْتِي kirişdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا كِرِشْتِي** ol mening birle ışka kirişdı = o, benimle işe girişti", (o, benimle bir işe girişmekte yarış etti). Başkası da böyledir. (**كِرِشْمَاقُ** - kirişur - kirişmek).

بِرِشْتِي bezeşdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا بِرِشْتِي** ol manğa bezek bezeşdı = o, bana bir şey nakşetmekte yardım etti". Yarış ta böyledir; **بِرِشْمَاقُ** - bezeşur - bezeşmek).

بِرِشْتِي bozuşdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا بِرِشْتِي** ol manğa ew bozuşdı = o, bana ev, çadır bozmakta yardım etti", (o, bana ev yıkmakta yardım etti). Yarış ta böyledir; **بِرِشْمَاقُ** - bozuşur - bozuşmak).

تِرِشْتِي tezişdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا تِرِشْتِي** olar ikki tezişdı = onlar birbirinden ürküştü ve kağıştı", (**تِرِشْمَاقُ** - tezişur - tezişmek).

تِرِشْتِي tüzüşdı: " **اَلْ مَانْغَا يَوْلْدَا تِرِشْتِي** ol manğa yer tüzüşdü = o, bana yer tüzüşmekte yardım etti". Yarış ta böyledir; **تِرِشْمَاقُ** - tüzüşur - tüzüşmek).

züşdi = o, bana yer düzlemede yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (تۇزەشۇر - түзешür - түзешmek) [+].
 تۇزەشۇر tizişdi: "أَلْ مِنْكَ بَرْلَايِي تۇزەشۇر" ol mening birle yinçü tizişdi = o, benimle inci dizmekte yarıştı". Şiir yapmak ve başka şey dizmek te böyledir. Yardımlaşma için de böyle denir, (تۇزەشۇر - تۇزەشماق) (tizişür - tizişmek).

قازیشۇر kazışdı: "أَلْ مِنْكَ بَرْلَايِي قازیشۇر" ol manğa yer kazışdı = o, bana yer kazmakta yardım etti". Başka şey ve yarış ta böyledir, (قازیشۇر - قازیشماق) (kazışür - kazışmek).

kezیشۇر kezişdı: "أَلْ مِنْكَ بَرْلَايِي kezیشۇر" ol manğa yer kezişdı = o, benimle yeryüzünü dolaşmakta yarıştı", (kezیشۇر - kezیشماق) (kezişür - kezişmek).

كۆزەشۇر közeşdı: "أَلْ مِنْكَ اوت كۆزەشۇر" ol manğa ot közeşdı = o, bana ateş ölçermekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (كۆزەشۇر - كۆزەشماق) (közeşür - közeşmek).

باشیشۇر başışdı: "أَلْ مِنْكَ اوما باشیشۇر" ol manğa oyma başışdı = o, bana keçeden çizme yapmakta yardım etti", (o, bana çizme yapılan

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu üç kelimenin ikinci harflerinin harekesi birbirine uymamaktadır; "تۇزەشۇر" "تۇزەشۇر" (تۇزەشۇر - تۇزەشماق) imlâsında yazılmıştır. Bize kalırsa "تۇزەشۇر" şekli yanlıştır. Master ve mızariinde olduğu gibi ز harfi üstün olarak "تۇزەشۇر" olmalıdır; çünkü Dv. II, 64, 7 de "تۇزەشۇر" yer tüzardı", (تۇزەشۇر - تۇزەشماق) (tüzışür - tüzışmek) imlâsındadır. Anlamca ve kökçe iki fiil birdir. Bunun için "تۇزەشۇر" kelimesindeki ز harfinin üstün olması gerektir. B. A.

Türkmen kegesini tepmekte yardım etti). Kabarıklığı, sertliği, kabalığı giderilmek için üzerine basılan her nesne için de böyle denir; (باشیشۇر - باشیشماق) (başışür - başışmak).

پۇشۇر pusuşdı: "بەگلەر پۇشۇر" Begler pusuşdı = Beyler birbirine karşı pusu kurdular", (پۇشۇر - پۇشۇر) (pusuşür - pusuşmak).

سۇشۇر süşüşdı: "ئىككى كوچىغا سۇشۇر" ikki koçnğar süşüşdı = iki koç süşüştü", (سۇشۇر - سۇشۇر) (süşüşür - süşüşmek).

كەشیشۇر keşişdı: "أَلْ مِنْكَ اىغا كەشیشۇر" ol manğa yıgaç keşişdı = o, bana ağaç kesmekte yardım etti". Başkası ve yarış ta böyledir; (كەشیشۇر - كەشیشماق) (keşişür - keşişmek).

كۆشەشۇر köşüşdı: "ئەرن كامۇغ تەوار كۆشەشۇر" eren kamuğ tawar köşüşdı = bütün adamlar mal istediler". Mal ile öğünürlerse yine böyle denir; (كۆشەشۇر - كۆشەشماق) (köşüşür - köşüşmek).

بوغۇشۇر boguşdı: "أولار ئىككى بوغۇشۇر" olar ikki boguşdı = onlar birbirini boğdular, boğuşdular", (بوغۇشۇر - بوغۇشماق) (boguşür - boguşmak).

سەشیشۇر säşüşdı: "أولار ئىككى سۈت سەشیشۇر" olar ikki sût säşüşdı = onlar ikisi sût sağmakta yarış ettiler". Yardımlaşmak ta böyledir; (سەشیشۇر - سەشیشماق) (säşüşür - säşüşmak).

سوغۇشۇر soguşdı: "هەوا سوغۇشۇر" öd soguşdı = hava soğu mağa yüz tuttu". (سوغۇشۇر - سوغۇشماق) (soguşür - soguşmak).

تۇۋىشىدۇ tūwişdı: "أل مېڭ بىرلەت تۇۋىشىدۇ ol mening birle et tūwişdı = o, benimle şişe et dizmekte yarıştı". Yardımlaşma ve başkası için de böyle denir; (تۇۋىشۇر - تۇۋىشماق) tūwişür - tūwişmek).

سەۋەشەدۇ sawaşdı: "الار اېكې سەۋەشەدۇ olar ikki sawaşdı = onlar, ikisi savaştılar, çarpıştılar", Oğuzca. سەۋەشۇر - سەۋەشماق sawaşur - sawaşmak).

سەۋەشەدۇ sawaşdı: "الار اېكې سەۋەشەدۇ olar ikki sewişdı = onlar, ikisi seviştiler", (سەۋەشۇر - سەۋەشماق) sewişür - sewişmek).

سۇۋىشىدۇ suwişdı: "يۇغۇرۇلغان سۇۋىشىدۇ yugurmuş un suwişdı = yugurulan un, suyun çokluğundan dolayı sıvıklaştı, cıvıklaştı". Suyunun çokluğu dolayısıyla cıvıklaşan her akar için de böyle denir; (سۇۋىشۇر - سۇۋىشماق) suwişur - suwişmak).

سۇۋەشەدۇ suwaşdı: "ال مېڭا عۆ سۇۋەشەدۇ ol manğa ew suwaşdı = o, bana ev sıvamakta yardım etti". Yarış ta böyledir; (سۇۋەشۇر - سۇۋەشماق) suwaşur - suwaşmak).

كەۋەشەدۇ kawuşdı: "كەۋەشەدۇ كەۋەشەدۇ كەۋەشەدۇ erkek tışıka kawuşdı = erkek kadına yaklaştı, nikâh etti". Kelimenin aslı, bir şeyin bir şeye kavuşması anlamındadır. "قداش قداشقا قەۋەشەدۇ" kadaş kadaşka kawuşdı = hisım hisıma kavuştu". Barışık bulunan iki Hânın buluşup görüşmelerine de "كەۋەشەدۇ kaw-

şut" denir. Şu savda dahi gelmiştir: "تاغ تاغقا قەۋەشەدۇ. كەۋەشەدۇ كەۋەشەدۇ tağ tağka kawuşmas, kişı kişıge kawuşur = dağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur", (كەۋەشۇر - قەۋەشماق) kawuşur - kawuşmak). Bu kelimede yumşak ق yerine و getirilmesi dahi caizdir.

كۆۋەشەدۇ kowuşdılar: "الار بىر اېكې قۇۋەشەدۇ بىلار olar bir i-kindini kowuşdılar = onlar birbirini koğmağa, taretmeğe çalıştılar"; (كۆۋەشۇر - قۇۋەشماق) kowuşur - kowuşmak).

بەۋەشەدۇ bakışdı: "الار بىر اېكې بەۋەشەدۇ olar bir birge bakışdı = onlar birbirine bakıştılar", (onlar göz ucu ile birbirine bakıştılar); (بەۋەشۇر - بەۋەشماق) bakışur - bakışmak).

تۆكۈشەدۇ tokuştı: "بەگلەر تۆكۈشەدۇ Begler tokuştı = Beyler harp ettiler, çarpıştılar". Başkaları için de böyle denir; (تۆكۈشۇر - تۆكۈشماق) tokuşur - tokuşmak). Şu parçada da gelmiştir:

كۈچى تېڭى تۆكۈشەدۇ
بىز كەلپ ئۆچ ئۆتەر
اعۇش قوم قوشۇشەدۇ
بىز كەلپ ئۆچ ئۆتەر

Küçi tenği tokıştı
Oğuş konum okuştı
Çeriğ taba yakıştı
Bizge kélip öç öter

"gücü yettiği kadar vurdu, bütün oymağı çagırdı, askere yaklaştı, bize gelerek öğ almak istiyor".

تیقیشتی tikiştı: "کیشی اقدان قیشتی" kişi ewde tikiştı = halk eve tıkıldı, sıkıştı", (تیقیشور - قیشماق), tikişur - tikişmak).

چاقیشدی çakişdı: "ال منکا چاقا قیشدی" ol manğa çakmak çakışdı = o, bana çakmak çakmada yardım etti". Yarış ta böyledir; (چقیشور - قیشماق), çakişur - çakişmak).

چیکیشدی çikişdı: "الار ازل اقدان قیشدی" olar ikki ewdin çikişdı = o ikisi evden çıkmakta yarış etti". Yardımlaşma da böyledir; (چقیشور - قیشماق), çikişur - çikişmak).

سوقیشدی sokuşdı: "ال منکا توز سقیشدی" ol manğa tuz sokuşdı = o, bana tuz dögmekte yardım etti" [+]. Yarışmak ve başkası da böyledir; (سقیشور - سقیشماق), sokuşur - sokuşmak).

سقیقیشدی sikişdı: "ال منکا ازم سقیشدی" ol manğa üzüm sıkışdı = o, bana üzüm sıkmakta yardım etti". Yarış ta böyledir [++]; (سقیشور - قیشماق), sikişur - sıkışmak). "کیشی سقیشماق" kişi sıkışdı = halk sıkıştı, (yer daralacak kadar halk sıkıştı).

قکیشدی kakışdı: "ارن قع ققیشدی" eren kamış kakışdı = adamlar birbirlerine kızıştılar, öfke-

olar ikki "الار ازل اقدان قیشدی", "lendiler", "başra kakışdı = onlar birbirlerinin başına vuruştular"; (قیشور - قیشماق), kakışur - kakışmak).

bekişdi: "بکیشدی انانک" = nesne sağ-lamlaştı", (بکیشور - بکیشماق), bekışur - bekışmek).

büküşdi: "ال منکا تال بکیشدی" ol manğa tal büküşdi = o, bana dal bükmekte yardım etti", (بکیشور - بکیشماق), büküşur - büküşmek).

Başkası da böyledir. (Bu kelime sert iledir).

bügüşdi: "ال منکا سوف بگیشدی" ol manğa suw bügüşdi = o, bana suyun önünü bügemekte yardım etti". Yarış ta böyledir; (بگیشور - بگیشماق), bügüşur - bügüşmek).

tegişdi: "الار ازل اقدان بگیشدی" olar ikki Begge te-gişdi = onlar Beyin huzurunda muhake-me oldular", "مينك اكم رشفا بگيشدي", "mening eliğim taruska tegişdi = elim çatiya degdi", (بگیشور - بگیشماق), te-gişur - te-gişmek). Şu savda da gelmiştir:

"موش يقربا تگيشماس. ازل کيشی شي بر شماس" muş yakrika tegişmes, ayur kişi nengi yaraşmas = kedi, asılı yağa erişemez, elin malı yaraşmaz der", (kedi, çivide takılmış bulunan yağa erişemez de bana elin malı yaraşmaz der). Bu sav, istediği şeye erişemiyerek "ben onu bıraktım, arzu etmedim" diyen kimse

[+] Kayseri, Niğde gibi yerlerde "soku" dibek manasındır. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda: "ال منکا ازم سقیشدی" ibaresinin son parçası yanlıştır. Doğrusu: "و كذلك المناراة" olacaktır; çünkü metinde verilen örnekler bu şekildedir. B. A.

için kullanılır.

tügüşdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي ol mening birle tügün tügüşdi = o, benimle düğüm düğmekte yarıştı". Yardımlaşma da böyledir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي tügüşür - tügüşmek).

tügüşdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي ol mening birle tuz tügüşdi = o, benimle tuz dögmekte yarış etti". Başkası ve yardımlaşma da böyledir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي tügüşür - tögüşmek).

tikişti: "أَلْمِنْكَ تَوُكُّشْدِي ol manğa ton tikişti = o, bana elbise dikmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي tikişür - tikişmek) [+].

tekişdi: "أَلْمِنْكَ تَوُكُّشْدِي ol manğa türmek tekişdi [+++]= o, benimle dürüm [++++] dürüştü". Başkası da böyledir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي tekişür - tekişmek).

töküşdi: "أَلْمِنْكَ تَوُكُّشْدِي ol manğa tarığ töküşdi = o, bana harmanda ekin dögmekte yardım etti". Saçarak suyu dökmek için de böyle denir; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي töküşür - töküşmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[++] Bu örnekte gelen iki "türmek" kelimesinin birisi fazladır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfleri olan ت de hiç bir hareke yoktur. Brockelmann bunu "tikişmek" şeklinde ت harfini esre olarak almışsa da yanılmıştır. Doğrusu "tegişmek" olacaktır. Bk. Dv. I, 307, 7-8. B.A.

[++++] Orta ve Güney Anadolu'da taze yufkanın içerisine peynir, yağ yahut pastırma gibi şeyler koyarak dürerler, avuç içerisinde sıkıştırarak yerler. Buna "dürüm, dürme" veya "sokum" derler. B. A.

töküşür - töküşmek). Yarış ta böyledir.

gekişdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي ol manğa çikik çekişdi = o, bana nokta koymakta yardım etti" [+]; (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي gekişür - gekişmek). Yarış ta böyledir.

sikişdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي er uragut birle sikişdi = adam kadınla sikişti". Bunlardan her ikisi de bu kelimeye birleşmişlerdir. (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي sikişür - sikişmek).

sögüşdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي olar ikki sögüşdi = onlar sögüştiler", (تَوُكُّشْدِي - تَوُكُّشْدِي sögüşür - sögüşmek).

söküşdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي ol manğa ton söküşdi = o, bana elbise sökmekte yardım etti". Ev ve eve benzer şeyleri yıkmakta yardımlaşmak için de böyle denir, (تَوُKÜŞْدِي - تَوُKÜŞْدِي söküşür - söküşmek). Yarış için de böyle denir.

bilışdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي ol mening birle bilışdi = o, benimle bilişti, tanıştı", (تَوُKÜŞْدِي - تَوُKÜŞْدِي bilışür - bilışmek).

buluşdi: "أَلْمِنْكَ بِلَا تَوُكُّشْدِي olar ikki birbirig buluşdi = onlar ikisi buluştular", (تَوُKÜŞْدِي - تَوُKÜŞْدِي buluşür - buluşmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda burada "çikik" şeklinde geçen kelime yanlış olmalıdır. Çünkü Dv. II, 143, 5 te ve II, 118, 1 de bu kelime doğru olarak "çekik" imlâsındadır. B. A.

بولۇشدى boluşdı: " **أَلْ مَنَّا بَلُشْدِي** ol manğa boluşdı = o, benden yana çıktı, benimle beraber oldu", (benimle kavga eden adamla benim için kavga etti); (**بُلُشْمَاق** - **بُلُشْمَاق** boluşur - boluşmak).

تېلىشدى telişdı: " **أَلْ أَرَاكِي تَام تَلِشْدِي** olar ikki tam telişdı = onlar ikisi duvar delmekte yarıştılar". Başkası ve yardımlaşmak için de böyle denir; (**تَلِشْمَاق** - **تَلِشْمَاق** telişür - telişmek).

تېلىشدى tilişdı: " **أَلْ مَنَّا يَرْدَاق تَلِشْدِي** ol manğa yarındak tilişdı = o, bana kayış dilmekte yardım etti". Yarış için de böyle denir; (**تَلِشْمَاق** - **تَلِشْمَاق** tilişür - tilişmek).

تېلىشدى tileşdı: " **أَلْ مَنَّا يَرْدَاق تَلِشْدِي** ol mening birle neng tileşdı = o, benimle nesne dilemekte yarıştı", (o, benimle kaybolan geyi bulmakta yarıştı). (**تَلِشْمَاق** - **تَلِشْمَاق** tileşür - tileşmek).

چېلىشدى çalişdı: " **كَاپُغُ جَلِشْدِي** kapuğ çalişdı = kapı aralıkları açıldı". Çanağın çatlağı ve egerin ekleri ayrılırsa yine böyle denir; (**جَلِشْمَاق** - **جَلِشْمَاق** çalişur - çalişmak). " **أَلْ مَنَّا يَرْدَاق جَلِشْدِي** ol mening birle çalişdı = o, benimle güreşti".

چېلىشدى çilaşdı: " **أَلْ مَنَّا أَوْت جَلِشْدِي** ol manğa ot çilaşdı = o, bana ot ıslatmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Bu kelimenin aslı dört harfli ise de böyle kullanılır. (**جَلِشْمَاق** - **جَلِشْمَاق** çilaşur - çilaşmak).

سېلىشدى selişdı: " **أَلْ أَرَاكِي يَبِين سَلِشْدِي** olar ikki yeng salışdı = onlar birbirine yenlerini salıdılar". Güreşte iki adamdan birisi öbürünü tutarak sağa sola sallaması için de böyle denir, (**سَلِشْمَاق** - **سَلِشْمَاق** selişur - selişmak). Bu kelimenin asıl manası "iki kişi arasında elbise silkmek"tir.

سولۇشدى soluşdı: " **يَاش سُلُشْدِي** yaş soluşdı = yaş olan nesne soldu". Herhangi yaş meyva veya sebze gibi şeyler tazeliğini kaybettiğinde yine böyle denir; (**سُلُشْمَاق** - **سُلُشْمَاق** soluşur - soluşmak).

قېلىشدى qalişdı: " **أَتْ أَدَغِر قَلِشْدِي** at adhgır kalışdı = at, aygır sığraştı", (**قَلِشْمَاق** - **قَلِشْمَاق** qalişur - qalişmak). Halkı terketmekte yarış yapan iki kişi için de böyle denir.

قېلىشدى kilişdı: " **أَلْ مَنَّا اِيْش قَلِشْدِي** ol manğa iş kilişdı = o, bana iş yapmakta yardım etti". Yarış için de böyle denir, (**قَلِشْمَاق** - **قَلِشْمَاق** kilişur - kilişmak).

كولۇشدى koluşdı: " **أَلْ أَرَاكِي قَبِيْر قُلُشْدِي** olar ikki kız koluşdı = onlar birbirlerinden kız istedi". Birbirinden başka şeyler istiyen iki kişi için de böyle denir. Şu parçada dahi gelmiştir :

تَوَكَّرَ قَدْرَ بِلْسُنِي قِرْقَزِ تَوَقُّسْتِي
أَمْدِي تَشِيمَ قَسْتِي أَلْبَا تَرْمَايَغِي

Tüngür kadhın buluştı

Kırkın takı koluştı

Emdi tışım kamaştı

Altı "Turumtay"ımnı

"Dünür, kayın buluştu; kızlarını da birbirinden istediler. Şimdi dişim kamaştı. "Turumtay"ımı aldı".

(Gadre uğrıyan bir adamı anlatarak diyor ki: O, benimle dünürlük yaptı, kızımı istedi, ben ondan kızını istedim. Sonra bana gadretti, "Turumtay" adındaki kölemi aldı, götürdü; bu yüzden dişim kamaştı).

أَلْ مَنَّا كَلِشْدِي بَرِشْدِي "ol manğa kelişdi barışdı":
kelişdi barışdı = o, bana geldi, ben ona gittim, birbirimize gelip gittik".
(kelişür - kelişmek).
كَلِشْمَاكْ

أَلْ مَنَّا أَلْ كَلِشْدِي "ol manğa ölüğ külişdi"
= o, bana ölü görmekte yardım etti",
(külişür - külişmek).
كَلِشْمَاكْ

بُدُون مَع كَلِشْدِي "budhun kamuğ külüşdi"
= halk hep güldüştü",
(külişür - külişmek).
كَلِشْمَاكْ

سُو قَسْتِي "su tamışdı" = su damla-

di", (buzdan su damladı). Başkası da böyledir; (تَمِشُور - تَمِشْمَاقْ tamışur - tamışmak).

أَلْ مَنَّا بِلْسُنَا جَمِشْدِي "ol mening birle suwka çumuşdı = o, benimle suya dalmakta yarış etti", (جَمِشُور - جَمِشْمَاقْ çumuşur - çumuşmak). Yine böylece جَمِشْدِي جَمِشْمَاقْ [+] denir ki, bu, öbüründen daha derin dalmaktır.

قَسْتِي كَمَاشْدِي "tış kamaştı = diş kamaştı", (ekşi ayva yemekten diş kamaştı). Başkası da böyledir; (قَسْمَاقْ - قَسْمُورْ kamaşur - kamaşmak).

أَلْ أَرَايْشَا قُشْدِي لَازْ "olar ışka kumuşdılar = onlar işe koyuldular", (onlar iş için neş'e iğinde harekete geçtiler). Bu kelimenin aslı سُو قُشْمَاقْ "suw kumuşdı" sözünden alınmıştır ki "her yandan su dalgalandı, coştı" demektir; (قُشْمُورْ - قُشْمَاقْ kumuşur - kumuşmak).

أَلْ مَنَّا نَانَكْ كُشْدِي "ol manğa neng kömüşdi = o, bana -yere- birşey gönmekte yardım etti", (كُشْمَاكْ - كُشْمُورْ kömişür - kö-

[+] جَمِشْمَاقْ - جَمِشُورْ - جَمِشْدِي kelimeleri basma ve yazma nüshalarda bu şekilde ise de yanlış olduğu şüphesizdir. Çünkü bundan evvel geçen mastar ve muzariin aynen tekrarı demektir. Arada mana farkı bulunmaması lazımdır. İkinci ve kuvvetli delilimiz şudur: Dv. II, 70, 8 de جَمِشْمَاقْ fiili "bayağı dalmak" manasına geldiği halde yine bu satırda "çümürmek" sözünün "daha çok, daha derin dalmak" anlamına geldiği söylenmiştir. Şu halde yukarıdaki üç kelime "çümüşmek, çümüşür, çümüşdi" olmalıdır. B. A.

mişmek).

kemişdi: "أَلْ نَانِكْ كَمِشْدِي" ol neng kemişdi = o, bir şey çıkardı, attı". (كَمِشْدِي - كَمِشْمَاكْ).
kemişür - kemişmek). Şu savda da gelmiştir: "أَدُّوْ كَمِشْدِي سَوْفَا دَا قِنَا كَمِشْدِي بَشِنْدَا يَلَا" edhgülgüni suw adhakında kemiş başında tile = iyiliği su ayağına at, başında ara", (insanlar için, iyiliği suyun aşağısına at, onu sen yukarısında bulursun). Bunun başka bir anlamı daha vardır: (Yemeği ırmağın aşağısına bırak, yukarısında bulursun).

tanuştı: "أَلْ أَرَاكِي سَوْز تَنْشَقِي" olar ikki söz tanıştı = onlar birbirine söz danıştılar". Bunun aslı "تَنْشَقِي" tanuştu"dır; (تَنْشَقِي - تَنْشَقْمَاكْ) tanıştı - tanışmak).

tanışdı: "أَلْ أَرَمِنِي تَنْشَقِي" olar meni tanışdı [+]= onlar, birbirinin borcunu inkâr ettiler", (تَنْشَقْمَاكْ - تَنْشَقْمَاكْ) tanıştı - tanışmak).

sunuşdı: "أَلْ أَرَاكِي أَمَّا دَسُنْشَقِي" olar ikki etmek sunuşdı = onlar birbirlerine etmek sundular". Yarış ta böyledir; (سُنْشَقْمَاكْ - سُنْشَقْمَاكْ) sunuştu - sunuşmak).

kunuşdı: "أَلْ أَرَاكِي تَشَارَقُنْشَقِي" olar ikki tawar

[+] Buradaki "أَلْ أَرَمِنِي تَنْشَقِي" sözünde bir eksiklik olsa gerektir; nitekim Bay Kılışlı da buna işaret etmiştir. İbarenin tamamı "أَلْ أَرَاكِي أَمَّا دَسُنْشَقِي" olar ikki alımı tanıştı" şeklinde olmalıdır. Bu sözün arapça tercümesine uyan şekil ancak böyle olabilir. B. A.

kunuşdı = onlar birbirinin mallarını soydular". Yarış ve yardım da böyledir; (كُنْشَقْمَاكْ - كُنْشَقْمَاكْ) kunuştu - kunuşmak).

kınışdı: "يَكْتَلَا زَايْشَقَا فِينْشَقِي" yigitler ışka kınışdı = yigitler istekle işe koyuldular". Bu, bir işe kalkışıldığı zaman söylenir; (فِينْشَقْمَاكْ - فِينْشَقْمَاكْ) kınıştı - kınışmak).

Bu ayrımda kural: Bu bölümde

ش harfi bir takım anlamlara gelir. Bu fiillerin kökleri ikilidir. "أَرْتَقَاZ er tawar kaptı", "أَلْ أَرَاكِي تَبْدِي" ol a-nı tepdi", "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol mening birle topık kapuşdı", "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol mening birle tepişdi" sözlerinde olduğu gibi ki "o, mal kaptı", "o, onu tepti", "o benimle top kapıştı", "o, benimle tepişti" demektir.

Böylece bu ayrımda dört kol meydana gelir:

Birincisi: işte yardımlaşma manasınadır: "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol mangaton tikişdi", "أَلْ مَنَكْ يَرَلَا تَقْشَقِي" ol mangabitik bitişdi" gibi ki, "o, bana elbise dikmekte yardım etti", "o, bana kitap yazmakta yardım etti" anlamlarıdır.

İkincisi: Bir işte kimin daha kuvvetli, daha becerikli, daha yegün olduğunu göstermek için yarış anlamına gelir : " أَل مَيْكِرْ لَاجِلْ شَدِي " ol mening birle çalışdı = o, benimle gürleşti", (hangimiz daha gürleşken, hangimiz daha kuvvetli diye o, benimle gürleşti). Yine bunun gibi " أَل مَيْكِرْ لَاجِلْ يَافِرْ شَدِي " ol mening birle ya kuruştu" denir ki "o, benimle yay kuruştu", (yay kurmakta hangimiz daha kuvvetliyiz diye, o, benimle yay kuruştu) demektir.

Yardım ile yarış arasını şöyle ayırt ederiz: Söz arasında "bana" anlamına olan " مَنكَا mangka" sözü gelirse yardımlaşma, "benimle" anlamına olan " مَيْكِرْ لَاجِلْ mening birle" sözü gelirse yarış manasınadır.

Üçüncüsü: Bu ش harfi isimlerde ل ile bir arada bulunabilir; bu suretle anlam oyunda, yarışta, atışta öndül anlamına gelir. " أَيْنَادِمُ أَلْئَسُوْ " oynadım atlaşu", " أَيْنَادِمُ أَلْئَسُوْ " oynadım altunlaşu" sözlerinde olduğu gibi ki "atı öndül koyarak, ortaya koyarak, oyun oynadım", "altını öndül koyarak oyun oynadım" demektir; bu da bir çeşit yarıştır.

Dördüncüsü: Fiilin, şu saydığım anlamlardan hiç birisine gelmiyerek sade kendi öz anlamına gelmesidir: " كَشْدِي نَانِكِنْ [+]" kemişdi nengin", " أَلْ أَيْنِكِرْ لَاجِلْ كَرِشْدِي " ol anıñ birle kerişdi" sözlerinde olduğu gibi ki, "o, nesneyi çıkarıp attı", "o, onunla çekişti" demektir. Burasını iyi anla!

رَقَاوْ tarıktı: " يِرْ يِرْ تَرَقِيْ yer tarıktı = yer daraldı". Başkası da böyledir; (- رَقَاوْ - رَقَاوْ tarıkar - tarıkmak).

تُرُقَاوْ turuktı: " قَانْ رُقُوتِيْ kan turuktı = kan duruktu, toplandı". Yarada irin ve cerahat toplanırsa yine böyle denir; (- تُرُقَاوْ - تُرُقَاوْ turukar - turukmak).

سُرُقَاوْ soruktı: " تَيُولْ سُرُقَاوْ tiyül soruktı [++] = kaybolan nesne arandıktan sonra salığı alındı", (سُرُقَاوْ - سُرُقَاوْ sorukar - sorukmak).

كَرِكَوْ karıktı: " أَرَكُوْرِيْ قَرِجِيْ er közi karıktı = adamın gözü kamaştı", (adamın kardan gözü kamaştı); (قَرِجَاوْ - قَرِجَاوْ karıkar - karıkmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda نَانِكِنْ şeklinde çıkan bu kelime, bizim görüşümüze göre, yanlış olmalıdır. Doğrusu " نَانِكِيْ nengni" olmalıdır. Çünkü sözün ve anlamın gereği budur. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تَيُولْ tiyül" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " يَتُوكْ yitük" olacaktır. Brockelmann dahi "tiyül" yazmakla Bay Rifat ve Bay Atif gibi yanlışlığa düşmüştür. Dv. II, 113, 9 daki "yitük" kelimesi ve III, 137, 11 deki "أَرَكُوْرِيْ er yitük soradı" cümlesindeki "yitük" sözü de bize hak verdirir. B. A.

mak). Bu kelime "kar" sözünden alınmıştır, fiili " قَارِ كَارِ كَارِ "dır, nâkıştır. "Göz bebeği" manasına olan " قَارِ كَارِ " kelimesinden gelirse fiil, sahih olur. (قَارِ كَارِ - قَارِ كَارِ - kar - karıkmak).

بَسِيقِ basıktı: " كِشِي يَوْقَا بَسِيقِ " kişi yağıka basıktı = adam, düşmana basıldı", (بَسِيقَا - بَسِيقَا) basıkar - basıkmak). Aslı س harfinin geddesiyle " بَسِيقِ " bassıktı"dır.

بُسُوقِ pusuktı: " اَرَبْسُوقِ " er pusuktı = adam pusuktu, pusuya girdi", (بُسُوقَا - بُسُوقَا) pusukar - pusukmak).

تُسُوقِ tusuktı: " بَوَاوُنْ مَسْكَا تُسُوقِ " bu ot mangıa tusuktı = bu ilâç bana iyi geldi, yaradı", (تَسُوقَا - تَسُوقَا) tusukar - tusukmak).

تَشِيقِ taşıktı: " اَرَاوُنْ تَشِيقِ " er ewdin taşıktı = adam evden çıktı". Bu söyleyiş, Yağma, Toksı, Kıpçak, Yabaku ve Türkmenlerden bir takımlarının dilince dir; Türkle rin goğu " جِيقِ " çıktı" derler; (تَشِيقَا - تَشِيقَا) taşıktı - taşıkar - taşıkmak) [+].

تَاتِيقِ tatıktı: " تَرَاكْ تَاتِيقِ " Türk tatıktı = Türk Tatlaştı", (Türk Farslaştı).

تُتُوقِ tutuktı: " قِيلِ قَاتِيقِ " kılığ tutuktı = kılığ paslandı". Bu, pastır. (تَتُوقَا - تَتُوقَا) tutukar - tutukmak).

تَلِيقِ tılıkdı: " كِشِي مَنِيقِ " kişi mening birle

[+] Bu fiilin ilk harfi olan ت harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Bu hal, kelimenin "taşıktı" ve "tışıktı" şekillerinde okunabileceğini işaret için yapılmış olsa gerektir. Bu şekil Divanda çok geçer; biz hepsine şerh vermedik, yalnız arapçasında bir harfe iki hareke koyarak geçtik. B. A.

tılıkdı = adam benimle konuştu", (kişi benimle konuştu, benden haber sor du). " اَرَاوُنْ تَلِيقِ " [+] er ırsız tılıkdı = o adamın ırsızlığı dile düştü", (kötü işleri dolayısıyla o adam dillere düştü, dillerde söğülür oldu). Birincisi Oğuz dilince dir; öbür Türkler bunu bilmezler. (تَلِيقَا - تَلِيقَا) tılıkar - tılıkmak).

تَغِيقِ tagıktı: " اَبْكَو تَغِيقِ " eçkü tagıktı = keçi dağ a çıktı, yozlaştı". Başkası da böyledir; (تَغِيقَا - تَغِيقَا) tagıkar - tagıkmak).

جَوِيقِ çawıktı: " اَرَجِيقِ " er çawıktı = adam ün sahibi oldu, ünlendi", (جَوِيقَا - جَوِيقَا) çawıkar - çawıkmak).

جِيقِ çınıktı: " سَوْرَجِيقِ " söz çınıktı = söz ger çekleşti", (söz ve salık tahakkuk etti). (جِيقَا - جِيقَا) çınıkar - çınıkmak).

كِرِيقِ kirıktı: " تَوْرِكِرِيقِ " ton kirıktı = elbise kir lendi". Başkası da böyledir; (كِرِيقَا - كِرِيقَا) kiriker - kirikmek).

سِيزِيقِ sezıktim: " بَوَايِيقِ اَنكَاز سِيزِيقِ " bu işi anğar sezıktim = bu işi ondan sezdim", (سِيزِيقَا - سِيزِيقَا) sezıker - sezıkmen - sezıkmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَلِيقِ , تَلِيقَا , تَلِيقَا kelimelerinin ilk harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Bu şekilde kelime, hem " تَلِيقِ " ve hem de " تَلِيقِ " gibi okunabilmektedir. Bize kalırsa bu harflerdeki üstün hareketleri yanlıştır. Kelimeler ancak تَلِيقِ ile bağliyacaktır. Çünkü bunların "til" ile ilgisi vardır; bu ilgi, anlamlarında görölüp durmaktadır. B. A.

كۆزۈكتى: " كۆزۈكتى = mevsim güz-
leşti", (كۆزۈكەر - كۆزۈك-
mek).

بۆلۈكتى: " كۆي بۆلۈكتى = koyun bölük-
lere ayrıldı", (بۆلۈكەر - بۆلۈك-
mek). Herhangi bir hayvan
sürsü bölük bölük bir yerde toplanır-
sa yine böyle denir.

چۈلۈكتى: " ار ايشى چۈلۈكتى = adamın
kılığı perişanlaştı", (چۈلۈكەر -
چۈلۈك-mek). Şu parçada dahi
gelmiştir :

تېخى يېمە اچىكتى ارى ايشى اچىكتى
ايشى تېخى چۈلۈكتى سوزن انانگ كىتاز

Tını yeme üçükti

Eri atı içikti

ışı ? takı çölükti [+]

Sözün anıñ kim tutar

"Onun sesi kısıldı, atı, adamı teslim
oldu, kılığı kıyafeti bozuldu, onun
sözünü kim tutar".

Bir takım kelimelere gelerek
onları fiil yapan ق ve ك iki türü-
dür :

Birincisi: Alt olan -yahut-
kendisi üzerinde eser kalan bir faile

[+] Divanda üç yerde ايشى چۈلۈكتى
şeklinde geçen bu ibarenin birin-
ci kelimesi " yin" olsa gerektir; çünkü "hey'et" aynı
zamanda "vücut" manasınadır; fakat, "ış" manasına değıl-
dir. Vücut'un şahıstan ayrılmadığı meydandadır. Onun için-
dir ki, Dv. II, 95, 6 da yalnız " ار ايشى چۈلۈكتى er" şek-
linde gelmiştir. B. A.

fiil olmaktır; " bassıktı er"
sözünde olduğu gibi ki, "adam basıldı",
(adam duşman tarafından basıldı) demek-
tir; aslı " basdı" dır. " تۆن كىرگىتى
ton kirikti = elbise kirlendi" gibi.

İkincisi : Bu manaya gelmeyip
kendi ayırımındaki manaya gelen fiil-
dir: " ار بىلىقتى er balıktı = adam yara-
landı" gibi; (بىلىقار - بىلىقار -
balıkmak). " چۈلۈكتى ار er = adam
perişanlaştı", (adamın kıyafeti peri-
şanlaştı) gibi.

بىتلىدى bitildi: " بىتلىك بىتلىدى bitik bitildi = kitap ya-
zıldı", (بىتلىك - بىتلىك -
bitilmek).

تېپلىدى tepildi: " تېپلىك تېپلىدى yer = yer tepil-
di", (تېپلىك - تېپلىك -
tepilür - tepilmek).
Bağkası da böyledir.

تۇبلىدى tubuldi: " تۇبلىك تۇبلىدى ot tubuldi = delik delin-
di"; " ار تۇبلىدى er tonın tubuldi = a-
dam elbisesini çıkardı". Oğuzca. (تۇبلىك -
تۇبلىك - tubulur - tubulmak).

تاپلىدى tapuldi: " تاپلىك تاپلىدى neng = nesne bu-
lundu"; (saklanmış şey bulundu). (تاپلىك -
تاپلىك - tapulur - tapulmak).

چاپلىدى çapıldı: " چاپلىك چاپلىدى anıñ ewi çapıldı = o-
nun evi sıvandı", (onun evi ince, yum-
şak çamurla sıvandı), (چاپلىق - چاپلىق -
çapılır - çapılmak). Bir adamın boynu
vurulursa yine böyle denir. Uygurca.

سپلیدی sapıldı: "يڭا كاسپلیدی" yıp yignege sapıldı =
iplik iğneye saplandı", "اغلاناسپلیدی",
ogul atasına sapıldı = oğul babasına
katıldı", (bir yere giderken yanına
takıldı), (سپلور - سپلور -
sapılmak).

قپلیدی kapıldı: "ارافاقپلیدی" er ewde kapıldı = adam
eve kapandı, evde hapsedildi", "انك تونپ",
anınğ tonı kapıldı = onun elbi-
sesi kapıldı", (قپلور - قپلور -
kapılmak).

كپلیدی köpüldi: "انك تونپ كپلیدی" anıñ tonı köpüldi =
onun elbisesi dikildi"; (+) [كپلور - كپلور -
köpülür - köpölmek).

تتولدی tutuldu: "كك تتولدی" keyik tutuldu = yaban
hayvanı tutuldu". Başkası da böyledir;
(تتولور - تتولور - tutulmak).

تاتلیدی tatıldı: "ااش تتلیدی" aş tatıldı = aş tatıldı".
Başkası da böyledir; (تتلاور - تتلاور -
tatılmak).

تیتلیدی titıldı: "ات پشپ تیتلیدی" et pışıp titıldı = et
pışıp didildi". Elbise yırtılıp par-
çalanırsa yine böyle denir; (تیتلور -
تیتلور - titılmak).

[+] Basma nüshada كجاق şeklinde yazılan bu kelime yanlışdır.
Yazma nüshada كجلك şeklindedir. Biz doğrusunu yazdık. Bu
kelime birçok kereler geçmiştir. B. A.

تیتلیدی ? : "اغلان تیتلیدی" [+] = çocuk
akıllandı"; (تیتلور - تیتلور).

ساتلیدی satıldı: "تافار ساتلیدی" tawar satıldı = mal satıl-
dı", (ساتلور - ساتلور - satılmak).

قاتلیدی katıldı: "اربا اكر رلاقلیدی" arpa ökür birle ka-
tıldı = arpa darı ile karıştırıldı".

Herhangi bir şey başka bir şey ile ka-
rıştırılırsa yine böyle denir. "اراققا"

er uragutka katıldı = erkek ka-
dınla çiftleşti"; (قاتلور - قاتلور -
katılmak).

kutıldı: "kutıldı er = adam mesut ol-
du". Bunun aslı "kut aldı" dir,
"saadet buldu" demektir. (قتلاور -
kutalur - kutalmak).

kutuldu: "ارامگكوت قتلیدی" er emgektin kutuldu =
adam zahmetten kurtuldu"; (قتلور - قتلور -
kutulur - kutulmak). "uragut
kutıldı = kadın doğurdu, kurtuldu" [++],
(kadın doğum sıkıntısından kurtuldu).
Bu kelime için iki görünüş vardır, bi-
rincisi: Kendisinden bir harfin atıl-
mış olmasıdır; "قزلیدی" ke-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda yukarıda gördüğünüz
şekilde geçen bu üç kelimeyi anlayamadık. Dv. I, 97, 9 da-
ki parçanın birinci mısrasında dahi böyle bir kelime var-
dır. Basma nüshada تیتسون şeklinde harekesiz olarak görü-
len bu kelime yazma nüshada birinci ت harfinin üzerine
kırmızı mürekeple konulmuş bir üstün harekesi vardır, şu
şekildedir: تیتسون Brockelmann bunu "titilmek" şeklinde
almıştır. B. A.

[++] Bugün bu anlamda Anadolu'da "kadın kurtuldu" denir. B. A.

limesi bunun aslı olabilir, "sıkıntıdan kurtuldu" demektir.

İkincisi: "كُتُّ بُلْدِي" kut buldı" sözünden alınmış gibi görünür; bu da "baht buldu" demektir.

بِجِلْدِي biçildi: "يُنَاجِ بِجِلْدِي yığaç biçildi = ağaç biçildi". Başka şey için de yine böyle söylenir; (بِجِلْمَاق - بِجِلْمَاق biçilur - biçilmek).

سَاقِلْدِي sağıldı: "يَرْمَاقُ بِجِلْدِي yarmak sağıldı = para sağıldı". Sağılan herhangi bir şey için de böyle denir; (بِجِلْمَاق - بِجِلْمَاق sağılur - sağılmak).

سُغُلْدِي suğuldu: "أَرْتُونُ بِجِلْدِي er tonın suğuldu = adam elbisesini çıkardı, soyundu". Koyun yüzülürse yine böyle denir; (بِجِلْمَاق - بِجِلْمَاق suğulur - suğulmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

يَسْرُفِي بِجِلْدِي تَرَكُّ جِمَاكُ بِجِلْدِي
يَجْرُ قَابِي أَجِلْدِي جَدَانِ بَا زَيْفَرُ شُورُ

Yağmur yağıp sağıldı

Türlüğ çeçek suğuldu

Yingü kabı açıldı

Çından yıpar yugruşur

"Yağmur yağıp sağıldı, türlü çeçek çıktı, inci kabı açıldı, sandal, misk yugruşur".

(Baharı anlatarak diyor ki: Yağmur taneleri sağıldı, yerden çeçekler çıktı; inci, mercan çeçekleri açıldı; bu mevsimde sandalla misk birbiriyle yugrulmuş gibi koku saçar).

سِرْلْدِي serildi: "أَرَسِرْلْدِي er serildi[+] = adam sendeledi", (sarhoş yalpaladı, düşeyazdı); (سِرْلْمَاك - سِرْلْمَاك serilür - serilmek). Herhangi bir kimse yalpa yaparak düşer gibi olursa yine böyle denir.

سَارِلْدِي sarıldı: "بَكْ أَمْكَازْ أَرْلْدِي سِرْلْدِي" Beg anğar arıldı, sarıldı = Bey ona kızdı, darıldı". Başkası da böyledir; (سِرْلْمَاق - سِرْلْمَاق sarılır - sarılmak).

سُرْلْدِي sürüldü: "أَتْ سُرْلْدِي at sürüldü = at sürüldü", "أَر سُرْلْدِي er sürüldü = adam sürüldü". Başkası da böyledir; "سُرْلْمَاكْ سُرْلْدِي" moncuk sürüldü = boncuk döğüldü, ezildi". Herhangi bir şey kendi kendine ezilip dağılacak olsa yine böyle denir. Bu kelime hem müteaddi, hem lâzımdır; (سُرْلْمَاكْ سُرْلْمَاكْ sürülür - sürülmek).

سَارِلْدِي sarıldı: "يَشِغْ يَنْجِ قَاسِرْلْدِي يَشِغْ يَنْجِ قَاسِرْلْدِي" yığığ yığaçka sarıldı = ip ağaca sarıldı". Başkası da böyledir; (سِرْلْمَاق - سِرْلْمَاق sarılır - sarılmak).

سِرْلْدِي sırıldı: "بَاغْ أَلْكَكَا سِرْلْدِي" yağ eliğe sırıldı =

[+] Arapça tercümesine bakılırsa "أَسْرُكْ سِرْلْدِي" ibaresi "esrük serildi" şeklinde olmalıdır. B. A.

yağ ele bulaştı". Un ve una benzer şeylerin eczası başka bir şeyin eczasına veya ele bulaştığı zaman yine böyle denir [+]; (سِرْلِق - سِرْلِق سِرْلِق - سِرْلِق سِرْلِق).

سُرُلْدِي süzüldi: "سُوفُ سُرُلْدِي suw süzüldi = su süzüldü". (سُرُلْمَاك - سُرُلْمَاك سُرُلْمَاك - سُرُلْمَاك سُرُلْمَاك). Başkası için de böyle denir.

سِسِلْدِي seşildi: "تُكُونُ سِسِلْدِي tügün seşildi = düğüm kendi kendine çözüldü". Başkası tarafından çözüldüğü zaman da böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (سِسِلْمَاك - سِسِلْمَاك سِسِلْمَاك - سِسِلْمَاك سِسِلْمَاك).

سِشِلْدِي sığıldı: "بِشِشِغِ تَارِغِ سِشِلْدِي pişig tarig sığıldı = pişmiş tane şişti", (su ile kaynatılmış buğday, kaba sığmıyacak kadar şişti). Herhangi bir şey bulunduğu yere sığmıyacak kadar şişer, sıkışırsa yine böyle denir; (سِشِلْمَاك - سِشِلْمَاك سِشِلْمَاك - سِشِلْمَاك سِشِلْمَاك).

سِغِلْدِي sagıldı: "سُوتُ سِغِلْدِي süt sagıldı = süt sagıldı", (سِغِلْمَاك - سِغِلْمَاك سِغِلْمَاك - سِغِلْمَاك سِغِلْمَاك).

سُغِلْدِي soguldu: "سُوفُ سُغِلْدِي suw soguldu = su çekildi". Süt çekilir, azalırsa yine böyle de-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir: "ياغ اليك كاسيرلدي" أي التصق الدهن باليد. وكذلك كل شيء إذا التصق بزأوه. أخيراً غنيرة كالذبيق وغنيرة باليد سِرْلِق - سِرْلِق.

Burada son kelime yanlış olmalıdır. Doğrusu باليد olacaktır. Biz çevirmeyi buna göre yaptık. B. A.

nir; (سُغِلْمَاك - سُغِلْمَاك سوغولur-sogulmak).

سَوُلْدِي sawuldu: "كُونُ سَوُلْدِي kün sawuldu = gün savuldu", (güneş indi, gitti); (كُنْهَلْمَاك - كُنْهَلْمَاك كُنْهَلْمَاك - كُنْهَلْمَاك كُنْهَلْمَاك). Herhangi bir şey bulunduğu halden ayrılırsa, yahut bir yana eğilirse yine böyle denir; (سَوُلْمَاك - سَوُلْمَاك سَوُلْمَاك - سَوُلْمَاك سَوُلْمَاك).

سُؤَالْدِي suwaldı: "تَارِغِ سُؤَالْدِي tarig suwaldı = ekin sulandı". Herhangi bir şeyin üzerine su saçılırsa yine böyle denir; (سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك).

سُؤَالْدِي suwaldı: "أَفْ سُؤَالْدِي ew suwaldı = ev sıvandı"; (سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك). Başkası da böyledir.

سُؤَالْدِي sokuldu: "تُوزُ سُؤَالْدِي tuz sokuldu = tuz sokuda, dibekte döğüldü"; (سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك).

سُؤَالْدِي sokuldu: "تَافَاكُ سُؤَالْدِي tawar ewge sokuldu = mal eve sokuldu". Başkası da böyledir; (سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك - سُؤَالْمَاك سُؤَالْمَاك) [+].

سِئِلْدِي sıkıldı: "أَزْمُ سِئِلْدِي üzüm sıkıldı = üzüm sıkıldı". Herhangi bir şey sıkılır ve sıkıştırılırsa yine böyle denir; (سِئِلْمَاك - سِئِلْمَاك سِئِلْمَاك - سِئِلْمَاك سِئِلْمَاك).

سُؤَالْدِي söküldi: "تُونُ سُؤَالْدِي ton söküldi = elbisenin dikişleri söküldü". Yapı söküldüğü za-

[+] Bu parça, yazma nüshada bulunduğu halde basma nüshada unutulmuştur. B. A.

man da böyle denir; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sökülür - sökülme). Başkası da böyledir.

سَكَّلِي سöküldi: "أَزَاتُ سَكَّلِي" er et söküldi[+] = et kızartıldı". Başkası da böyledir; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sökülür - sökülme).

سَكَّلِي sikildi: "أُرَاغْتُ سَكَّلِي" uragut sikildi = kadın sikildi"; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sikilür - sikilmek).

سَكَّلِي sınıldı: "إِشْتِ سَكَّلِي" iş sınıldı = iş sınıandı"; (سَكَّلُوا - سَكَّلُوا) sınılur - sınılma).

تَدَهَّلِي tıdıldı: "أَرَايْشْتَنْ تَدَهَّلِي" er işten tıdıldı = adam işten kaçındı, çekindi". Başka birisi işten alırsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. (تَدَهَّلُوا - تَدَهَّلُوا) tıdılur - tıdılma).

تَارِيلِي tarıldı: "تَارِيغُ تَارِيلِي" tarıg tarıldı = ekin ekildi". Başkası da böyledir; (تَارِيلُوا - تَارِيلُوا) tarılur - tarılma).

تَارِيلِي tarıldı: "تَارِيلِي نَانِيغُ" tarıldı neng = nesne ayrıldı".

تَارَالِي taraldı: "سَاقُ تَارَالِي" saq taraldı = saq tarandı"; (تَارَالُوا - تَارَالُوا) taralur - taralma).

تَارُولِي turuldu: "أَرَايْشْتَنْ تَارُولِي" er iştin turuldu = adam işten usandı". Bir adam yemekten bıcarsa yine böyle denir; (تَارُولُوا - تَارُولُوا) turulur - turulma).

[+] سَكَّلِي sözüdeki ار kelimesi buraya yanlışlıkla konulmuş olmalıdır. B. A.

تِيرِيلِي tirildi: "أَلْكَيرِيلِي" ölüg tirildi = ölü dirildi"; (تِيرِيلُوا - تِيرِيلُوا) tirilür - tirilmek).

تِيرِيلِي tırıldı: "بُدُونُ تِيرِيلِي" budhun tırıldı = halk toplandı"; "يَرْمَاقُ تِيرِيلِي" yarmak tırıldı = para toplandı". Başkası da böyledir; (تِيرِيلُوا - تِيرِيلُوا) tırilür - tırilmek).

تِيرِيلِي türüldü: "بِتِيكُ تِيرِيلِي" bitik türüldü = kitap dü-rüldü". Başkası da böyledir; (تِيرِيلُوا - تِيرِيلُوا) türülür - türülmek).

تِيرِيلِي tüzüldü: "يِيرُ تِيرِيلِي" yer tüzüldü = yer dü-zlendi"; "إِشْتِ تِيرِيلِي" iş tüzüldü = iş dü-zeldi, yoluna kondu"; (تِيرِيلُوا - تِيرِيلُوا) tüzülür - tüzülmek).

تِيرِيلِي tizildi: "يِنْجُو تِيرِيلِي" yingü tizildi = inci di-zildi". İnci dizilirse, koşuk düzülür-se ve herhangi bir şey kendi kendine düzgünleşirse yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (تِيرِيلُوا - تِيرِيلُوا) tizilür - tizilmek).

تُسُولِي tusuldu: "بُوَاتُ أَنْكَارُ تُسُولِي" bu ot anğar tusuldu = bu ilâç ona yaradı, fayda verdi". Herhangi bir şey başka bir şeye yarar, fayda verirse yine böyle denir. Bunun aslı "تُسُولِي" tusu boldı"dır; (تُسُولُوا - تُسُولُوا) tusulur - tusulma).

تَشِيلِي teşildi: "قَابُ تَشِيلِي" kap teşildi = kap yarıldı, deşildi". Şu parçada dahi gelmiş-

tir :

قَابِي أَقْبُ يَشُدُّ قَابِي مَعَّ تَشُدُّ
أَلِكُ يَلَاقُشُدُّ تَغْمِشُ كُنِي أَشُّ بَاتَارُ

Kanı akıp yuğuldu
Kabu kamuğ teşildi
Ölüğ bile koşuldu
Togmış küni uş batar

"Kanı akıp dondu, bütün kabı deşildi, ölü ile birleşti, doğan güneşi şimdi batar".

(Çatlak bir kapta toplanmış gibi olan kanı aktı, bütün kabın içindekiler aktı, döküldü"; şimdi ölüm yaklaştı, doğmuş olan güneşi batıyor. "Güneş"le yaşamayı ve devleti murat ediyor); (تَشُدُّ teşilür - teşilmek).

تَشُدُّ töşeldi: "تَشُدُّ تَشُدُّ töşek töşeldi = döşek döşendi"; (تَشُدُّ - تَشُدُّ töşelür - töşelmek) [+].

تَشُدُّ tişeldi: "أَرْغَاقُ تَشُدُّ ارغak tişeldi = orak bilendi, dişendi", (orağın dişleri keskinleştirildi), "تَغِيرْمَانُ تَشُدُّ tegir-men tişeldi = değirmen dişendi". Bıçkı dişenirse yine böyle denir; (تَشُدُّ - تَشُدُّ tişelür - tişelmek).

[+] Metinde bu fiilin mızari ve mastarı yoktur; biz koyduk.B.A.

تَغِيدُ tagıldı: "أَوْ بَيْتُ شَيْئَا كَيْبُ تَغِيدُ ok başakı taşa tegip tagıldı = ok temreni taşa deşip körleşti". Herhangi bir şey, taşa veya sert bir nesneye değerek körleşirse yine böyle denir; (تَغِيدُ - تَغِيدُ tagılur - tagılmak).

تَغِيدُ takıldı: "أَتِ شَيْئًا تَغِيدُ et şışka takıldı = et şışe takıldı, dizildi". Başkası da böyledir; (تَغِيدُ - تَغِيدُ takılur - takılmak).

تَغِيدُ tokuldu: "أَرُّ تَغِيدُ er tokıldı = adam döğüldü"; "بُزُّ تَغِيدُ böz tokıldı = bez dokundu". Başkası da böyledir; "قِيحُ تَغِيدُ kılıç tokıldı = kılıç döğüldü". Bıçak döğülürse de böyle denir; "أَرُّ تَغِيدُ er tokıldı = adam döğüldü". Oğuzca. (تَغِيدُ - تَغِيدُ tokılur - tokılmak).

تَغِيدُ tıklıldı: "كَنْدُكَا أَوْنُ تَغِيدُ kendükke un tıklıldı = küpe un tıklıldı", "أَفْكَا كَيْبِي تَغِيدُ ewge kişi tıklıldı = adam eve tıklıldı", (halk eve tıklıldı, sıkıştı). Herhangi bir şey, yeri daralacak şekilde tıklılırsa yine böyle denir; (تَغِيدُ - تَغِيدُ tıklılur - tıklılmak).

تَغِيدُ töküldü: "سُوقُ تَغِيدُ suw töküldü = su döküldü".

Buğday ve un gibi tozanları (zerreleri) olup ta başka bir nesne üzerine dökülen her şey için de böyle denir; (تَغِيدُ - تَغِيدُ tökülür - tökülmek).

Bu fiil, hem müteaddi, hem lâzımdır.

tügüldi: "تۈگۈن تۈگۈن تۈگۈن تۈگۈن = düğüm düğüldü". Herhangi bir şey düğümlenirse yine böyle denir; (تۈگۈن - تۈگۈنلۈر - تۈگۈلمەك). Bu fiil, hem müteaddi hem lâzımdır.

tügüldi: "اش بۇغۇزدا تۈگۈلدۈ = aş, boğazda düğüldü", (تۈگۈن - تۈگۈنلۈر - تۈگۈلمەك).

teğildi: "انینگ كۆزى تېگىلدى = onun gözü şaşılmaştı"; (تېگۈن - تېگۈنلۈر - تېگۈلمەك).

tikildi: "اچاقتا تېگۈنلۈر = ağaç dikildi". Herhangi bir şey dikine konursa, dikilirse yine böyle denir; (تېگۈن - تېگۈنلۈر - تېگۈلمەك).

tanuldi: "انگار سۆز تانۇلدى = ona söz söylendi, söz geçildi". Başkası da böyledir; (تانۇلۇر - تانۇلمەك).

tınıldi: "انگار كىن تىنلدى = siktintiden dinlenildi", (yorgunluktan, mihnetten kurtulundu, dinlenildi). Bu fiil, lâzımdan yapılmış olan meçhul bir fiil şeklidir. Türk dilinde bunun örneği çoktur. Arapçada lâzım olan fiillerden meçhul sıygası gelmez. Halbuki Türkçede bu şekil çoktur: "انگار بارىلدى", "تاغۇن انلدى", "eve varıldı", "dağdan inildi" gibi ki "eve varıldı", "dağdan inildi"

di" demektir; (تېنلۇر - تېنلۇق - تېنلۈر - تېنلۈلمەك).

bürüldi: "بىتۈك بۈرۈلدى = kitap, mektup buruşturuldu, büküldü". Başkası da böyledir; (بۈرۈنلۈر - بۈرۈنلۈر - بۈرۈنلۈر - بۈرۈنلۈلمەك).

bërildi: "انگار يارماق بېرىلدى = ona para verildi". Başkası da böyledir; (بېرىلۈر - بېرىلۈر - بېرىلۈر - بېرىلۈلمەك).

bezeldi: "اىھ بېزەلدى = ev bezendi, nakışlandı". Başkası da böyledir; (بېزەلۈر - بېزەلۈر - بېزەلۈر - بېزەلۈلمەك).

bozuldi: "اىھ بوزۇلدى = ev bozuldu". Ev ve buna benzer şeyler yıkılırsa yine böyle denir. (بوزۇلۇر - بوزۇلۇر - بوزۇلۇر - بوزۇلۇلمەك). Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. "er bozuldu = adamın malı harap oldu?" [+].

boguldi: "اىھ بوغۇلدى = adam boğuldu". Başkası da böyledir; (بوغۇلۇر - بوغۇلۇر - بوغۇلۇر - بوغۇلۇلمەك).

bakıldı: "يەرگە باقىلدى = yere bakıldı". Başkası da böyledir; (باقىلۇر - باقىلۇر - باقىلۇر - باقىلۇلمەك).

bukuldi: "اىھ بوغۇلدى = ayak büküldü"

[+] Bunun arapçasında "adamın malı harap oldu" manası verilmekte ise de Türkçesinde bu manayı anlatır kelime yoktur. Belki "er bozuldu" sözü bu manada bir tâbir olabilir.B.A.

küldü, burkuldu", (yayılmış olan ayak büküldü, toplandı), (بُكِّر - بُكِّرَات) bukılır - bukılmak) [+].

بُكِّرَات büküldü: "بُكِّرَات butık büküldü = dal büküldü" [++]. Kesilirse yine böyle denir; (بُكِّرَات - بُكِّرَات) bükülür - bükülmek).

Bükülen her şey de böyledir, bu, müteaddi ve lâzım olur.

بُغُولِدِي bügüldü: "سُوقُ بُغُولِدِي" suw bügüldü = su bügeni, suyun önu bügenerek toplandı, çoğaldı"; (بُغُولِدِي - بُغُولِدِي) bügülür - bügülmek) [+++].

بُجْرُودِي çöjüldü: "بُجْرُودِي çöjüldü = ip gerildi", (gevşek ip gerildi). Sakız ve macun gibi koyu akarlar uzayıp sündüğü zaman da yine "بُجْرُودِي çöjüldü" denir, (بُجْرُودِي - بُجْرُودِي) çöjülür - çöjülmek). (iki çıkak arasındaki ڑ ile).

[+] Yazma nüshada نُقْلًا - نُقْلًا - نُقْلًا imlâsında yazılan bu kelimeler basma nüshada gördüğünüz şekildedir; doğrusu da budur. Nitekim Dv. II, 15, 3 te "الذاقن بقدي" ol adha-kın bukdi" sözü geçmektedir ki "adam ayağını bükü" demektir. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda ibare şöyledir: "أَيُّ قَدًا قَطَعْتَ الْحَوْمَةَ وَكَذَلِكَ إِذْ أَعْيَطْتَ" butık büküldü. Bize kalırsa burada ufak bir yanlışlık vardır. Baştaki قَطَعْتَ kelimesi قَطَعْتَ olacaktır. Türkçesinden anlaşılan mana budur; çünkü "bükme" kelimesi hiç bir zaman "kesme" anlamına gelmemiştir. B. A.

[+++] Yazma nüshada ی ile başlayan bu kelimeler yanlış olacaktır; doğrusu ب iledir. B. A.

جُغُولِدِي çoguldu: "اربع جُغُولِدِي" [+] = o bohça bağlandı"; (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çogulur - çogulmak).

جُغُولِدِي çakıldı: "جُغُولِدِي çakmak çakıldı = çakmak çakıldı". Taşa bir şey vurularak ateş çıkarıldığı zaman "تَأْتِي جُغُولِدِي" taş çakıldı" denir; سَوْزُ قَلَاةٍ جُغُولِدِي" söz kulakka çakıldı = kulağa söz çakıldı", (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çakılır - çakılmak). Şu parçada da gelmiştir :

بُكْرُودِي كَهْلَات جُغُولِدِي قَهْلَات
كِرْدِي آرَات جُغُولِدِي آرَات

Yügürdi kewel at

Çakıldı kızıl ot

Köyürdi arut ot

Saçrap anın örtenür

"Soylu at koştı, kızıl ateş çıktı, kuru ot yandı, sıçrayıp onunla yanar". (Soy at koştığı vakit tırnakları ateş çaktı, onunla kuru ot yandı).

جُغُولِدِي çıkıldı: "أَقْدِينُ جُغُولِدِي" ewdin çıkıldı = evden çıkıldı". Başkası da böyledir; (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çıkılır - çıkılmak).

جُغُولِدِي çekildi: "بِتِكُ جُغُولِدِي" bitik çekildi = kitap noktalandı". Başkası da böyledir; (جُغُولِدِي - جُغُولِدِي) çekilir - çekilmek).

[+] Basma nüshada yukarıda gördüğünüz şekilde olan bu cümle yazma nüshada اربع جُغُولِدِي şeklinde. Burada ne hareke, ne de birinci kelimenin üçüncü harfinde nokta vardır. Bize kalırsa bunun doğrusu "الاربع جُغُولِدِي" olmalıdır; çünkü "boğ" sözü II, 274, 10 ve III, 92, 2 de "bohça" manasına geçmektedir. İkinci kelimeye gelince: Bu kökten gelen birkaç kelime vardır. Manaları birdir. Bk. Dv. II, 277, II; III, 219, 4. اربع جُغُولِدِي cümlesindeki "ار" er kelimesi dahi yanlıştır. "ال" ol" olmalıdır. B. A.

بجھلماڭ gekilür - çekilmek).

بجھلدى گيگىلدى: "تۈگۈن بىگىلدى = düğün, sıkıştırıldı, sıkıca düğüldü". İp düğümlenirse yine böyle denir; (بجھلماڭ - بىگىلۈر - بىجھلماڭ) گيگىلۈر - گيگىلمەك).

بجھلدى قاچىلدى: "الۇمۇن بىجھلدى = ölümden kaçıldı". Başkası da böyledir; (بجھلۈر - بىجھلماڭ) قاچىلۇر - قاچىلمەك).

بجھلدى كادىلدى: "تونۇن قىدىلدى = elbise seyrekçe dikildi", (بجھلماڭ - قىدىلۇر - كادىلۇر - كادىلمەك).

بجھلدى كارىلدى: "بىر نەنگ بىرگە كارىلدى = bir şey bir şeye karıştı". Oguzca. Übür Türkler "مىتىلدى قىرىلدى" katıldı karıldı" diye iki kelimeyi bir arada söylerler; (بجھلماڭ - قىرىلۇر - كارىلۇر - كارىلمەك).

بجھلدى كورۇلدى: "ار الېكى قىرىلدى er eliği kuruldı = adamın eli büzüldü". Ayak büzülse yine böyle denir; "يا قىرىلدى ya kuruldı = yay kuruldu", (بجھلماڭ - قىرىلۇر - كورۇلۇر - كورۇلمەك).

بجھلدى كىرىلدى: "نەنگ قىرىلدى كىرىلدى neng = nesnenin kabuğu soyuldu", (بجھلماڭ - قىرىلۇر - كىرىلۇر - كىرىلمەك). "كار قىرىلدى kar kırıldı = kar küründü"; "ار قىرىلدى er kırıldı = adamın malı alındı, yoksullaştırıldı".

بجھلدى كازىلدى: "ارۇق قىرىلدى arık kazıldı = ark - ırmak - kazıldı", (بجھلماڭ - قىرىلۇر - كازىلۇر - كازىلمەك). Başkası da böyledir.

بجھلدى كىزىلدى: "ارۇق قىرىلدى er yazuktın kızıldı = adam, günahı yüzünden ağır ceza gördü ve yaptığı için günahının acısını tattı; artık bundan sonra bir daha o suçu yapmak istemedi"; (بجھلماڭ - قىزىلۇر - كىزىلمەك).

بجھلدى كىسىلدى: "الېك قىرىلدى eliğ kapuğka kısıldı = eli kapiya kısıldı". Herhangi bir şey, iki şey arasına sıkışır, orada kalırsa yine böyle denir; (بجھلماڭ - كىسىلۇر - كىسىلمەك).

بجھلدى كوھۇلدى: "بىر نەنگ بىرگە كوھۇلدى bir neng birge koşuldı = bir şey bir şeye koşuldu". Başkası koşarsa yine böyle denir; (بجھلماڭ - كوھۇلۇر - كوھۇلمەك). "بىر قىرىلدى" yır koşuldı" sözü bundan alınmıştır, "manzume yapıldı, şiir düzüldü" demektir.

بجھلدى كاكىلدى: "باشرا قىرىلدى başra kakıldı = başa kakıldı", (بجھلماڭ - قىرىلۇر - كاكىلۇر - كاكىلمەك). Bundan alınarak "قىرىلدى سۇقىلدى" kakıldı sokuldı" denir ki, bir adam horlanmak istendiği zaman "itildi kakıldı" demektir.

بجھلدى كامۇلدى: "ار قىرىلدى er kamuldı = adam söykendi, yana yattı", (بجھلماڭ - كامۇلۇر - كامۇلۇر - كامۇلۇر).

lur - kamılmak).

keçildi: "سوف يَكْذِبُ" keçildi = su geçildi".

Başkası da böyledir; (يَكْذِبُ - كَذَبَ)
keçilür - geçilmek).

küçeldi: "أَرْتَأَى كُجَيْدِي" er tawarı küçeldi =
adamin malına zulmedildi, zorla elin-
den alındı". Başkası da böyledir;
(كُجَيْدِي - كَجَيْدِي) küçelür - küçel-
mek).

kedhildi: "تَوْنُ كَدَيْدِي" ton kedhildi = elbise
giyildi". Başkası da böyledir; (كَدَيْدِي - كَدَيْدِي)
kedhilür - kedhilmek).

kerildi: "أَر كَرَيْدِي" er kerildi = adam ge-
rindi, esnedi", "أَرُقُ كَرَيْدِي" uruk ke-
rildi = ip gerildi". Deri ve sahtiyan
gibi şeyler gerilirse yine böyle de-
nir; (كَرَيْدِي - كَرَيْدِي) kerilür - keril-
mek).

körüldi: "كُرْدِي نَنْغ" körüldi neng = nesne gö-
rüldü", (كُرْدِي - كُرْدِي) körülür - kö-
rülmek).

kirildi: "أَكَا كِرْدِي" ewge kirildi = eve giril-
di", (كِرْدِي - كِرْدِي) kirilür - kiril-
mek). Başkası da böyledir.

kesildi: "كَيْدِي نَانْغ" kesildi neng = nesne ke-

[+] Brockelmann bu kelimeyi "köğelmek" şeklinde yazmış ise de doğru yapmamıştır. Kelime "küğelmek" olacaktır. Nitekim Dv. III, 194, 8 de "كُجَيْدِي" ibaresindeki "كُجَيْدِي" sözü-nü kendi dahi "küğemek" imlâsında yazarak yaptığı tenaku-zun farkına varmamıştır. B. A.

sildi", (كَيْدِي - كَيْدِي) kesilür - kesil-
mek).

kösüldi: "أَرْ أَدَقُ كُؤَيْدِي" er adhak kösüldi "[+],
(كُؤَيْدِي - كُؤَيْدِي) kösülür - kösülmek). Şu
savda da gelmiştir: "يُعْرَقْنَا أَرْتَقُ أَدَقُ"
يُغْرَقْنَا أَرْتَقُ أَدَقُ yogurkanda artuk adhak
köşülse üşiyür = yorgandan ziyade ayak
uzatılırsa üşür" [++]. Bu sav, haddini
geçmemekle emrolunan kimse hakkında
söylenir.

kewildi: "أَر كُؤَيْدِي" er küçi kewildi = ada-
mın kuvveti zayıfladı, gevşedi"; (كُؤَيْدِي -
كُؤَيْدِي) kewilür - kewilmek). Şu parçada
dahi gelmiştir:

نَكْرًا أَوْبَا كَرْمِ أَرْتَنْشُبْ يَنْجَمِ
أَرْتَنْشُبْ كَرْمِ كُؤَيْدِي كُؤَيْدِي

Tegre awıp [+++] egrelim

Attın tüşüp yügrelim

[+] Buradaki Türkçe ibare yanlış olduğu gibi arapçaya olan
"أَرْتَنْشُبْ كَرْمِ كُؤَيْدِي" şeklindeki tercümesi dahi yanlıştır;
günkü "كُؤَيْدِي" fiili meçhuldür, bu ayırım dahi meçhul fiiller
ayırımıdır. Şu halde Türkçe ibare "كُؤَيْدِي" şeklinde
olacaktır. "O ayak uzandı" demektir. Bizi burada hak-
lı gösteren çok kuvvetli bir tanığımız daha vardır. Bir
sattır aşağıdaki savda gelen "كُؤَيْدِي" sözünün arapça iza-
hında "كُؤَيْدِي" denmekle bu fiilin meçhul olduğu gös-
terilmiş olur. B. A.

[++] Bugün bu sav "ayağını yorganına göre uzat" şeklinde ya-
şamaktadır. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ne olduğu belli
olmayan "أَوْبَا" kelimesi "awıp" olacaktır. Nitekim Dv. I,
152,5 ve III, 296,15 te bu kelime geçmektedir. B. A.

Arsalanlayu kökrelim

Küçi anıng kewilsün

"Etrafını evirip çevirelim, attan inerek koşuşalım, arslan gibi kükriyelim, bununla kuvveti zayıflasın".

مَنْلِدِي manıldı: "أَتَمَّاكَ سِرْكََا كَامَنْلِدِي" etmek sırkege manıldı = etmek sırkeye banıldı", (مَنْلِقْ - مَنْلِقْ) manılır - manılmak). Başkası da böyledir.

مَنْلِدِي müneldi: "تَوْنُ مَنْلِدِي ton müneldi = elbisenin yenleri ve fazla olan yerleri kesildi", (مَنْلِقْ - مَنْلِقْ) münelür - münelmek).

مَنْلِدِي mündüldi: "أَتُ مَنْلِدِي at mündüldi = at binildi". Başkası da böyledir; (مَنْلِقْ - مَنْلِقْ) mündülür - mündülmek).

Kural:

Bu bölüm, " ل=L" üzerine kurulmuştur; ل harfi üç yolda gelir:

Birincisi: İki harfli bir fiil, ل gelmesiyle üç harfli olur. Bu fiilde ل, meghul belgesi olarak bulunur: "أَقْرُدِي ya kuruldı", "أَقْرُدِي er urıldı" gibi ki, "yay kuruldu", "adam vuruldu" demektir. Asılları "أَقْرُدِي" ve "أَقْرُدِي" dır.

İkincisi: Lâzım bir fiilden meghul fiil yapmak için getirilir. Bu,

النانك كُرْدِي " arap dili kuralından dıştır. " ol neng körüldi" [+], " أَلْبِيرْكََا بَرْدِي" o1 yerge barıldı" gibi ki, "o şey görüldü", "o yere varıldı" demektir.

Bazı kere bu harf, kendisinden sonra gelen harfe uyar [++]: "بِرْكََا بَرْدِي" bitik bitindi", "أَرْدِي er itindi" gibi ki "kitap yazıldı", "adam süründü" demektir. Bu kelimeler "بَرْدِي" bitildi" ve "أَرْدِي itildi" dahi olabilir.

Üçüncüsü: Başlı başına bir fiil olmaktır: "أَلْكُ تَرْدِي ölüğ tirildi", "سُوتُ سُرْدِي" süt soguldı", "سُوتُ سُرْدِي" suw süzülđi" gibi ki "ölü dirildi", "süt gekildi", "su süzülđü" demektir.

- [+] Buradaki " كُرْدِي körüldi" kelimesi yerinde getirilmiş değildir. Çünkü "görmek" kelimesi lâzım değil müteaddidir. Halbuki yukarıdan anlaşıldığına göre lâzım bir fiilden meghul yapılmak gerekti. Nitekim " بَرْدِي barıldı" böyle yapılmıştır. Bay Kilisli de bunun farkına varmıştır. B. A.
- [++] Buradaki arapça ibare şöyledir: "أَلْبِيرْكََا بَرْدِي أَي قَدْ ذَهَبَ لِي ذَلِكَ الْمَكَانَ وَقَدْ بَرَأْتُ هَذَا الْحَرْفَ الَّذِي بَعْدَهُ مِثْلَ قَوْلِهِمْ بَرْدِي" Bunda bir yanlışlık vardır. Çünkü, arapça ibareden, meghul belgesi olarak getirilen ل harfinin, kendisinden sonra gelen harfe uyduğu anlaşılmakta ve buna " بَرْدِي bitindi" örneği verilmektedir. Burada ل harfi yalnız ن olmuştur. Kendisinden sonra gelen harfe uymamıştır. Örnek "inindi", "tınındı" gibi kelimelerden ibaret olaydı, bu, doğru olabilirdi. şu halde burada " ل harfi bazı kere ن harfine çevrilir" denmesi daha doğru olur. Aşadaki örnekler de bizi teyit eder. B. A.
- [+++] " أَرْدِي er itindi" cümlesi dahi buraya yanlış olarak getirilmiş bir örnektir. Çünkü fiilin aslı lâzım değil, müteaddidir. B. A.

"من تكبر كما يتندى" "N = ن" harfine örnek: "men Tengriğe tapındım", "آن بجهنكا يتندى" "ol Begge tapındı" gibi ki, "ben Tanrıya tapındım", "o, Beye hizmet etti" demektir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

أَكْرَنَ أَنْكَ بَلِكْرَ كُنَا أَنْكَ زَبَارُو
قُتْلَقْلَقْنِ تَنْغَل قُدْعِلْ كَهْرَ نَارُو

Öğren anıñ biligin künde anğar baru.
Kotkulıkn tapıngıl kodhgıl küwez naru
"Hergün yanına giderek onun bilgisini
öğren, gönül alçaklığıyla ona hizmet
et, gururu bir yana koy".

(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Bilgin
ve hakim bir kimseye rastladığında her-
gün onun yanına git, ondan hikmet öğ-
ren; ondan, gönül alçaklığıyla bilgi e-
din, gururlanmayı bırak...).

(تاپینور - تاپینور - تاپینور)

تپندی tepindi: "آر آرن يتندی" er atın tepindi = adam
atını tepti, (adam ayağıyla atını tep-
ti). Bir kimse herhangi bir şeyi ayağıy-
le harekete getirirse, kımıldatsa yine
böyle denir; (تپینور - تپینور - تپینور)

یتندی bitindi: "آر ییک يتندی" er bitik bitindi = adam
kitap yazındı", (adam kendini kitap
yazar gösterdi). Başka birisinin yardı-
mı olmaksızın yalnız başına yazsa dahi

böyle denir; (یتینور - یتینور - یتینور - bitinür - bitirmek).

بوتندی butandı: "ییاچ يتندی" yığaç butandı = ağaç bu-
dandı". Adam, ağacı budar gibi, keser
gibi görüldüğü zaman da böyle denir;
(بوتانور - بوتانور - بوتانور)

بیچندی bıçındı: "آر از نکا ات بيچندی" er özünge et bıçındı =
adam kendisi için et doğradı", (adam,
kendisini et doğrar gibi gösterdi). Bu
iş yalnız başına yaparsa yine böyle
denir; (بیچنور - بیچنور - بیچنور)

بیرندی büründi: "أراغت يبرندی" uragut yogurkan bür-
ründi = kadın yorgan büründü", (kadın
örtü örtündü, peğelendi). Başkası da
böyledir; (برنور - برنور - برنور)

بارندی barındı: "أراغت قان يبرندی" uraguttın kan barındı =
kadından kan boşandı", (kadının dama-
rından kan boşandı). Bu, hayız kanının
çıktığı bir damardır; (برنور - برنور - برنور)

بارندی barındı: "أل اقا يبرندی" ol ewge barındı = o, eve
varır göründü". Başkası da böyledir;
(برنور - برنور - برنور)

Fiillerden bu türlü sözcük anlam-
laminadır. Bu, hakikatte işlemediği
halde, işliyen kimsenin kendiliğinden
işler gibi bir şey göstermiş olmasıdır.

Nitekim نَصَامَ الرَّجُلِ وَمَا وَتَ denir ki, "adam sağır-laştı, kendini sağır gibi, kendini ölmüş gibi gösterdi" demektir.

بَزَنَدِي bezendi: "أُرَاعَتْ بَزَنَدِي uragut bezendi = kadın bezendi, süslendi", "ew بَزَنَدِي = ev bezendi". (ن harfi ل dan gevrilmiştir), (بَزَنَامُف, bezendir - bezenmek).

بَسِنَدِي basındı: "أَلْ أَرَكُ بَسِنَدِي ol erig basındı = o, adamı zayıf gördü, bastı, kahretti", (بَسِنَامُف, basınur - basınmak).

بُشَنَدِي boşandı: "كُوي بُوْشَنَدِي koy boşandı = koyun boşandı, bağı çözüldü"; (بُشَنَامُف, boşanur - boşanmak). "تُغُونُ بُوْشَنَدِي tügün boşandı = düğüm çözüldü, boşandı"; "أُرَاعَتْ بُوْشَنَدِي uragut boşandı = kadın boşandı". Bu kelime Argu dilince, fasih değildir. (بُشَنَامُف, boşanur - boşanmak).

بُغُونَدِي bogundı: "أَت بُوْغُونَدِي at bogundı = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بُغُونَامُف, bogunur - bogunmak).

بَقِينَدِي bakıngıl: "بَقِينَدِي كِيدِي كَا بَقِينَدِي iş kidinge bakıngıl = işin sonuna bak ve düşün"; (بَقِينَامُف, bakınur - bakınmak).

بُكُونَدِي bukundı: "أَرَادَاق بُوْكُونَدِي er adhakın bukundı [+]=

[+] Hem yazma, hem basma nüshalarda bu kelimelerde hareke olmadığı gibi ilk harflerinde nokta dahi yoktur. Bize kalırsa kelime (bukundı-bukunur-bukunmak) olacaktır. Biraz önce geçen بُوْكُونَدِي kelimesinin haşiyesine bakınız! B. A.

adam yayılmış olan ayağını büktü", (بُكُونَامُف, bukunur - bukunmak).

تُكُونَدِي tegindi: "Çiğilcede, Hakana yahut Beye birisinin gelmesi haber verildiği zaman "أَلْ تُكُونَدِي ol tegindi" denir ki "o, hazır oldu, gelmek için emir aldı" demektir. Gidersen yine böyle denir. Oğuzlar bu söze kızarlar; (تُكُونَامُف, teginür - tegirmek).

تُغُونَدِي tügündi: "أَلْ تُكُونُ تُوْغُونَدِي ol tügün tügündi = o, kendi başına düğüm düğdü". Kendini düğüm düğüm gösterdiği zaman da yine böyle denir; (تُكُونَامُف, tügündür - tügürmek).

بُلُونَدِي bulundı: "يَتِكُ بُلُونَدِي yitik bulundı = yitik bulundu". Başkası da böyledir; (بُلُونَامُف, bulunur - bulunmak).

بِلِينَدِي bilindi: "أَرَأَيْتَ بِلِينَدِي er işin bilindi = adam işini bildi", (بِلِينَامُف, bilinür - bilinmek). "أَرَأَيْتَ بِلِينَدِي er yazukın bilindi = adam suçunu söyledi, itiraf etti".

تُتُونَدِي tutundı: "كُونُ تُوْتُونَدِي kün tutundı = güneş tutuldu", "أَيُّ تُوْتُونَدِي ay tutundı = ay tutuldu"; "بَكُ مَنِي أُوْغُلُ تُوْتُونَدِي Beg menî oğul tutundı = Bey, beni oğul edindi, oğullandı". Başkası da böyledir. "أَرُكِيكُ تُوْتُونَدِي er keyik tutundı = adam yalnız başına keyik tuttu". Herhangi bir şey yalnız

başına elde edilirse yine böyle denir.
"أوت توتندی" ot tutandı = ateş tutuştu";
(توتنور - توتنور tutunur - tutunmak). Şu
beyitte dahi gelmiştir :

أذك أتی توتنوب أبكارك قغرلور

Ödük otı tutunup

Öpke yürek kagrulur

"Sevgi ateşi tutuştuğu zaman ciğer, yü-
rek kavrulur".

"ألفرا توتندی" ol awurta tutandı = o,
süt nine, daya tuttu, daya edindi".

"ألمنی توتندی" ol meni ötükgi tutandı =
o, beni ötüncü edindi", (o, beni Hakan ya-
nında şefaathçi edindi). Bunun mastarı da
yukarıdaki gibidir.

تیتندی titindi: "أل انكر تیتندی" ol anğar titindi = o,
ona dayandı, direndi". Şu savda dahi gel-
miştir: "أناك بوز نکا تیتوب بضا بلماس" anıñ yü-
zinge titini baksa bolmas = onun yüzüne
dik baksa olmaz", (insan, onun güzelliği
dolayısıyla yüzüne bakamaz); (تیتنور - تیتنور
titindir - titinmek).

تودندی todundi: "أرتدندی" er todundi = adam doyar görün-
dü". Doyduğu zaman da böyle denir; (تودور -
تودور todunur - todunmak).

تیدندی tidhındı: "أرايشين تیدندی" er ıştın tidhındı a-

تیدنور - تیدنور "تیدنور", (dam işten kağındı",
tidhinur - tidhinmak).

تارandı: "أل سجين تارandı" ol sağın tarandı = o,
sağını taradı", (başkasının yardımı ol-
maksızın sağına taradı), (تارنور - تارنور
taranur - taranmak).

تارandı: "أزریغ تارandı" er tariğ tarandı = a-
dam ekin eker göründü". Yalnız başına
ekerse de böyle denir; (تارنور - تارنور
tarınur - tarınmak).

تارandı: "أرايشتا بشتی تارandı" er ıšta buştı ta-
randı [+++] = adam işten osandı, sı-
kıldı", (تارنور - تارنور tarunur - ta-
runmak).

تورandı: "أل منكا اترور تورandı" ol manğa utru turun-
dı = o, bana dayattı". Karşısına durup -
direnirse yine böyle denir", (تورور -
تورور turunur - turunmak).

تورandı: "أراوز بیکین تورandı" er öz bitikin türündi =
o, kendi kitabını dürdü, kendi başına
dürdü", (تورنور - تورنور türündür - türün-
mek).

تیرندی tirendi: "أرايشين تیرندی" er ıştın tirendi = a-

[+] Basma nüshada "تارandı" geklinde geçen bu kelime
"تارandı" olacaktır. Yazma nüshada böyledir. Doğru
olan da budur. B. A.

[++] Bu kelime yazma nüshada تارandıdır. Doğrusu da budur. B. A.

[+++] Her ne kadar Brockelmann bu kelimeyi "boş" geklinde
yazmışsa da doğru yapmamıştır, sanırım. Çünkü "boş" kö-
künden gelen fiilin anlamı ayrı, bunun anlamı yine ayrı-
dır. Nitekim Radloff IV, 1870 te bu kelimeyi "buğmak" im-
lasında yazmıştır. B. A.

dam iştten çekindi". Çekinilen her şey için de böyle denir. "أل تامقارندى ol tamka tirendi = o, duvara dayandı". Başkası da böyledir; (تيرناك - تيرنر - tirendür - tirenmek).

تيرندى terindi: "أل اوزنكاييش تيرندى ol özinge yemiş terindi = o, kendisi için yemiş derdi".

Başkası da böyledir; (تيرنالك - تيرنور - تيريندور - تيرينmek).

تورندى turundi: "آت تورندى at turundi = at arıklaştı". Başkası da böyledir; (تورنالك - تورنور - تورنور - turunur - turunmak).

تورندى turundi: "ار ايشتا تورندى er işta turundi = adam işte durakladı", (تورنالك - تورنور - تورنور - turunur - turunmak).

توزندى tezindi: "أل توزندى ol tezindi = o, kaçar göründü", (توزنالك - توزنور - توزنور - tezinmek).

توزندى tizindi: "ار اغت ينجوسين توزندى uragut yingüsin tizindi = kadın incisini dizdi", (توزنور - توزنور - توزنور - tizinür - tizinmek).

توشندى tuşandı: "ار اذاق توشندى er adhakı tuşandı = adamın ayağı dolaştı, kösteklendi", (adamın ayakları korkudan kösteklendi, birbirine dolaştı). Şu savda da gelmiştir: "ارسلن كوكرما ات اذاق توشالير = arslan kökrese at adhakı tuşalır = arslan kökreyince atın ayağı dolaşır, kösteklenir". Bu sav, kendisinden büyükle

çarpışan bir adamın çarpışma zamanı yaklaştığında ayaklarının titremesi üzerine söylenir; (توشنالك - توشنور - tuşanur - tuşanmak).

توشندى töşendi: "أل اوزنكاشك توشندى ol özinge töşek töşendi = o, kendisine döşek döşedi", (توشنالك - توشنور - توشنور - töşenür - töşenmek).

تويندى tewindi: "ار اكين اوندى تويندى er eligin uwundı tewindi = adam, iştten tasalandı, utandığı ve sıkıldığı için elini oğuşturdu", (تويننالك - تويننور - تويننور - tewinür - tewinmek).

توكندى tokındı: "ار تامقا توكندى er tamka tokındı = adam duvara çarptı", "ار توكندى er tokındı = adam döğüldü". Oğuzca "قىچ توكندى قىچ كىلىك توكىندى = kılıç döğüldü". (توكنور - توكنور - توكنور - tokınur - tokınmak) [+].

توكندى tokundı: "توكوم توكندى tokum tokundı = o, kendisi için hayvan kesti", (توكنور - توكنور - توكنور - tokumur - tokurmak).

توكىندى tıkindı: "ار يونك تار توكىندى er yüng tagarka tıkindı = adam, dağarcığa, guvala yünü teperek tıktı", "اش توكىندى aş tıkindı = yemek tıkindı". Bu söz, birine kızıldığı zaman söylenir; (توكىنور - توكىنور - توكىنور - tıkinur - tıkinmak).

تيلندى telindi: "تام تيلندى tam telindi = duvar delindi", (تيلنالك - تيلنور - تيلنور - telinür - telin-

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

mek). Şu parçada dahi gelmiştir :

كُجَنْدِي بِلَاجِمِ
يَاغُودِي تِلَاجِمِ
تِلَينْدِي بِلَاجِمِ
تَجرُوبِ اَنْكِرَينْدِي

Küçendi bileğim

Yagudı tileğim

Telindi biligim

Tegrüp anğar çertilür

"Bileğim ağırlaştı, dileğim yaklaştı, bilgim genişledi, ona yaklaşarak yok olur".

(Bileğim bana yük oldu, ağırlaştı, yoruldu; bilgi üzerine çok geyley yazdığım için, ona zulmolundu; şimdi dileğim yaklaştı, göğsümde bilgi kaynakları açıldı; zaman beni oraya yaklaştırdığında ömrüm de bitiyor) [+].

[+] Bu parçanın arapçaya olan çevriminde yazma nüshada ibare *يقول قتل على مصفى و نظلم عليه من كثر ما كتبت من الحكمة* şeklinde olduğu halde Bay Kılıslı buru basma nüshada... *يقول قتل على مصفى و نظلم عليه* imlâsında yazarak sonra da *نظلم* diye bir düzeltme yapmış ise de bizce bu kelime *نظلم* olsa gerektir. Nitekim *مصفى* kelimesiyle bu kelime arasında bulunan *عطف و اوى* nin sonradan konduğu anlaşılmaktadır. *مصفى* kelimesinin son harfi olan *ى* nin üzerine ufak bir *و* harfi konmuştur. Şu halde kelime *نظلم* imlâsında yazılmak lâzımken nasılsa *نظلم* şeklinde yazılmış, sonradan düzeltme yapıldığı zaman iyice anlaşılamadığı için bu kelimedenden evvel bir *و* harfi konmuş olmalıdır. Halbuki, bunun yeri yoktur. Biz, manayı kendi anladığımızı göre verdik. B. A.

تِلَينْدِي tilindi: " تَرِي تِلَينْدِي teri tilindi = deri dilindi", (deri, uzunlamasına, kayış gibi yarıldı), (تِلَينْدِي - تِلَينْدِي tilindir - tilinmek).

تَمَينْدِي tamındı: " اَلْ اَوْزِ تَمَينْدِي ol özinge yağ tamındı = o, kendisi için yalnız başına sütten yağ çıkardı", (o, kendisi için, başlı başına yağ taktir etti), (تَمَينْدِي - تَمَينْدِي tamınur - tamınmak).

جَينْدِي çapındı: " اَرَاينْ جَينْدِي er atın çapındı = adam atını kaçıladı", " اَرَاينْ جَينْدِي er suwda çapdı = adam suda yüzdü". Bu anlamda " جَينْدِي çapındı" dahi denir; جَينْدِي çapınur - çapınmak).

جَينْدِي çakındı: " اَرَاينْ جَينْدِي er özinge çakmak çakındı = adam kendisi için çakmak çaktı", (adam, kendini çakmak çakar gösterdi), (جَينْدِي - جَينْدِي çakinur - çakınmak).

جَينْدِي çekindi: " اَرَاينْ جَينْدِي er bitikge çekik çekindi = adam, kitaba nokta koymayı üzerine aldı", (جَينْدِي - جَينْدِي çekinür - çekinmek).

جَينْدِي çekindi: " اَلْ يُوْكُرْ جَينْدِي ol yükün çekindi = o, boğça bağlamayı kendi üzerine aldı ve yalnızca bağladı", (جَينْدِي - جَينْدِي çekinür - çekinmek).

جَينْدِي çalındı: " اَتْ جَينْدِي at çalındı = yemin kötü-

لۈگۈندەن ات ارىكلادى", "سۈزۈڭ قلاڭكاجىڭ",
söz Beg kulakinga çalındı = söz Beyin
kulağına çalındı". Başkası da böyledir.
Oguzca. "اراوزۇن پىركاچىلدى" er özin yerge çal-
ındı = adam kendini yere çaldı , yahut
çalar göründü", "چىلماق - چىلماق", (چىلماق -
چىلماق).

چىلدى چىلدى: "چىلدى چىلدى نەڭ = nesne yaş-
lıktan چىلدى", aslı "چىلدى چىلدى"
dır, "چىلماق - چىلماق", (چىلماق -
چىلماق). "at چىلدى = at terledi".

سپىندى سپىندى: "سپىندى سپىندى" işlar yigne سپىندى =
kadın iğneye iplik saplamayı üzerine
aldı". Hakikatte yapmadığı halde, kadın,
iğneye iplik geçirir gibi göründü.
(سپىنۇر - سپىنۇر - سپىنۇر).

ساتىندى ساتىندى: "ساتىندى ساتىندى" er atın satىندى = adam,
atını satar göründü", "ساتىنۇر - ساتىنۇر",
ساتىنۇر - ساتىنۇر).

ساقىندى ساقىندى: "ساقىندى ساقىندى" er özinge suw ساقىن-
دى = adam, su saçmayı kendine iş edin-
دى", "ساقىنۇر - ساقىنۇر", (ساقىنۇر -
ساقىنۇر).

سۈڭۈندى سۈڭۈندى: "سۈڭۈندى سۈڭۈندى" er sözge سۈڭۈندى = adam,
sözün tadını aldı", (adam, sözün tadı-
nı buldu, söze başladı, işine bakmadı)
(سۈڭۈنۇر - سۈڭۈنۇر - سۈڭۈنۇر).
Şu savda da gelmiştir: "سۈڭۈنۇر سۈڭۈنۇر",
sözge سۈڭۈنۇر bulun barır = lâfa da-

lan tutsak olur", (sözün tadına dalan
bir kimse esir olur). Bunun bir hikâye-
si vardır [+]. Bu sav, söze dalıp işini
birakan kimse için söylenir.

سارىندى سارىندى: "سارىندى سارىندى" er suwlıkın سارىندى = a-
dam, sarığını سارىندى", "اراعۇت بۇرۇنۇق سارىندى",
uragut bürünçük سارىندى = kadın, başör-
tüsünü örtündü", "سارىنۇر - سارىنۇر", (سارىنۇر -
سارىنۇر - سارىنۇر). Bir adam herhangi bir
şeyi örtündür veya sarırırsa yine böyle
denir.

سارىندى سارىندى: "سارىندى سارىندى" er işka سارىندى = adam
işe sarıldı", (adam, kendisini istedi-
ği, dilediği işi bulan kimselerden kıl-
dı) [++]. (سارىنۇر - سارىنۇر - سارىنۇر).
(سارىنۇر - سارىنۇر - سارىنۇر).

سۈرۈندى سۈرۈندى: "سۈرۈندى سۈرۈندى" kişi öz yinin سۈرۈن-
دى = adam kendi vücudunu kaşdı", "سۈرۈنۇر",
سۈرۈنۇر - سۈرۈنۇر). Sert bir şey
dögülüp ezildiği zaman da böyle denir.

سۈزۈندى سۈزۈندى: "سۈزۈندى سۈزۈندى" er özinge suw سۈزۈن-

[+] Hikâyenin ne olduğu söylenmemiştir. B. A.

[++] Önceden yazma nüshada سۈزۈنۇنۇر سۈزۈنۇنۇر arapça tercüme-
si "أى صبر الرجل نفسه، في الجملة من وصية الكمال الذي رآه، وطلبه
صبر" kelimesinin altındaki noktanın birisi kazanarak
şekline konulmuş. Bay Kilisli Rifat dahi bu son şekli ka-
bul ederek o yolda bastırmıştır. Bize kalırsa bu kelime
صبر olacaktır. Çünkü صبر kelimesi buraya gelmez. Bu an-
lamın سۈزۈنۇنۇر ile hiç bir ilişkisi yoktur. Bugün bile "adam iş-
ge sarıldı" deriz. Brockelmann bu kelimeyi "sermek" fiil-
liyle karşılaştırmak istemişse de bu fiilin kökü "sarmak"
tır, "sermek" değildir. B. A.

di = adam, kendine su süzünür görün-
dü", (سُزُونُور - süzünür - süzün-
mek).

سِيزِنْدِي sezindi: "أَلْ أَنْكَارِ سِيزِنْدِي ol anğar sezik se-
zindi = o, onu sezdi", (o, onu bir se-
zişle sezdi). سِيزِنْدِي سِيزِنْدِي (süzünür -
sezinmek).

سِيزِنْدِي sesindi: "أَرْطَلْنِ أَرْغَالِي سِيزِنْدِي er kulın urgalı se-
sindi = adam, kölesini döğmeğe hazır-
landı, döğmek diledi". At, bağından çö-
zülmeğe üzere olursa yine böyle denir;
سِيزِنْدِي سِيزِنْدِي (sesinür - sesinmek).

سُسُونْدِي süsündi: "أَرْبَاسِنِ تَامَقَاسْتِي er başın tamka süsün-
di = adam, başını duvara vurur görün-
dü". Başkası da böyledir; سُسُونْدِي سُسُونْدِي
süsündür - süsünmek).

سَافِنْدِي sagındı: "أَرْقَوْبِ سَافِنْدِي er koyun sagındı = a-
dam, koyunu sağar göründü", (سَافِنْدِي سَافِنْدِي
sagınur - sagınmak).

سَوغُونْدِي sogundi: "أَرْسَوغُونْدِي er sogundi = adam üçüdü";
"أَرْسَوغُونْدِي er sogundi = adam sidikten ve
buna benzer geylelerden temizlendi",
سَوغُونْدِي سَوغُونْدِي (sogunur - sogunmak).

سِيفِنْدِي sigındı: "كَيْكُ رَغَايْفِنْدِي keyik turagka sığın-
dı = geyik sığıncağa sığındı". Başka
bir yere sığınan her şey için de böy-
le denir. "مَنْ تَنْگَرِي سِيفِنْدِي men Teng-
rige sığınur men = ben Tanrıya sığı-
nırım", (سِيفِنْدِي سِيفِنْدِي sığınur - sı-

gınmak).

سِيفِنْدِي sewündi: "أَرْسِيفِنْدِي er sewündi = adam sevindi",
(سِيفِنْدِي سِيفِنْدِي sewünür - sewünmek).

Şu beyitte dahi gelmiştir:

سِيفِنْدِي سِيفِنْدِي
أَلْ كِشْرُ بِلْنَبِنِ أَيْغِي تَافَر

Sewünmegil yund öğür adhgır anın
Altun kümüş bulnaban ağı tawar
"At, aygır ile altun, gümüş, ipek ku-
maşla sevinme".

(At, aygır, tay, kısırak, altın, gümüş,
ipek kumaş bulmakla sevinme. Bunlardan
kendin için hayırlı iş edin).

سِيفِنْدِي sagındı: "أَلْ مَنگَا أَدْكَوْسُونْدِي ol manğa edhgü sagın-
dı = o, beni iyi sandı", (benim için i-
yi zan besledi ve onu içerisinde gizle-
di). Sözle yardım ederse yine böyle de-
nir; سِيفِنْدِي سِيفِنْدِي (sagınur - sagın-
mak).

سَوکُونْدِي sakındı: "أَلْ مَندِنِ سَوکُونْدِي ol mendin [+] sakındı =
o, benden sakındı". (Burada ق harfi
bundan evvelki kelimedekinden daha sert-
tir), (سَوکُونْدِي سَوکُونْدِي sakınur - sakın-
mak).

سُکُونْدِي sukındı: "أَرْأَعْتِ بَشْرُ سُکُونْدِي uragut başın sukın-
dı = kadın başını yıkadı". Bu, Uç di-

[+] Yazına nüshada "أَلْ مَندِنِ ol mindin" şeklindedir. B. A.

lincedir. (سُقِنُورُ - سُقِنَاقُ) sukınur - sukınmak).

sökündi: "أَرَبَجْكَ سَكْنَدِي" er Begge sökündi = adam, Beyin önünde diz çöktü", "أَلْ نُوزِنُ سَكْنَدِي" ol tonın sökündi = o, elbisesini söker göründü", (سَكْنَاكُ - سَكْنُورُ) sökündür - sökünmek).

salındı: "يَنْجُو قَلَا قَتْنُ سَلِينْدِي" yingü kulaktan salındı = inci kulaktan sarktı". Her sarkan şey için de böyle denir; (سَلِينَاقُ - سَلِينُورُ) salınur - salınmak).

kapındı: "أَرْتَقَار قَيْنْدِي" er tawar kapındı = adam, mal yağma eder göründü", (قَيْنَاقُ - قَيْنُورُ) kapınur - kapınmak). "أَغْلَانُ يَلُ قَيْنْدِي" og-lan yel kapındı = çocuğa yel dokundu".

katındı: "أَلْ تَلْقَانَايَاغُ قَيْنْدِي" ol talkanka yağ katındı = o, kavuta yağ katar göründü", (قَيْنَاقُ - قَيْنُورُ) katınur - katınmak).

kutandı: "أَلْ قُتْنَدِي نَانُكُ" [+] kutandı neng = nesne kuvvetli oldu, ulu nasipli oldu", (قُتْنَاقُ - قُتْنُورُ) kutanur - kutanmak).

kaşındı: "أَلْ مَنْدِينُ قَيْنْدِي" ol mendin [++] kaşındı =

[+] Yukarıda geçen her üç kelimenin basma nüshada harekeleri yoktur. Yazma nüshada yalnız ilk kelimenin baş harfi olan ق in üzerinde bir üstün harekesi vardır. Her üç kelimenin ikinci harflerinde nokta ve hareke yoktur. Bu kelimelerin "قُتْنَدِي kutandı", "قُتْنَانُورُ kutanur", "قُتْنَانُورُ kutanmak" olacağına şüphe yoktur. Çünkü Dv. II, 97, 2 de bu anlamda قُتْنَدِي-قُتْنَانُورُ sözleri vardır. قُتْنَانُورُ harfinin ن a çevrildiği her zaman görülmektedir. Brockelmann bu kelimeyi "قَيْنْدِي katındı" şeklinde okumuşsa da yanılmıştır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelime "mindin" şeklinde geçmektedir. B. A.

o, benden kaçır göründü", (جَيْنَاقُ - جَيْنُورُ) kaçınur - kaçınmak).

korundu: "أَلْ تَقَارِئْكَ قُورُنْدِي" ol tawarına korundu = o, malını esirgedi", (قُورُنَاقُ - قُورُنُورُ) korınur - korınmak).

kurundu: "أَرُورُنْدِي" er kurundu = adam kurundu, yıkandıktan sonra kurundu", (قُورُنُورُ - قُورُنَاقُ) kurınur - kurınmak).

kırındı: "أَلْ نَانْجِي قِيرُنْدِي" ol nengni kırındı = o, bir şeyin kabuğunu soyar, kazır göründü", (قِيرُنَاقُ - قِيرُنُورُ) kırınur - kırınmak).

kazındı: "أَلْ أَوْرُنْكَ قُورُنْدِي" ol özinge kudhuğ kazındı = o, kendisi için kuyu kazmayı iş edindi". Kazar görünürse yine böyle denir; (قُورُنَاقُ - قُورُنُورُ) kazınur - kazınmak).

kozandı: "أَرَاغُتْ بَرَنْدِي قُورُنْدِي" uragut bezendi, kozandı = kadın bezendi, süslendi", (قُورُنَاقُ - قُورُنُورُ) kozanur - kozanmak).

kısındı: "أَرْتَقَار قَيْسِينْدِي" er tawarın kısındı = adam, malını kısıtı, cimrilik etti". Sidiği tutularak işeyemiyen kimse için de böyle denir; (قَيْسِينَاقُ - قَيْسِينُورُ) kısınur - kısınmak).

kaşandı: "أَت قَشْنَدِي" at kaşandı = at vebaşka hayvan kaşandı, işedi". lâkin bu, yalnız ata özgerdir. (قَشْنَاقُ - قَشْنُورُ) kaşanur - kaşanmak).

كولۇندى kolundi: " ار ناناك قۇندى er neng kolundi = adam bir şey istedi", (قۇنۇر - قۇنۇق), (قۇنۇر - قۇنۇق kolunur--kolummak).

كۈندى kilindi: " ار تىكا قىلىچ قۇندى er tegme kiliñ kilindi = adam, her cins iş işledi". Birisi haddini geçmek istediği zaman " اگىز قىلىنا " اگىز قىلىنا " öküş kılınma" denir ki, "haddini tecavüz etme, aşırı gitme" demektir. (قۇنۇر - قۇنۇق kılınur - kılınmak).

كەۋىندى keşündi: " ار سۇفۇ كەۋىندى er suw keşündi = adam kendini suyu geçer gibi gösterdi", (كەۋىنۇر - كەۋىنۇق), (كەۋىنۇر - كەۋىنۇق keşünür - keşünmek).

كۈگەندى küğendi: " ات كۈگەندى at küğendi = atın, ağır yük taşımaktan gücü, kuvveti kalmadı", " ال " ال " ol anıñ tawarın küğendi = o, onun malına zulmetti". Birinci fiil lâzım, bu müteaddidir. (كۈگەنۇر - كۈگەنۇق küğenür - küğenmek).

كىچىندى kiçindi: " ار اغت كىچىندى uragut kiçindi = kadın orospu oldu, giçişti". Bundan alınarak " كىچىنما " كىچىنما " denir ki "kaşınma, giçişme" demektir. Aslı " ات كىچىندى " ات كىچىندى " et kiçindi" sözünden alınmıştır, "vücut kaşındı, giçişti" demektir. (كىچىنۇر - كىچىنۇق kiçinür - kiçinmek).

كىرندى kirindi: " ار سۇدا كىرندى er suwda kirindi = adam suya girindi, yıkandı", " ار افكا كىرندى " ار افكا كىرندى " er ewge kirindi = adam, kendisini eve

كىرندى kirindi: " ار ناناك قۇندى er neng kolundi = adam bir şey istedi", (قۇنۇر - قۇنۇق), (قۇنۇر - قۇنۇق kolunur--kolummak).

كۆرۈندى köründi: " ال بىك كۆرۈندى ol Begge köründi = o, Beye kavuştu, o, Beyi gördü", " تاغ كۆرۈندى " تاغ كۆرۈندى " = dağ göründü". Başkası da böyledir. Uzaktan karaltı halinde beliren her şeye de böyle denir; (كۆرۈنۇر - كۆرۈنۇق), (كۆرۈنۇر - كۆرۈنۇق körünür - körünmek).

كۆزۈندى közündi: " كۆزۈندى ناناك közündi neng = nesne görüldü". Arguca. Burada bir kural vardır; kural şudur: Bu kelime "göz" anlamına olan " كۆز " كۆز "den alınmıştır. Yalnız, Argular bu fiilin emri hazırında mâziye uymiyarak " كۆر " كۆر " derler, "gör" demektir; bu kelime r ile, mâzisi ى iledir. (كۆزۈنۇر - كۆزۈنۇق), (كۆزۈنۇر - كۆزۈنۇق közünür - közünmek).

كەسىندى kesindi: " ال اوز تىكا ات كەسىندى ol özinge et kesindi = o, kendisi için et kesindi". Başkası da böyledir; (كەسىنۇر - كەسىنۇق), (كەسىنۇر - كەسىنۇق kesinür - kesinmek).

كۆشۈندى köşündi: " ار كۈنگە كۆشۈندى er künge köşündi = adam güneşten gölgeye çekildi, gölgelendi". Birinden gizlenen kimse için de böyle denir; (كۆشۈنۇر - كۆشۈنۇق), (كۆشۈنۇر - كۆشۈنۇق köşinür - köşinmek).

كۈۋەندى küwendi: " ال مېنىك بىرلا كۈۋەندى ol mening birle küwendi = o, benimle öğündü", " كۈۋەنۇر - كۈۋەنۇق ", (كۈۋەنۇر - كۈۋەنۇق küwenür - küwenmek).

كُلُّنْدِي küllüdi: "أَرَأَيْتَ إِذَا بِي كُنْتُ" er eligi adhakı kü-
lündi = adamın çalışmaktan, yürürken çok
sallanmaktan, sanki ağırlıktan bağlan-
mış gibi eli ayağı yoruldu", (كُنْتُ - كُنْتُكَ),
küllündür - külmek).

كُومُنْدِي kömüdi: "أَرَأَيْتَ إِذَا بِي كُنْتُ" er tawarın kömüdi = adam,
malını gömer göründü", (كُومُنْتُ - كُومُنْتُكَ),
kömündür - kömünmek).

Bu bölüm bir takım yollarda yü-
rür:

Birincisi: Failin, başkasından
yardım olmaksızın başlı başına bir işi
işlemesi anlamındadır. Bu çeşidin aslı,
iki harfli fiillerden olmaktadır: "أَلَا تَرَ بِنْدِي"
ol ewge barındı = o, eve gerçekten git-
mediği halde gider göründü", "أَلَا تَرَ بِنْدِي"
ol aş tatındı = o, hakikatte tatmadığı
halde aş tatar gibi göründü". Bu çeşit,
arapçadaki تَفَاعُلُ babı yerindedir:
تَصَامُّ الرَّجُلِ denir ki "adam, sağır olmadığı halde sa-
ğır göründü" demektir. Akıllı olmadığı
halde akıllı görünen kimseye تَفَاعُلُ denil-
diği gibi [+].

İkincisi: Failin bir işi, baş-

[+] Bu birinci kısmın başlığı, misallerine uymamaktadır. Başlı-
ğın tercümesini verdik. Arapçası şudur: أَحَدًا هَذَا أَنْ يَكُونَ لَيْسَتْ بِدَادٍ. Yukarıda bu başlığı verdikten sonra
Kaşgarlı'nın "bu çeşit arapçadaki تَفَاعُلُ babı yerindedir" demesi uymuyor. Bize kalırsa yukarıda arapçasını verdiğimiz ve
tercümesini yaptığımız kısım yanlıştır. Doğrusu "failin, ha-
kikatte bir fiili, işlemediği halde, işler gibi görünmesidir"
şeklinde olmalıdır. B. A.

kalarının yardımına kalmadan, tek ba-
şına yapmasıdır: "أَرَأَيْتَ إِذَا بِي كُنْتُ" er alı-
mın alındı = adam alacağını kendi başına
aldı", "أَلَا تَرَ بِنْدِي" ol tarıg tarındı =
o, kendisi için, kendi başına tohum ek-
ti" gibi. Bu anlamda olduğu zaman cüm-
lede "أَوْزُ" öz" kelimesi gelir. "أَوْزُكَ"
özinge = kendisine", "أَوْزِي" özi = ken-
disi" demektir. أَوْزُكَ kelimesindeki ك
arapçada "için" anlamına olan ل yerin-
dedir. Fiil hakikaten yapılmayıp ta
yapılır gibi görüldüğü zaman "öz" keli-
mesi söylenmez. Bu ikisi arasındaki
fark şudur: İşler, bütün insanlar a-
rasında ortaktır. Onlardan biri bir i-
şi başkasının yardımı olmaksızın, ken-
di kendine işlemeğe girişirse "öz" ke-
limesi söylenmedikçe sıfat noksan olur;
"öz" kelimesi söylendiği zaman tamam-
laşır. Bu şekilde iş, işliylene bağlı
olur, ortaklıktan çıkar. Ulu Tanrının
فَأَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ sözü de böyledir. Çünkü
"قتل" = öldürmek" işi bütün halk ara-
sında ortaktır. أَنْفُسَكُمْ demekle halk a-
rasında onlar tahsis edilmiş oluyor.

فَنَفْسِ kelimesi zikredilmedikçe sıfat
nakıs olacak idi. Amma, fiil, "gösteriş"
manasına olursa lüzum olur; fiilde or-
taklık olmaz. "Öz" kelimesi zikredil-

mese de lâzım fiil ona delâlet eder. Böylece mana tamam olur. Ulu Tanrının كَلَّا إِذَا الْإِنْسَانُ لَطْفَى أَنْ رَأَى اسْتَعْفَى sözü gibidir. أَنْ رَأَى نَفْسَهُ اسْتَعْفَى denilmemiştir. Bu, Türkçe "إِشْقًا بَقِرْنَ ışka bakın" sözü gibidir ki, "ışına bak, işin sonuna bak !" anlamındadır. "كُرِينَ" kurın"[+] sözü de böyledir, "kurun, kurulan" demektir. "سُفْعًا كِرِينَ" suwka kirin" cümlesi de bu kabildendir, "suya gir" demektir.

Üçüncüsü: ل bölümüyle ن bölümünün birleşmesi ve ن un ل dan çevrilmiş olmasıdır: "بِتِكْ بِيْتِدِي bitik bitildi" denildiği gibi "بِتِكْ بِيْتِدِي bitik bitindi" de denir, ikisi de bir anlamdadır, "kitap yazıldı" demektir. ن , burada meçhul fiilin belgesi olmuştur. Nitekim bu, arapçada dahi olmaktadır: بَجَلُ الدَّلْوِ وَكَبْنُهُ ve رَجُلٌ شَتْرُ الْأَصَابِعِ وَشَتْلُهُ sözleri gibi.

Dördüncüsü: Başlı başına bir kelime olup yukarıdaki manalardan hiç bir şey bildirmiyerek ن gelmeden evvelki hali ne ise o manayı veren şekildir: "تَنْكِرِيكَ بِيْتِدِي Tenğriğe tapındı", "تَنْكِرِيكَ بِيْتِدِي Tenğriğe sığındım" gibi ki,

[+] Basma nüshada unutulmuş olan şu فَرِنْ أَيْ جَعَفَ ibaresi yazma nüshada vardır. Biz yazma nüshaya göre tercüme ettik. B. A.

"Allaha taptı", "Tanrıya sığındım" demektir. Bu manalar, harfi illetli ve gunneli kelimelerden başka mücerret ve ziyadeli kelimelerde dahi böyledir.

Kural: Üç harfli kelimelerden yapılan [+] muzariler iki kısma ayrılır:

1 - Ortası sâkin olandır: "o, elbise giydirdi" anlamına olan "أَلْ تُونُ كَذُرْدِي ol ton kedhürdi" sözündeki كَذُرْدِي kelimesinin muzarii bulunan "كَذُرُ kedhür" kelimesi gibi. ذ harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir. "تَنْكِرِيكَ بِيْتِدِي Tenğriğe tapındı" cümlesindeki بِيْتِدِي sözünden alınan "تَبْنُورُ tapnur" kelimesi de böyledir. ب harfi mâzide harekeli, muzaride sâkindir [++].

2 - Mâzide ve muzaride ortası harekeli olmaktır: "At kulağını dikti" anlamına olan "أَتَ قَلَاقُ تَشْرُدِي at kulak

[+] Arapçasında أَلْفَعَالُ الْمُسْتَقْبَلَةُ مِنَ الثَّلَاثِ يُنْقَسِمُ denilmiş ise de verilen örneklerden anlaşıldığına göre مُسْتَقْبَلَةُ kelimesinin anlamı istikbal şekli olmayıp hal ve istikbale ihtimali bulunan muzari sıygasıdır; çünkü arapçada başlı başına bir istikbal sıygası yoktur. B. A.

[++] Yazma nüshada تَنْكِرِيكَ بِيْتِدِي ve أَلْ تُونُ كَذُرْدِي أَيْ أَيْتُ الْبَسْرِ النَّوْبُ كَذُرْدِي لَيْسَهُ denilerek muzari sıygalarının ortaları harekeli yazılmış ise de yanlıştır. Bu kısmın gereği "كَذُرُ kedhür" ve "تَبْنُورُ tapnur" olacaktır. B.A.

tuwurdı" sözündeki تَفُرْدِي fiilinin muzari olan " تَفُرَارُ tuwurar" gibi. Yumşak ف bu kelimenin mâzisinde ve muzariinde harekelidir [+]. Ve yine "Allah beni korudu" anlamına gelen " تَكْوِيْ تَغْرِيْ" Tenğri meni ködhezdi" cümlesindeki كَدَّزْدِي fiilinin muzariii gibi[++]؛ ذ harfi mâzide ve muzaride üstündür.

Bu yolda asıl olan, isimden yapılan her fiilin muzariinde kelimenin ortası harekeli olmaktır. " تَشَكُّ لَسَلْدِي " töşek töşeldi", " تَوُكُز تَوُكُلْدِي " tügün tügüldi", " تَرِيغ سَقَلْدِي " tarıg suwaldı" cümlelerindeki mâzilerin muzari sıygaları gibi ki -sıra ile- manaları "döşek döşendi", "dügüm düğüldü", "ekin sulandı" dır [+++].

[+] Buradaki arapça ibare تَفُرَارُ - فَا لَفَاءُ الرَّيْكَةِ مِنْهَا حَرْفٌ وَالْمَا حِي وَالْوَا حِي وَالْوَا حِي şeklinde ise de yanlıştır. Örneklerden ve sözün gelişinden anlaşıldığına göre التَوَا حِي وَالْوَا حِي olacaktır. Biz doğru şeklini göz önüne alarak tercüme ettik. Basma nüshada تَفُرَارُ şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada تَفُرَارُ şeklindedir. Her iki şekil de yanlıştır. Doğrusu " تَفُرَارُ tuwurar" dır. Nitekim Dv. II, 61, 7 de تَفُرَارُ şeklinde geçmektedir. B.A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كَدَّزْدِي fiilinin muzariii gösterilmemiş; nasılsa unutulmuş. Halbuki bu parça muzari sıygasının şekillerini göstermek üzere yürümektedir. " كَدَّزْدِي ködhezdi" fiilinin muzariii " كَدَّزُ ködhezür" dür. Bk. Dv. II, 71, 9. Biz haşiyede bu sıygayı göstermeyi yerinde bulduk. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَشَلْدِي - تَشَلْدِي - تَشَلْدِي fiillerinin muzariileri gösterilmemiş, unutulmuş olacaktır. Bu bahsin muzari bahsi olduğu meydandadır. Buradaki eksiklik pek açık olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki üç fiilin muzariileri şunlardır: " تَشَلْرُ töşelür", " تَوُكُلْرُ tügülür", " تَوُكُلْرُ suwalur". B. A.

Aslında fiil olan kelimelerden gelen muzari sıygasında ortası çok ke-re sâkin olur: " سَوُنْ سَوُغَلْدِي " süt sagıldı", " كَوُنْ سَوُغَلْدِي " kün sawıldı" cümlelerindeki fiillerin muzariileri olan " سَوُغَلْرُ sag-lur" ve " سَوُغَلْرُ sawlur" kelimeleri gi-bi [+].

Bu ayrımın bölümleri, başka bölümlerde bulunmayan bir takım manaları kucaklamıştır. ر ayrımında üç yol vardır :

1.- İsimden yapılan fiillerdir: " تَوُنْ قَرَزْدِي " Elbise kızardı" demek olan " تَوُنْ قَرَزْدِي ton kızardı" cümlesindeki قَرَزْدِي fiili gibi; aslı " قَرَزْلَا أَرْدِي " kızıl erdi"dir, "kızıl oldu" anlamınadır. Burada ل ve هزه atılarak kelime köklü bir fiil olmuştur. "Elbise karardı" anlamına olan قَرَزْدِي " تَوُنْ قَرَزْدِي ton karardı" cümlesindeki قَرَزْدِي fiili de böyledir; aslı " قَرَا أَرْدِي " kara erdi"dir, "kara oldu" demektir. Bu da قَرَا sözünden alınmıştır.

2.- İki harfli bulunan lâzım

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " سَوُغَلْدِي sagıldı" ve " سَوُغَلْرُ saglur" şeklinde geçen bu iki kelimenin ilk harflerindeki hareke yanlış olacaktır; doğrusu " سَوُغَلْدِي sogıldı" ve " سَوُغَلْرُ soglur" olmalıdır. Çünkü arapçasından anlaşılan budur. Metinde ibare سَوُغَلْرُ سَوُغَلْرُ şeklindedir. Bk. Dv. II, 99, 9. Brockelmann "sogurmak" kelimesini kaynak göstermesizin "sugurmak" şeklinde almışsa da doğru yapmamıştır. Çünkü kelimenin aslı "sogurmak" kökünden gelmektedir. B.A.

fiillerdir ki, ر harfi bu fiilleri müteaddi yapmıştır: "Adam su geçti" demek olan "أَرَسُوهُ جَوَّ" er suw keçti" cümlesindeki جَوَّ fiilinden alınan "جَرَدِي" keğürdi" sözü gibi, "أَنِسْفَذْنِي كَرَدِي" anı suwdan keğürdi" denir ki "onu sudan geçir-di" demektir.

"Adam kaçtı" demek olan "أَرَجَبُو" er kaçtı" cümlesindeki جَبُو sözünden alınan "جَرَدِي" kaçurdu" fiili gibi.

3.- Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip fiilin kendi öz anlamına gelmesidir: "Onun boynunu burdurdu" demek olan "أَبَانُ بَيْنَ قَدْرَدِي" anıng boynın ka-dırdı" ve "kabi boşalttı" anlamına gelen "قَابُ قَدْرَدِي" kap koturdu" gibi.

ز harfi iki yolda gelir:

1.- Fiili, müteaddi yapmak için getirilir: "Adam su damlattı ve damzırdı" anlamına olan "أَرَسُوهُ تَرَدِي" er suw tamuzdı" gibi. Bu, kuraldan dıştır.

2.- Başka anlam beklenmiyerek kelimenin kendi öz manasına gelmesidir: "Bilmece sordu, söyledi" anlamına gelen "بَرَعَقُ بَرَدِي" tabuzguk tabızdı" sözü gibi.

ش bölümünün kuralı yukarıda geçti.

ق ve ك bölümü iki yolda ge-

lir:

1 - İki harfli fiile gelerek, işliyenin işe dileği olmaksızın alt olması, o işin tesiri altında kalması anlamını verdirir [+]. "Adam düşmana basıldı, düşman eline geçti" anlamına olan "أَرَعَيْفًا بَسَقْتِي" er yağıka basıktı", "adam susadı" anlamına gelen "أَرَأُسَقِي" er usuktu" gibi. Bu fiillerin asılları "بَسَقْتِي" basdı" ve "أَسَدِي" usdı"dır [++].

ك harfine örnek: "Elbise kirlendi" anlamına olan "تَوَزَكِرْتِي" ton kırık-ti" ve "arkadaşlarından geri kalacak derecede adam zayıfladı" anlamına gelen "أَرَكِنْتِي" er könikti" gibi.

Bu bölümde başka bir yol daha vardır; o da, kelime öz manasına gelip başka anlamlara gelmemesidir: "Adam evini özledi" anlamına olan "أَرَأَفَكَا أَشَقْتِي" er ewge aşuktu" ve "adamın şekli, sureti, kalıbı, kıyafeti perişan oldu" anla-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ibare şöyledir:
فِي دَخْلٍ فِيهِ الْكَافُ وَبِحُكْمِ الْمَعْنَى أَرَأَلَدِي وَقَعَّ عَلَيْهِ الْفِعْلُ صَارَ مَغْلُوبًا عَلَيْهِ مِنْ اِبْتِيَارِهِ
Burada bir yanlışlık vardır. مِنْ اِبْتِيَارِهِ parçası
مِنْ اِبْتِيَارِهِ olacaktır; çünkü aşağıda verilen örnekler ancak bu şekilde buraya misal olabilir; başka türlü olamaz.
"Basılmak" ve "susamak" failin elinde olmayan şeylerdir.
Fail, bu gibi şeylerin istemiyerek tesiri altında kalır. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "بَسَدِي" basdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olacaktır. Doğrusu "بَسَدِي" basdı"dır. B. A.

mina gelen "أَرَيْشِي يَلُكْتِي" er işi gülükti" gibi [+].

ل ve ن harfleri hakkındaki kural geçti.

Bu bölümden mastar صَلَّالْ vezni üzere gelir: Ortası harekeli olarak "كَرَّمَاقْ kaçurmak", "كَرَّمَانْ kötürmek" gibi. Bu çeşit mastarlar doğru ve asıl mastarlardır.

İzafet yoluyla olan mastarlar ortası sâkin olarak فَعْلِي yapısı üzerine gelir: "أَنْكْ يَنْكْ كَرَّمَانْ" anıñ yük köt-rügi kör" ve "أَنْكْ سَوْفْ كَرَّمَانْ" anıñ suw keçrügi kör" gibi ki, "onun yük götür-mesini gör", "onun sudan geçirmesini gör" anlamlarınadır.

غ ve ك in yerini yukarıda bildirmiştik.

Bu ayırmadan emir üç harf üzeri-

[+] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan bu Türkçe örnek yazma nüshada أَرَيْشِي يَلُكْتِي şeklindedir. Biz burada bir yanlışlık olduğunu seziyoruz. "iş" ve "ış" kelimelerinden hiç birisi "heyet" manasına gelmemektedir. Şu halde bu kelime يَلُكْتِي olsa gerekir. Biz "يَنْ يَنْ" kelimesinin "cisim, vücut" manasına geldiğini biliyoruz. Genişleme yoluyla "suret, kılık" anlamlarına kadar gitmiş olabilir. Elimizde kuvvetli bir dayanağ yoksa da sözün gelişi bize hak vermektedir. Bundan başka أَرَيْشِي kelimesinin yazma nüshadaki şekli de bizim güdeğimize (davamıza) tanıktır; çünkü bu kelimenin yazma nüshadaki yazılışında ش harfinden sonra bir diş vardır. Her ne kadar bu diş üstünde ve altında bir nokta yoksa da burada açıktan açığa noktasi unutulmuş bir harf görülüp durmaktadır. Şu halde أَرَيْشِي parçasındaki ا harfi fazla, ش nın üstündeki noktalar dahi yanlış konmuştur. Doğrusu "أَرَيْشِي يَلُكْتِي" er yini gülükti" olacaktır. B. A.

ne gelir [+]. Onun için buna "üçlü" dedik: "تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا" Tengriğe tapın", "تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا تَنْكْرِيكَا" Tengriğe yükün" sözlerindeki "ta-pın" ve "yükün" kelimeleri gibi ki, "Al-laha tapın", "Allaha secde et" demektir. "Sabret" anlamına gelen "سَبْرِيكْ serin" kelimesi de böyledir. Emri hazırın müfredinde kural olarak, yukarıda söy-lendiği üzere istersen "تَنْغِيلْ tapın-gıl", "يُكْغِيلْ yüküngil", "سَبْرِيكْ serin-gil" dahi dersin.

Nehide de, nefide söylenmiş oldu-ğu üzere- م ve ا getirilir: "سَقِينَا sa-kınma", "سَبِينَا sewinme" sözlerinde ol-duğu gibi ki, "sakinma", "sevinme" de-mektir.

Birinci şahısta م ile "بَنْدَمْ tapındım", ikinci şahısta genizden ge-len ك ile "بَنْدَانْ tapındıñ", üçüncü şahısta ي ile "بَنْدِي tapındı" denir. Ar-gu boyunun bir takım kelimelerinde ikinci şahsın ك harfi غ harfine çevrile-rek "بَنْدُغْ tapındug" denir, "tapındın" demektir. Yine Arguların "sen onu ka-çırdın" anlamına olan "سَنْ أَنْ كَرَّمَانْ sen anı kaçurduğ" sözleri de böyledir. Ku-

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi أَرَيْشِي يَلُكْتِي أَرَيْشِي يَلُكْتِي şeklindedir ise de yanlış olmalıdır. Sözün gelişinden bunun أَرَيْشِي يَلُكْتِي olacağı anlaşılıyor. B. A.

ral bütün fiillerde birdir; değişmez. Genizden gelen ك asıldır, غ getirmek yakışsızlıktır.

Bu ayırmadan ismi fail, öbür Türklerin dilinde " بكنوچی, tapinguçi", yüküngüci" şeklindedir. Oğuzların dilinde ismi fail " بكندی, tapındaçi", " بكندی, yükündeçi" şeklini alır.

Fiilin devamıyla vasıflanan fail sıygası " تينغان, tapingan", " يئككان, yüküngen" şeklindedir. Bu şekilde ك, ق ve tok seslilerle buna benzer şeyler, yukarıda açıklamış olduğum yoldadır.

Bir iş yapmasını dilemekle vasıflanan fail sıygası " تينساوا, tapug-sak er" gibi, "hizmet seven adam" demektir.

Bu çeşit sıfatlar üç harfli ve üç harfliden fazlasında az gelir ise de kural hepsinde bir yürür. İki harfli olanlarda kelimenin sonu atılarak bu sıfatı gösteren harfler getirilir. " تيندی, tapındı" sözünden " تينساوا, tapugsak" gibi. Burada ن atıldı, kelime aslına döndü. Aslı "hizmet" manasına olan " تين" tapuğ"dur.

Failin bir işi işlemesi hakkı olduğu ve buna azmettiği manasıyla va-

sıflanan fail şekli her üç hareke ile فاعلعلل ölçüsündedir; bu ölçünün iki ع harfi harekelidir ve ölçüdeki birinci ل ile üçüncü ل harfleri sakin-dir. " بك ياروق بكنر كلان اردی, Beg yazuk ke-gürgülük erdi" sözünde olduğu gibi ki, "Beyin suktan geçmek hakkı idi" demektir. " ال تنكر بكا تينغلان اردی, ol Tengrige tapinguluk erdi" sözü de böyledir, "onun Tanrıya tapmak hakkı idi" demektir.

Bunun kuralı, ل ق ve ك li ke-limeleri göz önüne alarak köke bu harfleri ziyade kılmaktır. Bu çeşit biraz da mastar manasını taşımaktadır. Failin işi işliyenlerden birisi olması suretiyle vasıflanan fail şekli " ال تنكر بكا, ol Tengrige tapnıgılı erdi", " ال منی سغدین بكنر كلان اردی, ol meni suwdın kegrük-li erdi" cümlelerindeki " تينغلی, tapnıgılı", " بكنر كلی, kegrükli" sözleri gibi ki, "o, Tanrıya tapanlardan idi", "o, beni sudan çirenlerden idi" demektir.

Bu ölçünün kuralı -iki ع harfi sâkin ve iki ل harfi harekeli olan- فاعلعلل şeklindedir. Bir fiil ile birlik-te söylenen " اردی, erdi" kelimesi, failin, fiilini yapmış olduğunu haber verir. Bir fiilden sora " ال, ol" harfi

veya "رُرُ turur" fiili gelirse, failin o işi işlemediğini, işlemek azminde olduğunu haber verir.

İsmi mef'ul: İsmi mef'ul değişmeksizin bir yolda gelir. "كُرْمِشْ نَانِكْ" közetmiş neng", "كُورْمِشْ قَابْ" koturmuş kap" gibi ki, "gözetilmiş nesne", "boşalmış kap" demektir.

Lâzım fiillere ل ve ش getirildiğinde sıyga, o işin geçmiş olduğunu haber veren bir sıfat olur: "سَقْلِشْ كُونْ" sawılmış kün", "سُغُلْمِشْ سُوْفْ" sogulmuş suw" gibi ki "inmiş güneş", "soğulmuş, çekilmiş su" demektir.

Fiillerin çekilmesinin kuralı iki harfliler ayrımında geçti. Mekân ismi, zaman ismi dahi böyledir. Bunları yapmak için köke bir takım harfler ziyade kılınır. Kuraldan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bunu iyi anla !.

Üç harfliler ayrımı bitti.

+
+

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

ل HARFİ UÇ HAREKE İLE HAREKELİ, ع HARFİ

SÂKİN OLAN قَعْلَدِي AYRIMI

رُرُكُرْدِي pürkürdi: "كُوكْ رُرُكُرْدِي" kök pürkürdi = gök bulutlarla örtüldü, büründü", "يُغِي نُونُقَا سُوْفْ رُرُكُرْدِي"

yugı tonka suw pürkürdi = yuyucu, tavlamak için elbiseye su pürkürdü", "رُرُكُرْدِي (-) فان رُرُكُرْدِي" pürkürer - pürkürmek). "کان رُرُكُرْدِي" kan pürkürdi = kan fıskırdı, kan yarıdan fıskırdı".

بِغْتُرْدِي biğturdı: "اَرِيغْچَ بِيغْتُرْدِي" er yığaç biğturdı = adam ağaç biğtirdi", "بِيغْتُرْمَاقْ (-) بِيغْتُرْمَاقْ" biğturur - biğturmak).

بَارْتُرْدِي barturdı: "اَلْ مَنِي عَاقْ بَارْتُرْدِي" ol meni ewge barturdı = o, beni eve gönderdi". Başkası da böyledir; "بَارْتُرْمَاقْ (-) بَارْتُرْمَاقْ" barturur - barturmak).

بَسْتُرْدِي basturdı: "بَغْ اَغْرِي بَسْتُرْدِي" Beg ogrını basturdı = Bey hırsızı bastırdı", (Bey hırsızın elini ayağını bağlamakla ve bastırmakla emretti). Herhangi bir şeyi kımıldanmaktan ve dönmekten alıkoymak için bastırılırsa yine böyle denir; "بَسْتُرْمَاقْ (-) بَسْتُرْمَاقْ" basturur - basturmak).

بُغْتُرْدِي bogturdı: "اَلْ اَنِي بُغْتُرْدِي" ol anı bogturdı = o, onu boğdurdu". Başkası da böyledir; "بُغْتُرْمَاقْ (-) بُغْتُرْمَاقْ" bogturur - bogturmak).

بِرْقُرْدِي birkirdı: "اَتْ بِرْقُرْدِي" at birkirdı = at homurdandı, genizden ses çıkardı". Başkası da böyledir; "بِرْقُرْمَاقْ (-) بِرْقُرْمَاقْ" birkirar - birkirmak).

بُرْقُرْدِي burkurdı: "اِشْلَا دُيُوزِي بُرْقُرْدِي" ışlar yüzi burkurdı = kadının yüzü buruştu, derisi büzüldü"; "بُرْقُرْمَاقْ (-) بُرْقُرْمَاقْ" burkurar - burkurmak).

belgürdi: "ایش belgürdi = iş belirdi, açığa çıktı". Başkası da böyledir. Şu savda da gelmiştir: "kür keligi yazın belgürer = güzün gelişi yazdan bellidir". Bu sav, önceden sonu belli olan iş hakkında söylenir[+]. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كزلب تترسفاك لئاذ ريشكي بلكرار

بشليغ كركون بيسما [++] يايشي انك سفقار [+++]

Kizlep tutar sewüklük

Adhrış küni belgürer

Başlıg közüg yapsama

Yaşı anın sawrukar

"Sevgiyi gizli tutar, ayrılık günü belirir; yaralı gözü kapatma, onun yaşı fişkırır, savrulur".

(Gizli sevgi ayrılık gününde bellidir. Yaralı ve yaşlı göz, yaşını saklıyamaz). (Belgürer - belgürmek).

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: "هذا في امر يقال اول حاله بما له" Burada bir yanlışlık vardır. Bize kalırsa "sawrukar" şeklinde olacaktır; biz anlamı ona göre verdik. B. A.

[++] Bu kelime, basma nüshada "baysama" şeklinde geçmiştir ise de yazma nüshada bu hem "yapsama" hem "baysama" şeklinde okunabilmektedir. Bize kalırsa "yapsama" olacaktır. Bk. Dv. I, 385, 16. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin nasıl okunacağı belli değildir. Bize kalırsa "sawrukar" şeklinde olacaktır. Çünkü Dv. II, 180, 9 da geçen beyitteki şu mısra bize tanık olmaktadır: "B. A.

kuş talpırdı: "kuş talpırdı = kuş kana-diyle dalbındı", "talwır talpırdı = keklik dalbındı". Dalbınan, çarpınan her şey için de böyle denir; (-talpırdı - talpırar - talpırmak).

Tengri ogul togtur-di = Tanrı çocuk doğurttu". Aslı "toğurtturdu"dır. Bu kural şöyledir: Bir fiil, aslında t olmaksızın müteaddi olursa ona bir t getirilir. Böylelikle fiil iki failden bir fiile geçer. Failin birisi buyurur, ikincisi yapar "su içirdi" anlamına olan "su içürdi" sözü "su içtürdi" şekline konulduğu zaman mana; o adam, başkasına su içirmekle emretti" demek olur. "ol anı bogdı" sözündeki fiili "bogturdı" şekline konulduğu zaman mana, "o, başkasına onu boğmakla emretti" demek olur. Bu, arapçadaki ve sözlerindeki ve fiilleri gibidir. Burada fiil, bir ziyade kılmakla iki failden bir mef'ule geçmişir; bu da öyledir. (+) togturur - togturmak).

[+] Basma nüshada "toğurtturdu" şeklinde geçen bu kelime yazma nüshada "toğurtturdu" şeklinde ise de yanlışır. Bay Kılıslı düzeltmiştir. B. A.

تَقْرُدِي takturdi: "أَتِ سَيْسِقًا تَقْرُدِي" et sıkta taktur-
dı = eti şişe dizdirdi, (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
takturur - takturmak).

تَقْرُدِي tıkturdi: "أُوْنَعُ قَابِقًا تَقْرُدِي" unuğ kapka tıkturdi =
unu kaba tıktırdı, bastırdı". Başkası
da böyledir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tikturur - tikturmak).

تَقْرُدِي tutturdi: "بَكْ أَعْرَبِي تَقْرُدِي" Beg ogrını tutturdi =
Bey hırsızı tutturdu", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tutturur - tutturmak).

تَقْرُدِي töktürdi: "أَلْ سُوْفُ تَقْرُدِي" ol suw töktürdi = o, su
döktürdü". Başkası da böyledir; (تَقْرُزُ -
تَقْرُمَاوُ) töktürür - töktürmek).

تَقْرُدِي tıktürdi: "أَلْ تُوْنُ تَقْرُدِي" ol ton tıktürdi = o,
elbise dıktırdı", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
tıktürür - tıktürmek).

تَقْرُدِي talturdi: "أَبَا رَبِّ تَقْرُدِي" anı urup talturdi =
onu bayıltasıya kadar dögdü", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ)
talturur - talturmak).

تَقْرُدِي teltürdi: "أَلْ تَامُ تَقْرُدِي" ol tam teltürdi =
o, duvar deldirdi". Buradaki ikinci ت,
ل [+] den çevrilmiştir. Nitekim arapça
gıda قَدَّرَ قَدَّرَ عَلَيَّ الدَّهْلُ dendiği gibi قَدَّرَ
denir. Ulu Tanrının وَمَنْ قَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ
âyetlerinde وَإِذَا مَا بَاتَلَاهُ فَصَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ
olduğu gibi د harfinin ت den, ve

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda
وَالْقَاهُ الْأَجِيرَةُ بِمَبْدَأِ مِنَ الْأَمِّ
من اللّٰلِ yerine من اللّٰمِ
denecekmiş. Gerek Türkçe ve gerek az aşağıdaki arapça ör-
neklerden anlaşılabilir budur. B. A.

تَقْرُدِي kelimelerinde olduğu gibi

ت harfinin د dan çevrilmiş olması
da düşünülebilir. Bunun aslı تَقْرُدِي dir;
bu kelime üç değişme vardır. (تَقْرُزُ -
تَقْرُمَاوُ) teltürür - teltürmek).

تَقْرُدِي tolturdi: "أَلْ أَيْوَاتُ تَقْرُدِي" ol ayak tolturdi =
o, kap doldurdu". Başkası da böyledir;
(تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ) tolturur - tolturmak).

تَقْرُدِي tiltürdi: "أَرِ يَرْيَدًا تَقْرُدِي" er yarındak tiltürdi =
adam kayış dildirdi". Herhangi bir şey
kayış gibi dildirilirse yine böyle de-
nir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ) tiltürür - tiltür-
mek).

تَقْرُدِي tamturdi: "أَلْ أَعْرَبِي تَقْرُدِي" anı ağzına
suw tamturdi = onun ağzına su damlat-
tırdı", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ) tamturur - tam-
turmak). Bu, zayıf bir kelimedir.

تَقْرُدِي tamğurdi: "أَلْ يَغْمُرُ تَقْرُدِي" yağmur tamğurdi = yağmur
sepeledi", (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ) tamğurur -
tamğurmak).

تَقْرُدِي tapğurdum: "مَنْ أَعْلَى أَنَا سِنَا تَقْرُدِي" men ogulnu ana-
singa tapğurdum = ben, çocuğu anasına
tapşurdım, çocuğu ayırmadım". Buradaki
ج harfi ش dan çevrilmiştir. Başkası
da böyledir; (تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ) tapğurur -
tapğurmak).

تَقْرُدِي tuldurdi: "أَتْلُغُ أَبِي تَقْرُدِي" atlıg anı tuldurdi =
atlı ona garptı". Başkası da böyledir;
(تَقْرُزُ - تَقْرُمَاوُ) tuldurur - tul-

durmak) [+].

تَلْدُرْدِي tildürdi: "أَنِ بِيَاكُ يَلَا تَلْدُرْدِي" anı bıçak bile tildürdi = onu bıçakla dildirdi", (يَلْدُرْدُوْ-), تَلْدُرْدُرُ tildürür - tildürmek).

بِلْتُرْدِي biltürdi: "أَلْ مَنَّا إِيشْ بِلْتُرْدِي" ol mığa iş biltürdi = o, bana iş öğretti", (بِلْتُرْمَاكُ), بِلْتُرْدُرُ biltürür - biltürmek).

تَامْتُرْدِي tamturdı: "أَلْ أَوْتْ تَامْتُرْدِي" ol ot tamturdı = o, ateş yaktırdı". Kandil için de böyle denir; (تَامْتُرْمَاكُ), تَامْتُرْدُرُ tamdurur - tamdurmak).

تَانْتُرْدِي tanturdı: "أَلْ مَنَّا الْكِن تَانْتُرْدِي" ol mığa alımın tanturdı = o, bana borcunu inkâr ettirdi". Başkası da böyledir; (تَانْتُرْمَاكُ), تَانْتُرْدُرُ tanturur - tanturmak).

تَانْدُرْدِي tındurdı: "أَلْ مَنِي تَانْدُرْدِي" ol meni tındurdı = o, beni rahat ettirdi, o, beni dinlendirdi". Bunun aslı "تَانْدُرْدِي tındı"dır, "soluk aldı" demektir.

تَانْتُرْدِي tanturdı: "أَنْتْ أَيْكُ كُورِنْ تَانْتُرْدِي" ot anıñ közin tanturdı = ilâç onun gözünü kapattı". Herhangi bir nesne bir şeyi örterse yine böyle denir; (تَانْتُرْمَاكُ), تَانْتُرْدُرُ tanturur - tanturmak).

تَوْدُغُورْدِي todhgurdı: "أَلْ مَنِي تَوْدُغُورْدِي" ol meni todhgurdı = o, beni doyurdu", (تَوْدُغُورْمَاكُ), تَوْدُغُورْدُرُ todhgurur - todhgurmak). Şu savda da gelmiştir: "أَهْلِكُ تَوْدُغُورْمَاكُ كُوزِي يَلْقَا بَلُورُ" ewliğ todhgursa közi yolka bolur = ev sahibi

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B.A.

konuğun karnını doyursa gözü yolda olur". Bu sav, ziyafetten sonra ev sahibinden gitmek için özür diliyen kimse hakkında söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَوْدُغُورْمَدِي تَانْتُرْدِي
سُرْدِي مَنِي قَتْمِي قَارْتَقِي قَرْدِي

Todhgurmadı itımını

Turgurgalır atımını

Sürdi mening kutumını

Kaz takı kordayımı

"Köpeğimi doyumadı, atımı yordurdu.

Kazımı ve kuğu kuşlarımı talihimi beraber sürdü".

(O, benim köpeğimi doyuracak kadar av bulamadı. Çok koşturmaktan atımı arıklaştırayazdı. Kazımı, kordayımı koğarak benim talihimi alt üst etti).

تَوْدُغُورْدِي todhgurdı: "أَلْ مَنِي بُو إِيشْتِنْ تَوْدُغُورْدِي" ol meni bu iştin todhgurdı = o, beni bu işten bıktırdı".

تَوْرْغُورْدِي turgurdı: "أَلْ أَيْغُ تَوْرْغُورْدِي" ol atıg turgurdı = o, atı durdurdu, zayıflattı, durgunlaştırdı"; (تَوْرْغُورْمَاكُ), تَوْرْغُورْدُرُ turgurur - turgurmak). "أَلْ مَنِي أَرْدَنْ تَوْرْغُورْدِي" ol meni urundun turgurdı = o, beni yerimden kaldırdı", "أَرْنَا مَرْغُورْدِي" er tam turgur-

di = adam duvar yaptı". Ev yaparsa ve başka şey dikerse yine böyle denir; (تُرْغُرْمَاقُ - تَرْغُرُورُ - تَرْغُرْمَاقُ) turgurur - turgurmak).

تَرْغُرْدِي tazgardı: "ار باشى تَرْغُرْدِي er başı tazgardı = adamın başı kelleşti", (تَرْغُرْمَاقُ - تَرْغُرَارُ - تَرْغُرْمَاقُ) tazgırar - tazgırmak).

تَرْغُرْدِي tozgırdı: "يەر تَرْغُرْدِي يەر tozgırdı = yer tozardı, yerden toz kalkacak gibi oldu", (تَرْغُرْمَاقُ - تَرْغُرَارُ - تَرْغُرْمَاقُ) tozgırar - tozgırmak).

تَوْشُرْدِي toşgırdı: "ال افن تَوْشُرْدِي ol ewin tawar birle toşgırdı = o, evini malla doldurdu". Küp, su ve suya benzer şeylerle dolarsa yine böyle denir, (تَوْشُرْمَاقُ - تَوْشُرَارُ - تَوْشُرْمَاقُ) toşgırar - toşgırmak).

تَاشُرْدِي taşgırdı: "اشیج تَاشُرْدِي aşıç taşgırdı = tencere taşayazdı, tencereden su taşayazdı", (تَاشُرْمَاقُ - تَاشُرَارُ - تَاشُرْمَاقُ) taşgırar - taşgırmak).

تَوْشُرْدُم tuşgırdım: "من اعلیٰ اناسینکا تَوْشُرْدُم men ogulnu atasına tuşgırdım = ben, oğlunu babasına kavuşturdım". İki kişi buluşturulursa yine böyle denir; (تَوْشُرْمَاقُ - تَوْشُرَارُ - تَوْشُرْمَاقُ) tuşgırar - tuşgırmak). Aslı "تَوْشُرْدُم tuşurdım" dur.

تَالْغُرْدِي talgırdı [+]: "كۆڭلۈم تَالْغُرْدِي könglüm talgırdı = gönlüm bulandı, karıştı", (kötü ye-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَالْغُرْدِي kelimesinin ilk harfi olan ت üzerinde hem üstün, hem ötre harekesi görülmekte ise de bu kelimenin müzariinde ve mastarında ت harfi üstündür. تَالْغُرْمَاقُ diye bir fiil bulamadığımızı göre doğrusu "تَالْغُرْمَاقُ talgırmak" olacaktır. B. A.

mek yemekten gönlüm bulandı, kursağım dışarı çıkacak gibi oldu); (تَالْغُرْمَاقُ - تَالْغُرْمَاقُ) talgırmak).

تَالْغُرْدِي talgırdı [+]: "ارت باشی تَالْغُرْدِي art başı talgırdı = dağ başında tipi koptu", (تَالْغُرْمَاقُ - تَالْغُرْمَاقُ) talgırar - talgırmak).

تَامْغُرْدِي tamgırdı: "سوف تَامْغُرْدِي سووف tamgırdı = su damlıyayazdı", (buzdan su damlıyayazdı). Başkası da böyledir; (تَامْغُرْمَاقُ - تَامْغُرْمَاقُ) tamgırar - tamgırmak).

تۈپْکَرْدِي tۈpkerdi: "ال ایشیج تۈپْکَرْدِي ol ışığ tۈpkerdi = o, ışın aslını, dibini araştırdı ve izine düştü", (تۈپْکَرْمَاقُ - تۈپْکَرْمَاقُ) tۈpkerür - tۈpkermek).

تِیْرْگُرْدِي tırgırdı: "تنگری الگ تِیْرْگُرْدِي Tengri ölü tırgırdı = Tanrı ölü diriltti", (تِیْرْگُرْمَاقُ - تِیْرْگُرْمَاقُ) tırgırar - tırgırmak).

تۈزْگُرْدُم tüzgırdım [++]: "من انی تۈزْگُرْدُم men anı tüzgırdım = ben ona armağan verdim", (تۈزْگُرْمَاقُ - تۈزْگُرْمَاقُ) tüzgırar - tüzgırmak).

تَلْمِیْرْدِي telmirdi: "ار تلم تَلْمِیْرْدِي er telim telmirdi = adam çok bakındı", (adam, bir şey ister veya

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تَالْغُرْدِي talgırdı" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu "تَالْغُرْمَاقُ talgırmak" olmalıdır. Yazma nüshada bu kelimenin غ harfi üzerinde ötre varsa da altında kırmızı mürekeple bir de esre görülmektedir. Bundan başka bu kelimenin mastarı olan تَالْغُرْمَاقُ kelimesindeki ع harfinin üzerinde bir kazıntı vardır. Buraya vaktiyle bir ötre işareti konularak sonradan kazınmış olduğu anlaşılıyor. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime bu şekilde ise de doğrusu "تۈزْگُرْدُم tüzgırdım" şeklinde olmalıdır. B. A.

birini görür gibi sağına soluna bakındı), (تلميراز - تلميرازك) telmirer - telmir-mek).

جَبْتُرْدِي چapturdi: "أرقلن سۇدا جَبْتُرْدِي er kulin suwda çapturdi = adam kölesini suda yüzdürdü". Başkası da böyledir. "أل انك بينن جَبْتُرْدِي ol anıñ boynın çapturdi = o, onun boynunu vurdurdu". Uygurca. "أل ان جَبْتُرْدِي ol ewin çapturdi = o, evini özlü çamurla sıvattı", (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çapturur - çapturmak).

جَبْتُرْدِي çıjtürdi: "بويك ايج جَبْتُرْدِي bu yük atıg çıjtürdi = yükün çokluğu yüzünden atın beli çöktü, atın belini salık yaptı", (büyük bir yükün ağırlığı atın belini çökertti). Yükten hayvanın sırtı çökerse ve yağır olursa yine böyle denir; (جَبْتُرْدِي) çıjtürür - çıjtürmek).

جَبْتُرْدِي çüjtürdi: "أل بيغ جَبْتُرْدِي ol yıpıg çüjtürdi = o, ipi gerdirdi", (o, gevşek ipi gerdirdi). Koyun bağırsağını gererse yine böyle denir; (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çüjtürür - çüjtürmek). (Bu da yukarıdaki gibi iki çakak arasındaki ile).

جَبْتُرْدِي çıktürdi: "أل توكون جَبْتُرْدِي ol tügün çıktürdi = o, düğümü sıkıştırttı", (o, boğanın düğümünü sıkıştırmakla emretti). Başkası da böyledir; (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çıktürür - çıktürmek).

جَبْتُرْدِي çakturdi: "أل جَبْتُرْمَاق جَبْتُرْدِي ol çakmak çakturdi = o, çakmak çaktırdı". Bir kimse iki kişi arasını kızıştırır, tutuşturursa ve kagırtırsa yine böyle denir; (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çakturur - çakturmak).

جَبْتُرْدِي çokturdi: "أل مُشْعَقَان جَبْتُرْدِي ol kuşuğ kazka çokturdi = o, doğan kuşunu kazın üzerine indirtti, sağdırttı, saldırttı". Başkası da böyledir; (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çokturur - çokturmak).

جَبْتُرْدِي çıkturdi: "أل ابي امدن جَبْتُرْدِي ol anı ewdin çıkturdi = o, onu evden çıkarttı", (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çıkturur - çıkturmak).

جَبْتُرْدِي çıkturdi: "أل تون جَبْتُرْدِي ol tonın çıkturdi = o, elbisesini ıslattı", (o, elbisesini ıslak yere koydu, elbise ıslandı), (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çıkturur - çıkturmak).

جَبْتُرْدِي çektürdi: "أل كركوك جَبْتُرْدِي angur çekik çektürdi = o, ona kitabı noktalattı", "أل ابن جَبْتُرْدِي ol atın çektürdi = o, atından-tırnak hastalığı ve başka hastalık dolayısıyla - kan aldırdı", (جَبْتُرْمَاق - جَبْتُرْمَاق) çek-türür - çek-türmek).

جَبْتُرْدِي çöktürdi: "أل انك نقسين جَبْتُرْدِي ol anıñ tewesin çöktürdi = o, onun devesini çökertti, çöktürdü", "أل كمش التوندن جَبْتُرْدِي ol kümüş altından çöktürdi = o, altından gümüşü ayırdı", (o, altını eriterek ve toprağa

çöktürerek gümüşü altından ayırdı),
 (جَكَتْرُومَالِكْ - جَكَتْرُومَالِكْ çöktürür - çöktürmek).
 جَلْتَرْدِي çalturdu: "أَلْ أَلْ بِنِي جَلْتَرْدِي ol anı çalturdu = o,
 onu çaldırdı, yere çaldırdı", "أَلْ يَتِيكْ جَلْتَرْدِي"
 ol yitük çalturdu = o, yitik nesnesini
 arattı", (o, kaybolan şeyi aramak için
 emretti). İşittirmek için çağrıldığı
 zaman da böyle denir. Oğuzca. (جَلْتَرْمَاوْ)
 çalturur - çalturmak).
 جُمْتَرْدِي çumturdu: "أَلْ أَلْ بِنِي سُقْمَا جُمْتَرْدِي ol anı suwka çumturdu =
 o, onu suda çimdirdi", (جُمْتَرْمَاوْ)
 çumturur - çumturmak).
 جُمْتَرْدِي çümtürdi: Suya daldırdı . Bu kelime, bundan
 evvelki kelimededen daha derin daldırma-
 yı bildirmek için kullanılır; (جُمْتَرْمَاوْ)
 çümtürür - çümtürmek).
 جَنْتَرْدِي çanturdu: "أَلْ أَلْ بِنِي بُوَيْشَقَا جَنْتَرْدِي ol anı bu ışka çan-
 turdu = o, onu bu işten caydırdı". As-
 lı "جَنْتَرْمَاوْ - جَنْتَرْمَاوْ çinduturdu"dır.
 çanturur - çanturmak).
 جِنْغَرْدِي çingardı: "أَلْ أَلْ بِنِي جِنْغَرْدِي ol ışığ çingardı = o, i-
 şin aslını araştırdı, tahkik etti". As-
 lı جِنْغَرْمَاوْ ile çingardır. (جِنْغَرْمَاوْ)
 çingarır - çingarmak).
 سَبْرْدِي septürdi: "أَلْ أَلْ بِنِي سَبْرْدِي ol anı kızın sep-
 türdi = o, onun kızını çeyizliyerek
 güveyinin evine göndermesini emretti";
 (سَبْرْمَاوْ - سَبْرْمَاوْ septürür - septür-

mek) [+].
 سَبْرْدِي sapturdu: "أَلْ مَنكَا فَنِي سَبْرْدِي ol manğa kuş kana-
 tın sapturdu = o, bana kuşun kanadını
 ördürdü". Herhangi bir şey yamanır, ü-
 rülürse yine böyle denir; (سَبْرْمَاوْ - سَبْرْمَاوْ)
 sapturur - sapturmak). Bundan evvelki
 fiilin mastarı ل ile dir.
 سَتْرْدِي satturdu: "أَلْ مَنكَا تَقَارِعْ سَتْرْدِي ol mening tawarığ
 satturdu = o, benim malımı sattırdı".
 Başkası da böyledir; (سَتْرْمَاوْ - سَتْرْمَاوْ)
 satturur - satturmak).
 سُدْرْدِي sutturdu: "أَلْ أَلْ بِنِي بُوَيْشَقَا سُدْرْدِي ol anıñ yüzünge sut-
 turdu = o, onun yüzüne tükürttü". Bu-
 nun aslı "سُدْرْمَاوْ - سُدْرْمَاوْ sudhturdu"dır.
 (سُدْرْمَاوْ - سُدْرْمَاوْ sudhturur - sutturmak); idgam
 olunmuştur [++].
 سِيتْرْدِي sittürdi: "أَلْ أَلْ بِنِي سِيتْرْدِي ol oğlın sittürdi =
 o, oğlunu işetti, siydirdi". Atını ka-
 şandırırca yine böyle denir. Aslı "سِيتْرْمَاوْ - سِيتْرْمَاوْ"
 sidhtürdi"dir, idgam olunmuştur; (سِيتْرْمَاوْ - سِيتْرْمَاوْ)
 sittürür - sittürmek).
 سِجْرْدِي sağturdu: "أَلْ مَنكَا بَرْمَاوْ سِجْرْدِي ol manğa yarmak sağ-

[+] Bu fiilin muzari ve mastarı metinde yoksa da biz yazdık.
 Kelime "سَبْرْمَاوْ septürmek" imlâsında olacaktır; çünkü bu
 "sep" kökünden gelmektedir. Sep "gehiz" anlamındadır. Bk.
 Dv. I, 268, 4. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu fiilin muzarii
 "سُدْرْمَاوْ sudhturur" şeklinde gösterilmiş ise de doğru de-
 ğildir. Doğrusu "سُدْرْمَاوْ sutturur" olacaktır; çünkü mazi-
 si, mastarı bu yoldadır. سَبْرْمَاوْ ve سِيتْرْمَاوْ kelimeleri de bize
 tanık olmaktadır. B. A.

توردي = o, bana para sağıtırdı"; (سغترز - سغترز ماڭ) sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "أل اني سغتردي ol anı sağıtırdı = o, onu sağıtırttı"; (سغترز - سغترز ماڭ) sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "أل اني سغتردي ol anı sürtürdi = o, onu sürtürdü", (o, onu bir yerden sürtürdü); (سغترز - سغترز ماڭ) sürtürür - sürtürmek). "أل انكر قوی سغتردي ol anğar koy sürtürdi = o, ona koyun sürtürdü". Başkası da böyledir; "أل انكر ناسر سغتردي ol anğar tağ sürtürdi = o, ona tağ sürtürdü"; (سغترز - سغترز ماڭ) sürtürür - sürtürmek).

سغتردي سغتردي: "أل سرغ سغتردي ol soruğ sorturdi = o, kaybolan şeyi, yitik şeyi sordurdu"; "أل قانغ سغتردي ol kanığ sorturdi = o, ondan emme suretiyle kan aldirttı", (o onun, kanağı ile emerek kanını almayı emretti); (سغترز - سغترز ماڭ) sorturur - sorturmak).

سغتردي سغتردي: "أل سوغ سغتردي ol suw süztürdi = o, su süzdürdü". (سغترز - سغترز ماڭ) süztürür - süztürmek). Başkası da böyledir.

سغتردي سغتردي: "أل قغ سغتردي ol koğ süstürdi = o, koğ süstürdü, tos yaptırdı"; (سغترز - سغترز ماڭ) süstürür - süstürmek).

سغتردي سغتردي: "أل تگوز سغتردي ol tügün seğıtirdi = o, düğüm çözdürdü". Başkası da böyledir;

سغترز - سغترز ماڭ seğıtürür - seğıtürmek).

سغتردي سغتردي: "أل الم بریم ولا سغتردي" ol alım bėrim birle sağıtırdı = o, alacağına vereceğı ile sayıştı, keşişti", (o, borcunu alacağı ile takas yaptı; o, ondaki alacağına, öteki de berikindeki alacağına bıraktı); (سغترز - سغترز ماڭ) sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "أل قوی سغتردي ol koy sağıtırdı = o, koyun sağıdırdı". Başkası da böyledir; (سغترز - سغترز ماڭ) sağıturur - sağıturmak). سغتردي سغتردي: "أل بیر نانگی بیر کا سغتردي" bir neğni birge sağıtırdı = o, bir şeyi bir şeye sağıdırdı"; (سغترز - سغترز ماڭ) sağıturur - sağıturmak).

سغتردي سغتردي: "أل تنگري سینی منکاسغتردي" ol Tengri seni manğa sewtürdi = o Allah seni bana sevdirdi"; (سغترز - سغترز ماڭ) sewtürür - sewtürmek) [++].

سغتردي سغتردي: "أل بیر نانگی بیر کا سغتردي" ol bir neğni birge soktırdı = o, bir şeyi bir şeye sok-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin ilk harfi olan س harfinin üstünde üstün, altında da esre vardır. Yalnız سغتردي cümlesindeki سغتردي kelimesinin altındaki esre yazma nüshada kazınmış, üstün hareke olduğu gibi bırakılmıştır. Bundan başka gerek muzariinde ve gerek mastarındaki hareketlere dokunulmamıştır. Bundan anlaşılıyor ki, doğrusu س harfinin üstün olmasıdır. Bizce bu kelimelerin aslı "sayıştırdı" olmalıdır. B. A.

[++] Yazma nüshada bu kelimenin mastarı سغتر ماڭ olduğu halde nasılsa basma nüshada سغتر ماڭ şeklinde çıkmıştır. Biz yukarıya doğrusunu yazdık. B. A.

turdu"; (سُقْرُور - سُقْرُمَاق) sokturur - sokturmak).

سُقْرُدِي sokturdı: [+] ol مرغ سُقْرُدِي = o, karabiber döğdürdü". Başkası da böyledir; (سُقْرُمَاق - سُقْرُور sokturur - sokturmak)[++].

سِقْتُرْدِي siktürdı: "الْأُزْمُ سِقْتُرْدِي" ol üzüm siktürdı = o, üzüm siktürdü, üzüm sıklıdı"; (سِقْتُرُور - سِقْتُرْمَاق siktürurur - siktürmek). Başkası da böyledir.

سَكْرُدِي söktürdı: "الْأُتُونُ سَكْرُدِي" ol ton söktürdı = o, elbise söktürdü". Duvar ve başka şey söktürülürse yine böyle denir; (سَكْرُور - سَكْرُمَاق söktürür - söktürmek).

سَكْرُدِي söktürdı: "الْأَنِي سَكْرُدِي" ol anı söktürdı = o, ona söğdürdü". Aslı و ile سَوَكْرُدِي dir; idgam olunmuştur [+++]. (سَكْرُور - سَكْرُمَاق söktürür - söktürmek).

سِكْتُرْدِي siktürdı: "أَرْكُنْ سِكْتُرْدِي" er künğın siktürdı = adam cariyesini siktürdü"; (سِكْتُرُور - سِكْتُرْمَاق siktürür - siktürmek).

[+] Bugün bile Orta Anadolu'nun Niğde, Kayseri, Yozgat, Çorum gibi bölgelerinde "soku" kelimesi "dibek" anlamına kullanılmaktadır. B. A.

[++] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

[+++] Buradaki ibare her iki nüshada dahi şöyledir: "وَأَصْلُهُ سَوَكْرُدِي" Burada بِالْوَاوِ فَادْعِمُ سَكْرُور - سَكْرُمَاق kelimesinin yeri yoktur, sanıyoruz; çünkü yukarıdaki kelimelerde idgam yoktur. İhtimal Kaşgarlı burada سَحْفٌ demek istemiştir. Kelime سَوَكْرُدِي şeklinde و lı iken و sız olarak سَكْرُدِي şekline konmuş olduğunu anlatmak dileğinde bulunmuş olabilir. B. A.

سَلْتُرْدِي salturdı: "أَلْمَنِي أَنْكَارُ سَلْتُرْدِي" ol meni anğar sal-

turdı = o, beni ona saldırttı", Oğuzca. "أَلْمَنْجَا بَيْنِكُ سَلْتُرْدِي" ol manğa yeng salturdı = o, bana elbisesinin yenini sallattı", (o, bana işaret için, başkasına, elbisesinin yenini sallamasını emretti); (سَلْتُرْمَاق - سَلْتُرُور salturur - salturmak).

Herhangi bir şeyi çıkarıp atmakla emretmek dahi böyledir.

سَشْتُرْدِي şestürdı: "أَلْتُكُونُ سَشْتُرْدِي" ol tügün şestürdı = o, düğüm çözdürdü". Başka şey çözdürürse yine böyle denir. Bu kelime س ile dahi söylenir. Bu arapçada da vardır. Arapçada مَسْكٌ, farsçada مَشْكٌ denir. Yine arapçadaki سَكْرٌ kelimesi farsçada سَكْرٌ olmuştur. Arapçadaki سَكْرٌ ve farsçadaki لَسْكْرٌ kelimeleri de böyledir.

سَجْغُرْدِي sağgırdı [+]: "أَرْسُوفٌ سَجْغُرْدِي" er suw sağgırdı = adam su sağıtır yazdı"; (سَجْغُرْمَاق - سَجْغُرُور sağgırar - sağgırmak).

سُغْغُرْدِي süggürdı: "أَتُّ سُغْغُرْدِي" at süggürdı = at sığıraya yazdı". Başkası da böyledir; (سُغْغُرْمَاق - سُغْغُرُور süggurar - süggürmek).

سَرْغُرْدِي sargardı: "نَانِكُ سَرْغُرْدِي" neng = nesne

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç fiilin üçüncü harfleri olan غ harfinin üstünde ötre, altında esre varsa da, biz esre olmasını üstün tutarak o yolda yazdık; çünkü aşağıdaki fiillerin üçüncü harfi olan غ harfleri ötre dir. B. A.

sarardı". (سَرغَرور - سَرغَرماق - sargarur - sargarmak).

سِزغُردي sızgurdi: "آر ياغ سِزغُردي er yağ sızgurdi = adam, yağ eritti, sızdırdı". Başkası da böyledir; (سِزغُرور - سِزغُرماق - sızgurur - sızgurmak). Sıtma bir hastayı zayıflattığı zaman "sızgurdi" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

کنکلی کیم قانی قورباغی اچیب قغزار [+]
سِزغُرغور اذکرا سِزغُردي سِزغُرغور [+ +]

Köngli köyüp kanı kurıp azı aqıp katgurur
Sızgurgalır üdhikler essiz yüzi burkurar

"Kalbi yanıp, kanı kuruyarak ağzını açarak katılır; sevdâ onu sarartır, solgun yüzünü buruşturur".

(Aşık, halkın yanında ağzı açılmasıya güler, kalbi yanıktır, kanı kurumuştur. Aşk onu eritmek üzeredir. Yazık onun solmuş çehresine !).

سُغَردي suwgardi: "أل ات سُغَردي ol at suwgardi = o, at suladı". Başkası da böyledir; (سُغَرور - سُغَرماق - suwgarur - suwarmak).

سَنغَردي sangardi: "أل ابی کَشیدان سَنغَردي ol anı kişiden

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki قغزار kelimesinin harekesi ve noktası yoktur. Bu kelime "قغزار katgurur" olacaktır. Bk. Dv. II, 152, 3 ve II, 159, 9 B. A.

[++] İkinci mısraın son kelimesini basma nüshada Bay Kilisli "برقار burkarar" şeklinde yazmış ise de yazma nüshada برقار imlasındadır. Doğrusu "برقار burkurar" olacaktır. Bk. Dv. II, 135, 8. B. A.

سَنغَردي sangardi = o, onu halktan saydı"; (سَنغَرور - سَنغَرماق - sangarur - sangarmak).

سَرغُردي sarkurdi: "أل ياغنی قابیز سَرغُردي ol yağni kaptın sarkurdi = o, yağı kaptan damlattı".

Herhangi bir akarı bir keptan başka bir kaba boğaltıp ta geri kalanı damlarsa yine böyle denir; (سَرغُرور - سَرغُرماق - sarkurur - sarkurmak).

سُتغَردي sütgerdi: "يُغُرت سُتغَردي yogurt sütgerdi = yoğurdu süt gibi yaptı, yoğurdu -durulduktasu katarak süt gibi yaptı"; (سُتغَرور - سُتغَرماق - sütgirür - sütgirmek).

سُغَردي süsgürdi: "سِغَرور سُغَردي sığır eriğ süsgürdi = sığır, adamı süsmeğe saldırdı"; (سُغَرور - سُغَرماق - süsgirer süsgirmek).

قَبَردي kapturdi: "أل انکار تَوار قَبَردي ol anğar tawar kapturdi = o, ona mal kaptırdı"; (قَبَرور - قَبَرماق - kapturur - kapturmak).

قَچَردي kaçturdi: "أل ارک قَچَردي ol eriğ kaçturdi = o, adamı kaçirttı"; (قَچَرور - قَچَرماق - kaçturur - kaçturmak).

قَچَردي koçturdi: "أل ابی قَچَردي ol meni koçturdi = o, beni kucaklaştırdı, onunla koçturdu"; (قَچَرور - قَچَرماق - koçturur-koçturmak).

قَتردي katturdi: "أل ابی قَتردي ol yıp katturdi = o, iğne için iplik büktürdü, ip katlattı". Başkası da böyledir; (قَترور - قَترماق - talkanka yağ katturdi = o, kavuta yağ kattırdı". Herhangi bir şeye başka bir

nesne katılırsa yine böyle denir; (قَرَر -
قَرَرَمَاق katturur - katturmak).

قَرَرْدِي karturdi: "أَلْأَبْنُ سَفَا قَرَرْدِي" ol anı suwka kartur-
dı = o, suyu onun boğazına tıkadı",
قَرَرْمَاق ol anğar yağ talkanka
karturdi = o, ona kavuta yağ kardırdı,
kariştirtti", Oğuzca. (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
karturur - karturmak).

قَرَرْدِي kurturdi: "أَلْمَنْكَا يَا قَرَرْدِي" ol manğa ya kurtur-
dı = o, bana yay kurdurdu",
قَرَرْمَاق ol anğar çuvaç kurturdi = Han ona, Han-
lık çadırını kurdurdu";
قَرَرْمَاق ol anğar çuvaç kurturdi = Han, Beye as-
kerini toplattı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kurturur - kurturmak).

قَرَرْدِي kirturdi: "أَلْأَبْنُ يَرُ قَرَرْدِي" ol anğar yer kirtur-
dı = o, ona yer kazıttı, sıyırttı". Baş-
kası da böyledir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kirturur - kirturmak).

قَرَرْدِي kazturdi: "أَلْأَبْنُ قَدَحُ قَرَرْدِي" ol anğar kadhağ kaz-
turdi = o, ona kanal kazdırdı, ırmak
kazdırdı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kaziturur - kazturmak).

قَرَرْدِي kusturdi: "سُبْحَانَكَ قَرَرْدِي" süçük eriğ kusturdi =
şarap adamı kusturdu". Herhangi bir ge-
yi boyanın rengi bozarsa yine böyle de-
nir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kusturur - kusturmak).

قَرَرْدِي kisturdi: "بَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" Beg anıñ adhakın

kisturdi = Bey onun ayağını kistirdi".
Bey onu işkence ile cezalandırırsa yi-
ne böyle denir. "أَبْنُ قَرَرْدِي" anıñ
aşın kisturdi = onun aşını azalttırdı",
(o, ona verilen aşın azalmasını emret-
ti). Başkası da böyledir. Aslı "أَبْنُ
قَرَرْدِي" ol anıñ tonın kisturdi" sö-
zünden alınmıştır ki, "o, onun elbise-
sinin kısaltılmasını emretti" demektir.
Başkası da böyledir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kisturur - kisturmak).

قَرَرْدِي kakturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anı başra kakturdi =
o, onun başına kaktırdı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kakturur - kakturmak).

قَرَرْدِي kalturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anı yarıšta
kalturdi = o, onu yarıšta geçti, arka-
da bıraktı". Herhangi bir kimse yarış-
ta geri kalırsa yine böyle denir; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kalturur - kalturmak).

قَرَرْدِي kolturdi: "أَلْمَنْدُونُ نَانِكُ قَرَرْدِي" ol mendin neng
kolturdi = o, benden bir şey istetti";
(قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kolturur - kolturmak).

قَرَرْدِي kilturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anğar ış kiltur-
dı = o, ona ış yaptırdı"; (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kilturur - kilturmak).

قَرَرْدِي kamturdi: "أَلْأَبْنُ قَرَرْدِي" ol anı urup kamturdi =
o, onu döğüp bayılttı, dayaktan sesi
kısılayazdı", (قَرَرْمَاق - قَرَرْمَاق)
kamturur - kamturmak).

قُمْتُرْدِي kumturdı: "يَلِ سُوغُ قُمْتُرْدِي" yel suuğ kumturdı =
yel suyu dalgalandırdı"; (قُمْتُرْمَاقْ - قُمْتُرْمَاقْ)
kumturur - kumturmak).

قَنْتُرْدِي kanturdı: "أَلْ مَنِي سُوغَا قَنْتُرْدِي" ol meni suwka kan-
turdı = o, beni suya kandırdı"; (قَنْتُرْمَاقْ - قَنْتُرْمَاقْ)
kanturur - kanturmak). Aslı د ile "قَنْدُرْدِي" kandurdı"dır. Sudan başka
şey için de böyle denir.

قُدُرْدِي kondurdı: "أَلْ أُوْدَا قُدُرْدِي" ol ewinde kuş kondur-
dı = o, evine kuş kondurdu", "أَلْ التَّوْنُ أَرَا" ol altun üze çeş qundurdı = o,
altının üzerine peruze kondurdu". Bir
şey üzerine kondurulan herhangi bir nes-
ne için de böyle denir, (قُدُرْمَاقْ - قُدُرْمَاقْ)
kondurur - kondurmak).

قَتُّرْدِي katgurdı: "أَرْكَبُ قَتُّرْدِي" er külp katgurdı =
adam, gülerək katıldı", (قَتُّرْمَاقْ - قَتُّرْمَاقْ)
katgurar - katgurmak).

قُتُّرْدِي kutgardı: "تَنْكِرِي مَنِي قُتُّرْدِي" Tengri meni kutgar-
dı = Tanrı beni kurtardı", (Tanrı beni
sıkıntıdan kurtardı). (قُتُّرْمَاقْ - قُتُّرْمَاقْ)
kutgarur - kutgarmak).

قَدُّرْدِي kadhgurdum: "مَنْ أَنْكَرَ قَدُّرْدِي" men anğar kadhgur-
dum = ben onu kayırdım". Şu parçada da-
hi gelmiştir :

كَلَسَاتِنَا يَلْعَبَا
أَوْدُنْ أَيْنَا دَعْرَا

رَسُنْ سَرُو قَدُّرَا
سَكْتَمِينَا اَلْ اِيْمِي [+]

Kelse sanğa yolgıra
Udhun anı udhgura
Barsun naru kadhgura
Sattı mening ayımı

"Sana yolda rastlıyarak gelirse onu uy-
kusundan uyandır; nereye isterse oraya
gitsin. O, benim kölemi sattı".

(Yolda, geçerken o, sana rastlarsa onu
uykusundan uyandır, yaptığını anlat.
O, tasalanarak gitsin; çünkü o, benim
iznimi almaksızın kölemi satmıştır).
(قَدُّرَا - قَدُّرَا kadhgurar - kadhgur-
mak). د harfini ی yapanların dili-
ne göre "قَيُّرَا kaygurar"dır.

قُزُّرْدِي kuzgırdı: "قَارُ قُزُّرْدِي" kar kuzgırdı = kar sağnak
halinde uçarak geldi", (قُزُّرْمَاقْ - قُزُّرْمَاقْ)
kuzgırar - kuzgırmak). Kıpçakça.

قُرُّرْدِي kurgırdı: "يَرُ قُرُّرْدِي" yer kurgırdı = yer kuru-
du". Yaşlığın azlığı dolayısıyla her

[+] Buradaki "ای" kelimesi arapça metinde "hizmetçi" an-
lamına getirilmiş ise de biz hiç bir yerde "ay" kelimesi-
nin bu manaya geldiğini bulamadık. Yalnız Dv.I,111,2 de
"أَيَّاسُ" ayas kelimesinin "yüzlerinin parlaklığı dolayısıy-
le kölelere dahi verilen bir isim" olduğu yazılmaktadır. Şu
hale göre "ay" dahi "parlak köle" manasına kullanılmış ola-
bilir. Nasıl ki, "ayas" kelimesi önceden "parlak, aydınlık
gece" anlamına iken, sonradan parlak kölelere ad olmuştur.
Ay kelimesinin sonuna "aş, az, as" getirilerek "ayaş, ayaz,
ayas" denir, "gün, güneş" dahi böyledir. B. A.

قۇرغۇز - kuruyan şey için de böyle denir. (قۇرغۇز - kurgırar - kurgırmak).

قۇرغۇز kurgırdı: "er kurgırdı = adam, zevzeklik etti, yeğnilik etti", (قۇرغۇز - kurgırar - kurgırmak).

قۇرغۇز kızgırdı: "ol anı bu işta kızgırdı = o, onu bu işte işkenceye koydu", (yaptığı işin cezasını çekti, ikinci defa olarak bu işe dönemez).

قۇرغۇز kızgurur - kızgırmak. قۇرغۇز kalgırdı: "ol mendin kalgırdı = o, benden bir şey istiyeyazdı", (قۇرغۇز - kalgırar - kalgırmak).

قۇرغۇز kangırdı: "anıñ yüzi kangırdı = onun yüzü çarpılayazdı, eğrileyazdı". قۇرغۇز kangırar - kangırmak. Çarpılmak üzere olan her şey için de böyle denir.

قۇرغۇز keçürdi: "ol anı suvdın keçürdi = o, onu sudan geçirtti", (قۇرغۇز - keçürür - keçürmek).

قۇرغۇز kertürdi: "ol anıñ tonın künge kertürdi = o, onun elbisesini güneşe gerdirdi, serdirdi", (قۇرغۇز - kertürür - kertürmek). Başkası da böyledir; قۇرغۇز kertürür - kertürmek).

قۇرغۇز körtürdi: "ol anıñ neng körtürdi = o, ona bir şey gördürdü", (قۇرغۇز - körtürür - körtürmek).

قۇرغۇز körtürür - körtürmek).

قۇرغۇز kirtürdi: "ol anı ewge kirtürdi = o, onu eve girdirdi". Başkası da böyledir; قۇرغۇز kirtürür - kirtürmek).

قۇرغۇز kestürdi: "ol anıñ ağaç kestürdi = o, ona ağaç kestirdi". Başkası da böyledir; قۇرغۇز kestürür - kestürmek).

قۇرغۇز kewtürdi: "ol anıñ küçin kewtürdi = o, onun kuvvetini gevşettirdi", (قۇرغۇز kewtürür - kewtürmek).

قۇرغۇز kültürdi: "ol meni kültürdi = o, beni güldürdü", (قۇرغۇز kültürür - kültürmek).

قۇرغۇز kültürdi: "ol at adhakın kültürdi = o, atın ayağını bağlattı ve köstekletti".

قۇرغۇز keltürdi: "ol manğa at keltürdi = o, bana at getirtti", (قۇرغۇز keltürür - keltürmek). Bu kelime Oğuz dilinde ت ile, Öbür Türklerde د ile. Oğuzların âdeti böyledir; Öbür Türklerde ت ve د harfini de د yaparlar. Öbür Türkler deveye "تewey", Oğuzlar "دوا" de-ve" derler. Türkler, "dahi" manasına "تاکı", Oğuzlar "دکاکı" derler.

قۇرغۇز kıkçürdi: "er biçek kıkçürdi =

adam, bıçağı birbirinin üzerine sürttürdü", "الاي زكجردى" ol ikki er kıkçürdi = o, iki adamı birbirine kışkırttı", "ككجور - ككجور" kıkçürür - kıkçürmek).
كمتردى kömtürdi: "ال يبردانانك كمتردى" ol yerde neğ kömtürdi = o, yere bir şey gömdürdü", "كمتردى - كمتردى" kömtürür - kömtürmek).

كلسيردى külsirdi: "از كلسيردى" er külsirdi = adam gülümser göründü". Gülümserse yine böyle denir; "كلسيراز - كلسيراز" külsirer - külsirmek).

كككردى kekirdi: "ات كككردى" at kekirdi = at çamışlık etti, (üstüne yük vurduramaz oldu); "كككيراز - كككيراز" kekirer - kekirmek).

كزجردى kezgerdi: "از اق كزجردى" er ok kezgerdi = adam, ok gezledi, geze getirdi". "كزجرامانك" kezgerür - kezgermek).

كوزجردى közgerdi: "ال انا بنى منى كزجردى" ol atamı manğa közgerdi = o, bana babamı gördürdü, görüştürdü". Bu, kavuşmadır. "كزجرامانك" közgerür - közgermek).

كوزجردى küzgerdi: "اذلك كزجردى" ödhlele küzgerdi = zaman güzleşti, (zaman güze doğru gitti). "كوزجرامانك" küzgerür - küzgermek).

كلجردى kelgirdi: "ال منى كلكجردى" ol manğa kelgirdi = o, bana geleyazdı, gelmek istedi", "كلجرامانك" kelgirer - kelgirmek).

كونجردى köngerdi: "ال او كونجردى" ol ok köngerdi = o, ok doğrulttu". Başkası da böyledir.

"ال يول كونجردى" ol yol köngerdi = o, doğru yol gösterdi, hidayet etti"; "بنا كونجردى" Beg ogrını köngerdi = Bey hırslıza doğruyu söyletti", (hırsız ilzam etti, ikrar ettirdi); "كونجرامانك" köngerür - köngermek).

مندردى mündürdi: "ال منى ات مندردى" ol manğa at mündürdi = o, beni ata bindirdi", "مندردى - مندردى" mündürür - mündürmek). Başkası da böyledir.

مندردى mandurdi: "ال منى قىچ مندردى" ol manğa kılıç mandurdi = o, bana kılıç kuşattırdı"; "ال منى" ol manğa etmeği yağka mandurdi = o, bana ekmeği yağka bandırttı", "مندردى - مندردى" mandurur - mandurmak).

مندردى mangirdi: "ال انا منى باغقا مندردى" ol etmeği yağka mangirdi = o, ekmeği yağka bandırayazdı, daldırayazdı". Başkası da böyledir; "مندردى - مندردى" mangırar - mangırmak).

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: İki harfliden olarak müteaddi kılınan fiildir: "رردى" bardı" gibi ki "gitti" demektir. "رردى" barturdi" denildiği zaman "başkası giderdi" demek olur. "ار سققا رردى" er suwka kardı = adam suya kardı, adamın boğazında su durdu"; "انى سققا رردى" anı suwka karturdi" denildiği zaman "onu

suya kardırdı, onun boğazında suyu durdurdu" demektir. Bu fiiller, iki harfli lâzım fiil olup bu ayırımda gördüğünüz şekilde müteaddi yapılmıştır. Yahut iki harfli olup ta aslında müteaddi olanıdır ki ona ر . ت getirilir. "أَرِيَا فَرْدِي" er ya kurdu = adam yay kurdu". Burada fail birdir. Faile bir iş yaptırmak istemek ve onu bir işle zorlamak istenildiği zaman fiile ر . ت getirilir: "أَلَا تَكْرَهُ" ol anğar ya kurturdu = o, ona yay kurdurdu" gibi. Burada fail iki tanedir. Birisi emreden, diğeri de yapandır. Arapçadaki وَقَطَّ الرَّجُلُ الْمَصْفَى وَالْفَطَّةُ عَيْرُهُ ve وَقَطَّ وَالْفَطَّةُ عَيْرُهُ gibi. وَقَطَّ وَالْفَطَّةُ عَيْرُهُ fiillerinde de iki fail vardır.

Ya, fiile ر . غ ya da ر . ك getirilir: "أَتَرُدِّي" at turdu = at zayıfladı" sözünden "أَرَايَنُ رُغْرُدِي" er atın turgurdu" denir ki "adam atını zayıflatı" demektir. "أَرِيَا رُورُدِي" er yokarı turdu" cümlesindeki "turdu" kelimesi müteaddi kılınarak "أَرِيَا رُورُدِي" anı turgurdu" denir, "onu, başkası durdurdu, dikti" demektir.

Yine böylece "يَاغُ أَرُودِي" yağ erüdi" sözündeki "أَرُودِي" kelimesinden yapılan müteaddi fiilde "أَرِيَاغُ أَرُودِي" er yağ ergürdü" denir ki, "adam yağ eritti"

demektir. "أَقْ كَنْدِي" ok köndi = ok doğruldu" sözünden alınarak "أَقِي كَنْدُورُدِي" okçı [+] köndürdü" denir ki "okçu oku doğrulttu" demektir.

ك . غ . ت harfleri, fiili, müteaddi kılan harflerden olmayıp ancak ta'diyeyi ر harfi yapar. Nitekim "قُسُّ كُجُرُدِي" kuş uçurdu", "سُوفُ كُجُرُدِي" su geçürdü" sözlerinde olduğu gibi ki "kuş uçurdu", "su geçirdi" demektir. Bu fiillerde ta'diye ancak ر ile olur. İşte bu kadar; bu da yukarıdaki gibidir.

Bu fiillere ك . غ . ت harflerinin getirilmesi söylenişte kolaylık olsun içindir. Eğer bunlar getirilmemiş olsaydı bu fiillerde ta'diye zamanında mazide iki, muzaride üç ر harfinin bir arada toplanması gerekirdi. "kurtardı" demek olan "كُتُورُدِي" fiilinde غ olmasaydı, bunun ikinci ta'diye şekli mazide "كُتُورُدِي" olurdu. Yine bunun gibi "سُورُدِي" kelimesi ikinci derecede müteaddi kılındığı takdirde "سُورُرُدِي" olurdu.

[+] Basma nüshada "كَنْدُورُدِي" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada önceden bu yazışta iken sonradan ikinci ر in üzerindeki ötre düzeltilerek üstün yapılmıştır. Şu hale göre kelimenin doğrusu "كَنْدُورُدِي" olacaktır. Nitekim isimden yapılmış olan fiiller böyledir. "كُزُورُدِي" közkerdi", "كُزُورُدِي" kezkerdi" fiilleri gibi. B. A.

olması ve muzarilerinde " قُتِرِرُ kutra-
rur" ve " سُوْفِرِرُ suwrarur" denilmesi lâ-
zımgelirdi. Buradaki ر ların birisi ke-
limenin aslındadır, ikincisi ta'diye i-
çin getirilmiştir; Üçüncüsü muzari bel-
gesi olan ر dır. Bunun için tok, غ لı
ve ق لı kelimelerde, kelimenin aslında
bulunan ر harfi ت ye, yeğni ve ك لı ke-
limelerde ك harfine çevrilmiştir. Böy-
lelikle söylenişte bir tatlılık hasıl
olmuştur.

İkincisi: Aslında üç harfli ve
lâzım olan fiildir ki müteaddi yapıl-
mak için bu ayrıma girmiştir. " اُزِرِلْدِي
er tirildi" cümlesindeki اُزِرِلْدِي fiil-
linden müteaddi bir şekil yapılmak is-
tenirse " تَنگِرِدِي tırgürdi" olur. " تَنگِرِدِي
Tengri tırgürdi" denir ki, "Allah di-
riltti" demektir. "Adam kıyıldı, ceza
gördü" anlamına olan " اُزِرِلْدِي er kızıl-
dı" sözündeki fiil, müteaddi yapılmak
istenirse " قَزِرِدِي kızgurdı" olur. " اُنِي
anı kızgurdı" denir ki "onu ce-
zalandırdı", (ona yaptığığın cezasını
tattırdı) demek olur.

Üçüncüsü: Aslında lâzım fiil
olmaktır. Manası "iş işlemek ve ha-
kikaten yapmağa niyet eylemek" ise de
bu işte "azar azar, yavaş yavaş yapıl-

mak" anlamı vardır. "Su damladı" anla-
mına gelen " سُوْفِرِرُ suw tamcırdı" sözü
gibi ki "su, buluttan damladı, yavaş ya-
vaş serpildi" demektir. " اَشِخْ شَغُرْدِي
taşgurdı" sözü de böyledir, "tencere
taşayazdı" demektir.

Fiil bu anlama geldiğinde, ikinci
harf mazide ve muzaride sâkindir; ancak
dördüncü harf muzaride üstündür.

Dördüncüsü: Fiil ancak kendi öz
manasına gelerek bu anlamlardan hiç bi-
risi beklenmez: " تَنگِرِي تَوَقُّفِرْدِي
Tengri meni kutgardı" sözünde olduğu gibi ki
"Allah beni kurtardı" demektir. " اُزِقِرْدِي
er katgurdı" sözü de böyledir, "adam
katıldı, katılasıya güldü" demektir.

Bu ayrımdan, başka birisinin
işe yardım ettiği ve yarıştığı anlamı
murat edildiği zaman fiile د harfin-
den evvel اُزِقِرْدِي getirilir: " اُلْمَنگَا اُتْ سُوْفِرِشْتِي
ol mang'a at suwgarışdı" denir ki "o, ba-
na at sulamakta yardım etti" demektir.
Ve yine " اُلْمِنَا اُزِقِرْدِي اُلْمِنَا اُزِقِرْدِي
ol mening birle karın todhguruşdı" denir ki "o,
benimle karın doyurmakta yarış etti"
demektir.

Hakikatte olmıyarak, kendini
o işi yapar göstermesi anlamı murat e-
dildiği zaman iki yol vardır: Birisi د

harfinden evvel ن getirmektir; bu-
nun kuralı geçmiştir: "الآت سَفَرٌ نَدَى" ol
at suwgarundı", "القرن تدغزندی" ol karın
todhgurundı" denir ki "o, atı sular gö-
ründü", "o, karnını doyurur göründü"
demektir.

İkincisi: Başlı başına, kendi
kendine bir iş yapmaktır. Bu yolda doğ-
ru ve güzel olan fiile ن dan evvel م,
س getirmektir. ن la beraber bu şe-
kilde üç harf getirilmiş olur. "الآت
سَفَرٌ نَدَى" ol at suwgarımsındı" sözünde
olduğu gibi ki "o, atı sular göründü"[+]
demektir. Bu gibi kelimelerde ن م sâ-
kindir; س harfi esre olarak hareke-
lenir. Bunu yakında anlatacağız.

bulduzdı: "بلدُزْدَى نَدَى" bulduzdı nengni = o, bir
şey buldurdu", (بلدُزْدَى - بلدُزْمَاق) buldu-
zur - bulduzmak).

bildüzdü: "الْمَنْكَا اِشْ بِلْدُزْدَى" ol manğa iş bildüz-
di = o, bana iş bildirdi, öğretti";
(بِلْدُزْمَاق - بِلْدُزْدَى) bildüzür - bildüzmek).
Bu, Oğuzcadır. Öbür Türkler böyle söy-
lemezler.

[+] Bu kelimenin manasında "kendi kendine, başlı başına yapmak"
anlamı bulunması lâzımdır; çünkü "سَفَرٌ نَدَى" suwgarımsındı"
kelimesi bu manaya örnek olarak getirilmiştir. Halbuki bu-
nun arapça anlamında böyle bir şey gösterilmemiştir. Bize
kalırsa bu mananın da gösterilmesi ve anlamın "o, başlı ba-
şına atı sular göründü" şeklinde olması gerektir. B. A.

رَبْشَدَى burbaşdı: "ايش رْبَشَدَى" iş burbaşdı = iş ka-
rıştı". Başkası da böyledir; (رَبْشَاوْ - رِبْشَاوْ)
burbaşur - burbaşmak).

بَرْتِشْدَى bertişdiler: "الْبَرْتِشْدَى" olar bir ikindi-
ning könglin bertişdiler = onlar sert-
leştiler, birbirinin gönlünü kırdılar
ve yaraladılar"; (بَرْتِشْمَاق - بَرْتِشْمَاق)
bertişür - bertişmek).

بَغْرُشْدَى bogruşdı: "الْمَنْكَا بَغْرُشْدَى" ol manğa yıgaç
bogruşdı = o, bana ağaç yontmakta yar-
dım etti". Yarış ta böyledir; (بَغْرُشْمَاق -
بَغْرُشْمَاق) bogruşur - bogruşmak).

بُتْرُشْدَى bütüşdı: "الْبُتْرُشْدَى" olar ikki bütüşdı =
onlar ikisi muhakeme oldular ve dava-
larına tanık getiruştiller"; (بُتْرُشْمَاق -
بُتْرُشْمَاق) bütüşür - bütüşmek).

بَاتْرُشْدَى batruşdı: "الْبَاتْرُشْدَى" olar ikki
birbiriğ suwka batruşdı = onlar ikisi
birbirini suya batırdılar, batırıştı-
lar"; (بَاتْرُشْمَاق - بَاتْرُشْمَاق) batruşur -
batruşmak).

بَكْلَشْدَى bekleşdı: "الْمِنْكَا بَكْلَشْدَى" ol mening birle
bekleşdı = o, benimle muahede yaptı,
ahitleşti", "الْمَنْكَا قَبْعَ بَكْلَشْدَى" ol manğa ka-
puğ bekleşdı = o, bana kapıyı bekit-
mekte, kapatmakta yardım etti", "الْمَنْكَا
بَكْلَشْدَى" ol manğa at bekleşdı = o, bana at
beklemekte, gözlemekte yardım etti" Baş-
kasıda böyledir. Oğuzca; (بَكْلَشْمَاق - بَكْلَشْمَاق)

bekleşür - bekleşmek).

رَبُّشُدِي törpüşdi: "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ رَبُّشُدِي" ol mening birle yığaç törpüşdi = o, benimle ağaç törpülemede yarıştı". Yardım da böyledir; (رَبُّشُدِي - رَبُّشُدِي törpişür - törpişmek).
تَبْرَشُدِي tepreşdi: "كَيْشِي مَعَّ بَرَّشُدِي" kişi kamuğ tepreşdi = bütün halk tepreşti, kaynaştı". Her tepreşen, kaynaşan şey için de böyle denir. (تَبْرَشُدِي - تَبْرَشُدِي tepreşür - tepreşmek).
Şu parçada da gelmiştir:

أَلْ قَرَمَعُ قَبِشْنِ اِنَا زْ اَشْلِقُ رَرَّغْ اِنَا زْ
يَفْلُو يَغِي مَنْدَا تِنَا زْ سَنَ كَلِيَن تَبْرَشُو زْ

Ol kar kamuğ kışın iner
Ağlık tarığ anın öner
Yawlak yağı mende tınar
Sen keliben tepreşür

"Bütün kar kışın iner, yemeklik buğday onunla biter, yavuz düşman bende dinlenir, sen gelince tepreşir".

(Yazla kışın karşılıklı koşma söylemesini anlatarak diyor ki: Kar ve yağmur kışta iner, bu yüzden yazın yeygi biter, düşman kışın durur, savaşmaz. Ey yaz ! sen geldiğinde o kımıldanır).

تَلْبِشُدِي talpışdı: "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ تَلْبِشُدِي" ol mening birle koguşka yağ türtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi sürmek için de böyle denir; (تَلْبِشُدِي - تَلْبِشُدِي türtüşür - türtüşmek).

bayrak kamuğ talpışdı = bayrak bütün talpıştı", (bayrak dalgalandı, mızrakların ucundaki ipekler dalgalandı). Başkası da böyledir; (تَلْبِشُدِي - تَلْبِشُدِي talpışur - talpışmak).

تَارْتِشُدِي tartışdı: "أَلْ مِينَكْ اَرُقْ تَارْتِشُدِي" ol mangâ uruk tartışdı = o, bana ip germekte yardım etti", "تَارْتِشُدِي تَارْتِشُدِي tartışdı neng = bir nesnenin parçaları birbirini gecti, (bir şeyin parçaları, zerreleri birbirini cezbetti), "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ تَارْتِشُدِي" ol mening birle ya tartışdı = o, benimle yay germekte, yay kurmakta yarıştı", "أَلْ مِينَكْ اَلْتُونُ تَارْتِشُدِي" ol mangâ altun tartışdı = o, bana altın tartmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi tartmak için de böyle denir; (تَارْتِشُدِي - تَارْتِشُدِي tartışur - tartışmak).

تُورْتُشُدِي türtüşdi: "أَلْ مِينَكْ بَرَّيَاغْ تُورْتُشُدِي" ol mening birle koguşka yağ türtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi sürmek için de böyle denir; (تُورْتُشُدِي - تُورْتُشُدِي türtüşür - türtüşmek).

[+] Yazma nüshada "بَرَّيَاغْ تَلْبِشُدِي bayrak kamuğ talpışdı" sözündeki بَرَّيَاغْ kelimesinin ikinci harfi üzerinde iki nokta görülmektedir. Bu kelime hem "بَرَّيَاغْ batrak", hem de "بَرَّيَاغْ bayrak" şeklinde okunabilmektedir. Her iki okunuş ta buraya gelir. B. A.

topraşdı: " **تَبْرَسُدِي** yer kurup topraş-
dı = yer kuruyarak tozlaşdı, toz olayaz-
dı", (yağmurun azlığından yer kurudu,
öyle ki yerden tozlar yükseleyazdı);
(**تَبْرَسُمَاق** - topraşur - topraşmak).

تَبْرَسُدِي laz tebzeşdiler: " **الَارْفَعُ بُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar kamuş
bu ışka tebzeşdiler = onların hepsi bu
işe hasetleştiler"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tebzeşur - tebzeşmek).

تَبْرَسُدِي tergeşdi: " **تَوَيْ تَبْرَسُدِي** tewey tergeşdi = deve-
ler katarlaşdı". Birbiri ardınca katar-
laşarak derleşen her nesne için de böy-
le denir; (**تَبْرَسُمَاق** - tergeşür -
tergeşmek). Başkası da böyledir.

تَبْرَسُدِي laz tepleşdiler: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar bu ışığ
kamuş tepleşdiler = onlar, bu işte hep-
si razı oldular"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tepleşür - tepleşmek) [+].

تَبْرَسُدِي tüpleşdiler: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar bu ışığ
tüpleşdiler = onlar bu işin dibini, as-
lını aradılar"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tüpleşür - tüpleşmek).

تَبْرَسُدِي tatlaşdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar ikki birle
tatlaşdı = onlar ikisi birbiriyle fars-
ça konuştuular". Uygurca konuşurlarsa

[+] Basma nüshada " **تَبْرَسُمَاق** tepleşmek" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek " **تَبْرَسُمَاق** taplaşmak" şekline konulmuştur. Şu hale göre yukarıdaki her üç kelime şu şekilde düzeltilmelidir. (taplaşdı - taplaşur - taplaşmak). Ek. Dv. II, 274, 16. B. A.

تَبْرَسُدِي - **تَبْرَسُمَاق**) yine böyle denir; (**تَبْرَسُمَاق** -
tatlaşur - tatlaşmak).

تَبْرَسُدِي talkışdı: " **الْمَنْكَا أَيْمًا تَبْرَسُدِي** ol manğa oyma tal-
kışdı = o, bana gizme yapılan keşeyi
dürmekte ve bükmekte yardım etti". Dü-
rülen ve bükülen her şey için de böyle
denir; (**تَبْرَسُمَاق** - talkışur - tal-
kışmak).

تَبْرَسُدِي tökleşdi: " **تَبْرَسُدِي نَانِك** tökleşdi neğ = nesne-
ler döküldü, aktı"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tökleşür - tökleşmek).

تَبْرَسُدِي tüglüşdi: " **يَا بِي لَار تَبْرَسُدِي** yıplar tüglüşdi = ip-
ler dögüldü"; (**تَبْرَسُمَاق** -
tüglüşür - tüglüşmek).

تَبْرَسُدِي tiklişdi: " **يَبَاغ تَبْرَسُدِي** yığaç tiklişdi = ağaç di-
kildi". Başkası da böyledir; (**تَبْرَسُمَاق** -
tiklişür - tiklişmek).

تَبْرَسُدِي tırmaşdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar ikki tırmaşdı =
onlar ikisi tırmaştılar", (onlar ikisi
birlikte kaşındılar); (**تَبْرَسُمَاق** -
tırmaşur - tırmaşmak).

تَبْرَسُدِي çalpaşdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar ikki çalpaş-
dı = onlar bir işte ikisi çarpıştı, mü-
cadele etti, birbirlerine sertleştiler".
Eşya kötüleştigi, pisleştiği zaman da
böyle denir; (**تَبْرَسُمَاق** - çalpaşur -
çalpaşmak).

تَبْرَسُدِي çandışdı: " **الَارْبُوَابِشَا تَبْرَسُدِي** laz
olar ikki çandış-
dı = onlar ikisi birbirine sertleşti-

olur, topluluğu dağılmaz. İmdi, harp safları düzelmiştir".

(Hakan bize yardıma gelirse bizim tarafın hali iyi olur; oymak dağılmaz, şimdi harp safları dizilmiştir), (جرگشور - جرگشما) gergeşür - gergeşmek).

جرلشدي چارلاشدي: "oglan çarlaşdı = çocuklar ağlaştı", "yengeller çarlaşdı = filler kükredi, bağırıştı", (جرلشماق - چارلاشماق) çarlaşur - çarlaşmak).

چككشدي چككلاشدي: "ol benimle birle çekleşdi = o, benimle kur'a çekti", (چككشماق - چككشور) çekleşür - çekleşmek). چككليشدي چككليشدي [+]: "tügün kamuğ çiklišdi = düğüm büsbütün sıkıştı", (چككليشماق - چككليشور) çiklišür - çiklišmek).

چرמשدي چرמשدي: "ol manğa çagiğ çermeşdi = o, bana kamçının ucunu bükmekte yardım etti". Başkası da böyledir. Yarış için de böyle denir; (چرמשماق - چرמשور) çermeşür - çermeşmek).

سرتشدي سرتشدي: "ol benimle birle koguşka yağ sürtüşdi = o, benimle deriye yağ sürmekte yarıştı". Ve yi-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تۈگۈن كامۇغ چىكلىشدي" sözünün arapça izahında "أخاستتت القفدة" denilmiş ise de burada ufak bir yanlışlık olmalıdır. Doğrusu şöyle olsa gerek: "أخاستتت القفدة" Dv. II, 106, 7 deki kelime dahi bize tanıklık etmektedir. B. A.

ol benimle birle aşuk sürtüşdi = o, benimle aşık sürtmekte ve aşığı sürterek yüzünü ağındırmakta yarış etti", (سرتشماق - سرتشور) sürtüşür - sürtüşmek).

ساقتشدي ساقتشدي: "olar ikki saқтаşdı = onlar birbirinin saçlarını yakaladılar", (ساقشماق - ساقشور) saқтаşur - saқтаşmak).

ساختشدي ساختشدي: "kigi kamuğ sıxtaşdı = bütün halk ağlaştı"; (ساختشماق - ساختشور) sıxtaşur - sıxtaşmak). سوغشدي سوغشدي ile "sıxtaşdı" da lügattir.

سدرشدي سدرشدي: "ton sedhreşdi = elbise seyrekleşti, kalınlığı gitti", (سدرشماق - سدرشور) sedhreşür - sedhreşmek). Herhangi bir şey sıklıktan sonra seyrekleşirse, parçalarının arası ağılırsa yine böyle denir; (سدرشماق - سدرشور) sedhreşür - sedhreşmek).

سدرشدي سدرشدي: "ol anğar kar sıdrışdı = o, ona kar sıyırmada, kürümede yardım etti". Başkası da böyledir; (سدرشماق - سدرشور) sıdrışur - sıdrışmak)[+].

توغراشدي توغراشدي: "ol manğa et toğraş-

[+] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimeler "سدرشدي" geklinde gelmiş ise de, bunlar "سدرشماق - سدرشور" sıdrışur - sıdrışmak" olacaktır. Bk. Dv. I, 226, 10 ve II, 183, 3. B. A.

dı = o, bana et doğramakta yardım etti"; (توغراشور - توغراشماق) tograşur - tograşmak).

توغراشور tıgraşdı: "اغلاز توغراشور oğlan tıgraşdı = çocuklar gürbüzleşti, bahadırlaştı". Bahadır kimse için "توغراق" denir; (توغراشور) tograşur - tıgraşmak) [+].

توغراشور togruşdı: "أل منك بلا اولقا توغراشور ol mening bile yolka togruşdı = o, benimle yola duruştu", (o, benimle yürümede, gitmede, durmada yarıştı); (توغراشور - توغراشماق) togruşur - togruşmak) [++].

توغراشور tograşdı: "تون كيردن توغراشور ton kirdin tograşdı = elbise kirden parçalandı". Herhangi bir şeyde parçalanma ve yarıлма görüldüğü zaman yine böyle denir; (توغراشور - توغراشماق) tograşur - tograşmak).

سوغراشور sograşdı: "كۇملار سۇقۇم سوغراشور kumlar suwuğ sograşdı = kumlar suyu sordu". Başkası da böyledir; (سوغراشور - سوغراشماق) sograşur - sograşmak).

سوغراشور sıgruşdı: "الاز بېر بېر ك سوغراشور olar birbirig sıgruşdı = onlar birbirine sıkıştılar, onlar birbirinin yerini alarak durdular"; (سوغراشور - سوغراشماق) sıgruşur - sıgruşmak).

سوغراشور sawruşdı: "أل منكا تارغ سوغراشور ol manğa tariğ saw-

[+] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir; biz koyduk. B. A.

[++] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı gösterilmemiştir; biz koyduk. B. A.

ruşdı = o, bana buğday, zahire savurmakta yardım etti". Başkası da böyledir. Kaptaki çorbayı, taşmaması için, savurmak dahi böyledir; (سوغراشور - سوغراشماق) sawruşur - sawruşmak).

سوغراشور sıkırışdı: "الاز برجا سوغراشور olar barğa sıkırışdı = onlar, hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar". Yılan ve başkaları ıslık çalarsa yine böyle denir [+]; (سوغراشور - سوغراشماق) sıkırışur - sıkırışmak).

تومرۇشور tomruşdı: "أل منك بلا يماخ تومرۇشور ol mening birle yıgaç tomruşdı = o, benimle ağacı tomruk yapmakta yarıştı". Ağacı sini gibi değirmi kesmekte yarıştı; (تومرۇشور - تومرۇشماق) tomruşur - tomruşmak).

سومرۇشور semrişdı: "اتلار رەمغ سوغراشور atlar kamuğ semrişdı = atlar bütün semizleşti". Başkası da böyledir; (سومرۇشور - سومرۇشماق) semrişur - semrişmek).

سومرۇشور sömrüşdı: "أل منك بلا سۇقۇم سومرۇشور ol mening birle suw sömrüşdı = o, benimle su sömrüştü", (o, su sömürmekte benimle yarış etti). Başkası da böyledir; (سومرۇشور - سومرۇشماق) sömrüşur - sömrüşmek).

سوغراشور sanruşdı: "اسرۇكلار لازغ سوغراشور esrükler kamuğ sanruşdı = sarhoşlar bütün sağmaladı".

[+] أغلاز برجا سوغراشور sözünün arapça izahında وكذا لا يخفى denilmiş ise de biz dilimize yukarıda gördüğümüz şekilde çevirdik ve "onların hepsi ıslık çalar gibi ses çıkardılar" dedik; "keklik ıslık çalıyor" demedik; çünkü Türkçesinde keklik kelimesi yoktur; keklik te ıslık çalmaz. B. A.

كوللک نيز طرره لاولا انه ليد
كوللک نيز طرره لاولا انه ليد
كوللک نيز طرره لاولا انه ليد

Bunun aslı "سندیرشدی" sandırışdı "dır.
(سندیرشور - سندیرشور - سانریشور - سانریشور).
Nitekim şu savda da gelmiştir : "سبندا
سندیرش بلسا اوزتكوندا ارتش بلسا
sandırış bolsa örtkünde irteş bolmas =
sapanda kavga olursa, harman zamanında
dögüş olmaz" [+].

سندیرش satgaşdı: "الار بیز ایزدی بلسغندی" olar bir ikindi
bile satgaşdı = onlar ikisi birbirine
sataştı", (onlar birbirinin boynuna
saldırdı). Saldırışma için de böyle de-
nir.

سندیرش satgaşdı: "ال منكا بولداستغندی" ol manğa yolda
satgaşdı = o, bana yolda rastgeldi, ka-
vuştı", "الار المیزم بلسغندی" olar alım be-
rim bile satgaşdı = onlar alacağı ve-
recekle ödeştiler, takas yaptılar, sa-
yıştılar". Oğuzca; (سغشور - سغشور)
satgaşur - satgaşmak).

سندیرش sitgaşdı: "ارقمع بلاك يستغندی" er kamuğ bilek sit-
gaşdı = bütün adamlar bileklerini sı-
ğadılar". Yardım ve yarış için de böy-
le denir; (سغشور - سغشور) sitgaşur -
sitgaşmak).

سندیرش sarkışdı: "بوز دین سوف سرفشدی" buzдын suw sarkış-
dı = buzdan çok su damladı"; (سرفشور - سرفشور)

[+] Bu savda geçen ve ارتش şeklinde yazılan bu kelime yan-
lıştır. Doğrusu "ارتش irteş" olacaktır. Bk. Dv. I, 337,
10. B. A.

sarkışur - sarkışmak).

سجلاشدی saçlaşdı: "ال اکی بلا سجلاشدی" ol ikki bile saç-
laşdı = onlar ikisi birbirinin saçları-
nı yakaladılar"; (سجلاشور - سجلاشور) saçla-
şur - saçlaşmak).

سجلاشدی suçluşdı: "ال منكا اذاق تین بکان سجلاشدی" ol mening adhak-
tın tiken suçluşdı = o, ayağımdan diken
çıkarmakta bana yardım etti". Kılıcı
kınından çıkarmakta yardımlaşma veya
yarışma için de böyle denir; (سجلاشور -
سجلاشور) suçluşur - suçluşmak). Baş-
kası da böyledir.

سزلشدی sarlaşdı: "ال منكا سفلو سزلشدی" ol manğa suwluk
sarlaşdı = o, bana sarık sarmakta yar-
dım etti". Herhangi bir şeyi sarmak ve
bu işte yarış yapmak ta böyledir; (سزلشور -
سزلشور) sarlaşur - sarlaşmak).

سزلشدی sözleşdı: "ال منكا لاسزلشدی" ol mening birle
sözleşdı = o, benimle söyleşti"; (سزلشور -
سزلشور) sözleşür - sözleşmek). Aslı و
harfi ile سوزلشدی dir.

سزلشدی süzlüşdı: "سوقلاقمع سزلشدی" suwlar kamuğ süz-
lüşdı = bütün sular süzöldü"; (سزلشور -
سزلشور) süzlüşür - süzlüşmek).

سفلشدی sawlaşdı: "ال منكا لاسفلشدی" ol mening birle
sawlaşdı = o, bana atalar sözü söyledi, ben
de ona söyledim". Birbirine salık ver-
me, hikâye ve konuşma üzerine olan her-
hangi bir şeyi ve başkasını söyleş -

mek için de böyle denir; (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاق) sawlaşur - sawlaşmak).

سَقْلَشِدِي saklağdı: "بُدُونُ قَمْعٍ سَقْلَشِدِي" budun kamuğ saklağdı = bütün halk birbirinden saklaştı, gizlendi"; (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاق) saklaşur - saklaşmak).

سَقْلَشِدِي sokluğdı: "سَقْلَشِدِي نَانِك" sokluğdı neng = bir şey bir şeye sokuldu ve yerleşti". Bu, kılıcın demir olan parçasının baş tarafının kabza içerisine, parazvanaya, girmesi ve orada yerleşmesi gibidir. (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاق) sokluşur - sokluşmak).

سَقْلَشِدِي sıklığdı: "بُدُونُ حَا سَقْلَشِدِي" budhun barça sıklığdı = halk tamamıyla sıkıştı". Herhangi bir şey, yeri darlaşacak kadar sıkışırsa yine böyle denir. Üzüm sıkıldığı zaman da böyle denir; (سَقْلَشُورُ - سَقْلَشِمَاق) sıklışur - sıklışmak).

سَمْلَشِدِي sumluğdı: "تَت قَمْعٍ سَمْلَشِدِي" Tat kamuğ sumluğdı = Farslar kendi dillerince komuştular". Herhangi bir kimse Türkçeden başka bir dil kullanırsa yine böyle denir; (سَمْلَشُورُ - سَمْلَشِمَاق) sumluşur - sumluşmak).

سَرْمَشِدِي sarmağdı: "أَل مَنكَا إِشِغ سَرْمَشِدِي" ol manğa yışığ sarmağdı = o, bana ip sarmakta yardım etti"; bu, ağaç üzerine ip sarmak gibidir. (سَرْمَشُورُ - سَرْمَشِمَاق) sarmaşur - sarmaşmak).

سَرْمَشِدِي sarmağdı: "اِش سَرْمَشِدِي" iş sarmağdı = iş karıştı". Bu fiil hem lâzım, hem müteaddidir. "أَل مَنكَا" ol manğa balık sarmağdı = o,

bana sudan balık çıkarmakta yardım etti". Kaptan tutmaç süzülürse yine böyle denir. Bir akarın içerisinden kendi cinsinden olmıyan bir şey çıkarıldığı zaman yine böyle denir; (سَرْمَشُورُ - سَرْمَشِمَاق) sarmaşur - sarmaşmak).

تَنْجَشِدِي tançışdı: "أَتَلَار قَمْعٍ تَنْجَشِدِي" etler kamuğ tançışdı = etler bütün bozuldu, kokluştı"; (تَنْجَشُورُ - تَنْجَشِمَاق) tançışur - tançışmak).

سَانْجَشِدِي sançışdı: "أَلَارَاكِي سَانْجَشِدِي" olar ikki sançışdı = onlar ikisi birbirine hançer sapladılar, sançtılar". Başkası da böyledir; (سَانْجَشُورُ - سَانْجَشِمَاق) sançışur - sançışmak). Begler sançışdı = Beyler birbirleriyle savaş yaptılar", (Beyler savaştilar, biri öbürünü yendi).

تَپَرَشِدِي taprağdı: "تَوَيْ قَمْعٍ تَپَرَشِدِي" tewey kamuğ taprağdı = develer bütün sıçraştı"; (تَپَرَشُورُ - تَپَرَشِمَاق) tapraşur - tapraşmak). Bu, yalnız deve hakkında söylenir [+].

تَاتَرُشِدِي tatrüşdı: "أَلَارِبَرَاكِدِيكَا تَاتَرُشِدِي" olar bir ikindige et tatrüşdı = onlar birbirine et tattırdılar". Başkası da böyledir; (تَاتَرُشُورُ - تَاتَرُشِمَاق) tatrüşur - tatrüşmak).

تِیْتَرَشِدِي titreğdı: "كِشِي تَمْلِغْدِن تِیْتَرَشِدِي" kişi tımlıgdn tit-

[+] "تَوَيْ قَمْعٍ تَپَرَشِدِي" cümlesinin arapça izahında قَفْرَتُ الْإِبِلِ denilmiş ise de yanlışdır, قَفْرَتُ olacak-tır; ancak anlam bu şekilde düzelebilir. Bk. Kamus Tercümesi; Bk. Dv. III, 207, 5. Brockelmann dahi bu yanlışlığın farkına varmıştır. B. A.

reşdi = halk soğuktan titreşti". Herhangi bir şey iraklaşırsa yine böyle denir, (تَتَرَشُّور - تَتَرَشُّور - تَتَرَشُّور - titreşür - titreşmek).

كُورُشُدِي kopruşdı: "أَلْ مَنْكَ قُشُّ قُورُشُدِي ol manğa kuş kopruşdı = o, bana kuş kaldırmakta, kuş uçurmakta yardım etti". Herhangi bir şeyi yerinden kaldırmak için de böyle denir; (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kopruşur - kopruşmak).

كُورُشُدِي kutruşdı: "أَغْلَانُ قُورُشُدِي oğlan kutruşdı = çocuklar oynadılar ve sevindiler"; (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kutruşur - kutruşmak).

كُورُشُدِي kotruşdı: "أَلْ مَنْكَ قَابُ قُورُشُدِي ol manğa kap kotruşdı = o, bana kabı boğaltmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kotruşur - kotruşmak).

كُورُشُدِي kaşruşdı: "أَلْ أَرَاكِي قُورُشُدِي olar ikki kaşruşdı = o iki kişi birbirini kaşdırdılar"; (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kaşruşur - kaşruşmak).

كُورُشُدِي kurdaşdı: "أَلْ بَكْ بَرَلَا قُورُشُدِي ol Beg birle kurdaşdı = o, Beyle bir sırada, bir derecede oturdu". Başkası da böyledir; (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kurdaşur - kurdaşmak).

كُورُشُدِي kadhrışdı: "أَلْ مَنَّا بَرَلَا يُونُ قُورُشُدِي ol mening birle boyun kadhrışdı = o, benimle boyun bükmekte yarıştı". Başkası da böyledir, "أَلْ أَرَاكِي سَوُز قُورُشُدِي ol ikki söz kadhrışdı = onlar birbirinin sözünü reddettiler".

Şu parçada dahi gelmiştir :

إِيْشْوَانَاكْ أَرْتَشِبْ
أَغْرَقْ بِلَا أَرْتَشِبْ
بِيْزْ أَلْبْ قَدْرِشِبْ
سُتَغْرَبْ أَلْبْ قَلْ سَنَازْ

İşı anıñ artaşıp
Oğrak bile örteşip
Boynun alıp kadhrışıp
Tutgun alıp kul satar

"Onun işi bozuldu; Oğraklar ile saldırdılar, onların boynunu büküp söz attılar, tutsak alıp köle olarak satar".

(Bir tutsağı anlatarak diyor ki : İşı bozuldu, onlardan her biri başka bir oymağa dehşet verdi; boyunlarını büktdü, onları tutsak yaptı, onlardan yoluğ -fidyei necat-aldı, satılmış köle gibi).

كُورُشُدِي kışruşdı: "أَلْ أَرَاكِي قُورُشُدِي ol anğar kışmak kışruşdı = o, ona özengi kayışını kışmakta yardım etti". Başkası da böyledir. (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kışruşur - kışruşmak).

كُورُشُدِي kawruşdı: "أَلْ مَنْكَ تَرِيْغْ قُورُشُدِي ol manğa tariğ kawruşdı = o, bana buğday kavurmakta yardım etti". Başkası da böyledir. غ harfiyle "كُورُشُدِي kaşruşdı" demek dahi lügattir. (كُورُشُّور - قُورُشُّور - kawruşur -

kawruşmak).

ككراشدى kakraşdı: "سۇقلار ككراشدى" suqlar kamuğ kakraşdı = sular bütün çekildi". Herhangi bir akar nesne azaldığı ve çekildiği zaman da böyle denir; (ككراشماق - ككراشماق) kakraşur - kakraşmak). Uurlar, şişler indiği zaman da yine böyle denir.

ككراشدى kıkırışdı: "ككراشماق ككراشماق" eren kamuğ kıkırışdı = bütün adamlar bağırıştı, çağırıştı"; (ككراشماق - ككراشماق) kıkırışur - kıkırışmak).

ككراشدى kubzaşdı: "ككراشماق ككراشماق" kızlar kubzaşdı = kızlar, cariyeler kubuz çalmakta yarıştılar"; (ككراشماق - ككراشماق) kubzaşur - kubzaşmak).

ككراشدى kargaşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki kargaşdı = onlar ikisi birbirine lânet ettiler"; (ككراشماق - ككراشماق) kargaşur - kargaşmak).

ككراشدى kırğaşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki kırğaşdı = onlar birbirinden yüz çevirdi"; (ككراشماق - ككراشماق) kırğaşur - kırğaşmak).

ككراشدى yasgaşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki yasgaşdı = onlar ikisi tokatlaştı"; (ككراشماق - ككراشماق) yasgaşur - yasgaşmak). Yardım ve yarışta böyledir.

ككراشدى tolgaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mening birle yüng tolgaşdı = o, benimle yün dolamakta, bükmekte yarış etti". Herhangi bir şeyi bükmek te böyledir. Bir adamın karnı burulursa yine böyle denir; (ككراشماق - ككراشماق).

ككراشماق tolgaşur - tolgaşmak).

ككراشماق karwaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mang'a suwda neng karwaşdı = o, bana suda bir şey aramakta yardım etti". Karanlıkta elle bir şey aranırsa yine böyle denir; (ككراشماق - ككراشماق) karwaşur - karwaşmak).

ككراشماق korkuşdı: "ككراشماق ككراشماق" olar ikki korkuşdılar = onlar ikisi birbirinden korktu, korkuştular"; (ككراشماق - ككراشماق) korkuşur - korkuşmak).

ككراشماق kırkışdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mang'a yüng kırkışdı = o, bana yün kırkmakta yardım etti"; (ككراشماق - ككراشماق) kırkışur - kırkışmak).

ككراشماق kızlaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mening birle ok attı kızlaşdı = o, ortaya öndül olmak üzere kız, cariyeye koyarak benimle ok attı"; (ككراشماق - ككراشماق) kızlaşur - kızlaşmak).

ككراشماق karmaşdı: "ككراشماق ككراشماق" ol mening birle tawar karmaşdı = o, benimle mal yağmalamakta yarış etti". Yardım da böyledir; (ككراشماق - ككراشماق) karmaşur - karmaşmak). Aslı (ككراشماق - ككراشماق) karmalaşdı-karmalaşur-karmalaşmak) tır.

ككراشماق kistaşdı: "ككراشماق ككراشماق" it kamuğ tumlıg'dın kistaşdı = bütün köpekler soğuktan titreşti, sızlaştı". Başkası da böyledir;

(قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور - قِسْتَاغُور).
ككتهشدي kekteşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol ikki kekteşdi =
onlar birbirine hınçlaştılar, kin bağ-
laştılar"; (ككتهشور - ككتهشانك) kekteşür-
kekteşmek).

كرتيشدي kertişdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol manğa yıgaç ker-
tişdi = o, bana ağaç kertmekte yardım
etti". Başkası ve yarış ta böyledir;
(كرتيشور - كرتيشانك) kertişür - kertişmek).

كوترشدي kötrüşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol manğa yük kötrüş-
di = o, bana yük götürmekte ve kaldır-
makta yardım etti". Başkası da böyle-
dir; (كوترشور - كوترشانك) kötrüşür - kötrüş-
mek).

كعروشدي kegrüşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a olar birbirine
yazukın kegrüşdi = onlar birbirlerinin
suğlarından geçtiler". Birbirini ır-
maktan geçirmek için iki kişi yardım-
laşırsa yine böyle denir; (كعروشور - كعروشانك) kegrüşür - kegrüşmek).

كدرشدي kedhrüşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a olar ikki ton
kedhrüşdi = onlar ikisi birbirlerinin
elbiselerini giydiler; (كدرشور - كدرشانك) kedhrüşür - kedhrüşmek).

كدريشدي kedhrişdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a ol manğa et kedh-
rişdi = o, bana et kurutmakta yardım
etti"; (كدريشور - كدريشانك) kedhrişür -
kedhrişmek).

ككروشدي kökreşdi: "أَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ اَلْ a bulutlar kamuğ kök-

reşdi = bulutlar bütün gürledi, kükre-
di", "بغرالار ككروشدي bogralar kökreş-
di = aygırlar kişnedi". Savaş meydanın-
da yiğitlerin kopardığı ses dahi buna
benzetilerek "أَلْ اَلْ اَلْ a alplar kökreş-
di" denir. Şu parçada da gelmiştir :

ككدي اسن اسنيو فاذا تاكل اسنيو
ككدي بون اسنيو قراليت ككروشور

Keldi esin esneyü

Kadhka tükel üsneyü

Kirdi budun kasnayu [+]

Kara bulut kökreşür

"Esinti eserek geldi; bu, büsbütün kar
tipisine benziyordu. Halk titreyerek
girdi, kara bulut kökreşür".

(Baharı anlatarak diyor ki: Rüzgâr ese-
rek geldi; bu, kar tipisine benziyordu.
Halk soğuktan titreşti ve siyah bulut
kükredi) (ككروشور - ككروشانك) kökreşür-kökreşmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu parçanın üçüncü
mısraındaki ككروشور kelimesi gördüğümüz şekilde ise de yan-
lıştır. Doğrusu "ككروشور kasnayu" olacaktır. Bk. Dv.II,281,
9; III, 223, 10. Brockelmann bu kelimenin "kıstayu" şek-
linde okunmasını tavsiye ediyorsa da iki yönden yanılıyor.
Birincisi: Birinci ve ikinci mısraların kafiyesine üçüncü
mısraın dahi uyması bakımındandır. "Esneyü, üsneyü" denil-
dikten sonra "kasnayu" denilmesi lâzımdır. Başka türlü ka-
fiyedeş olamaz. İkincisi: Yukarıda gösterdiğimiz örnekler
kelimenin "kıstayu" olmayıp "kasnayu" olduğunu açıkça ta-
nıklamaktadır. B. A.

kemrüşdi: "ألاز اكي سنوك كمرشدي" olar ikki süngük
kemrüşdi = onlar ikisi kemik kemiriş-
tiler, kemirmekte yarıştılar"; (كمرشور-
kemrüşür - kemrüşmek).

kizleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" olar ikki tawar
kizleşdi = onlar ikisi birbirlerinden
mal gizlediler". Başkası da böyledir;
(كزleşور-كزleşور كزleşور - kizleşür - kizleşmek).
kezleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol anğar ok kezleşdi =
o, onunla ok kezlemekte yarıştı". Yar-
dımlaşmak ta böyledir; (كزleşور-كزleşور كزleşور - kezleşür - kezleşmek).

közleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol mening birle
közleşdi = o, benimle görme işinde ya-
rış etti", (o, beni gözledi, ben de
onu gözledim); (كزleşور-كزleşور كزleşور - közleşür - közleşmek).

kesleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol anğar ok kesleşdi =
o, onunla ok keslemekte yarıştı". Yar-
dımlaşmak ta böyledir; (كزleşور-كزleşور كزleşور - kesleşür - kesleşmek).

kökleşdi: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol anğar ok kökleşdi =
o, onunla ok közlemekte yarıştı". Yar-
dımlaşmak ta böyledir; (كزleşور-كزleşور كزleşور - kökleşür - kökleşmek).

kökleşür - kökleşmek). Bu kelime Bul-
garcadır.

Bu bölüm dört yolda yürür :

1 - işte yardımlaşma ve yarış-
ma anlamına gelir: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol
manga yük kötrüşdi = o, bana yük gö-
türmekte yardım etti". Evvelce söyle-
diğim üzere bu gibi yerlerde "مناكا
manga" kelimesi "yardım" bildirir.
"ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol mening birle
"yarış" bildirir: "ألاز اكي قشاز كزleşدي" ol
mening birle seğrişdi = o, benimle
-hangimiz daha iyi sığıyoruz diye-
seğirtmekte, atlamakta yarıştı".

2 - İki harflilerden alınan
fiilin bir kolu olur. "قشاز كاقتي" sözünden
"قشاز كاقتي" ve "قشاز كاقتي" kaçurdu" ve "قشاز كاقتي"
kaçurdu" denir ki, "iki kişi birbi-
rini kaçırdı" anlamınadır. ش harfi
burada, مفاعله ayrımındaki ortaklığı
bildirir. "سوف كاقتي" sözünden
"سوف كاقتي" denildiği gi-
bi, iki kişi birbiriyle sudan geçmek-
te yardımlaşırlarsa "سوف كاقتي" denir.

Bu şekilde iki harflilere bir
ش harfi getirilerek üç harfli, üç
harflilere bu harf ziyade kılınarak
dört harfli bir fiil yapılmış olur.

3 - Üç harflilerden kurulmuş bir fiil olmaktır. Bu fiilde öndül anlamı vardır. Bu manayı verdiren ek ل ve ش harfleridir. "أَلْمِنْكَ بِلَا أَوَابِقِ أَنْتَلْسُو" ol mening birle ok attı atlaşu = o, benimle, ortaya öndül olmak üzere at koyarak ok atıştı" gibi. Kim yutarsa öndülü o kazanır.

Bu, geniş bir kuraldır. İsimler uzasa bile isimlerden bu anlamda bir takım fiiller yapılır [+]. "أَلْمِنْكَ بِلَا" ol mening birle oynadı kökürçgünleşü = o, benimle ortaya güvercin koyarak oyun oynadı", "أَلَاتِ يَرْشَاتُ" ol at yarıştı mening bile tawışganlaşu" [++] = o, tavşanı öndül koyarak benimle at yarışı yaptı". Kim arkadaşını geçerse yenen o-

[+] Bu cümlenin gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki arapça izahı şöyledir: **يَرْكَبُ مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالْأَفْعَالِ هَذَا الْمَعْنَى وَإِنْ طَالَ الْأِسْمُ** Bizce bu ibare yanlıştır. Doğrusu **يَرْكَبُ مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالْأَفْعَالِ هَذَا الْمَعْنَى وَإِنْ طَالَ الْأِسْمُ** olacaktır. Bizi bu inanişeye götüren şeyler şunlardır:

1- İlk ibareye göre **رَكِبَ** fiili failsiz kalmaktadır.

2- Kaşgarlının bu yolda verdiği bütün örnekler yalnız sonlarına **لَشُو** getirilerek yapılan fiillerdir.

3- **وَالْأَفْعَالُ** kelimesinin başında bulunan **و** harfi önceden yazma nüshada yok iken sonradan gayet ince bir kalemle konulmuştur. Biz bunu doğru bildiğimiz şekle göre tercüme ettik. B. A.

[++] Burada yazma nüshada olan "أَتِ at" kelimesi nasılsa çıkmamıştır. Biz doğrusunu yazdık. B. A.

dur ve tavşanı o alacaktır [+].

4 - Bu anlamlardan hiç birisi beklenmiyerek yalnız kendi öz manası murat olunmaktadır. Bu şekil azdır. "أَيْشُ" iş buruşdı = iş karıştı" gibi, "يَبُّ بِمِسْدِي" yapı boymaşdı = ip dolaştı, açılmıyor".

bagrıktı: "أَجَّ أَرْبَعِيْنَ" ağ er bagrıktı = ağ adamın bağı ciğerine yapıştı" [++].

buldukti: "بُلْدُقِيْ نَانِكْ" buldukti neng = nesne bulundu"; (بُلْدُقَاوْ - بُلْدُقَاوْ buldukar - buldukmak).

tutsukdı: "أَرِيْعِيْ فَا تَسْقُدِيْ" er yağıka tutsukdı = adam duşmana tutuldu, yakalandı"; (تَسْقَاوْ تutsukar - tutsukmak).

tunçuktı: "أَرْجَحْتِيْ" er tunçuktı = aġam dunçuktı", (adamın kayğıdan soluġu ġık-maz oldu, soluyamaz oldu), "سَفَرْتِيْ سَفَرْتِيْ" sogur tunçuktı = ada tavşanı inine ġekildi", (ada tavşanı kışlık inine girdi, yaz gelene kadar ġık-maz). Herhangi bir hayvan kış için inine ġekilirse yine böyle denir; (تَجْتَاوْ - تَجْتَاوْ).

[+] Burada yazma ve basma nüshaların ibaresi **أَيُّ نَسَابَةٍ عَلَى خَطِّ الرَّبِّ فَهِيَ أَخَذَهُ الْقَائِمُ** şeklindedir. Bu ibare yanlıştır, doğrusu **فَمَنْ سَبَقَ لَهُ هُوَ الْقَائِمُ** olacaktır; çünkü başka türlü mana çıkarılamaz. Biz doğru bildiğimiz şekilde tercüme ettik. B. A.

[++] "Bagrıktı" kelimesine mastar ve muzari verilmemiştir. Bunlar "بَغْرِيْقَاوْ - بَغْرِيْقَاوْ bagrıkar - bagrıkmak" olsa gerktir. B. A.

tunçukar - tunçukmak).

سانچىقتى sançıktı: " يېغى سېغىقتى yağı sançıktı = duşman yenildi". Adam vurulursa, kendine bir şey sancılırsa yine böyle denir; (سانچىقاز sançıkar - sançıkmak).

بېسىقتى bassıktı: " ار يېغى قابىسىقتى er yağıka bassıktı = adam duşmanın baskınına uğradı", (adam duşmanın gece baskınına uğradı ve yakalandı); (بېسىقاز - بېسىقاز bassıkar - bassıkmak).

سەۋرۇقتى sawruktı: " كۆزدن ياش سەۋرۇقتى közdən yaş savruktı = gözden yaş savruldu". Akan dereelerde su köpürerek dalgalar çalkandıgı zaman yine böyle denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

كۆزۈم يېشى سەۋرۇقتى قودى قازار
بېلىپ ارون انىكىن بوكل ا قاز

Közüm yaşı sawrukup kudhi akar

Bilnip ajun emgegin tükel ukar

"Bütün akla gelen dünya zahmetleri bilindiği için gözümün yaşı savrularak aşağıya akar". (سەۋرۇقاز - سەۋرۇقاز sawrukar - sawrukmak).

بېلىقتى bilsıktı: " انىڭ يىشتا يېشى بېلىقتى anıñ yaşut işi bilsıktı = onun gizli işi bilindi"; (بېلىقاز - بېلىقاز bilsiker - bilsikmek).

بۇربالدى burbaldı: " انىڭ يېشى بۇربالدى anıñ işi burbal-

دی = onun işi karıştı", (بۇربالاق - بۇربالاق burbalur - burbalmak).

بۇكسۇلدى büksüldi: " قاب بۇكسۇلدى kap büksüldi = kap gatladı, yarıldı". Herhangi bir kap gatlardı ve yarılırsa yine böyle denir; (بۇكسۇلۇز - بۇكسۇلۇز büksülür - büksülme).

تۆرپۇلدى törpüldi: " يىغاق تۆرپۇلدى yağaq törpüldi = ağaq yontuldu, törpüldi", (تۆرپۇلۇز - تۆرپۇلۇز törpülür - törpülme).

تارتىلدى tartıldı: " يارماق تارتىلدى yarmaq tartıldı = para tartıldı"; (تارتىلۇز - تارتىلۇز tartılır - tartılmak). Başkası da böyledir. İp ve ipe benzer şeyler gerildiği, çekildiği zaman da böyle denir.

تۇرتۇلدى türtüldi: " تېرىكا ياغ تۇرتۇلدى terige yağ türtüldi = deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir; (تۇرتۇلۇز - تۇرتۇلۇز türtüdür - türtülmek).

چەرتىلدى çertildi: " چەرتىلدى نانىك çertildi neng = nesne elden çıktı, yok oldu"; (چەرتىلۇز - چەرتىلۇز çertilür - çertilme). Şu savda da gelmiştir: " ازدەم سىزدن قەت چەرتىلۇز azdém sizdén qet çertilür = faziletsizden devlet uzaklaşır", (onda edep ve fazilet kalmaz).

تەرتۇلدى tetrüldi: " يەل تەرتۇلدى yel tetrüldi = yel, rüzgâr çevrildi", (güney yeli kuzeye, kuzey yeli güneye çevrildi). " تەرتۇلدى نانىك tetrüldi neng = nesne ters oldu, ter-

sine döndü", " آر قلیقی تزلدی er kılıkı tetrüldi = adamın huyu kötüleştii". Başkası da böyledir; (تترلور - تترلماق) tetrüldür - tetrülmek).

توگرالدى tograldı: " ات توگرالدى = et doğrandı". Başkası da böyledir; (توگرالور - توگرالماق) توگرالور togralur - togralmak). " تون کیردن توگرالدى ton kirden tograldı = elbise kirden parçalandı". Ayakta ve herhangi bir dokumada peyda olan yarıklar için de böyle denir; (توگرالور - توگرالماق) togralur - togralmak).

تالکیدى talkıldı: " تالکیدى ننگ = nesne itildi, kakıldı; defedildi", " ایش تالکیدى iş talkıldı = iş defedildi, savuldu", " yük تالکیدى yük talkıldı = yük itildi"; (تالکیدور - تالکیدماق) talkılur - talkılmak) [+].

تیرمالدى tırmaldı: " انینگ یوزی تیرمالدى = onun yüzü tırmalandı"; (تیرمالور - تیرمالماق) tırmalur - tırmalmak).

چویرلدى çewrıldı: " چویرلدى چویرلدى = çakırık çevrildi". Herhangi bir şey çevrilirse yine böyle denir; (چویرلور - چویرلماق) çewrıldür - çewrılmek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir: " ایش تالکیدى ای اندفع الحیلیند الجبک Burada ya Türkçe parçada bir eksiklik var, veya arapça ibarede bir fazlalık vardır. Biz kesin bir karar veremedik. Yalnız Türkçesine olduğu gibi bir anlam verip geçtik. B. A.

چویرلدى çewrıldı: " چویرلدى چویرلدى = çakırık çevrildi, büküldü"; (چویرلور - چویرلماق) çewrıldür - çewrılmek).

سürtلدى sürtüldi: " sürtلدى ننگ = nesne sürtüldü, döğüldü". Başkası bunu yaparsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. " ترپکباغ سرتلدى terige yağ sürtüldi = deriye yağ sürüldü". Başkası da böyledir; (سرتلور - سرتلماق) sürtülür - sürtülmek).

سانچلدى sançıldı: " سانچلدى تا مچا ک تامقا سانچلدى = bıçak duvara saplandı". Başkası da böyledir; " سو سانچلدى = asker yenildi". Bunun aslı " آرکا بچا ک سانچلدى" erge bıçak sançıldı" sözünden alınmıştır, "adama bıçak saplandı" demektir. (سانچلور - سانچلماق) sançılur - sançılmak).

سوپرلدى süprıldı: " ew süprıldı = ev süpürüldü". Bir adama kızıldığı zaman " süprک" süprük" [+] denir, "süprüntü nasıl acımadan atılırsa sen de öyle git" demektir.

سیدرلدى sıdrıldı: " بلوا لکون سیدرلدى balık eligdin sıdr-

و بقا لدا غضب Burada ufak bir hata olsa gerektir. Yukarıdaki سیرلدى kelimesine bakılırsa ve سیرک kelimesine metnin verdiği mana göz önüne alınırsa bunun " süprül" olması lazımdır, "defol" anlamındadır. Bununla beraber " süprük" dahi doğru olabilir. Bu takdire göre kelime emri hazır olmaz, sıfat olur. (Kırık, delik ve sürtük) gibi. B. A.

rıldı = balık elden sıyrıldı". Herhangi bir kaygın şey elden ve başka şeyden sıyrılırsa yine böyle denir. "بُولُ" yol sıdhrıldı = bütün kıvrımlarıyla ve büküntüleriyle yol görüldü"; (سیدرلور - سیدرلماق) sıdhrılır - sıdhrılmak). "آر تامدین سیدرلدی" er tamdın sıdhrıldı = adam duvardan kaydı, sıyrıldı". Başkası da böyledir.

سافرلدی sawruldu: "سوف سافرلدی" su sawruldu = su savruldu", (dere kaynıyarak, köpürerek coştı). Tencerenin içerisindeki çorbanın taşmaması ve senmesi için kaşıkla savrulduğunda da böyle denir; "رغ سافرلدی" tarıg sawruldu = buğday savruldu", "باش" yaş közdin sawruldu = yaş gözden savruldu, saçıldı". Şu beyitte dahi gelmiştir :

تُن كُنْ تَرْبُ يَغْلِيُوْ يَاشِم مِيْكَ سَافِرْلُوْر

Tün kün turup yiglayu

Yaşım mening sawrulur

"Gece gündüz durmadan ağlıyarak gözümün yaşı savrulur", (سافرلور - سافرلماق) sawrulur - sawrılmak).

سيزلدي sigzaldı: "بیر ناناك بیزك سيزلدي" bir neng birge sigzaldı = bir şey bir şeye sığdırıldı", (bel veya balta sapına çivi çakılarak sıkıştırılması ve kayış dilinin kayış

arasına sokulması gibi, bir nesne bir nesneye sıkıştırıldı); (سيزلور - سيزلماق) sigzalur - sigzalmak).

ساتغالدي satgaldı: "آر بون ساتغالدي" er boynu satgaldı = adamın boynu çignendi", (adamın boynu çignenerek geçildi). Başkası da böyledir. Bir borç, karşılığıyla takas yapılırsa yine böyle denir; (ساتغالور - ساتغالماق) satgalur - satgalmak).

سیتغالدي sitgaldı: "يېڭ سیتغالدي" yeni sıgandı", (سیتغالور - سیتغالماق) sitgalur - sitgalmak).

سارمالدي sarmaldı: "بلیق سارمالدي" balık sarmaldı = balık çıkarıldı", (balık, sudan süzülür gibi çıkarıldı). Başkası da böyledir, "تماچ سارمالدي" tutmaç sarmaldı = tutmaç süzüldü". Başkası da böyledir; (سارمالور - سارمالماق) sarmalur - sarmalmak).

سارمالدي sarmaldı: "آنینگ تون بيشنكا سارمالدي" anıng tonı başınga sarmaldı = onun elbisesi başına toplandı, dolandı", (سارمالور - سارمالماق) sarmalur - sarmalmak). Başkası da böyledir. Bu fiil lâzımdır.

کورتلدي kurtuldu: "آراغت قرتلدي" uragut kurtuldu = kadın kurtuldu, doğurdu", "آر آتمکاکین قرتلدي" er emgektin kurtuldu = adam sıkıntıdan kurtuldu". Şu parçada dahi gelmiştir :

أذْكَ بَرَّغْ كَرَبِّيْ أَعْرِي تَرُوْرْ أَرْبِيْ

بِكَلَاذِكْجِيَارِي قَسَا قَلِي قَرُلُورُ

Ödhlek yarağ közettı

Ogrı tuzak uzattı

Beglerbegin azıttı

Kaçsa kalı kurtulur

"Zaman fırsat gözetti, gizli tuzağını kurdu; Beylerbeyini azıttı, kaçsa nice kurtulur?"

(Zaman fırsat gözetti, yer altında gizlenmiş olan tuzağı kurdu, Beylerbeyini şaşırttı; o, kaçmakla bundan nasıl kurtulur?). Burada Beylerbeyi sözünden dileği Afrasyap'tır. (قَرُلُورُ - قَرُلْمَاقُ) kurtulur - kurtulmak). Aslı "kurtıldı"dir.

قَرُلْدِي kartaldı: "أَيْكَ قَرُلْدِي قَرُلْدِي" anıñ kartı kartaldı = onun yarası azdı", (yarasının başı koparıldı); (قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) kartalır - kartalmak).

قَرُلْدِي kırçaldı: "أَيْكَ دِيَشْكَكَ نَاشْ قَرُلْدِي" anıñ başınğa taş kırçaldı = onun başına taş değdi", (taş onun başını sıyırdı); (قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) kırçalur - kırçalmak).

قَرُلْدِي kotruldı: "[+] سَوْفَ الْمَادِن قَرُلْدِي" suw ulmadın

[+] Hem yazma, hem de basma nüshalarda "الْمَا" alma" şeklinde geçen bu kelime "الْمَا" ulma" yazılışında olacaktır. Bk. Dv. I, 117, 3; I, 313, 12; II, 185, 5; III, 138, 1. Bu kelimenin ilk sesinin nasıl okunacağını iyice bilmiyoruz. B. A.

kotruldı = su testiden boşaltıldı".

Herhangi bir akar için de böyle denir;

(قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) kotrulur - kotrulmak).

قَرُلْدِي kadhrıldı: "[+] أَيْكَ بُوَيْنِي قَرُلْدِي" anıñ boynı kadhrıldı = onun boynu büküldü, eğildi". Başkası bükürürse de böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır; (قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) kadhrılır - kadhrılmak).

قَرُلْدِي kawruldı: "بُعْدَاي قَرُلْدِي" bugday kawruldı = bugday kavruldu". Başka şey kavrulsa yine böyle denir. Bu kelime خ harfiyle de söylenir; (قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) kawrulur - kawrulmak).

قَرُلْدِي kubzaldı: "كُبُز قَرُلْدِي" kubuz kubzaldı = kubuz çalındı", (قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) kubzalur - kubzalmak). س harfiyle "كُبْسَالْدِي" da lügattir. Bu, arapçada dahi çok olur: كَبِش رِبْرُور بَيْس gibi.

قَرُلْدِي tewşeldi: "أَتْمَاكُ أُشْلْدِي تَشْلْدِي" etmek üşeldi tewşeldi = ekmek ufalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan "üşeldi"dir [++]; (قَرُلْمَاقُ - قَرُلْمَاقُ) tewşelür - tewşelmek).

[+] Her iki nüshada da bu Türkçe örnek "أَيْكَ بُوَيْنِي قَرُلْدِي" anıñ boynını kadhrıldı" şeklinde ise de "أَيْكَ بُوَيْنِي قَرُلْدِي" anıñ boynı kadhrıldı" şeklinde olsa daha iyidir; çünkü anlamın gereği budur. B. A.

[++] Her iki nüshada da bu kelime أُشْلْدِي şeklinde geçmektedir. Biz bunu "üşeldi" şeklinde okumak istiyoruz. "Ufalamak" manasına hem "üşelmek" ve hem "uşalmak" kelimeleri vardır. Bk. Dv. I, 171, 9; I, 182, 8. B. A.

تەۋشۈلدى tewşüldi: "يې تەۋشۈلدى" yıp tewşüldi = ip karıştı", (çok el dokunması yüzünden ip karıştı). Başkası da böyledir; تەۋشۈلۈش تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك) [+].

تەۋشۈلدى kowşaldı: "اوق تەۋشۈلدى" ok kowşaldı = ok perdahlandı", (perdahlanmak için ok bir ağaç parçasıyla sürüldü); تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك).

قەرغەلدى kargaldı: "ياك قەرغەلدى" yek kargaldı = şeytan lânetlendi". Başkası da böyledir; قەرغەلۈش - قەرغەلۈش (قەرغەلۈش - قەرغەلمەك).

قورقۇلدى korkuldi: "ئىشەن قورقۇلدى" işdin korkuldi = işten korkuldu"; قورقۇلۈش - قورقۇلۈش (قورقۇلۈش - قورقۇلمەك).

قورقۇلدى kirkildi: "يۈنۈك قورقۇلدى" yüng kirkildi = yün kırıldı", (koyunun yünü kırıldı). Başka bir hayvan kırkılırsa yine böyle denir. قورقۇلۈش - قورقۇلۈش (قورقۇلۈش - قورقۇلمەك).

قورقۇلدى kertildi: "يىغاق قورقۇلدى" yığaç kertildi = ağaç kertildi", "قورقۇلۈش قورقۇلدى" kul boynı kertildi = kulun boynu kertildi", (kul horlandı). Her ne kadar bu söz "kertmek, damga vurmak" anlamına ise de burada "horlanmak" anlamınadır; قورقۇلۈش - قورقۇلۈش (قورقۇلۈش - قورقۇلمەك).

[+] "تەۋشۈلدى tewşüldi" fiilinin muzari ve mastarı her iki nüshada da (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلمەك) گەكلندە yazılmış ise de mâzî sıygasının delâletiyle anlıyoruz ki bu kelimeler (تەۋشۈلۈش - تەۋشۈلۈش) گەكلندە yazılacaktır. Bk. Dv. II, 190, 12. B. A.

كەدرۈلدى kedhrüldi: "تون كەدرۈلدى" ton kedhrüldi = elbise giyildi". Başkası da böyledir; كەدرۈلۈش - كەدرۈلۈش (كەدرۈلۈش - كەدرۈلمەك).

كەدرۈلدى kedhrildi: "كوي كەدرۈلدى" koy kedhrildi = koyunun eti kurutuldu, kakaç yapıldı"; كەدرۈلۈش - كەدرۈلۈش (كەدرۈلۈش - كەدرۈلمەك).

كەدرۈلدى kıkırıldı: "تەۋرەك كەدرۈلدى" tawar ewge kıkırıldı = eve mal sokuldu". Başkası da böyledir. كەدرۈلۈش - كەدرۈلۈش (كەدرۈلۈش - كەدرۈلمەك). Bu bölüm iki yolda yürür:

1 - Üç harfli ve meğhul bir fiil olmaktır: "يەنە تەرتىلدى" yarmak tartıldı", "ئىشەن تەرتىلدى" iş örtüldü" gibi ki, "para tartıldı", "iş karıştı, kapandı" demektir. Bu yol, bu anlamda تەرتىلۈش - تەرتىلۈش (تەرتىلۈش - تەرتىلمەك) بىرلەشەر.

2 - Kelime ancak kendi manasına gelip başka bir anlam beklenmez: "قورقۇلدى" kurtuldi", "سارمىلدى" sarmaldı" sözleri gibi ki, "kurtuldu", "sarıldı" demektir.

بەرتىلدى bertindi: "ئەلىگ بەرتىلدى" eliğ bertindi = el bertindi", (el, bir şeye çarpması yüzünden veya başka şeyle berelendi ve dermansızlaştı); بەرتىلۈش - بەرتىلۈش (بەرتىلۈش - بەرتىلمەك).

بەرتىلدى pürlendi: "يىغاق بەرتىلدى" yığaç pürlendi = ağaç tomurcuklandı, pürlendi". Ağaç filizlenirse yine böyle denir; بەرتىلۈش - بەرتىلۈش (بەرتىلۈش - بەرتىلمەك).

pürlenür - pürlemek).

boşgundi: "أَرَأَيْتَ بُوْشْغُنْدِي" er eliği boşgundi = adamın eli boşaldı", (işten adamın eli boşaldı). Adam işten kalır, işlemez olursa yine böyle denir; (بُوْشْغُنُوْر - بُوْشْغُنَاق) boşgunur - boşgunmak). Aslı "بُوْشْغُنْدِي" boşgundi"dır.

bulgandı: "سُوْفُ بُلْغَنْدِي" suw bulgandı = su bulandı", "كَنْكُلُ بُلْغَنْدِي" köngül bulgandı = gönül bulandı". Bir kimsenin -içerisinde pis şeyler bulunan bir nesne yemekten- gönlü bulanırsa veya kusarsa yine böyle denir. "بِكْ أَنْكُرُ بُلْغَنْدِي" Beg anğar bulgandı = Bey ona kızdı", "إِيلُ بُلْغَنْدِي" el bulgandı = il, vilâyet karıştı"; (بُلْغَنْدِي - بُلْغَنْدِي) bulganur - bulganmak).

başlandı: "أَرَأَيْتَ بَاشْلَنْدِي" er ışka başlandı = adam işe başladı, sarıldı ve işi belirdi", "كُويُ تَاغْغَا بَاشْلَنْدِي" koy tağka başlandı = koyun dağa doğru sürüldü", "تَرِيغُ" başlandı = ekin başaklandı"; (بَاشْلَنْدِي - بَاشْلَنْدِي) başlanur - başlanmak).

baglandı: "أَتَنْكُ بَغْلَنْدِي" otunğ baglandı = odun baglandı, bağ yapıldı", "أَرَأَيْتَ كَا أَتَنْكُ بَغْلَنْدِي" er özinge otunğ baglandı = adam kendisi için odun bagladı, bağ yaptı"; (بَغْلَنْدِي - بَغْلَنْدِي) baglanur - baglanmak). "كُويُ بَغْلَنْدِي" koy baglandı = koyun baglandı". Başka-

sı da böyledir.

boglandı: "تُونُ بُوْغْلَنْدِي" ton boglandı = elbise bohçalandı", (elbise sandıkta bohçaya konu); (بُوْغْلَنْدِي - بُوْغْلَنْدِي) boglanur - boglanmak).

boglundi: "أَتُ بُوْغْلَنْدِي" at boglundi = at boğuldu". Başkası da böyledir; (بُوْغْلَنْدِي - بُوْغْلَنْدِي) boglunur - boglunmak).

beklendi: "بَكْلَنْدِي نَانْغُ" bekledi neng = nesne berkışti, sağlamaştı", "أَرَأَيْتَ أَبَكْلَنْدِي" er ewinde bekledi = adam evine kapandı". Eve kapatılırsa yine böyle denir. "بَكْلَنْدِي نَانْغُ" bekledi neng = nesne saklandı". Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır. Oğuzca. (بَكْلَنْدِي - بَكْلَنْدِي) beklenür - beklenmek).

beglendi: "أُرَاغُتُ بَكْلَنْدِي" uragut beglendi = kadın evlendi"; (بَكْلَنْدِي - بَكْلَنْدِي) beglenür - beglenmek).

büklündi: "بَكْلَنْدِي نَانْغُ" büklündi neng = nesne büküldü, kıvrıldı", (بَكْلَنْدِي - بَكْلَنْدِي) büklünür - büklünmek).

büglündi: "سُوْفُ بَكْلَنْدِي" suw büglündi = su, toplandı, birikti, gölerdi", "سُوْبَكْلَنْدِي" sü büglündi = asker toplandı", (بَكْلَنْدِي - بَكْلَنْدِي) büglünür - büglünmek).

talbındı: "كُوشُ تَلْبِيْنْدِي" kuş talbındı = kuş talbındı, çirpındı". Herhangi bir şey talbınırsa yine böyle denir; (تَلْبِيْنُوْر - تَلْبِيْنُوْر).

تَلْبِنُور talbinur - talbinmak).

تَرْتِنْدِي tartındı: "أَرَاظْلِنَكَ تَرْتِنْدِي" er oğlinga tartındı = adam oğlunu özledi, ona acındı", (yapılan her iyiliğin, verilen her yemeğin çocuğu için olmasını arzu etti), "أَلْ أَوَّلُكَ تَرْتِنْدِي" ol ewge tariğ tartındı = o, evine buğday götürür göründü". Göçebeler şehirden buğday götürseler yine böyle denir; (تَرْتِنُور - تَرْتِنُور tartınur - tartınmak).

تُورْتِنْدِي türtündi: "أَلْ أَوَّلُكَ تَرْتِنْدِي" ol özinge yağ türtündi = o, kendi kendine yağ süründü". Yağ sürünür görünürse yine böyle denir; (تُورْتِنُور - تُورْتِنُور türtünür - türtünmek).

تَپَرِنْدِي teprendi: "تَپَرِنْدِي نَئِشْ تَپَرِنْدِي" teprendi neng = nesne teprendi"; (تَپَرِنُور - تَپَرِنُور teprenür - teprenmek).

تَوْرِنْدِي tograndı: "أَلْ أَوَّلُكَ تَوْرِنْدِي" ol özinge et tograndı = o, kendisi için et doğrar göründü". Başkası da böyledir; (تَوْرِنُور - تَوْرِنُور togranur - togranmak).

تَوْرِنْدِي tawrandı: "أَرَاظْلِنَكَ تَوْرِنْدِي" er tawrandı = adam davrandı", (adam yürüyüşte iver gibi göründü); (تَوْرِنُور - تَوْرِنُور tawranur - tawranmak).

تَرْسِنْدِي tersindi: "بَنَ أَنْكُرُ تَرْسِنْدِي" Beg anğar tersindi = Bey onu tersledi, ona kızdı", "باش تَرْسِنْدِي" baş tersindi = yara azdı", (yara, kapanmışken yeniden azdı); (تَرْسِنُور - تَرْسِنُور tersinür - tersinmek).

tersinür - tersinmek).

تَوشِنْدِي tewşindi: "أَرَاظْلِنَكَ تَوشِنْدِي" er ısta telim tewşindi = adam işte çok çalıştı, gırpındı"; (تَوشِنُور - تَوشِنُور tewşinür - tewşinmek).

تَاتِنْدِي tatgandı: "أَرَاظْلِنَكَ تَاتِنْدِي" er aşığı tatgandı = adam aşığı tatlı buldu", (adam yemekten tat aldı), (تَاتِنُور - تَاتِنُور tatganur - tatganmak).

تُولْغِنْدِي tolgandı: "أَرَاظْلِنَكَ تُولْغِنْدِي" er ulındı tolgandı = adam kıvrıldı, dolandı", (adam sancı yüzünden bir yandan bir yana dönerek kıvrandı, döndü); (تُولْغِنُور - تُولْغِنُور tolgandı = adama kusma ve ötürme geldi"; "أَلْ أَوَّلُكَ تُولْغِنْدِي" ol özinge yüng tolgandı = o, kendisi için yünü sümek yaptı, doladı", (تُولْغِنُور - تُولْغِنُور tolganur - tolganmak).

تُورْقِنْدِي turkındı: "أَلْ مَئِنْدِنُور تُورْقِنْدِي" ol mendin turkındı = o, benden utandı", (o, yapmak istediği şeyden sıkıldı, o iş üzerinde çalışmaktan çekindi); (تُورْقِنُور - تُورْقِنُور turkınur - turkınmak).

تَوزْگِنْدِي tezgindi: "تَوزْگِنْدِي تَوزْگِنْدِي" tezgindi = çıkırık döndü". Başkası da böyledir. "أَلْ پَيرْلُفْ" ol yerli tezgindi = o, yeri doladı, tavaf etti". Bir yeri tavaf eden, dolayan herkes için de böyle denir; (تَوزْگِنُور - تَوزْگِنُور tezginür - tezginür).

ginmek).

تَلْغَنْدِي telgendi: "أَلْأَنْكُرُ بُلْغَنْدِي تَلْغَنْدِي" ol anğar bulgandı, telgendi = o, ona kızdı, işlendi, telendi". Bu kelime yalnız olarak kullanılmayıp **بُلْغَنْدِي** ile birlikte söylenir; (**تَلْغَنْدِي تَلْغَنْدِي** - telgenür - telgenmek).

تُپْلَنْدِي tuplundi: "تَامْ تُپْلَنْدِي تَامْ تُپْلَنْدِي" tam tuplundi = duvar delindi", (**تُپْلَنْدِي تُپْلَنْدِي** - tuplunur - tuplunmak). Başkası da böyledir.

تُپْلَنْدِي tüplendi: "يَاغَ تُپْلَنْدِي يَاغَ تُپْلَنْدِي" yıgaç tüplendi = ağaç köklendi" [+], "أَرْتُپْلَنْدِي er tüplendi = adam zenginleşti". Herhangi bir şey kökleşirse yine böyle denir; (**تُپْلَنْدِي تُپْلَنْدِي** - tüplenür - tüplenmek).

تَدْهْلَنْدِي tıdhlındı: "أَرِيشْتِنْ تَدْهْلَنْدِي er ıştın tıdhlındı = adam işten kaçındı, tıydı". Başkası da böyledir. Söz söylerken duraklarsa yine böyle denir; (**تَدْهْلَنْدِي تَدْهْلَنْدِي** - tıdhlınur - tıdhlınmak).

تُشْلَنْدِي tüşlendi: "أَلْكِنْ تُشْلَنْدِي elkin tüşlendi = konuk indi", (konuk, yatıp sonra gitmek üzere indi); (**تُشْلَنْدِي تُشْلَنْدِي** - tüşlenür - tüşlenmek).

تَرْهْلَنْدِي terlendi: "أَتْ تَرْهْلَنْدِي at terlendi = at terlendi". Başkası da böyledir; (**تَرْهْلَنْدِي تَرْهْلَنْدِي** - terlenür - terlenmek).

+ Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki arapça ibare **تَأَصَّلَ الشَّجَرُ** şeklinde ise de yanlış olacaktır. Doğrusu **تَأَصَّلَ** olacaktır. B. A.

تَرْهْلَنْدِي tärhlündi: "تَرْهْلَنْدِي تَرْهْلَنْدِي نَنْغَ = nesne dü-rüldü, büküldü"; (**تَرْهْلَنْدِي تَرْهْلَنْدِي** - tärhlünür - tärhlünmek). Şu parçada dahi gelmiştir:

إِذْ هُوَ صَادِرٌ مِنْ بِلْجِي يَكْرَمَنْ
كَنْجِي كَنْجِي مَنْ أَرْدَمَ أَوْزَانْ تَرْهْلَنْدِي

İdihimi ögermen
Biligni yügermen
Könğülni tügermen
Erdem üze tärhlünür

"Tanrımı ögerim, bilgi toplarım, gön-lümü bağlarım; gönlüm fazilet üzerine dü-rülür".

تُزْلَنْدِي tüzlündi: "تُزْلَنْدِي يَرُّ تُزْلَنْدِي يَرُّ" yer düzel-di". Başkası da böyledir. "**تُزْلَنْدِي** tüzöldi" şekli de vardır. "أِيشْتِنْ تُزْلَنْدِي iş tüzlündi = iş düzeldi". Başkası da böyledir; (**تُزْلَنْدِي تُزْلَنْدِي** - tüzlünür - tüzlünmek).

تُزْلَنْدِي tuzlandı: "أَتْ تُزْلَنْدِي et tuzlandı = et tuzlandı". Başkası da böyledir; (**تُزْلَنْدِي تُزْلَنْدِي** - tuzlanur - tuzlanmak).

تِزْلَنْدِي tizlindi: "يَنْجُو يَنْجُو تِزْلَنْدِي inci dizildi". Başkası da böyledir; (**تِزْلَنْدِي تِزْلَنْدِي** - tizlinür - tizlinmek).

تُشْلَنْدِي tuşlandı: "بِيرْ نَنْغَ بِيرْ نَنْغَ تُشْلَنْدِي bir neng birge tuşlandı = bir nesne bir nesneye yö-

تَشَلُّوْرًا; [+]; "neldi, duş oldu, karşılaştı" [+]; (تَشَلُّوْرًا tuşlanur - tuşlanmak).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أُغْلَانُ تِشَلْنَدِي" oğlan tişlendi = oğlan diş çıkardı", "أَرْغَاقُ تِشَلْنَدِي" orgak tişlendi = orak dişendi, bilendi"; (-); (تِشَلْنُوْر - تِشَلْنَدِي) tişlenür - tişlenmek).

تُغْلُنْدِي tüglündi: "سُوفُ بَغْزَادِكُنْدِي" suw bogazda tüglündi = su boğazda düğüldü, durdu", "يَبُّ تِشَلْنَدِي" yıp tüglündi = ip düğüldü, düğümlendi". Başkası da böyledir; (تِشَلْنُوْر - تِشَلْنَدِي) tüglünür - tüglünmek).

تُكْلُنْدِي töklündi: "سُوفُ تِشَلْنَدِي" suw töklündi = su döküldü", (تِشَلْنُوْر - تِشَلْنَدِي) töklünür - töklünmek).

تِكْلِنْدِي tiklindi: "يَبْحَاقُ تِشَلْنَدِي" yığaç tiklindi = ağaç dikildi". Başkası da böyledir; (تِشَلْنُوْر - تِشَلْنَدِي) tiklinür - tiklinmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَرَاوُزِي تِشَلْنَدِي" er özi tişlendi = adam hastalandı, vücudu ağırlaştı" [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki ibare بَرْنَانَكُ بَر كَا بَرْنَانَكُ شَكْلِنْدِي" şeklinde. Burada ufak bir yanlışlık olsa gerektir; doğrusu وَكَانَ يَأْرَأِيهِ ... B. A.

[++] fiilinin muzari ve mastarı hem yazma, hem basma nüshalarda (تِشَلْنُوْر - تِشَلْنَدِي) şeklinde yazılmış ise de doğru değildir. Biz bunun yanlış olduğunu üç yönden anlıyoruz:

- 1 - Yazma nüshada "tişlendi" kelimesindeki ح harfinin altında bir esre var iken bu esre gizilmiş, nasılsa muzari ve mastarda bu düzeltme yapılmamıştır.
- 2 - تِشَلْنَدِي kelimelerinden sonra gelen تِشَلْنَدِي sözündeki ح harfi üstündür.
- 3 - Dv. I, 271, 9 da geçen bu kelimenin ilk harfi olan ح üstündür. B. A.

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

تِشَلْنَدِي tişlendi: "أَلْأَنْدَانُ تِشَلْنَدِي" ol andın neng çürlendi = o, ondan bir fayda edildi", (تِشَلْنَدِي - تِشَلْنَدِي) çürlenür - çürlenmek).

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoktur; biz koyduk. B. A.

lunmak).

söklündi: " **سُكِّلْنِي** et söklündi = et kebab edildi", " **أَلْأَزْتِكَا أَتْ سَكْلَنْدِي** ol özinge et söklündi = o, kendi kendine, kendisi için eti kebab etti"; (**سَكْلَنْوُر - سَكْلِنَاك**) söklünür - söklünmek).

satlandı: " **أَلْبُوَيْشَقَا سَتْلَنْدِي** ol bu işka satlandı [+] = o, bu işe cesaret gösterdi, cür'et etti; bu işe atıldı"; (**سَتْلَنْوُر - سَتْلِنَاق**) satlanur - satlanmak). Çiğilce.

kartandı: " **أَرَقَرْتِي قَرْتَنْدِي** er kartın kartandı = adam yarasını sağalttı". "Kendi yarını sağalt" denecek yerde " **أَوْز قَرْتِيك قَرْتَنْ** öz kartıñ kartan" denir. Bu sözle "haddini geçme" demek istenir; (**قَرْتَنْوُر - قَرْتِنَاق**) kartanur - kartanmak).

kurtandı: " **كُنْغ كُرْتَنْدِي** künğ kurtandı = cariye bittin ve bite benzer şeylerden kaşındı". Bunun aslı "koyundan kurt, kene aramak"tır. (**قُرْتَنْوُر - قُرْتِنَاق**) kurtanur - kurtanmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda, burada, ibare göyledir: **إِحْتَرَا**. Buradaki **إِحْتَرَا** kelimesini biz Brockelmann'a uyararak **إِحْتَرَا** şeklinde okumak istiyoruz; çünkü aşağıda göstereceğimiz diğer iki ihtimal biraz uzak görünmektedir. Biz doğru bildiğimiz şekle göre tercüme yaptık. Öbür ihtimallere gelince:

1- Metinde olduğu gibi **إِحْتَرَا** okunabilir. Bu takdire göre mana "bir iş hususunda bilgi gösterdi" veyahut "bir şeyin bahasını arttırarak alıcı için alınmasını güçleştirdi" demek olur.

2- **إِحْتَرَا** olabilir. Bu takdirde mana verilen örneğe göre "iş yaptı" demektir. B. A.

kawdundi: " **أَرَاغْلِيكَا قَهْدَنْدِي** er oglıñga kawdundi = adam oğluna acındı, şefkat gösterdi, fenalıkların ondan defolmasını istedi"; (**قَهْدَنْوُر - قَهْدِنَاق**) kawdınur - kawdınmak).

katrundi: " **كَلَارَا قَهْرَنْدِي** küler er katrundi = gülen adam durakladı, gülmesini kesti". Bunun aslı "bir işte hırçınlık etmek" ten gelmektedir. " **أَلْمَنْكَا بِرْمَاقُ بَرَزَا قَهْرَنْدِي** ol manğa yarmak bérür erken katrundi = o, bana para verirken vaz geçti, çekindi, kaçındı". Başkası da böyledir; (**قَهْرَنْوُر - قَهْرِنَاق**) katrunur - katrunmak).

kadhrandı: " **بَكْ كَنْكَاز قَهْرَنْدِي** Beg anğar kadhrandı = Bey ona kızdı, köpürdü", (Bey ona kızdı, huyu ve işi sertleşti); (**قَهْرَنْوُر - قَهْرِنَاق**) kadhranur - kadhranmak).

kuşandı: " **أَرَقُورِنْ قُوشَنْدِي** er kurın kuşandı = adam kuşağını kuşandı", (**قُوشَنْوُر - قُوشِنَاق**) kuşanur - kuşanmak).

kargandı: " **أَرَاوَرِنْ قَرِغَنْدِي** er özin kargandı = adam, bir pişmanlık yüzünden kendi kendine lânet etti"; (**قَرِغَنْوُر - قَرِغِنَاق**) karganur - karganmak).

kazgandı: " **أَرْتَوَار قَرِغَنْدِي** er tavar kazgandı = adam mal kazandı"; (**قَرِغَنْوُر - قَرِغِنَاق**) kazganur - kazanmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَقْمَسْ بَدَنْ سَفَاكُ سُرْ يَدُقِي يَدِي سَرِنَقَا

قَرَعَنُ الْيَلْبُتُ تَزُنُكَ قَلْسُنُ جَفْنِكَ بَرْنَفَا

Bakmas budun sewüksüz

Yudki yüdhi saranka

Kazgan ulıç tüzünlük

Kalsun çawıñğ yarınka

"Millet, sevgisiz, yüzü ekşi, sıkı kişiye bakmaz. Yavrum, yumşak huyluluk kazan, sanın yarına kalsın".

(Oğluna öğüt vererek diyor ki: Millet, ekşi suratlı, sıkı adama bakmaz. Oğlum, yumşak huylu ol, adın yarın da söylene!).

قِسْغَنْدِي kışgandı: "أَرْتَعَارُنْ قِسْغَنْدِي er tawarın kışgandı = adam malını kışkandı", (o, malını harcamaktan çekindi). Başka şey kışkanırsa yine bu fiil kullanılır; (قِسْغَنْدِي - قِسْغَانُ kışganur - kışganmak).

قَرْوَانْدِي karwandı: "أَلْ بِيْنُونْ أَجْرْ أَرْمَاقْ قَرْوَانْدِي ol yanık içre yarmak karwandı = o, torba içerisinde para aradı". Herhangi bir adam başka bir şeyi ararsa yine böyle denir; (قَرْوَانْدِي - قَرْوَانُ karwanur - karwanmak).

قَرْقَنْدِي korkundı: "أَرْ أَيْشِدِنْ قَرْقَنْدِي er ışdın korkundı = adam işten korku duydu ve korkusunu sakladı", (قَرْقَنْدِي - قَرْقَانُ korkunur - korkunmak).

قَرْلَنْدِي kurlandı: "أَرْتَقَارُنْ كَا قَرْلَنْدِي er tawarıñğa kurlandı = adam malına acındı", (adam malının

elden çıkması dolayısıyla acı duydu, bunu ziyan saydı), (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kurlanur - kurlanmak). Aslı و harfi ile قَرْلَنْدِي dır. "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي" yogurt kurlandı = yogurt katılaştı, koyulaştı".

قَرْلَنْدِي kırlandı: "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي yer kırlandı = yer kırlaştı, kırılaştı", (yerde çatlaklar meydana oldu); (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kırılanur - kırılanmak).

قَرْلَنْدِي kızlandı: "أَلْ بُوَاتِغْ قَرْلَنْدِي ol bu atı kızlandı = o, bu atı pahalı buldu". Başkası da böyledir. "أَلْ أَيْ قَرْلَنْدِي ol anı kızlandı = o, onu kız edindi"; (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kızlanur - kızlanmak).

قَرْلَنْدِي kazlandı: "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي yer kazlandı = yer kazıldı", (yerde çukurlar yapıldı); (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kazlınur - kazlınmak).

قَرْلَنْدِي kısıldı: "قَرْلَنْدِي قَرْلَنْدِي نَانْ نَانْ kısıldı neng = nesne kısıldı, iki şey arasına sıkıştı", (özüngenin kayışı veya eşikle kapı arasına sıkışan ayak gibi-bir nesnenin iki şey arasına sıkışması gibi- nesne kısıldı); (قَرْلَنْدِي - قَرْلَانُ kısılnur - kısılnmak).

قَرْلَنْدِي koşlandı: "أَبْ كَرْنَانْ قَرْلَنْدِي iki neng koşlandı = iki nesne koşuldu". Bu fiil lâzımdır. İki koyunun yanyana ve başları bir dizide gitmesi gibi, iki binicinin atlarını yanyana getirerek başlarının bir

dizide -atbaşı beraber- gitmesi için de böyle denir; (قُشْلُنُور - قُشْلُنَاق) koşlunur - koşlunmak).

قُشْلُنْدِي koşlandı: "أَرَا رِيحَاآت قُشْلُنْدِي er özinge at koşlandı = adam, kendisi için yedek at koştu", (قُشْلُنَاق - قُشْلُنُور) koşlanur - koşlanmak).

قُكْلُنْدِي kaklandı: "أَت قُكْلُنْدِي et kaklandı = et kurutuldu, kakaç yapıldı". "سُوف قُكْلُنْدِي suw kaklandı = su toplandı", (dağlardaki çukurlara su toplanarak gölcükler oldu); (قُكْلُنَاق - قُكْلُنُور) kaklanur - kaklanmak).

كُشْغَنْدِي kewşendi: "تَوِي كُشْغَنْدِي tewi kewşendi = deve geviş getirdi, gevişendi"; (كُشْغَنْمَان - كُشْغَنْدِي) kewşenür - kewşenmek). Başkası da böyledir.

كُغْلَنْدِي küğlendi: "أَرَجْغَلَنْدِي er küğlendi = adam kuvvetlendi", (كُغْلَنْمَان - كُغْلَنْدِي) küğlenür - küğlenmek). Başkası da böyledir.

كُورْلَنْدِي kürlendi: "كُورْ كُورْلَنْدِي kök kürlendi = gök gürledi"; (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) kürlenür - kürlenmek) [+].

كُورْلَنْدِي kirlendi: "تُون كُورْلَنْدِي ton kirlendi = elbise kirlendi". Başkası da böyledir; (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) kirlenür - kirlenmek).

كُورْلَنْدِي göz kirlendi = göz yumuldu".

كُورْلَنْدِي kezlendi: "أَقْ كُورْلَنْدِي ok kezlendi = ok gezlendi",

[+] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yok ise de biz koyduk. B. A.

أَشِيعْ كُورْلَنْدِي aşıç kezlendi = tencerenin dibi tuttu"; (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) kezlenür - kezlenmek).

كُورْلَنْدِي kızlendi: "أَلْ تَوارِين كُورْلَنْدِي ol tawarın kızlendi = o, malını saklar göründü". Kendi kendine malını saklarsa yine böyle denir; (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) kızlenür - kızlenmek).

كُورْلَنْدِي keslendi: "نَغْ كُورْلَنْدِي neng = nesne kesildi", (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) keslinür - keslinmek).

كُورْلَنْدِي köklendi: "أَدْرْ كُورْلَنْدِي edher köklendi = eğerin kaburga tahtaları bağlandı", (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) köklenür - köklenmek).

كُورْلَنْدِي köğlendi: "يُوزِي أَنْكْ كُورْلَنْدِي yüzi anıñ köğlendi = onun yüzünde keklik çilleri çıktı", "أَرْ كُورْلَنْدِي er köğlendi = adam şarkı söyledi, şakıdı, ırladı"; (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) köğlenür - köğlenmek). Aslı و harfi ile كُورْلَنْدِي dir.

كُورْلَنْدِي kemlendi: "أَت كُورْلَنْدِي at kemlendi = at hastalandı". Başkası da böyledir. Asıl olan bu kelimenin atta kullanılmasıdır. (كُورْلَنْمَان - كُورْلَنْدِي) kemlenür - kemlenmek).

[+] Yazma nüshada buranın ibaresi أَرْ كُورْلَنْدِي أَي تَأْتَلْ الرِّسَالِ وَكَذَلِكَ إِذَا غَفِيَ geklinde iken Bay Kilisli basma nüshaya إِذَا غَفِيَ ... geklinde almakla doğru yapmamıştır; çünkü تَأْتَلْ kelimesinden anlaşılacağına göre burada غَفِيَ kelimesi getirilmek lazımdır. تَأْتَلْ kelimesinde hem "şeref", hem de "mal" anlamları vardır. B. A.

Bu bölüm dört yolda yürür:

Birincisi: Adı verilen şeyin sahibi olmaktır: "أُرَاعَتْ بِطَلْبَتِهَا" uragut beglendi = kadın koca sahibi oldu, koca edindi", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er anı kızlandı = adam onu kız edindi, onu evlâtlığa almakla kız sahibi oldu".

İkincisi: İki harfli isimlerden yapılmış bir fiil olmaktır: "أَرَاتَنَدِي" er atlandı = adam ata bindi", "أَتَرَلَنَدِي" at terlendi = at terledi". Başkası da böyledir.

Üçüncüsü: İşliyenin kendi kendine o işi işlemesi, üzerine alması anlamına gelir: "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er özinge yemiş edindi = adam kendisi için yemiş topladı, adam yemiş toplamayı üzerine aldı ve kendi kendine toplamaya girişti", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" [+] ol özinge et söklüdü = o,başı başına, kimseden yardım istemeksizin eti ke-

[+] Brockelmann bu kelimeyi endeksine almamış, fakat aynı mana da olan bu kelimeyi başka yerlerde birbirine uyumyan iki imlâda yazarak tenakuza düşmüştür; Dv.I,308,1 de "sökgüş" yazdığı halde aynı kökten gelen II,196,12 de "söklünmek", II,249,3 ve III,223,6 da "söklüncü" kelimelerini de bu imlâda almıştır. Bize kalırsa e'de başka bir tanık olmadığı için bu kelimeler "sökgüş" imlâsında yazılmalıdır; çünkü bugün "söğüş" şeklinde kullanılmaktadır. Burada ufak bir şeyi hatırlatmak lazımdır sanırız. "Söğüş" bugün "kızarmış et" değil, "suda haşlanmış et" anlamına kullanılmaktadır. Arapça izahına bakılırsa "kızartma et, büryan, kebap" olduğu anlaşılıyor. Ya araplar söğüşü bilmiyorlardı; yahut söğüş kelimesi o zamanlar "kızartma et" anlamına gelirdi. B. A.

bap etti".

Lâfız sert olduğu zaman harfi illetin düşmesiyle dört harfli isim ve fiiller bu ayırmda sahih yerine geçer: "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kartın kartandı = adam kendi yarasını sağalttı, iyi etti" gibi. Bu fiil, lâzım fiil yerindedir. Aslı "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kartadı "dır. "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er köglendi = adam ırladı, teganni etti". Aslı "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kögledi"dir. "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kur kurşandı = kuşak kuşandı". Aslı "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er kurşadı"dir.

Dördüncüsü: Bu manalardan hiç birisi beklenmiyerek fiil yalnız kendi hizasındaki anlama gelmektedir. "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er tewey kewşendi = deve gevşendi, geviş getirdi", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er turkundı = adam durakladı", (adam bir işte üstelemekten utandı), "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er çıgrı tezgindi = çıkırık döndü". Başkası da böyledir.

Kural: Bu ayırmda emir sıygası dört harf üzerine gelir: "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er me-ni todhgur", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er at suwgar", "أَرَأَيْتَ كَيْفَ كَانَتْ" er meni udhgur" gibi ki, sırasıyla "beni doyur", "at sula", "beni uyandır, uyar" demektir. ۱ lı bölümde, iki failden bir mef'ule ta'diye murat edildiği zaman ۱ dan sonra ت ziyade edilir. Bunlar ۱ ile birleşerek ۱ harfi ت de id-

gam edildiği için şeddeli bir ت meydana çıkar: "الْأَيْنِ سَفْعَرْتَيْ" ol atın suvgarttı = o, atını sulattı, o, atını sulatmak için birisini gönderdi". Burada iki sâkin bir arada getirilmiştir. "مَنْ أَيْنِ تَدْعُرْتُمْ" men anı todhgurttum = ben onu doyurttum". Burasını iyi anla!

Bu ayırmadan ismi fail, öbür Türklere göre "سَفْعَرْتُوْجِي" suvgarguğu", "تَدْعُرْتُوْجِي" todhgurguğu"; Oğuzlara göre "تَدْعُرْدَاغِي" todhgurdağı", "سَفْعَرْدَاغِي" suvgardağı" şeklindedir.

İşi devam ettirmekle tanılan fail, bütün Türklerin birliğiyle tok, غ lı ve ق lı kelimelerde "أُدْعُرْغَان" udhgurgan", "تَدْعُرْغَان" todhgurgan"; ك lı kelimelerde "كُلْسِرْكَانَر" külsirgen er" gibidir ki, sıra ile "daima uyarar", "daima doyuran", "daima gülümsiyen adam" demektir. Deveye gelince, "كَشْكَانَر" kewşengen teway" denir ki, "çok geviş getiren deve" demektir.

Bir işi işlemek failin hakkı ve o işi işlemek azminde olmasıyla vasıflanan fail, "الْأَيْنِ سَفْعَرْتُوْجِي" ol at suvgarguluk erdi", "الْأَيْنِ تَدْعُرْتُوْجِي" ol, anı todhgurguluk erdi" denir ki "atı sulamak onun hakkı idi", "onun, onu doyurmak hakkı idi" demektir.

Bir işi işlemek azminde ve dileğinde olmakla vasıflanan faile örnek: "الْأَيْنِ سَفْعَرْتُوْجِي" ol at suvgariğ-sak erdi", "الْأَيْنِ سَفْعَرْتُوْجِي" ol anı suvdın keçrüşsek erdi" gibi ki, "o, atı suvarmak dileğinde, azminde idi", "o, onu sudan geçirmek için yardım etmek dileğinde ve azminde idi". Ancak bu ayırmada bu çeşit az kullanılır.

İşliyenin bir işi içerisinde işlemek için gizli tutması veyahut o işi işlemiş olmasıyla vasıflanan faile örnek: "الْأَيْنِ سَفْعَرْتُوْجِي" ol at suvgariğli erdi = o, atı suvaran idi" gibi. "الْأَيْنِ تَدْعُرْتُوْجِي" ol anı todhguruğ-lı ol = o, onu doyuran idi". Bu anlamda kelimenin son harfi harekelidir.

İsmi mef'ul: "أُدْعُرْمِشَال" udhgurmuş ol" [+], "تَدْعُرْمِشَال" todhgurmuş" gibi ki, "uyarılmış adam", "doyurulmuş" gibi. İsmi mef'ul, yukarıda geçtiği üzere, bir biçimdedir.

Dört harfliler ayrımı bitti.

X

X

X

[+] "أُدْعُرْمِشَال" udhgurmuş ol" cümlesindeki ال kelimesi yanlıştır. Arapçasından anlaşıldığına göre bunun "أُر" er" olması lâzımdır. B. A.

BEŞLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فَعْلَعْلَدِي AYRIMI

سَلِمَشَدِي salımlaşdı: "أَبَا بَرَا سَلِمَشَدِي" anıñ birle salımlaşdı = o, onunla çarpıştı ve saldırtı", "سَلِمَشَدِي - سَلِمَشَاو", (سَلِمَشَاو - سَلِمَشَاو) salımlaşur - salımlaşmak).

قُقُلَشَدِي konuklaşdı: "الْأَرَاكِي قُقُلَشَدِي" olar ikki konuklaşdı = o iki kişi birbirine konuk'oldular", "قُقُلَشَدِي - قُقُلَشَاو", (قُقُلَشَاو - قُقُلَشَاو) konuklaşur - konuklaşmak).

Bu çeşitte "salımlaşmak"tan başkası öz fiil değildir. Lakin, kumarda, öndül anlamında üç harfli isimlerden fiil yapılabilir: "أَبَا بَرَا بَرَقَلَشُو" anıñ birle oynadı yarıklaşu = o, onunla zırhı öndül koyarak oyun oynadı". Arkadaşını yenen zırhı alır. Yahut yarış anlamına gelir: "الْأَرَاكِي قُقُلَشَدِي" olar ikki konuklaşdı = onlar ikisi ödeşmek üzere birbirine konuk olmakta yarıştılar".

Üçlü, dördlü ve daha ziyade harflilerden gelen kelimeler bunun üzerine ölçümlenebilir.

بَرَمِشَدِي barımsındı: "أَلْ أَوَا بَرَمِشَدِي" ol ewge barımsındı = o, gerçekten gitmediği halde eve gi-

der göründü", "بَرَمِشَدِي - بَرَمِشَاو", (بَرَمِشَاو - بَرَمِشَاو) barımsınur - barımsınmak).

تَرَمِشَدِي tarımsındı: "أَلْ تَرَمِشَدِي" ol tarığ tarımsındı = o, gerçekten ekin ekmediği halde eker göründü", "تَرَمِشَدِي - تَرَمِشَاو", (تَرَمِشَاو - تَرَمِشَاو) tarımsınur - tarımsınmak).

كَلِمِشَدِي kelımsındı: "أَلْ بَرَو كَلِمِشَدِي" ol berü kelımsındı = o, beri gelir göründü", "كَلِمِشَدِي - كَلِمِشَاو", (كَلِمِشَاو - كَلِمِشَاو) kelımsınür - kelımsınmek).

كُلُومِشَدِي külümsındı: "أَلْ كُلُومِشَدِي" er külümsındı = adam güler göründü, gülümsendi". Başkası da böyledir; "كُلُومِشَدِي - كُلُومِشَاو", (كُلُومِشَاو - كُلُومِشَاو) külümsınür - külümsınmek).

Bu fiillerin aslı iki harfli-dir. Bunlar , ن . س . م getirilerek beşlilere katılmıştır. Bu harfler üçlü, dördlü, beşli fiillere bir takım anlamlar için getirilir. Bu, arapçanın "تَعَاوَلُ الرَّجُلُ" derler ki "o, ondan habersiz göründü, halbu ki haberi vardı" demektir. "تَضَلَمَك" sözü de böyledir, "gerçekten gülmediği halde güler göründü" demektir.

Bu anlam arzu edildiği zaman bunun kuralı, asıl kelimenin son harfini, üstün ise üstün, ötre ise ötre, esre ise esre olarak harekelemektir. Üstün harekeye örnek: "أَلْ أَوَا نَانَا تَكَمِشَدِي" ol andın neng tilemsındı", "أَلْ أَوَا بَرَمِشَدِي", "أَلْ أَوَا بَرَمِشَدِي"

ol bıgeek bilemsindi" gibi ki, "o, ondan bir şey ister göründü", "hakikatte bilemediği halde bıçağı biler göründü" demektir. Bunların emri hazırında "تَبِلَا tile", "بِلا bile" denir; ل harfi üstündür, fiil yapıldığı zaman olduğu halde kalır. Ötre olana örnek: "أَلْمَسْكَا ol mang'a telim külümsindi = o, bana çok güler göründü", "أَلْيَارُورُوسِيَتَمِ ol yokaru turumsindi = o, gerçekten kalkmadığı halde kalkar göründü". Bunların emri hazırı "كُلْ kü", "تُرْ tur" dur, "gül" ve "kalk" demektir. ل ve ر harfleri burada sâkindir. Bu anlamlar için ötre olmuşlardır. Bunlar kendilerine bir uyacak buldukları için ona uymuşlardır; o da kelimenin ilk harfinin harekesidir.

Fakat, iki harflilerden olup ta ilk harfi üstün olursa ikinci harf esre kılınır, üstün olarak birinci harfe uymaz: "أَلْأَفْكَا بَرْمِيسِنْدِي ol ewge barımsindi = o, eve gider göründü", "أَرْسُوقَا er suwka karımsindi = adam suya karar göründü", (boğazında su durur göründü). Söylediğimiz sebep dolayısıyla bu fiillerde kökün ikinci harfi üstün kılınmamıştır. "أَلْأَفْكَا كَرْمِيسِنْدِي ol ewge kirimsindi", "أَلْأَرْمَاقُ بَرْمِيسِنْدِي ol yar-

mak terimsindi" gibi ki, "o, eve girer göründü", "o, para derer göründü". Başkası da böyledir.

م harfi her zaman sâkin, س daima esredir; ن da sâkindir. Harekelerin hepsi kökün ilk harfine aittir. Ben bunu iki harfli ayırmda söyledim.

Üç harfli olan fiile gelince: "أَلْأَبِي قَحْرُمِيسِنْدِي ol anı kaçrumsindi", "أَلْأَبِيكَ يَارُورُوسِيَتَمِ ol anıng yazukın kegrümsindi" denir ki, "o, gerçekten yapmadığı halde onu kaçırır göründü", "o, gerçekten yapmadığı halde onun günahından geçer göründü" demektir. ر harfi burada ötredir; çünkü "كَجُرْ ka-gur" kelimesinde ج harfi ötredir. Bu ayırmda ج sâkin kılındı, ötre harekesi ر ye verildi. Üç harflilerde ortadan hareke alındı; çünkü, kelimenin son harfine yakındır.

Dört harflilere örnek: "أَرَاتُ er at suwgarımsindi = adam, atı suvarır göründü". غ harfinin üstün olmasıyla beraber burada ر harfi esre kılındı; çünkü, esre üstüne zıt değildir. Nitekim iki harflilerde olduğu gibi, "بَرْمِيسِنْدِي barımsindi" gibi, "تَمِيسِنْدِي tilemsindi" denmedi; çünkü bunun aslı dört harfli olarak "تَبِلَا

tile"dir [+]. Bir takım manalı harflerin fiile bitişmesi için sonu atılmış ve söylenişte الف harfi erimiştir; yazılışta yoktur. الف atıldıktan sonra ل harfinin esre kılınması olamazdı; üç harfli bir fiil iki harfli bir fiile benzemiş olurdu. Nitekim "رَبْدًا قَلْبًا" yarındaki tilimsindi", "بِجَاك بَلْبَسْتَنِي" bigek bilemsindi" sözlerinde olduğu gibi ki, "kayış diler göründü", "bıçak biler göründü" demektir. Burada ل harfi esre kılınsaydı, "işi bilir göründü" anlamına gelen "إِشْرَافًا" ış bilimsindi" sözündeki بَلْبَسْتَنِي kelimesine benzemiş olurdu. Bu kelime iki harflidir; öteki üç harflidir. Yukarıda söylediğimiz üzere üç harflilerde kural, kelimenin ortasındaki harekeyi alıp sona vermektir. "كَرَّ كَافُ" ve "كَرَّ كَعُورُ" kelimelerinde olduğu gibi. Bu ayrımda, "كَرَّ كَعُورُ" kaç rumsındı" sözündeki ج harfi sâkin kılınarak harekesi ر harfine verilmiştir. Bunun için, üstün esreye zıt değildir; olduğu halde bırakılır. Ötre harekesi esre'ye zıt

[+] Burada arapça ibare "لَا تَقُلْ تَلْسِنِي لِأَنَّ مِنْ ذَوَاتِ الْأَرْبَعَةِ" şeklinde- dir. Doğrusu "لَا تَقُلْ تَلْسِنِي لِأَنَّ مِنْ ذَوَاتِ الْأَرْبَعَةِ" olmalıdır; çünkü تَلْسِنُ kelimesi eski imlâya göre dört harfli değil, üç harflidir. Aşağıdaki ibare de bunu teyit eder. Biz, doğru bildiğimiz yolda tercüme ettik. B. A.

olduğu için esre ile harekelenmemiş- tir: "أَلْأَبَى تَذَعْرُفُ سِنْدِي" ol anı todhgurumsındı = o, onu doyurur göründü" demektir. Bu beyan ettiğim kurallar, bütün Türk dilinin dillerini içerisine almaktadır. Bundan hiç bir şey dışarıda kalmaz. Bu ayrımda bu anlama delâlet etmek üzere bir kelimedenden başka kelime gelmemiştir. O da "أَلْأَبَى تَذَعْرُفُ سِنْدِي" [+]. Ol manğa yaramsındı" fiilidir, "o, bana dalkavukluk etti" demektir. (رَمْسِنُورُ - يَرَمْسِنُورُ). يَرَمْسِنُورُ yaramsınur - yaramsınmak).

كَيْسِرْ قَنْدِي kısırkandı: "أَرْتَارُ قَيْسِرْ قَنْدِي" er tawarın kısırkandı = adam malını kısırgandı, kısırmlık etti", (onu yedirmekten çekindi); (كَيْسِرْ قَنْوَرُ - قَيْسِرْ قَنْوَرُ) kısırkanur - kısırkanmak).

Şu parçada dahi gelmiştir:

رَأَيْتُ رَعْرَعًا قَدْ مَدَى سَيْحَانًا نَبِيَّ سَقْرَانَ
رَكِبْتُ كَبْكَابًا كَثْرَسَنًا أَمْدَى أَيْ قَيْسِرْ قَانَ

İltip tarığ kodhmadı

Sıggan takı sıkırkan

[+] "أَلْأَبَى تَذَعْرُفُ سِنْدِي" fiili beş harfli değildir, buraya gelmez. Burada beş harfli olan bir tek kelimenin örneğini vermek isterken metinde "يَرَمْسِنُورُ" yaramsındı" ve "كَيْسِرْ قَنْدِي" kısırkandı" diye iki fiil getirilmiş; ilk fiil beş harfli olmadığı için buraya gelmez; buranın örneği "كَيْسِرْ قَنْدِي" kısırkandı" fiili olsa gerektir. B. A.

Kızlep nelük kütersen

Emdi anı kısırkan

"Sıkırganla sıçan azığı götürdü, bırakmadı; nice gizler beklersin. Şimdi onu sakla, kısmırlık et".

(Çoluğuna çocuğuna karşı kısmırlık eden bir adamı kınayarak diyor ki: Onun azığını sıkırgan ve sıçan berbat etti, bir şey bırakmadı; şimdi sıkılık et, onu, çoluğuna çocuğuna yedirme!).

bulıtlandı: "bulıtlandı: "كوكُ بُلُتْلَنْدِي kök bulıtlandı = gök bulutlandı", (بُلُتْلَنْدِي - بُلُتْلَنْدِي bulıtlanur - bulıtlanmak).

bagırlandı: "بَغِيرْلَنْدِي bagırlandı = kan pıhtılaştı, oturdu". Yoğurt, tutarsa ve pıhtılaşırsa yine böyle denir; (بَغِيرْلَنْدِي - بَغِيرْلَنْدِي bagırlandı - bagırlandı).

butaklandı: "بُتْكَلَنْدِي butaklandı = ağaç tomurcuklandı"; "سُوْفُ بُتْكَلَنْدِي suw butaklandı = su kollara ayrıldı". Bunun aslı "بُتْكَلَنْدِي butak"tır, ağaç dalı demektir. (بُتْكَلَنْدِي - بُتْكَلَنْدِي butaklandı - butaklandı) [+].

başaklandı: "بَشَقْلَنْدِي başaklandı =

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بَشَقْلَنْدِي kelimesinden بَشَقْلَنْدِي kelimesine kadar bu kökten gelen beş kelimenin ikinci harfi olan ت harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Şu hale göre بَشَقْلَنْدِي kelimesi بَشَقْلَنْدِي şeklinde dahi yazılabilecektir. Nitekim bazı yerlerde بَشَقْلَنْدِي şeklinde dahi gelmiştir. B. A.

kargı temrenlendi". Ok temrenlense yine böyle denir; (بَشَقْلَنْدِي - بَشَقْلَنْدِي başaklanur - başaklanmak).

balıklandı: "كُولُ بَلِیْكْلَنْدِي köl balıklandı = göl balıklandı". Bir yerde çamur olduğu zamanda böyle denir, Arguca. Bir yerde kale yapıldığı zaman yine böyle denir, Uygurca. (بَلِیْكْلَنْدِي - بَلِیْكْلَنْدِي balıklandı - balıklandı).

biğeklendi: "اَرَبْجَا كَلَنْدِي er biğeklendi = adam bıçak sahibi oldu", (بِیْجَا كَلَنْدِي - بِیْجَا كَلَنْدِي biğeklendi - biğeklendi).

tübütlendi: "اَرَبْئُتْلَنْدِي er түbütlendi = adam Tibetli kılığına girdi". Bunlar Türk ülkesine göçmüş olan bir bölük insandır; (تُبُتْلَنْدِي - تُبُتْلَنْدِي түbütlendi - түbütlendi).

tatıglandı: "اَزْمُ تَاتِیْغْلَنْدِي üzüm tatıglandı = üzüm tatlandı". Herhangi bir şey tatlanırsa yine böyle denir; (تَاتِیْغْلَنْدِي - تَاتِیْغْلَنْدِي tatıglandı - tatıglandı).

tutuklandı: "اُرَاغُ تُوْتُكْلَنْدِي uragut tutuklandı = kadın hadım ağası edindi", (kadın, önünde yürüyen bir hadım ağası sahibi oldu). (تُوْتُكْلَنْدِي - تُوْتُكْلَنْدِي tutuklandı - tutuklandı).

turuklandı: "اَلْبُوَاتِیْغُ رُقْلَنْدِي ol bu atığ turuklandı = o, bu atı durgun, argın saydı". Attan başkası arıklarsa yine böy-

le denir; (تُرُكْلَانُورُ - تُرُكْلَانَاقُ) turuklanur - turuklanmak).

تولمландى: "أَرُتُلْمَلْنَدِي er tolumlandı = adam silâhlandı, harp silâhlarını giyindi"; (تولمْلَانُورُ - تُلْمَلْنَاقُ) tolumlanur - tolumlanmak).

جُبُرْلَنْدِي گۈپۈرلەندى: "أَعْكُو جُبُرْلَنْدِي" eçkü gۈpۈرلەندى = keçi kılılandı, "جُبُرْلَانَاقُ - جُبُرْلَانُورُ" (جُبُرْلَانَاقُ) gۈپۈرلەنۈر - گۈپۈرلەنمەك).

جَبِيْشَلْنَدِي گەپىشلەندى: "أَغْلَاوُ جَبِيْشَلْنَدِي" oğlak گەپىشلەندى = oğlak گەپىش oldu". Oğlak altı aylık olursa گەپىش denir; (جَبِيْشَلْنَاقُ - جَبِيْشَلْنُورُ) جَبِيْشَلْنُورُ - جَبِيْشَلْنَاقُ گەپىشلەنۈر - گەپىشلەنمەك).

جَارُكْلَنْدِي چارۇكلەندى: "أَرُجَرُكْلَنْدِي er چارۇكلەندى = adam چارۇكلەندى, چارۇك sahibi oldu"; (جَارُكْلَانُورُ - جَارُكْلَانَاقُ) چارۇكلانۇر - چارۇكلانمەك).

جَعَكْلَنْدِي چەگەكلەندى: "يَاغُ جَعَكْلَنْدِي" يىغاچ چەگەكلەندى = ağaç چىچەكلەندى". Başkası da böyledir; (جَعَكْلَانُورُ - جَعَكْلَانَاقُ) جَعَكْلَانُورُ - جَعَكْلَانَاقُ چەگەكلەنۈر - چەگەكلەنمەك).

سۆگۈتْلَنْدِي سۆگۈتلەندى: "يەر سۆگۈتْلَنْدِي" يەر سۆگۈتلەندى = yerde سۆگۈتلەر bitti, yer سۆگۈتلۈك oldu", (سۆگۈتْلَانُورُ - سۆگۈتْلَانَاقُ) سۆگۈتلەنۈر - سۆگۈتلەنمەك).

سوغۇكلاندى: "أَلُ بُو يَرِيْكَ سوغۇكلاندى" ol bu yerig soguklandı = o, bu yeri soguk buldu".

Herhangi bir şey soguk bulunursa ve-

[+] جَعَكْلَانُورُ - جَعَكْلَانَاقُ کەلىمەلەرىنىڭ بىرىنچى ھەرڧى ج ھەرڧىنىڭ ھەم يازما، ھەم باسما نۇشالاردا ئۈستۈندە ئۈستۈن، ئاستىدا ەسره باردۇر. B. A.

ya soguk sayılırsa yine böyle denir. (سوغۇكلانۇر - سوغۇكلانماق) soguklanur-soguklanmak).

سۇغۇكلاندى: "أَلُ بَالِيْغُ سۇغۇكلاندى" ol balig suwiglandı = o, bu balı sulu buldu". Başkası da böyledir; (سۇغۇكلانۇر - سۇغۇكلانماق) suwiglanur - suwiglanmak).

قانتلاندی: "أَرُ قانتلاندی" er kanatlandı = adam yügrük bir binek sahibi oldu, üzerine bindi, uctu, yahut dileğine varayazdı". قانتلاندی = kuş kanatlandı = kuşun kanadı bitti, kanadı çıktı"; (قانتلاندی - قانتلاندی) قانتلاندی - قانتلاندی kanatlanur - kanatlanmak).

قېلىنلاندی: "أَرُ قېلىنلاندی" er kılığlandı = adam kılığ sahibi oldu", (قېلىنلاندی - قېلىنلاندی) قېلىنلاندی - قېلىنلاندی kılığlanur - kılığlanmak).

چاغىرلاندی: "أَرُ چاغىرلاندی" er çagırlandı = adam, şıra, yahut şarap sahibi oldu", (چاغىرلاندی - چاغىرلاندی) چاغىرلاندی - چاغىرلاندی çagırlanur - çagırlanmak).

چىغىرلاندی: "يەر چىغىرلاندی" yer çıgırlandı = yerde çıgırlar peyda oldu", (چىغىرلاندی - چىغىرلاندی) چىغىرلاندی - چىغىرلاندی çıgırlanur - çıgırlanmak).

قَدْرُكْلَنْدِي كادھىرلەندى: "أَرُ قَدْرُكْلَنْدِي er kadhırlandı = adam huyunu çetinleşir gösterdi". Aslı "قَدْرُكْلَانُورُ" kadrınıdır. Doğrusu da budur. (قَدْرُكْلَانُورُ - قَدْرُكْلَانَاقُ) قَدْرُكْلَانُورُ - قَدْرُكْلَانَاقُ kadhırlanur - kadhırlanmak).

قَدْرُكْلَانُورُ كادھىزلەندى: "يَاغُ قَدْرُكْلَانُورُ" يىغاچ كادھىزلەندى = ağaç kabuklandı", (قَدْرُكْلَانُورُ - قَدْرُكْلَانَاقُ) قَدْرُكْلَانُورُ - قَدْرُكْلَانَاقُ kadhızlanur - kadhızlanmak).

قُدْزُلَنْدِي كۇدھۇزلەندى: "أَرُ قُدْزُلَنْدِي er kudhuzlandı = adam

تَدْرُكُوْرُ - dul karı ile evlendi", Arguca. (تَدْرُكُوْرُ kudhuzlanur - kudhuzlanmak).

قِيْرُكُوْرُ كِيْمِيْزْلَانْدِي: "er kımızlandı = adam kımız sahibi oldu", (kımız, ekşimis kısarak sütüdür), (قِيْرُكُوْرُ - قِيْرُكُوْرُ كِيْمِيْزْلَانْدِي kımızlanur - kımızlanmak).

كُوْغُشْلَانْدِي: "su koguşlandı = su fişkırdı", (كُوْغُشْلَانْدِي - قُوْغُشْلَانْدِي koguşlanur - koguşlanmak).

كَمِيْشْلَانْدِي: "yer kemişlandı = yer kemişlik oldu", (كَمِيْشْلَانْدِي - قَمِيْشْلَانْدِي kemişlanur - kemişlanmak).

كِيْذِيْغْلَانْدِي: "kidhiğlandı neng = nesne kıyıldı, kenarlandı"; (كِيْذِيْغْلَانْدِي - كِيْذِيْغْلَانْدِي kidhiğlanur - kidhiğlanmak).

كَاتِيْغْلَانْدِي: "adam katığlandı = adam çabaladı, uğraştı"; (كَاتِيْغْلَانْدِي - قَاتِيْغْلَانْدِي katığlanur - katığlanmak). Şu savda da gelmiştir: "كِيْكِيْدَا قَاتِيْغْلَانْدِي الْغَاذُوْ سَفُوْرُوْرُ" = küçükde katığlansa ulgadhu sewnür = küçüklükte çabalarsa, katlanırsa büyüdüğünde sevinir".

قُوْرُغْلَانْدِي: "ol ötmekni kuruğlandı = o, ekmeği kuru buldu, yemedi"; (قُوْرُغْلَانْدِي - قُوْرُغْلَانْدِي kuruğlanur - kuruğlanmak). Başkası da böyledir.

كَاْشُوْكْلَانْدِي: "adam kaşuklandı = adam kaşık sahibi oldu", (كَاْشُوْكْلَانْدِي - قَاْشُوْكْلَانْدِي kaşuklanur - kaşuklanmak).

كَلْبَلَانْدِي keleplendi: "تَاْغ كَلْبَلَانْدِي" tağ keleplendi = dağda kelep otu bitti".

Bu bölüm bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Söylenen şeye sahip ve mâlik olmak anlamına gelir: "أَرْتُوْرُغْلَانْدِي" er tarığlandı", "أَرْتُوْرُغْلَانْدِي" er kaşuklandı" gibi ki, "adam ekin sahibi oldu", "adam kaşık sahibi oldu" demektir.

İkincisi: Kendisini söylenen şey cinsinden saymak ve onların kılığına girmek anlamına olmaktadır: "أَرْتُوْرُغْلَانْدِي" er oguzlandı", "أَرْتُوْرُغْلَانْدِي" er çigillendi", "adam Oguz kıyafetine girdi, kendini Oguzlardan saydı", "adam çigil kılığına girdi" demektir. Arapçada dahi böyledir: وَفِيْسُ عِيْلَانٍ وَمِنْ قَيْسِيَا derler ki, "onların kılığına girdi" demektir.

Bu, bütün fiillerde yürüyen bir kuraldır.

Üçüncüsü: O şey failin tabiatında bulunmak anlamındadır: "بِيْجَانِ بِيْشْلَانْدِي" yığaç butaklandı", "بِيْجَانِ بِيْشْلَانْدِي" yığaç yemişlendi", "ağaç dallandı, dal verdi", "ağaç yemiş verdi, yemişlendi".

Dördüncüsü: Bu anlamlardan hiç birisi beklenmeyip kelime, kendi öz

manasına gelmektedir: "أَرَقَعْلَنْدِي er katıglandı", "كَبِيْرُ لَنْدِي kişi yumurlandı" gibi ki, "adam çalıştı, çabaladı", "halk toplandı" demektir.

Bu fiillerin hepsinin aslı üç harfli isimlerden yapılmıştır. Bu kural dördü, beşli ve beşliden fazlası için de yürür. Bunu iyi belle! Bilgi ile uğur bulursun.

Beşli ayrımlar bitti.

+
+ +

ALTILILAR AYRIMI

تُشْغُتْلَنْدِي tuşgutlandı: "أَرُشْغُتْلَنْدِي er tuşgutlandı = adam gömez, çırak sahibi oldu", (تُشْغُتْلَنْدِي - تُشْغُتْلَنْدِي tuşgutlanur - tuşgutlanmak) [+].

تَرْمُتْلَنْدِي tarmutlandı: "سُوفُ تَرْمُتْلَنْدِي suw tarmutlandı = su kollara ayrıldı", (تَرْمُتْلَنْدِي - تَرْمُتْلَنْدِي tarmutlanur - tarmutlanmak) [++].

[+] Bu kelimeler بَشْغُتْلَنْدِي, بَشْغُتْلَنْدِي, بَشْغُتْلَنْدِي buşgutlandı - buşgutlanur - buşgutlanmak" şeklinde olacaktır; çünkü "tuşgut" ve "tuşgutlanmak" şeklinde bir kelime yoktur. "buşgut" "çırak" ve "gömez" anlamındadır. Bk. Dv. I, 376, 7. B. A.

[++] Mâzi sıygasında تَرْمُتْلَنْدِي muzari ve mastarında تَرْمُتْلَنْدِي şeklinde harekelenen bu kelimelerin muzari ve mastar sıygaları yanlış harekelenmiş olacaktır; çünkü mâzide "tarmutlandı" denildikten sonra muzari ve mastarında dahi (tarmutlanur - tarmutlanmak) denilmek lâzımdır. Bundan başka, Divanda ve Radlofta bu şekilde bir fiil yoktur; fakat "تَرْمُتْلَنْدِي tarmaklanmak" şeklinde bu manada birkaç kelime vardır. Bk. Dv. II, 218, 15. B. A.

قَرُغُتْلَنْدِي kızgutlandı: "أَرَايْشَنْ قَرُغُتْلَنْدِي er işten kızgutlandı = adam işten çekindi", (yaptığı işin fenalığını anladığı, rüsva olduğu için o, işten çekindi); (قَرُغُتْلَنْدِي - قَرُغُتْلَنْدِي kızgutlanur - kızgutlanmak).

تَاغْغَاچْلَنْدِي tawgaçlandı: "أَرُشْغَاچْلَنْدِي er tawgaçlandı = adam Mağın halkı kılığına girdi"; (تَاغْغَاچْلَنْدِي - تَاغْغَاچْلَنْدِي tawgaçlanur - tawgaçlanmak).

سُرْجُلَنْدِي surkuçlandı: "بِجَاكُ سُرْجُلَنْدِي biçek surkuçlandı = biçeğin sapı lök ağacının püsesiyle sıkıştırıldı, berkitildi"; (سُرْجُلَنْدِي - سُرْجُلَنْدِي surkuçlanur - surkuçlanmak). "أَرُسُرْجُلَنْدِي er surkuçlandı = adam lök ağacı püsesi sahibi oldu".

سُرْجُلَنْدِي surkuçlandı: "يَرُ سُرْجُلَنْدِي yer surkuçlandı = yerde yaban hindibasına benzer bir ot bitti", (سُرْجُلَنْدِي - سُرْجُلَنْدِي surkuçlanur - surkuçlanmak).

سَفْدِچْلَنْدِي safdıçlandı: "أَرُسَفْدِچْلَنْدِي er safdıçlandı = adam sepet sahibi oldu", (سَفْدِچْلَنْدِي - سَفْدِچْلَنْدِي safdıçlanur - safdıçlanmak).

مَنْدَرْلَنْدِي mandarlandı: "يَغَاچْ مَنْدَرْلَنْدِي yıgaç mandarlandı = ağaç sarmaşıklandı", (مَنْدَرْلَنْدِي - مَنْدَرْلَنْدِي mandarlanur - mandarlanmak).

چَالْپُشْلَنْدِي çalpuşlandı: "أَلِیْغُ چَالْپُشْلَنْدِي eliğ çalpuşlandı = meyva ve meyvaya benzer şeyler yemekten ele yapışkanlık sıvandı, el çelpeklendi". Başkası da böyledir; (چَالْپُشْلَنْدِي - چَالْپُشْلَنْدِي çalpuşlanur - çalpuşlanmak).

قَرِيشَلاندى kirtışlandı: "قَرِيشَلاندى kız kirtışlandı = kız güzelleşti, yüzünün güzelliği arttı", **قَرِيشَلانور - قَرِيشَلانور** (قَرِيشَلانور - قَرِيشَلانور) kirtışlanur - kirtışlanmak).

قَلدَشَلاندى koldaşlandı: "الَمِيكُ بِرَلا قَلدَشَلاندى" ol benimle birle koldaşlandı = o, benimle arkadaş oldu, kendini benim arkadaşlarımdan saydı", **قَلدَشَلانور - قَلدَشَلانور** (قَلدَشَلانور - قَلدَشَلانور) koldaşlanur - koldaşlanmak).

بُشَلاندى boşlaglandı: "أَرايَشِدَا بُشَلاندى" er ıııda boşlaglandı = adam işte kızdı, öğüt tutmadı", **بُشَلانور - بُشَلانور** (بُشَلانور - بُشَلانور) boşlaglanur - boşlaglanmak). Şu savda da gelmiştir: "بُشَلانسا بُوخسُكَلانور" boşlaglansa boxesuklanur = kızan adamın eli boynuna bağlanır". Bu sav yalnız kendi fikrinde hareket etmek istiyen kimse için kullanılır.

تُرُقِلاندى turkıglandı: "الَمِنْدِن تُرُقِلاندى" ol mendin turkıglandı = o, benden çekindi", (o, işte üstelemekten çekindi, bana saygı gösterdi, benden kocundu); **تُرُقِلانور - تُرُقِلانور** (تُرُقِلانور - تُرُقِلانور) turkıglanur - turkıglanmak) [+].

تُغَرَعَلاندى tugraglandı: "اَغَلان تُغَرَعَلاندى" oğlan tugraglandı = delikanlı atlandı", (bu, Hânın binış

ve alay gününde binmek için askerine verdiği at olup inildikten sonra at geri verilir), **تُغَرَعَلانور - تُغَرَعَلانور** (تُغَرَعَلانور - تُغَرَعَلانور) tugraglanur - tugraglanmak). Mektup, bitik ve yazı gibi şeyler tura ile mühürlenirse yine böyle denir. Oğuzca.

تُمْلُغَلاندى tumluglandı: "الُلَّغَرُ تُمْلُغَلاندى" ol bu ogurnı tumluglandı = o, bu zamanı soğuk buldu", (bunun için azminden vaz geçti); **تُمْلُغَلانور - تُمْلُغَلانور** (تُمْلُغَلانور - تُمْلُغَلانور) tumluglanur - tumluglanmak). "الَاكْرُ تُمْلُغَلاندى" ol anğar tumluglandı = o, ona soğuk davrandı ve suratını astı".

كِشَلاندى kışlaglandı: "الَبُوْبِرِكُ كِشَلاندى" ol bu yeriğ kışlaglandı = o, bu yeri kışlak edindi ve orada kışladı", **كِشَلانور - كِشَلانور** (كِشَلانور - كِشَلانور) kışlaglanur - kışlaglanmak).

كُشَلاندى kuşlaglandı: "خَانُ بُوْبِرِكُ كُشَلاندى" Han bu yeriğ kuşlaglandı = Han bu yeri kuş avlağı yaptı", (Han, bu yeri kuş avlamak için avlak yaptı). **كُشَلانور - كُشَلانور** (كُشَلانور - كُشَلانور) kuşlaglanur - kuşlaglanmak).

بُجَعَقَلاندى buğgaklandı: "بُجَعَقَلاندى نَانِكُ" buğgaklandı neng = nesne köşelendi", (nesnede köşeler ve bucaklar peyda oldu). **بُجَعَقَلانور - بُجَعَقَلانور** (بُجَعَقَلانور - بُجَعَقَلانور) buğgaklanur - buğgaklanmak).

بُرْجَقَلاندى burçaklandı: "تَرُّرُجَقَلاندى" ter burçaklandı = ter burçaklandı". Herhangi bir akar tane tane olursa yine böyle denir; **بُرْجَقَلانور - بُرْجَقَلانور** (بُرْجَقَلانور - بُرْجَقَلانور) burçaklanur - burçaklanmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelimenin mâzisi ve muzariile mastarı **تُرُقِلانور**, **بُجَعَقَلانور**, **بُرْجَقَلانور** şeklinde ise de yanlıştır. Doğrusu **تُرُقِلانور**, **بُجَعَقَلانور**, **بُرْجَقَلانور** turkıglandı - turkıglanur - turkıglanmak) olacaktır. Bk. Dv. I, 385, 3. B. A.

باشمقلاندى باشمقلاندى: " ار باشمقلاندى er başmaklandı = adam başmaklandı". Oğuzca. (باشمقلانور - باشمقلانور باشمقلانور - باشمقلانور).

بوغنقلاندى بوغنقلاندى: " بولت بوغنقلاندى bulut bognaklandı = bulut parça parça oldu", (بوغنقلانور - بوغنقلانور) بوغنقلانور - بوغنقلانور).

بوغمقلاندى بوغمقلاندى: " ار بوغمقلاندى er bogmaklandı = adam gömleğini ilikledi", (بوغمقلانور - بوغمقلانور) بوغمقلانور - بوغمقلانور).

تارمقلاندى تارمقلاندى: " بوی تارمقلاندى boy tarmaklandı = boy ve oymak, kuşların kıynakları gibi kol kol her yandan akın etti"; " بلا تارمقلاندى bala tarmaklandı = kuş palazının kıynacağı, pençesi çıktı, peyda oldu"; " سو تارمقلاندى suw tarmaklandı = su kol kol oldu", (تارمقلانور - تارمقلانور) تارمقلانور - تارمقلانور).

تېغرقلاندى تېغرقلاندى: " ار تېغرقلاندى er tıgraklandı = adam yiğitlik gösterdi, yiğitlendi", (تېغرقلانور - تېغرقلانور) تېغرقلانور - تېغرقلانور).

Şu parçada da gelmiştir :

تېغرقلاندى سكرتې ار نازن يكرتې
بزن قمع انكې اندغ سوكلانور

Tıgraklanıp segirtti
Erin atın yügürtti
Bizni kamuğ angıttı
Andağ süge kim yeter

"Yiğitlenip segirtti; askerini, atını koşturdu; bütün bizi şaşkırttı; böyle askere kim dayanır ?".

(Savaşta saldıran bir adamı anlatarak diyor ki: O, yiğitlik gösterdi, bizim üzerimize atı ve adamıyla saldırdı, yaptığı işle bizi hayrete düşürdü. Böyle bir askere kim karşı koyabilir ?).

چوگمقلاندى چوگمقلاندى: " يلان چوگمقلاندى yılan çokmaklandı = yılan çöreklandı", (چوگمقلانور - چوگمقلانور) چوگمقلانور - چوگمقلانور).

چىغمقلاندى چىغمقلاندى: " كېش چىغمقلاندى kişi çımğuklandı = adam, herkesi yeren, koğucu, dedikoducu oldu", (چىغمقلانور - چىغمقلانور) چىغمقلانور - چىغمقلانور).

سغىقلاندى سغىقلاندى: " ار سغىقلاندى er saglıklandı = adam sağmal koyun sahibi oldu", (سغىقلانور - سغىقلانور) سغىقلانور - سغىقلانور).

كېگمقلاندى كېگمقلاندى: " كېش كېگمقلاندى kişi kəgəklandı = sadak kapaklandı", (كېگمقلانور - كېگمقلانور) كېگمقلانور - كېگمقلانور).

قادرقلاندى قادرقلاندى: " تاغ قادرقلاندى tağ kadruklandı = dağın girintisi, çıkıntısı, sert yerleri çoğaldı", (قادرقلانور - قادرقلانور) قادرقلانور - قادرقلانور).

قىسراققلاندى قىسراققلاندى: " ار قىسراققلاندى er kısraklandı = adam kısrak sahibi oldu", (قىسراققلانور - قىسراققلانور) قىسراققلانور - قىسراققلانور).

كارلۇقلاندى كارلۇقلاندى: " ار كارلۇقلاندى er karluklandı = adam

Karluk kılığına girdi". Karluk, Türkmenlerden bir bölüktür; (قارلوق - قارلوقلار) karluklanur - karluklanmak).

قىچاقلىدى كىۋچاكلاندى: "er kıwçaklandı = adam

Kıpçak kılığına girdi ve Kıpçak huyu ile huylandı, Kıpçaklaştı", (قىچاقلىق - قىچاقلىقلار) kıwçaklanur - kıwçaklanmak).

مونچۇقلىدى مونچۇقلىدى: "kız monçuklandı = kız boncuklandı", (câriye, takma süs, gerdanlık, boncuk gibi şeyler sahibi oldu); (مونچۇقلىق - مونچۇقلىقلار) monçuklanur - monçuklanmak).

مانچۇقلىدى مانچۇقلىدى: "er tonın mançuklandı = adam elbisesini heybeye koydu ve onu eğerin arkasına astı", (مانچۇقلىق - مانچۇقلىقلار) mançuklanur - mançuklanmak [+].

پۇرچەكلىدى پۇرچەكلىدى: "at pürçeklendi = at pürçeklendi, atın yelesi çıktı". İnsanın kesmesi (pergemi, kâkıldü) çıktığı zaman da böyle denir; (پۇرچەكلىق - پۇرچەكلىقلار) pürçeklenür - pürçeklenmek).

تۇرمەكلىدى تۇرمەكلىدى: "ötme türmeklendi = ekmeğe dürüm yapıldı", (ekmeğin içrisine yumurta, kıyma gibi şeyler konarak dürüm yapıldı); (تۇرمەكلىق - تۇرمەكلىقلار) türmeklenür - türmeklenmek).

[+] Basma nüshada (mançuklanur - mançuklanmak) şeklinde olan bu kelimeler yazma nüshada (mançuklanur - mançuklanmak) şeklindedir, yanlıştır. Bk. Dv.I, 395, 12. B. A.

تەۋلۈكلەندى tewlökledi: "er tewlökledi = adam kendini hilekârlardan saydı ve onların yolunu tuttu", (تەۋلۈكلەن - تەۋلۈكلەنلەر) tewlöklenür - tewlöklenmek).

گۈكرەكلىدى گۈكرەكلىدى: "kul gükrekledi = köle yünden elbise sahibi oldu ve giydi", (گۈكرەكلىق - گۈكرەكلىقلار) gükreklenür - gükreklenmek).

گەلپەكلىدى گەلپەكلىدى: "köz gelpekledi = göz çapaklandı", (گەلپەكلىق - گەلپەكلىقلار) gelpeklenür - gelpeklenmek).

بۈكسۈكلەندى بۈكسۈكلەندى: "kız büksükledi = kızın memesi tomurdu", (بۈكسۈكلەن - بۈكسۈكلەنلەر) büksüklenür - büksüklenmek).

كىرپۈكلەندى كىرپۈكلەندى: "anınڭ közi kirpük-lendi = onun gözünde kötü kıl bitti", (كىرپۈكلەن - كىرپۈكلەنلەر) kirpüklenür - kirpüklenmek).

كەنچەكلىدى كەنچەكلىدى: "er kençeklendi = adam Kençek kılığına girdi, Kençekleşti". Bunlar Türkten bir bölüktür; (كەنچەكلىق - كەنچەكلىقلار) kençeklenür - kençeklenmek).

كۈنچۈكلەندى كۈنچۈكلەندى: "ton küngükledi = elbiseye yaka yapıldı", (كۈنچۈكلەن - كۈنچۈكلەنلەر) küngüklenür - küngüklenmek).

بەقەكلەندى بەقەكلەندى: "er beçeklendi = adam savaş günü belge takındı". Başkası da böyledir; (بەقەكلەن - بەقەكلەنلەر) beçeklenür - beçeklenmek).

تُرْبُنْلاندى turbunlandı: "أَرْتُرْبُنْلاندى er turbunlandı = adam bir şey hakkında araştırmada bulundu", (تُرْبُنْلانور - تُرْبُنْلانور turbunlanur - turbunlanmak).

كِرْشَنْلاندى kirşenlendi: "أُرَاغْتْ كِرْشَنْلاندى uragut kirşenlendi = kadın yüzüne düzgün süründü"; (كِرْشَنْلانور) kirşenlenür - kirşenlenmek).

تُرْكُنْلاندى türkünlendi: "أَلْ بُوَأْفِي تُرْكُنْلاندى ol bu ewni türkünlendi = o, bu evi kendi evi saydı ve oturdu", (تُرْكُنْلانور - تُرْكُنْلانور türkülenür - türkülenmek).

تُشْكُنْلاندى tüşkünlendi: "تَاغْ تُشْكُنْلاندى tağ tüşkünlendi = dağ - da kitre ağacı çoğaldı", (تُشْكُنْلانور - تُشْكُنْلانور tüşkülenür - tüşkülenmek).

غِيْغُنْلاندى giwgünlendi: "أَلْ بُوَأشِغْ غِيْغُنْلاندى ol bu aşığ giwgünlendi = o, bu aşı vücude yarar buldu", (غِيْغُنْلانور - غِيْغُنْلانور giwgülenür - giwgülenmek).

سُكُنْلاندى sökmenlendi: "أَرْمُكُنْلاندى er sökmenlendi = adam kahramanlaştı, kendini kahramanlardan saydı", (سُكُنْلانور - سُكُنْلانور sökmenlenür - sökmenlenmek).

Bu ayırmadan emir sıygası altı harflidir: "كِرْشَنْلَنْ سُكُنْلان", "kirşenlen" gibi ki, "yiğitlen" ve "düzgün sürün" demektir.

Bu bölüm dört yolda yürür :

Birincisi: Kendisini, adı verilen şeyin cümlesinden saymak ve on-

ların kılığını almak anlamına gelir: "أَرَاغْتْ قَلْبَاندى er kıfçaklandı", "kirşenlendi" gibi ki, "adam kıfçak kılığına girdi", "adam Oğrak kılığına girdi" demektir.

İkincisi: Adı verilen şeyi edinmek, ona sahip olmak anlamındadır: "أَرِيْمَقْلاندى er kısraklandı", "kirşenlendi" gibi ki, "adam kısrak sahibi oldu", "adam para sahibi oldu" demektir.

Üçüncüsü: Dört harfli isimden yapılan bir fiil olmaktır: "أَنْكْ كُوزِي جَلْبَكْلاندى" anıñ közi çelpekledi = onun güzü çapaklandı", "أَنْكْ كُوزِي كِرْبُكْلاندى" anıñ közi kirpüklendi = onun güzünde kötü kıl bitti" demektir.

Dördüncüsü : Kelime kendi öz manasına gelmektir: "تَرْبُرْجَقْلاندى ter burçaklandı", "يِلان جَمْمَقْلاندى" yılan çökmek - landı" gibi ki "ter burçak burçak oldu", "yılan çörekledi" demektir.

Altı harfli fiillerin hepsi -bu çeşitte olduğu gibi- dört harfli isimlerden yapılır; kendi başına bir fiil olmaz.

İki, üç, dört harfli isimlerden bu anlam murat edildiği zaman bunun yolu kelimeye ل. ن. ن ziyade edil-

mektir. Kelime, böylelikle bütün Türk dillerinde -aksi düşünülmiyerek- değişmez bir kural olarak bütün yollar-da kullanılır bir fiil olur. Bunu iyi belle!.

Ulu Tanrıya ögüş, Sâlim kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

BU MUZAAF KİTABIDIR

İKİ HARFLİ İSİMLER AYRIMI

تات Tat : Bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse. Şu savda dahi gelmiştir: "تاتیغ کوزرا، تیکازیک تورا" Tatıg közre tikenig tüp-re = Tatın gözüne vur, dikenini kökle, kökünden çıkar". (Toxı ve Yağma dillerinde) Uygur gâvurlarının adı. Bunu kendi ülkelerinde işittim. "تت تفتاح" Tat Tawgaç" derler ki "Çinli ve Uygur" demektir. Bu sav, Farslar hakkında olduğu gibi Çinliler ve Uygurlar hakkında da söylenir. Bu savın yorulması

böyledir [+]; çünkü onlar vefasızdır. Dikenin hakkı kökünden kazılmak olduğu gibi, Uygurun hakkı da gözüne vurulmaktır. Başka bir savda "تتیز ترک بلماش" Tatsız Türk bolmas, başsız börk bolmas" denir ki, "Tatsız Türk, başsız börk olmaz" demektir.

تات tat [++]: Kılıç ve kılıç gibi şeylerin üzerine çöken pas. Şu savda dahi gelmiştir: "قیل تفتاح ایس تیحیز. آرتفتاحات تیحیز." Kılıç tatıkça ış yungır, er Tatıkça et tunçır = kılıç paslanırsa ış kötüleşir, adam Farslaşırsa kanı bozular", (kılıç pas tutarsa yiğitin hali kötüleşir; nitekim, Türk Farslının ahlâkını alırsa eti sölpür) [+++]. Bu sav, yigitlikle emrolunan kişi hakkında ve her şeyin kendi cinsiyle yaşamaması yo-

[+] Burada yazma nüsha ile basma nüshanın ibareleri birbirini tutmuyor. Yazmada ibare şöyledir: "تت تفتاح ایس تیحیز و صبیح" بقولون "تت" تفتاح ایس تیحیز و صبیح. Nasılsa bu parçadaki تفتاح sözünde تفتاح kelimesi şeklinde basılmış. Biz dilimize çevirirken doğru bildiğimiz şekilde çevirdik. B. A.

[++] Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda bu kelimenin ilk ت harfinin üstünde hem ötre, hem üstün bulunmakta ve ت شکلinde görülmektedir. Burada bir yanlışlık vardır; doğrusu "تت tut" olsa gerektir. Dv.II,93,9 da "tutılmak", "pas tutmak" anlamındadır. Sav dahi yanlıştır. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda bu savın arapça izahında ibare şöyledir: "معناه إذا أخذ الطبع السيف يهوى حال البطل. كما أن الترك إذا تخلوا بإخلاق الفارسين" Buradaki تفتاح kelimesi yanlış olsa gerektir; doğrusu تفتاح olacaktır. Mananın gereği budur. Başka türlü mana çıkıyor. B. A.

lunda söylenir.

هَجْ هَجْ
hoğ hoş: Keçiler güdülürken, sürülürken çıkarılan ses.

هَجْ هَجْ
heğ heğ: Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan ses. Aslı "هَجْ هَجْ" eğ eğ "tir. Hemze ه ye çevrilmiştir. Bu, arapçaya uygundur. Arapçada koyun, başını alıp gittiği zaman هَجْ هَجْ بِالْعَنَمِ denir ki "koyuna bağırırım" demektir.

شِشْ
şış : Tutmağ yedikleri şış.

قَكْ
kak : Çenet. "أَرُكْ قَكْ" erük kakı = erik yarması". Başkası da böyledir.

قَكْ
kak : "قَكْ آتْ" kak et = kurutulmuş et". Herhangi kurutulmuş olan bir şeye de böyle denir.

قَكْ
kak : Göl, kurumuş göl[+]. Şu parçada dahi gelmiştir:

قَقْرَقَعُ كُرْدِي قَقْرَقَعُ كُرْدِي

[+] "Kak" kelimesinin arapça karşılığında كَاكْ deyip geçmiştir. كَاكْ "göl, yağmur ve sel sularının birikintisi" anlamına geldiğine göre burada bu anlama gelmesi biraz aykırı düşmektedir; çünkü قَقْرَقَعُ كُرْدِي sözünün bu anlama göre dilimize çevrilmesi "göller büsbütün gölerdi" şeklinde olabilir. Bu takdirde, olmuş şeyi tekrar olmuş göstermek gibi tuhaf bir hal meydana gelir. Aslında göl olan bir şeyin yeniden gölmesini söylemek doğru değildir. Buradan anlaşılacak mahal ve mevki; seylap, yağmur yeri - s.220". Bundan başka Radlof Lügati'nde "kak" kelimesinin birçok anlamları arasında "suyu kurumuş yer" manası da vardır. Bugün gerek Türkistanda ve gerek Türkiyede "kak", "suyu kurumuş yer ve kurumuş nesne" anlamındadır. Dv.II,173 te geçen قَقْرَقَعُ كُرْدِي "kakraşmak" fiili de bunu tanıklamaktadır. B. A.

أَرُنْ تَنِي يَلْدِي [+] تَوُجْجَكْ جَرَكْ شُورْ

Kaklar kamuğ kölerdi

Taglar başı ilerdi

Ajun tını yılırdı

Tütü geçek çerkeşür

"Kuru yerler, kuru çukurlar büsbütün gölerdi, dağ başları göründü, göze ilişti; dünyanın soluğu ısındı; türlü çiçek sıralandı".

(Baharı anlatarak diyor ki : Sular çoğaldı, göllere doldu; dağ başları hayal meyal göründü, dünyanın nefesi ısındı, sıra sıra çiçekler bitti).

كَكْ
kek : Kin, hınç. "أَجْلُكْ كَكْ كِي" öğlög kekliğ kişi = öcü ve hıncı olan adam".

كَكْ
kek : Sıkıntı, mihnet. "كَكْ كُرْدِي آر" er = adam sıkıntıya uğradı, mihnet çekti".

كَكْ
kök : Eğer bağı. Şu savda da gelmiştir :

"أَر سُوْزِي يَز. أَدْرُكْ كِي أُوْج" er sözi bir, edher köki üç = erin sözü bir, eğer bağı üç olur", (erkeklik belgesi, dönmek üzere sözünde durmak, sözü bir olmaktır. Nitekim eğerin bağı -eğer kabur-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "تَنِي teni" şeklinde geçen bu kelime yanlışdır. Arapça izahından anlaşılacağına göre "تَنِي tını" olacaktır. B. A.

gasının bağı- üç olur [+]. Üçten fazla olursa deliğin çokluğu yüzünden eğer kaşı kırılır. Üçten az olursa yüke dayanamaz). Bu sav, söz verdiği şeyi yapmakla emrolunan kişi hakkında söylenir.

كك kök : Kök, asıl. " كككك kökünğ kim = asılın nedir? Hangi boydansın?". Oğuzca, Kıpçakça.

İki harfliler ayrımı bitti.

+ +

ÜÇ HARFLİLER AYRIMI

ORTASI HER HAREKE İLE HAREKELİ BULUNAN

فَعَلْ AYRIMI

- فَتَتْ katut: Katık. " فَتَتْ لَعَانُ katutluğ ok = temreni ağıya buluşturılmış ok".
- فَتَتْ katut: Çenet. " أَرْمَتْ فَتَتْ armut katutı = armudun genedi, bir parçası". Barsgan dilince.
- فَتَتْ katut: Papuççuların kullandığı giriş.
- كَتَتْ ketüt: " كَتَتْ كَتَتْ ketüt kişi = ekşi suratlı, yüzü buruşmuş ihtiyar".

[+] Bu savın arapça izahında كَان رِبَطًا حَوَالِ السَّرَج denilmekte olduğuna bakılırsa " كك kök" kelimesi bağdan ziyade "eğerin kaburgası" anlamına gelmektedir. Bununla beraber bugün bile bu kelime Doğu ve Şimal Türklerince hem "eğer kaburgası" hem de "bir şeyi iki tarafından düğümliyerek kısaca bağlamak" anlamına gelmektedir. Yatakların şurasından burasından kısa ipler geçirerek iki tarafından düğümlenmek gibi. B. A.

قَجَج kaçaç: İpekli bir Çin kumaşı. Doğrusu قَجَج dır. Bu kelime cariyelere ad olarak verilir.

قَجَج kaçaç: Kir. " تَوْنُ قَجَج بُلْدِي ton kaçaç boldı = elbise kirlendi". ج harfi ق tan çevrilmiştir. Aslı " قَجَج kakaç"tır.

بُقُق bukak: Kursak.

بُقُق bukuk: Çiçek topluluğu, çiçek tomurcuğu. " بَجَج بَقُقُلْدِي çeçek bukuklandı = çiçek tomurcuklandı". Bu hal, çiçek yarılmadan, açılmadan önce olur. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَكَمَا بَجَج أُكُلْدِي بُقُقُلْبُ بَكُلْدِي
بَكِينُ تَكُنُ تَكُلْدِي يَزَلْبُ يَنَارُ كُشُورُ

Tegme çeçek öküldi
Bukuklanıp büküldi
Tügsin tügün tügüldi
Yazlıp yana yöргеşür

"Türlü türlü çiçek toplandı, tomurculanıp büküldü, kabardı, köşeli düğüm halinde düğüldü; açılarak yine birbirine dolaşır".

بُقُق bukuk: Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan bir takım et bezleridir. Fergana ile " شِفْنِي Şıknı" [+]

[+] Basma nüshada " شِفْنِي şifni" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada " شِفْنِي şıknı" şeklindedir. B. A.

şehirlerinde bu hastalığa tutulan bir takım kimseler vardır. Daima çocukları da böyle olur. Bazılarında göğsünü yahut ayağının ucunu göremiycek kadar büyür.

Bunun neden ileri gelmiş olduğunu sordum. Bana "babalarımız sesi gür gâvurlar imiş. Tanrı yarlıgayası Yalavacın yoldaşlarıyla savaş etmişler. Atalarımız onlar üzerine baskın yapmış, gür sesleriyle haykırmışlar, onların bu sesinden müslümanlar bozguna uğramış. Tanrı kendinden hoşnut olası Ömere salık verdiklerinde bunlara ilenmiş, bunun üzerine boğazlarında bu hastalık çıkmış; soylarına, soplalarına da bu hastalık miras kalmış". Bugün onların içinde hiç gür sesli kimse yoktur.

تَقْوُ takuk: Tavuk. Türkmençe.

سَقَاكُ sakak: Çene. Şu savda da gelmiştir: "سَقَاكُ أَخْشَارُ" : "سَقَاكُ أَخْشَارُ sakak oxşar, sakal bıçar[+] = sakalı okşiyarak çeneyi keser", (okşiyarak ve hile yaparak sakalla oynar ve çeneyi keser). Bu, arabın يَسْرُحُو sörhü sözü gibidir.

[+] Bu savın yazılışı yanlıştır. Doğrusu "سَقَاكُ أَخْشَارُ" sakak bıçar sakal oxşar" şeklinde olacaktır; nitekim Dv.I,237,14 te bu şekilde geçmektedir. Başka türlü mana çıkmaz. B. A.

سُقُوكُ

sukak: Beyaz geyik.

Sukak: Oğuzların Farslara verdikleri adıdır. "بُسُقُوكُ سَائِرُ" bu Sukak ne ter = bu Farslı ne der?".

تُكُوكُ

tükek: Halka. Yük yükletilirken yükü sıkıştırmak için kullanılan ve ipe takılmış bulunan ağaç halka.

جَكُوكُ

gekük: Çekiç. Oğuzca.

جَكِكُوكُ

gekik: Nokta.

جَكِكُوكُ

gekik: Küçük çocuk çükü.

جَكِكُوكُ

gekik: Sergeye benzer alacalı bir kuş, siyah koyalıklarda bulunur.

كَكُوكُ

kekük: Seksek kuşu. Kemiği büyü ve tılsım yapmakta kullanılır.

يَتُوتُ

yetüt: Askere imdat. Bu kelime "يَتُوتُ yetüt sağ" sözünden alırmıştır, sonradan bırakılan sağ, demektir.

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL

كُوكَاكُونُ

kökegün: Gök sinek. Şu savda dahi gelmiştir:

"إِكِّي بُغْرَاكَاكُونُ. أَشْرَاكَاكُونُ يَنْجَلُورُ"

ikki bogra igeşür, otra kökegün yangılur = iki boğa boğuşur, arada gök sinek, bögelek ezilir". Bu sav, iki Beyin çarpışarak arada halkın ölmesi, ezilmesi hâlinde söylenir.

Üç harfliler ayrımı bitti.

+ +

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَال AYRIMI

- تُلغَاغ tolgağ: Kadın küpesi. "يَنْجُو تُلغَاغ" yinçü tolgağ = inci küpe".
- تُلغَاغ tolgağ: Sıkıntı. "أَمَّا كَأُتُلغَاغ" emgek tolgağ" denir. Aslı "kulunç ve iç ağrısı" anlamındadır. "أَنْكَ قَسْرِي تُلغَاغ" anıñ karnı tolgar = onun karnını ağrı tuttu, yüreği bulanır".
- تُلغَاغ talgağ: İnsanı öldürecek derecede şiddetli olan tipi. "تَاغ أَرَا تُلغَاغ بُلْدِي" tağ üze talgağ boldı = dağda tipi koptu".
- قَرَاغَات kargak: Lânet, kargış. "قَرَاغَاتُكَ الْبِنَا" Tengri kargaginga ılınma = Tanrının lânetine, kargışına uğrama".
- قِرْغَاغ kırgağ: Elbisenin yanı, kenarı.
- قِرْغَاغ kırgağ: Beyin ve Hanın eli altında olanlara kızması, kakıması. "خَانَ أَبِ قِرْغَاغِي" Han anı kırgadı = Han ona kızdı ve ondan yüz çevirdi". Tanrının Yalavacıyla Hanın gönderdiği adam arasını ayırt etmek için sonuncuya "يَا قِرْغَاغ" ya-lafar" dendiği gibi, Tanrının kulunu kargımasıyla, kulun kendi eli altındaki kızıması, kargıması arasında ayırt yapabilmek için birincide ق harfi üstün, ikincide esre kılınmıştır. Uygurca.

- تُلْكُوكْ tulkuk: Tuluk, ürülmüş, şişirilmiş tuluk.
- يُورْغَكْ yörgek: Örtü. "كُونُ يُورْغَكْ بُلْدِي" kök yörgek boldı = gök örtüldü, gök kara dumanla örtüldü".
- بُرْزَاكْ bezgek: Titreme.
- تُرْزَاكْ türgek: Bohça.
- تَزْزَاكْ tezgek: "تَزْزَاكْ أَر" tezgek er = işten ve işe benzer şeylerden kaçan, çekingen adam".
- سَرْزَاكْ sergek: Sarhoşun sarhoşluktan iki tarafa sallanması. "أَسْرُكْ سَرْزَاكْ" esrük sergekle-di = sarhoş yalpaladı, iki yana sallandı".
- كَرْزَاكْ kergük: Koyunun içerisinde, kırkbayırda beraber bulunan şirden gibi şey.
- كَسْزَاكْ kesgük: Halta, köpeğin boynuna geçirilen halta, tasma.
- كُوسْزَاكْ kösgük: Göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarında ve bostanlarda dikilen korkuluk, bostan öyüğü. Şu savda dahî gelmiştir: "أَلَيْسَ أَرْسَلَانُ شَتْرَ كُوسْزَاكْ" alın arslan tutar, küşün kösgük tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile korkuluk tutulmaz".
- كُرْزَاكْ kürgek: Gemi küreği ve her çeşit kürek.
- كَفْزَاكْ kefgek: Peltek. Konuşurken kekeliyen kimse.

سَمْرُوكُ semürgük: Bülbüle benzer kuş. Balasagun dilince. Şu beyitte de gelmiştir :

بُحْبُوحٌ أَسْرَمْرُوكُ
بَغْزَى أُجُونٍ مَكْنُونُ

Buğ buğ öter semürgük

Boğzı uğun menglenür

"Güzel öten semürgük kuşu tane gördüğünde boğazı için toplar".

كِيْرِيْكَ كِيْرِيْكَ kinizgek: "[+] كِيْرِيْكَ كَا كَا قَاغُوْنُ" kinizgek kagun = tazeligi gidip keceleşmiş olan kavun".

كِيْرِيْكَ كِيْرِيْكَ kişirgek: "كِيْرِيْكَ كَا كَا" kişirgek er = evinde bir kimseyi gördüğü zaman canı sıkılan, evi kendine dar gelen kişi".

BU AYRIMIN GUNNELİSİ [++]

جَنْكَلْ çengel: "جَنْكَلْ أَرْ" çengel er = şer adam".

جُوْنْكَ çöngək: Çömçe, kutu. Çiğilce.

[+] Basma nüshada "كِيْرِيْكَ كَا كَا" şeklinde geçen bu kelime yanlış; doğrusu "كِيْرِيْكَ كَا كَا" kidhizgek olacaktır. "كِيْرِيْكَ كَا كَا" "keçe" anlamındadır. Bay Kilisli'yi yanıltan şey, bu kelimenin yazma nüshadaki yazılış şeklidir. Kelime önceden كَا كَا yazılarak ك harfi unutulmuş, sonra ك ile كَا arasında bir harf konulmak istenmiş, fakat aralık az olduğundan ك harfinin üst ucu ك in kuyruğuna bir parça bitişmiş ve كِيْرِيْكَ şeklini almıştır. Brockelmann dahi bunun farkına varmıştır. B. A.

[++] Bu kelimeler ayrıma uymamaktadır. B. A.

تَرْهَقُ terngek: Su sızıntısı. Arapçası [+]

دیر; ك harfi e çevrilmiştir. Bu kelime arapçaya uygun düşmüştür.

Öğüş Ulu Tanrıya muzaaf isimler kitabı bitti.

X

X

X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADIYLA

MUZAAF OLAN FİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

İyi bilersin ki doğrudan doğruya muzaaf olan kelime Türkçede azdır; ancak fiiller, kelimenin kendisinden olan ت harfi bulunduğu ve mazi alâmeti olan > harfi geldiği zaman muzaaf olur. Harfte şedde böylece meydana çıkar. Biz böyle olana muzaaf deriz. Bunun için muzari ve mastarda -> harfi bu ikisinden düştüğü için- muzaaflık yoktur. Fakat hakiki muzaaf azdır. Biz onu azlığı dolayısıyla burada ayırdık.

تُتِيْ tutti : "بَاشُ تُتِيْ" baş tutti = yara zonkladı",
(تُتِيْ تَاتِيْ تَاتِيْ tutar - tutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَرْهَقُ şeklinde olan bu kelime yanlış; doğrusu تَرْهَقُ olacaktır. B. A.

تُتَّى tuttı: " اِتْ كَيْتْ تُتَّى it keyik tuttı = köpek
geyik tuttu". Başka şey tutarsa da böy-
le denir. Herhangi bir adam bir şey tu-
tarsa yine böyle denir. " اَلْمَنْكَ اَلِكْ تُتَّى
ol manğa eliğ tuttı = o, bana el tuttu,
boyun oldu, kefil oldu". Şu savda dahi
gelmiştir: " اَلِكْ شُعْجَا اُتْ تُتَّى eliğ tutgın-
ça ot tut = el tutacağına ot tut", (kefil
olacağına, ateş tut; çünkü insan kefil
olduktan sonra pişman olur). (تُتَّى تَتَّى
tutar - tutmak).

تِتَّى titti: " اَلْ اَبْ تِتَّى ol anı titti = o onu, o
işten geri koydu, men'etti". Aslı " تِيدَتْ
tıdhtı"dir. İdgam olundu ve şeddelendi.
تِيدَتْ تِيدَتْ تِيدَتْ (تِيدَتْ - تِيدَتْ).
تِتَّى titti: " اَلْ اَتْ تِتَّى ol et titti = o, et ditti",
(o, iyice pişmiş .eti ditti). Elbiseyi zi-
yadesiyle parçalarsa yine böyle denir.

" كُ لْ بَغْجِ كُ لْ تِتَّى kul Begge titti = kul Beye di-
rendi, karşı koydu". Başkasına karşı koy-
sa yine böyle denir; " اَلْ اَنْكَارْ تِتَّى تِتَّى ol an-
ğar titrü bakdı = o, ona dike baktı, dik
dik baktı". Güzel hakkında , " اَلْ اَنْكَارْ تِتَّى تِتَّى
anğar titrü baksa bolmas" denir, "insan
ona dik bakamaz" demektir. Bu, bazen öf-
keli bakış anlamına da gelir; (تِتَّى تِتَّى
titer - titmek). Et ve elbise ditmenin
mastarı ق ile gelir; (تِتَّى تِتَّى
titar - titmek).

سُئْدِي süsdi: " اُوْدْ سُئْدِي udh süsdi = öküz süstü".
Başkası da böyledir; (سُئْدِي سُئْمَاكْ
süser - süsmek).

شُئْدِي şeşdi: " اَزْ شُئْدِي er tügün şeşdi = adam dü-
ğüm gözdü". Atı ve ata benzer şeyleri
bağından, kösteğinden gözerse yine böy-
le denir; (شُئْدِي شُئْمَاكْ şeşer - şeş-
mek).

قَتَّى kaktı: " اَنِ بَشْرًا قَتَّى anı başra kaktı = o, onun
başına hafifçe vurdu", (قَتَّى قَتَّى ka-
kar - kakmak).

كُوتَّى kaktı: " يَاقْ اَوْنَا قُوتَّى yağ otta kaktı = yağın du-
manı yükseldi". Bu, söndürülen kandilin
dumanının yükselmesi gibidir. Et yanıp
kokusu çıktığı zaman " اَتْ قُوتَّى et kaktı"
denir; (قُوتَّى قُوتَّى kokar-kokmak).

كِكْدِي kiki: " بِيَاكْ كِكْدِي er = adam bıçak
biledi, yahut bıçağın birini öbürü üze-
rine sürttü"; (كِكْدِي كِكْدِي kiker - kik-
mek). Bu, köklü muzaaftır, öbürü köklü
muzaaf değildir. Köksüz muzaaf şunlar-
dır:

بَتَّى battı: " كُونْ بَتَّى kün battı = güneş battı",
" قُرْغُزْجِنْ سُقْقَا بَتَّى [+] kuruğjin suwka battı =
kurşun suya battı". Herhangi bir şey
gözden kaybolursa yine böyle denir;

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قُرْغُزْجِنْ şeklinde ge-
çen bu kelime " قُرْغُزْجِنْ kuruğjin" olacaktır. Bk. Dv. I,
243,2. B. A.

(بَتَار - batar - batmak).

بُتْتِي bütüti: "أَرَاوُنِي بُتْتِي er üni bütüti = göğsündeki bir hastalık dolayısıyla veya döğme yüzünden adamın sesi kısıldı". "أَبَا أَلِي بُتْتِي" anıñ alımı bütüti = onun başkasında olan alacağı sabit oldu ve gerçekleşti"; "بَاشْ بُتْتِي" baş bütüti = yara kapandı"; "كُلُّ تَنْكِرِي كَابْتِي" kul Tenğrige bütüti = kul Tanrının birliğini ikrar etti". (بَتَار - بتار - bütter - bütme).

بُتْتِي bütüti: "أَت بُتْتِي ot bütüti = ot bitti". Meyva biterse yine böyle denir. "أَغْلَانْ بُتْتِي" oğlan bütüti = çocuk doğdu". Herhangi bir şey biterse, doğarsa veya yaratılırsa "بُتْتِي" denir. Kıpçakça. (بَتَار - بتار - bütter - bütme).

جَاتْتِي çattı: "أَزْ أَغْلَاقْ قَرِي قَاجَاتْتِي er oglak kuzıka çattı = adam oğlağı kuzuya kattı". Başkası da böyledir; (جَاتَار - çatar - çatmak). Oğuzca. Şu beyitte dahi gelmiştir:

أَرْدُ لَبِّ يَكْمَكْ تَغِغْ أَغْلَاقْ جَاتَار

أَيْفَرَسْتَنْ يَفْغَا أَلْبِ يُمْغَنْ سَتَار

Ordhulanıp yüksek tağığ oglak çatar
Uygur tatin yufka alıp yumgın satar
"Yüksek dağı yurt tutarak oglak katar,
Uygur tatlarından ucuza alır, toptan pahalı satar".

(Dağ tepesinde yurt tutmuş olan bir adamı anlatarak diyor ki: O, dağın doruğunda yerleşti, daima oğlak, kuzu ve bu gibi şeyleri birleştirir. O, gobandır, demek ister. Bununla beraber Uygurlardan ucuz ve toptan alarak onları satar).

سَاتْتِي sattı: "أَلْ تَفَارَسَاتْتِي ol tawar sattı = o, mal sattı". Başkası da böyledir; (سَاتَار - satar - satmak).

سُتْتِي suttı: "أَلْ كِشِي يُوْزْنِيكَ سُتْتِي ol kişi yüzünge suttı = o, adamın yüzüne tükürdü". Aslı "سُودْهْتِي" sudhtı"dır; idgam olunmuştur. (سُذَارْ - sudhar - sudhmak).

سِتْتِي sittı: "أَرْ سِتْتِي er sitti = adam içedi". Başkası da böyledir. Aslı "سِيدْهْتِي" sidhtı"dır; idgam olunmuştur. (سِيدَارْ - sidhar - sidhnek).

كَاتْتِي kattı: "أَلْ سِرْكَانِي يَغْرُتْقَاتْتِي ol sirkeni yogurtka kattı = o, sirkeyi yoğurda kattı". Herhangi bir nesne başka bir şeyle karıştırılırsa yine böyle denir. "يُمْشَاقْ نَانْكَ قَاتْتِي" yumşak neng kattı = yumşak nesne katılaştı"; (كَاتَار - katar - katmak).

كَوتْتِي kottı: "أَلْ نَانْكَ قُوتْتِي ol neng kottı = o, nesneyi bıraktı". Aslı "كَودْهْتِي" kodhtı"dır; idgam olunmuştur. (كَودَارْ - kodhur - kodhmak).

كَتَّى ketti: " er tonın ketti = adam elbi-
sesini giydi". Aslı " كَدَّتِي kedhti"dir.
كَدَّهَر - كَدَّهَمَك kedher - kedhmek).

كَيَّى kitti: " er yerindin kitti = adam ye-
rinden gitti, çekildi", [+ كَدَّهَر - كَدَّهَمَك] kidher - kidhmek).

Kural: Bu ayırmadan emir sıyga-
sı iki harf üzerinedir. Bunun için "iki-
li" dedik. " أَتْ تَتْ at tut", " تَوَارَتْ تَتْ tawar
sat" sözlerindeki " تَتْ tut" ve " سَتْ sat"
kelimeleri gibi. Fiillerden bu çeşide, mâ-
zisinde bir cinsten iki harf birleştiği
için muzaaf denildi. Bu, görüldüğü üzere,
muzari ve mastarda arapça gibi yürümez.
Lâkin mâzide benzediği için böyle denildi.

İsmi fail: Bu ayırmadan ismi fail
" تَتَّوَجَّى tutguçı", " سَتَّوَجَّى satguçı" gibi-
dir, "tutucu", "satıcı" demektir. Bu, Türk-
lercedir. Türkmenlerle onlara uyanlarca
" تَتَّجَّى tuttaçı", " سَتَّجَّى sattaçı" denir.
Bir işi çok işlemekle vasıflanan fail i-
çin " تَتَّجَّى tutgan", " سَتَّجَّى satgan" denir
ki, "çok alan", "çok satan" demektir. İş
yapmak arzusuyla vasıflanan fail için
" تَتَّجَّى tutuğsak", " سَتَّجَّى satığsak" de-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كَدَّهَمَك şeklinde geçen bu iki kelime yanlıştır. "Kitti" kelimesinden anlaşıldığına göre كتَّهَمَك olacaktır; çünkü كَدَّهَمَك fiili yukarıda geçmiştir. B. A.

nir. İşliyenin, bir işi işlemek hak-
kı olduğunu bildiren fail için " أَلْ
أَلْ سَتَّوَجَّى ol tutguluk erdi", " أَلْ
أَلْ سَتَّوَجَّى ol satguluk turur" denir ki, "o-
nun almak hakkıydı", "onun satmak hak-
kıydı" demektir. Oğuzlar bu ل harfini
söylediğim manada س yaparlar. " أَلْ أَلْ
أَلْ أَلْ سَتَّوَجَّى ol anı tutuğsak erdi", " أَلْ أَلْ
أَلْ أَلْ سَتَّوَجَّى ol anı satığsak ol" derler ki,
"o, onu almak azminde idi", "o, onu
satmak azminde idi" demektir. İşliye-
nin, işi yapmak üzere olması, yapayaz-
ması ile vasıflanan fail için " أَلْ أَلْ
أَلْ أَلْ سَتَّوَجَّى ol anı tutuğlı ol" denir ki,
"o, onu tutmaya azmetti" demektir.
" أَلْ أَلْ تَتَّوَجَّى ol tawarın satığ-
lı ol = o, malını satmak azminindedir".

Başka kurallar, geçen ayırım-
lardaki kurala göre ölçümlenir. Bun-
ların hepsinde kural bir düzeydedir,
hiç değişmez.

İkili ayrımlar bitti.

X

X

X

UÇLU AYRIMLAR

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ

BULUNAN فَعْلَى AYRIMI

چاپتتى: "إت كىشى كاجىتى it kişige çapıttı = köpek adama saldırdı". Yine bunun gibi "بک انىڭ بوينىن چاپتتى = Bey onun boynunu vurdurdu" denir. Uygurca. (چاپتۇر - چاپماق) چاپتۇر - چاپماق).

ساپتتى: "ات قۇرۇق سىپتى at kudhruk sapıttı = at kuyruk salladı". "إت قۇرۇق سىپتى it kudhruk sapıttı = it kuyruk salladı", (köpek yaptığı kötülük dolayısıyla kuyruğunu sallıyarak yavuncıdı); (سىپتۇر - سىپماق) سىپتۇر - سىپماق).

سابىتتى: "ال ناسىكىنى سابىتتى ol nengni subıttı = o, nesneyi sivrilitti, söbüttü". Bu, bir nesnenin ucunu sivriltilmek ve givi gibi uzatmaktır; (سابىتۇر - سابىتماق) سابىتۇر - سابىتماق).

كەپتتى: "يىل تۇنۇغ كەپتتى yel tonuğ kepıttı = rüzgâr elbiseyi kuruttu", (rüzgâr elbiseyi biraz kuruttu); (كەپتۇر - كەپتماق) كەپتۇر - كەپتماق).

كۆپتتى: "ال تۇنۇغ كۆپتتى ol tonın köpıttı = o, elbisesini diktirdi", (كۆپتۇر - كۆپتماق) كۆپتۇر - كۆپتماق).

بىتتتى: "ال بىتك بىتتتى ol bitik bitıttı = o,

kitap yazdırdı", (بىتتۇر - بىتتماق) بىتتۇر - بىتتماق).

تاتىتتى: "تۇز اشیغ تاتىتتى tuz aşığ tatıttı = tuz aşı tadıttı". Herhangi bir şey başka bir şeyin tadına tesir ederse yine böyle denir; (تاتىتۇر - تاتىتماق) تاتىتۇر - تاتىتماق).

تۈتتتى: "ات تۇنۇش تۈتتتى ot tütün tütettı = ateş duman tütüttü, tütün tütüttü", (ateş duman çıkardı). (تۈتتۇر - تۈتتماق) تۈتتۇر - تۈتتماق) [+].

كۈتتتى: "ار قۇتتى er kutattı = adam kutlu oldu", (adam baht ve devlet sahibi oldu). Herhangi bir şey kut ve ululuk kazanırsa yine böyle denir; (كۈتتۇر - كۈتتماق) كۈتتۇر - كۈتتماق).

ساقتتى: "ال انكار سۇ ساقىتتى ol anğar suw sağıttı = o, ona su sağıttı". Başkası da böyledir; (ساقىتۇر - ساقىتماق) ساقىتۇر - ساقىتماق). "ال انىڭ مىڭىسىن ساقىتتى ol anıñ miŋisın sağıttı = o, onun beynini dağıttı", (o, onun beynine vurdu, dağıttı). Herhangi bir şeyi dağıtmakla emrederse yine böyle denir.

سۈقتتى: "ال اچىغ ناسىكىنى سۈقتتى ol açığ nengni süğıttı = o, acı şeyi tatlandırdı", (o, ekşi ve acı şeye tat verdi). "ال بىر كۈچىنى سۈقتتى"

[+] Bu kelimenin mâzi sıygası hem yazma, hem basma nüshalarda "تۈتتتى" şeklinde yazılmıştır. Dikkat ! B. A.

ol yerig süçitti = o, toprağı bitek-
leştirdi, iyileştirdi", (o, çorak yeri
iyi tarla haline getirdi), (سُحْتُور-سُحْتَمَاك),
süçitür - süçitmek).

سُحْتُور süçitti: " ol anı süçitti = o, onu
süçirtti", (سُحْتُور-سُحْتَمَاك),
süçitür - süçitmek).

سُحْتُور süçitti: " ol atıg süçitti = o, a-
tı süçirtti". Başkası da böyledir;
(سُحْتُور-سُحْتَمَاك) süçitür - süçitmek).

سُحْتُور kaçitti: " ol anı kaçitti = o, onu
kaçirtti"; (سُحْتُور-سُحْتَمَاك),
kaçitür - kaçitmek).

كُحْتُور keçitti: " ol anıg keçitti =
o, ona suyu geçirtti, sudan geçirtti",
(كُحْتُور-كُحْتَمَاك) keçitür - keçitmek).

كُحْتُور küçetti: " ol anıg tawarın kü-
çetti = o, onun malını yağma ettirdi",
(o, onun malını elinden almaya sal-
dırttı), (كُحْتُور-كُحْتَمَاك) küçetür - kü-
çetmek).

كُحْتُور kiçitti: " anıg udhuzi kiçitti =
onun uyuzunu kaçitti", (كُحْتُور-كُحْتَمَاك),
kiçitür - kiçitmek).

كُحْتُور keçitti: " ol işig keçitti = o,
işig geciktirdi", (كُحْتُور-كُحْتَمَاك),
keçitür - keçitmek).

بَدْتُور bedhütüti: " ol oğlanıg bedhütüti=
o, çocuğı büyüttü", (بَدْتُور-بَدْتَمَاك)

bedhütür - bedhütme).

قَدَيْتُ kadıttı: " er barır erken ka-
dıttı = adam giderken döndü", (o, yöne-
lip giderken yöneltisinden döndü ve
gekindi); (قَدَيْتَار-قَدَيْتَمَاق) kadıtar -
kadıtmak). İnsan soğuktan ölür, katı-
laşır " er tımlıgka ka-
dıttı" denir.

قَدَيْتُ kadıttı: " ol tonuğ kadıttı = o,
elbiseyi diktirdi", (o, elbisesini sey-
rekçe diktirmek için emretti); (قَدَيْتُور-
قَدَيْتَمَاق) kadıtür - kadıtmak).

قَدَيْتُ kıdıttı: " ol bürkin kıdıttı = o,
bürkünü kıyılattı", (قَدَيْتُور-قَدَيْتَمَاق),
kıdıttür - kıdıtmak) [+].

Türklerden bazıları bu fiiller-
de bulunan د harfinin hepsini ذ sana-
rak ی ye çevirmişlerdir. Ben Yağma,
Toxı, Oğuz illeriyle Uygurlarda işit-
tim. Bu, yukarıda geçtiği üzere د har-
finin ذ harfine çevrilmesi arapçada
dahı yürümektedir: مَاذَتْ عَدُوًّا وَلَا عَدُوًّا

[+] Yazma nüshada bütün bu قَدَيْتَمَاق - قَدَيْتَار - قَدَيْتُور - قَدَيْتُور - قَدَيْتَمَاق ke-
limeleri ذ ile yazılmış olduğu halde basma nüshada hep د
ile yazılmıştır. Bu kelimelerden yalnız ارتملغاق قَدَيْتُ cüm-
lesindeki fiil د ile yazılmıştır; bunun üzerinde nokta varken son-
radan kazanarak bu hale konmuş olduğu anlaşılıyor. Bay Ki-
lisli basma nüshaya bütün bu kelimeleri د ile almıştır. Bu
alışta haklıdır; çünkü هذه الدال كلها في هذه الافعال ياء على وجه انها ذال
ومنهم من يجعل هذه الدال كلها في هذه الافعال ياء على وجه انها ذال
... sözünü Bay Kilisliyi teyit etmektedir. B. A.

gibi.

يُدُّهُتُّ yudhutti: " أَلْ كَيْفِي تَمَلُّعًا يُدُّهُتُّ [+] ol kişini
tumlugka yudhutti = o, adamı soğukta
öldürdü", (o, adamı soğuklatarak öl-
dürdü); (يُدُّهُتُّ - يُدُّهُتُّ yudhuttur -
yudhutmak).

بُدُّهُتُّ budhutti: " أَلْ أَعْلِيَّ بُدُّهُتُّ ol oğlını budhutti =
o, oğlunu oynattı", (بُدُّهُتُّ - بُدُّهُتُّ budhütür - budhütnek).

سِدُّهُتُّ sidhitti: " أُرَاعَتْ أَعْلِيَّ سِدُّهُتُّ uragut oğlın sidhit-
ti = kadın oğlunu işetti". Binici a-
tını işettiği zaman yine böyle denir;
(سِدُّهُتُّ - سِدُّهُتُّ sidhitür - sidhit-
mek).

بُرُّهُتُّ burutti: " أَتِ أَيْحِي بُرُّهُتُّ ot aşığı burutti =
ateş tencereyi buğulandırdı". Başkası
da böyledir. " أَعْلَانُ بُرُّهُتُّ oğlan bu-
rutti = çocuk yellendi", (çocuk koku-
tarak yellendi). بُرُّهُتُّ da denir; بُرُّهُتُّ
buruttur - burutmak).

تَرُّهُتُّ tarutti: " أَلْ أُنْكَارًا فَرُّهُتُّ ol anğar ewin tarut-
tı = o, ona evini darlaştırdı". Her-
hangi bir şey daraltılırsa yine böy-
le denir; (تَرُّهُتُّ - تَرُّهُتُّ taruttur -
tarutmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda (يُدُّهُتُّ . يُدُّهُتُّ . يُدُّهُتُّ)
yudhutti - yudhuttur - yudhutmak) şeklinde geçen bu kelime-
ler yanlış olsa gerektir; doğrusu ب ile (بُدُّهُتُّ . بُدُّهُتُّ . بُدُّهُتُّ)
budhutti - budhuttur - budhutmak) olacaktır; çünkü buğün
bile "buymak" ve "buydurmak" kelimeleri kullanılmaktadır. B.A.

تُرُّهُتُّ türutti: " تَنْكُرِي يَلِكُوكُ تُرُّهُتُّ Tengri yalnguk tü-
rütti = Tanrı âdemi yarattı". Başkası
da böyledir; (تُرُّهُتُّ - تُرُّهُتُّ türütür -
türütmek). Oğuzcada bir şey takdir ve-
ya islah edildiği zaman " تُرُّهُتُّ türüt-
ti" denir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

تَنْكُرِي أَرْنُ تُرُّهُتُّ جَعْرِى اذ [+] تَنْكُرِي
يُدُّهُتُّ جُرُّكَيْتُ [+] تَنْكُرِي أَوْزَايَرُكُورُ

Tengri ajun türutti çığırı udhu tezhinür
Yulduzları gergeşip tün kün üze yörgenür
"Tanrı açını, âlemi yarattı, felek
durmadan döner, yıldızlar sıra sıra
dizilip gece, gündüz üzerine sarılır".

تَرُّهُتُّ teritti: " أَرُّهُتُّ er teritti = adam terle-
di". Başkası terlerse yine böyle de-
nir. Bu söz "deri" anlamına olan " تَرُّهُتُّ
teri"den gelmiştir. Bu hâle göre anlam
" تَرُّهُتُّ teri ötti" demek olur ki, "ter
deriden geçti, çıktı" anlamınadır, hem-
ze atılarak iki kelimeden bir fiil ya-
pılmıştır; yahut " تَرُّهُتُّ ter attı" sö-
zünden alınmıştır, "beden, teri dışarı-
ya attı" demektir. Hemze atılarak iki

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime اذ şeklin-
de yazılmışsa da yanlış olmalıdır; doğrusu " اذو udhu" o-
lacaktır. Bk. Dv. I, 81, 14; II, 16, 1: B. A.

[++] Basma nüshada bu kelime جُرُّكَيْتُ imlâsında çıkmış ise de
yanlıştır; doğrusu " جُرُّكَيْتُ gergeşip" olacaktır. Yazma nüsha-
da ilk defa جُرُّكَيْتُ yazılmışken, sonradan ötre harekesi çizi-
lerek جُرُّكَيْتُ şekline konmuştur. Bk. Dv. I, 157, 7; II, 225, 16
Brockelmann doğrusunu yazmıştır. B. A.

شَرِّتَاوُ (kelimeden bir fiil yapılmıştır; شَرِّتَاوُ teriter - teritmek).

سَرِّتِي sarıttı: "أَلْأَنْكَرُ سَفَلُ سَرِّتِي" ol anğar suwluk sarıttı = o, ona sarık sardırdı", (سَرِّتَاوُ - سَرِّتَاوُ sarıtur - sarıtmak). Herhangi bir şey sarmakla emrolunursa yine böyle denir.

سَرِّتِي sorıttı: "أُرَاغَتْ كَنْجَا سَوْتُ سَرِّتِي" uragut kençke süt sorıttı = kadın çocuğa süt emdirdi", "أَرِ يُوْرُنْ سَرِّتِي" er yüzün sorıttı = adam yüzünü buruşturdu, suratını astı, soruttu"; (سَرِّتَاوُ - سَرِّتَاوُ sorıtur - sorıtmak).

سَرِّتِي sıırttı: "أَلْأَقِيْرُ فَكِيْدُ سَرِّتِي" ol kızka kidhiz sıırttı = o, kıza keçe sıırttı", (o, kıza keçeyi sıkça sıırttı). Bu, elbisede sık dikmek yerindedir. (سَرِّتَاوُ - سَرِّتَاوُ sıırtur - sıırtmak).

قَرِّتِي karıttı: "أَذْهَلْكَ أُنْكَرُ قَرِّتِي" ödhlele anı karıttı = zaman onu kocattı", (قَرِّتَاوُ - قَرِّتَاوُ karıtur - karıtmak). Şu savda dahi gelmiştir: "أَذْهَلْكَ وَتَمَشَقَا بَدْعُ تَلْقَمَاسْ" ödhlele karıtmışka bodhuğ talkımas = zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz".

قَرِّتِي kurıttı: "كُونْ تُونُغْ قَرِّتِي" kün tonuğ kurıttı = güneş elbiseyi kuruttu". Başkası da böyledir; (قَرِّتَاوُ - قَرِّتَاوُ kurıtur - ku-

[+] Bu kelime bugün Orta Anadolu'da Çorum ve çevresinde "sırımak" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

ritmak).

كُرِّتِي küretti: "أَلْأَنْكَرُ قَلْنُ كُرِّتِي" ol anıñ kulın küretti = o, onun kölesini kağırttı", (كُرِّتَاوُ - كُرِّتَاوُ küretür - küretmek).

كُرِّتِي küretti: "أَلْأَنْكَرُ قَاَزْ كُرِّتِي" ol anğar kar küretti = o, ona kar küretti". Başkası da böyledir; (كُرِّتَاوُ - كُرِّتَاوُ küretür - küretmek).

كِرِّتِي keritti: "أَلْأَرْتِنْ كِرِّتِي" ol ıtın keritti = o, köpeğini ürdürdü", (كِرِّتَاوُ - كِرِّتَاوُ keritür - keritmek). Karlukça.

بِرِّتِي bezetti: "أَلْأَفِنْ بِرِّتِي" ol ewin bezetti = o, ewini bezetti", (بِرِّتَاوُ - بِرِّتَاوُ bezetür - bezetmek).

تَرِّتِي tezitti: "إِثْ كِيْكِي تَرِّتِي" ıt keyikni tezitti = köpek, yaban hayvanını kağırdı", (تَرِّتَاوُ - تَرِّتَاوُ teztür - teztmek).

بِرِّتِي bezitti: "تَمْلُغْ أُنْكَرُ بِرِّتِي" tumluğ anı bezitti = soğuk onu titretti". Bu sözden alınarak titretici sıtmaya "بِرِّتَاوُ bezgele" denir; (بِرِّتَاوُ - بِرِّتَاوُ bezitür - bezitmek).

تَرِّتِي tozıttı: "أَلْأَبْرَافْ تَرِّتِي" ol toprak tozıttı = o, toprağı tozuttu", (تَرِّتَاوُ - تَرِّتَاوُ tozıtur - tozıtmak) [+].

سَرِّتِي sııztı: "أَلْأَنْكَرُ يَافْ سَرِّتِي" ol anğar yağ sııztı =

[+] سَرِّتِي geğinde geçen bu kelimenin muzari ve mastarı her iki nüshada da سَرِّتَاوُ - سَرِّتَاوُ geğindedir. B. A.

o, ona yağ sızdırdı" , (o, ona donmuş yağı erittirdi). Başkası da böyledir; (سِزْتُورُ - سِزْتَمَاقُ - سِزْتَمَاقُ)

كُزْتُوتُ: "أَلْ أَيْكُ بَغْرِنُ قُزْتُوتُ" ol anıñ bogzın kuzuttı = o, onun boğazını kuruttu", (o, onun yemeğe isteğini artırdı). Bu kelimedeki ز harfinin aslı ر dır. "Sanki başkası, yemek istiyen birinin boğazını kuruttu" anlamınadır; (قُزْتُوتُورُ - قُزْتُوتُوتُ) kuzuttur - kuzutmak) [+]. Bu, kuraldan dıştır; çünkü lâzım fiilleri müteaddi yapmak için ancak ر getirilir.

كُزْتُوتُ: "أَلْ مَنِ يَرْكُزْتُوتُ" ol meni yer kezitti = o, bana yeri gezdirdi", (كُزْتُوتُورُ - كُزْتُوتُوتُ) kezitür - kezitmek).

كُزْتُوتُ: "أَلْ مَنِ كُزْتُوتُ" ol meni közettı = o, beni gözettı", (o, bana muntazır oldu). Bu kelimenin aslı "كُزْتُوتُوتُ köz attı" dır, "o, bana göziyle bakış attı" demektir; (كُزْتُوتُورُ - كُزْتُوتُوتُ) közetür - közetmek).

بُشْتُوتُ: "أَلْ تَعَارُ بُشْتُوتُ" ol tagar boşattı = o,

[+] Bu üç fiil yazma nüshada قُزْتُوتُ, قُزْتُوتُورُ, قُزْتُوتُوتُ şeklinde ise de yanlış olacaktır; çünkü arapçasında göyle bir ibare vardır: وَأَصْلُ الزَّايِ فِيهِ رَاءٌ Buradan anlaşıldığına göre bu kelimeler bizim de yazdığımız ve basma nüshada görüldüğü üzere ز harfiyle yazılacaktır. Bundan başka iyice dikkat edilirse yazma nüshada ر harflerinin üzerinde bulunan ötre hareketlerinin kuyruğuna siyah mürekeple birer nokta konulmuştur. B. A.

dağarcığı boşalttı". Herhangi bir kabın içindeki şeyler boşaltılırsa yine böyle denir. "أَلْ تُكُونُ بُشْتُوتُ" ol tügün boşattı = o, düğüm çözdü". Başkası da böyledir. "أَلْ أُرَاعَتْ بُشْتُوتُ" ol uragut boşattı = o, kadın boşattı". Arguca. "أَلْ بُلُغْتُ بُشْتُوتُ" ol bulunuş boşattı = o, tutsağı bıraktı". Herhangi bir şey başkası tarafından bağdan çözdülür, bırakılırsa yine böyle denir; (بُشْتُوتُورُ - بُشْتُوتُوتُ) boşatur - boşatmak).

تَشْتُوتُ: "أَلْ تَشْتُوتُ" tarığ taşıttı = buğday taşıttı", (o, buğday ve buna benzer şeyleri bir yerden bir yere taşıttı). (تَشْتُوتُورُ - تَشْتُوتُوتُ) taşıtur - taşıtmak).

تَشْتُوتُ: "أَلْ تُشَاكُ تَشْتُوتُ" ol töşek töşetti = o döşek döşetti", (تَشْتُوتُورُ - تَشْتُوتُوتُ) töşetür - töşetmek).

تَشْتُوتُ: "أَلْ أُرْعَاقُ تَشْتُوتُ" ol orgak tişetti = o, orak dişetti". Değirmen taşı dişendiğinde dahi böyle denir; (تَشْتُوتُورُ - تَشْتُوتُوتُ) tişetür - tişetmek).

حِشْتُوتُ: "أُرَاعَتْ كِنْحِنُ حِشْتُوتُ" uragut kençin çışetti = kadın çocuğunu çışetti", (حِشْتُوتُورُ - حِشْتُوتُوتُ) çışetür - çışetmek).

قَشْتُوتُ: "أَلْ أَرْتَبِنُ قَشْتُوتُ" er tenin kaşıttı = adam vücudunu kaşıttı", (قَشْتُوتُورُ - قَشْتُوتُوتُ) kaşıtur - kaşıtmak).

كُشْتُوتُ: "أَلْ بُلْتُ كُكُ كُشْتُوتُ" bulıt köküg köşitti = bulut göğü örttü", (كُشْتُوتُورُ - كُشْتُوتُوتُ) köşetür - köşetmek).

köşitür - köşitmek). Herhangi bir şey başka bir nesneyi örterse yine böyle denir.

bakitti: " أَلْأَبْنُ أَفْدِنُ بَعَثْتِي " ol anı ewdın bakitti = o, onu evden baktırdı, bakitti".

Herhangi bir adam başkasını bir yere baktırırsa yine böyle denir; (بَقَسُوْهُ) bakıtur - bakıtmak).

bokattı: " بَرَاغُوْهُ بَعَثْتِي " buzağı boğa oldu". Aslı " بُعَاذَتِي bokadhtı" dır. (بَقَاوُوْهُ - بُعَمَاقُ) bokatur - bokatmak).

tokitti: " أَلْأَبْنُ بَيْنُ نَعَثْتِي " ol anıñ boynın tokitti = o, onun boynunu vurdurdu", (تَقَسُوْهُ - تُعَمَاقُ) tokitur - tokıtmak).

tokitti: " أَلْأَبْنُ بَعَثْتِي " ol böz tokitti = o, bez dokuttu". " أَلْأَبْنُ قَلْبْتِي " ol kılıç tokitti = o, kılıcı döğdürdü". Bıçak döğdürülürse yine böyle denir; (تَقَسُوْهُ - تُعَمَاقُ) tokitur - tokıtmak). " أَلْأَبْنُ قَلْبْتِي " ol kapuğ tokitti = o, kapıyı vurdurdu, çaldırdı".

tıkitti: " أَلْأَبْنُ أَشْرَبْتِي " ol anğar aş tıkitti = o, ona zorla aş tıktırdı". Bunun aslı herhangi bir nesneye zorla bir şey sıkıştırmaktan gelmiştir. (تَقَسُوْهُ - تُعَمَاقُ) tıkitur - tıkitmak).

kakitti: " أَلْأَبْنُ قَبْتِي " ol anı kakitti = o, onu kızdırdı, ondan yüz çevirdi", (قَقَسُوْهُ - قَقَمَاقُ) kakitur - kakıtmak).

kokitti: " أَلْأَبْنُ سَكَبْتِي " ol anğar söklünğü kokitti = o, ona kebab kokuttu", (قَقَسُوْهُ - قَقَمَاقُ) kokitur - kokıtmak). Kandil söndürüldüğünde çıkan kötü koku için de böyle denir.

bekitti: " أَلْأَبْنُ اِبْشَعْتِي [+]" ol ışık bekitti = o, ışığı sağlamaştırdı, bekitti". Aslı düğümü sıkıştırmaktan gelmiştir; (بَكَسُوْهُ - بَكَمَاقُ) bekitür - bekitmek).

bükütti: " يَاغْلِيْغُ أَشْ مَنِيْ بَكَيْتِي " yağlı aş meni bükütti = yağlı aş beni bıktırdı", (yağlı aş yüreğime dokundu, karnım dolmadan bıkkınlık verdi, doydum). Birisi başka birinin gözünü doyuracak kadar mal verse yine böyle denir. " أَلْأَبْنُ تَعَارَنُ بَكَيْتِي " ol meni tawarın bükütti = o, beni mal-la doyurdu", (بَكَسُوْهُ - بَكَمَاقُ) bükütür - bükütmek).

tüketti: " أَلْأَبْنُ اِبْشَعْتِي " ol ışın tüketti = o, ışını tüketti, bitirdi", (تَكَاوُوْهُ - تَكَمَاقُ) tüketür - tüketmek).

sikitti: " أَرَاغَتْ بِنِيْ سَكَيْتِي " uragutnı sikitti = o, kadını düzdürdü", (سَكَسُوْهُ - سَكَمَاقُ) sikitür - sikıtmek).

[+] أَلْأَبْنُ اِبْشَعْتِي cümlesindeki fiil gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بَكَيْتِي bekütti" imlâsında geçiyorsa da yanlışdır, " بَكَيْتِي bekitti" olacaktır; çünkü muzari ve mastarı (بَكَسُوْهُ - بَكَمَاقُ) bekitür - bekitmek) şeklindedir. Brockelmann da yanlışmıştır. Bizi teyit eden bir şey de Dv.II,84, 13 te geçen "bekişmek" kelimesidir. B. A.

سَكَيْتِي sekitti: " أَلْ أَيْنِ سَكَيْتِي ol anı sekitti = o, onu sektirdi", (سَكَيْتِي - سَكَيْتَاكْ) (sekitür - sekitmek).

بُلَيْتِي bulattı: " أَلْ قُوْزِي بُلَيْتِي ol kuzı bulattı = o, kuzuyu tencere buğusunda pişirtti". Herhangi bir şey tencere buğusunda pişirilirse yine böyle denir. Aslı " بُولَادِيْتِي buladhtı"dır. Yeğnilik olmak için و atılmış ve idgam edilmiştir; (بُلَيْتِي - بُلَيْتَاكْ) bulatur - bulatmak).

بَيْلَتِي biletti: " أَلْ بِيْجَاكْ بَيْلَتِي ol bıçak biletti = o, bıçak biletti", (o, bıçağının bilenmesini ve bileği üzerine sürülmesini emretti"; (بَيْلَتِي - بَيْلَتَاكْ) (bilettür - biletmek).

تَيْلَتِي tiletti: " أَلْ أَيْنِ تَيْلَتِي ol anı tiletti = o, onu istetti, dilette", (تَيْلَتِي - تَيْلَتَاكْ) (tilettür - tiletmek).

تُلَيْتِي tülletti: " أَلْ قُوْى تُلَيْتِي ol koy tülletti = o, koyunu kuzulattı, doğurttu". Oğuzca. Aslı, yeni doğan hayvanın yavru tüyünü dökmesinden alınmıştır; (تُلَيْتِي - تُلَيْتَاكْ) (tülletür - tülletmek).

جَلَيْتِي gılattı: " أَلْ كِبَاكْ جَلَيْتِي ol kepek gılattı = o, kepeği ıslattırdı". Başkası da böyledir; (جَلَيْتِي - جَلَيْتَاكْ) (gıllatur - gıllatmak). Aslı " جَيْلَتِي çıylattı"dır, ی kaldırılmıştır. " أَلْ أَيْغْ جَلَيْتِي ol atıg gılattı = o, atını terletti".

فَلَيْتِي kalattı: " أَلْ تُوْنُغْ فَلَيْتِي ol tonuğ kalattı = o,

elbiseyi kaplattı". Herhangi bir şey sargıya veya sandığa konursa yine böyle denir. Aslı " قَالَتِي kalattı"dır.

(فَلَيْتِي - فَلَيْتَاكْ) (kalatur - kalatmak).

كُلَيْتِي külitti: " أَلْ أَلْكَئِي كُلَيْتِي ol ölügni külitti = o, ölüyü gömdürdü". Başkası da böyledir; (كُلَيْتِي - كُلَيْتَاكْ) (külitür - külitmek).

تَمَيْتِي tamıttı: " أَلْ سُوْوْنِي تَمَيْتِي ol suwnı tamıttı = o, suyu damlattı". Başkası da böyledir; (تَمَيْتِي - تَمَيْتَاكْ) (tamıtür - tamıtmek).

كَمَيْتِي kamattı: " كُوْنْ كُوْزُكْ قَمَيْتِي kün közüğ kamattı = güneş gözü kamaştırdı", (قَمَيْتِي - قَمَيْتَاكْ) (kamatur - kamatmak). " أَجْعْ أَفْيَا بَيْشِيغْ قَمَيْتِي أَجْعْ أَفْيَا تَيْشِيغْ kamattı = ekşi ayva dişi kamaştırdı". Başka şey kamaştırırsa yine böyle denir. Şu savda da gelmiştir: " أَتَاهِي أَجْعْ أَلْمَلَا بَيْسَا أَفْيَا نِيْكَ بَيْشِي قَمَارْ atası açığı almıla yese oğlınınğ tışı kamar = babası ekşi elma yese oğlunun dişi kamaşır". Bu sav, babasının yaptığı cinayet yüzünden, babasından sonra oğlunun yakalandığı zaman söylenir.

قَمَيْتِي komıttı: " أَذِكْ مَنِي قَمَيْتِي öd hik meni komıttı = sevgi beni coşturdu, heyecana getirdi", (قَمَيْتِي - قَمَيْتَاكْ) (komıtür - komıtmek). Şu parçada dahi gelmiştir:

بَسْمِلْ سُوْسِن قَمِيَّتِي بِرْجَا كَلْبِ مِيَّتِي
أَرْسَلَنْ تَبَا مِيَّتِي قُرْبِي بَشِي تَزْكِيُوْر

Basmıl süsin komıttı

Barça kelip yumıttı

Arslan taba emıttı

Korkup başı tezgındır

"Basmıl, askerini coşturdu; hepsi gelip toplandı; Arslan tarafına yöneldi; korkup başı döner".

(Gazi Arslan Tegin ile harp eden Basmıl, askerini bizimle harp etmek için coşturdu; hepsi toplandılar, Arslana doğru yöneldiler; bizi gördüklerinde gözleri karardı, başları döndü).

تَنْتَقَّ tanuttı: " أَلْ مَنْكَاسُوْر تَنْتَقَّ ol manğa söz tanuttı = o bana, başkasına sözü erıstırmemi, tavsiye etmemi emretti", (تَنْتَقَّ - تَنْتَقَّ tanatur - tanutmak).

تُنْتَقَّ tünetti: " أَلْ فُقُقْعُ أَفْدَانْتَقَّ ol konukuğ ewde tünetti = o, konuğu evde geceletti", (تُنْتَقَّ - تَنْتَقَّ tünettür - tünetmek).

تَنْتَقَّ tonattı: " أَلْ مَنِي تَنْتَقَّ ol meni tonattı = o, beni giydirdi, donattı", (تَنْتَقَّ - تَنْتَقَّ tonatur - tonatmak). Aslı " تُونْ إِذْتِي ton idhti"dır ki, "elbise gönderdi" demektir.

سِنْتَقَّ sinattı: " أَلْ مَنِي بُوْأِشْنَارِسْتَقَّ ol meni bu ışta sinattı = o, beni bu ışte tecrübe et-

sınattı", (سِنْتَقَّ - سِنْتَقَّ sinatur - sinatmak).

فَنْتَقَّ kanattı: " أَلْ أَيْنِكْ بُرْنِ فَنْتَقَّ ol anıñ burnın kanattı = o, onun burnunu kanattı", (فَنْتَقَّ - فَنْتَقَّ kanatur - kanatmak).

فَنْتَقَّ konattı: " أَلْ أُوْرِنَكَفْنُ فَنْتَقَّ ol öziñge konum konattı = o, yanına hısımlarını konatırdı", (o, evinin yanına hısımlarını ve kendi etrafında toplananları, kendine yardım edenleri oturttu); (فَنْتَقَّ - فَنْتَقَّ konatur - konatmak).

كِنْتَقَّ kınattı: " بَكْ أِنِي كِنْتَقَّ Beg anı kınattı = Bey ona ışkence yaptırdı, cezalandırdı", (كِنْتَقَّ - كِنْتَقَّ kınatur - kınatmak).

كَنْتَقَّ könitti: " أَرِيْبَاچْ كَنْتَقَّ er yıgaç könitti = adam ağaç doğrulttu". Başkası da böyledir; (كَنْتَقَّ - كَنْتَقَّ könittür - könitmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَاتِي yattı: " أَرِيْبَاچْ er yattı = adam yattı". Başkası da böyledir; (يَاتِي - يَاتِي yatur - yatmak).

يُوتِي yuttı: " أَلْ يُمُرْتَاغَانِي يُوتِي ol yumurtganı yuttı = o, yumurtayı yuttu". Başkası da böyledir. Oğuzca ve Kıpçakça. (يُوتِي - يُوتِي yutar - yutmak).

يَاتِي yattı: " أَلْ تُونُغْ كُونْكَايَاتِي ol tonuğ künge yattı = o, elbiseyi güneşe yaydı, serdi". Başkası da böyledir. Aslı " يَادْتِي yadh-

یذاز - یذماق) (idgam olunmuştur.
yadhar - yadhmak).

ییتی yitti: " ییتی نانت ییتی نانت = nesne yitti, kayboldu", (ییتاز - ییتماق) (yiter - yitmek).

ییتی yetti: " ال منی ییتی ol meni yetti = o, bana erişti". Başkasına erişirse de yine böyle denir; (ییتاز - ییتماق) (yeter - yetmek).

ییتی yetti: " ال ات ییتی ol at yetti = o, at yetti, atı yedeğinde götürdü". Körü ve körden başkasını yederse yine böyle denir; (ییتاز - ییتماق) (yeter - yetmek).

Oğuzlarla Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ی harfini ج yaparlar. " ال منی جیتی ol meni çetti = o, bana erişti". Aslı ی ile " ییتی yetti" dir. Türkler " سفا یندم" suwda yundum", bunlar " چندم" çundum" derler. Türkle Türkmen arasında bu kural değişmişiyerek yürür [+].

+ +
+

[+] Buradaki misal bölümünde getirilmiş olan ییتی, ییتی, ییتی, ییتی gibi kelimelerin yeri burası değildir; yanlışlıkla asıl metinde buraya konmuş, biz de bozmadık. Yeri, misal ayrımının iki harfliler kısmıdır. Bu ayrım ise üç harfli olup ölgüsündedir. Bu kelimeler bu ölçüye ve bu ayrıma uymamaktadır. B. A.

ییبتی yubatti: " ال ایشیغ ییبتی ol ışığ yubatti = o, ışığı savsaklattı, başkasını ışığı savsaklamağa emretti". (ییبتور - ییبتماق) (yubatur - yubatmak). Bu kelimenin asıl manası hile etmektir; Oğuzlar " ال انب ال انب ol anı yubiladı" derler ki, "o, onu aldattı" demektir.

ییرتی yaratti: " تنگری یلنگن یرتی Tengri yalnguk yarat-tı = Tanrı âdemi yarattı", (Tanrı âdemi ve âdemden başka her yarattığı yarattı). Oğuzlar " ال تونغ یرتی ol tonuğ yarattı" derler ki, "o, elbise oranladı, yaptı" demektir. " بواتک نی منکایرت bu etükni manğa yarat = bu ediği bana oranla, ölç". " ال اوزندن سوزرتت ol özindin söz yarattı = o, kendinden söz yarattı, uydurdu"; (ییرتور - ییرتماق) (yaratur - yaratmak).

ییرتی yoritti: " ال منی تلغیرتت ol meni telim yoritti = o, beni çok yürüttü"; " ات انک قرین یرتی ot anıñ karnın yoritti = ilaç onun karnını sürdürdü". (ییرتور - ییرتماق) (yoritur - yoritmak).

ییرتی yıratı: " ال انی یرتی ol anı yıratı = o, onu ıratı, uzaklaştırdı", (ییرتور - ییرتماق) (yıratur - yıratmak).

ییرتی yèretti: " ارایشکایرتت er işge yèretti = a-

dam işte yerindi, tenbellik etti",
 (يَعْتَرُ - يَعْزُرُ yeritür - yeritmek).
 يَعْزُرُ yagutti: "أَلْ أَيْعْ مَنكَ يَعْزُرُ" ol atıg manğa yagut-
 ti = o, atını bana yaklaştırdı". Baş-
 kası da böyledir; (يَعْتَمِقُ - يَعْتَمِقُ
 yagutur - yagutmak). Şu beyitte de gel-
 miştir :

كَلْسَا مَا تَشْرُكُلْ تَنْسِنَ أَنْكَ أَرْقُلُقُ
 أَرْبَا سَمْنُ يَعْغُلُ بَلْسِنَ أَنْ يَرْفُلُقُ

Kelse uma tüşürgil tınsın anıñ arukluk
 Arpa saman yagutgil bulsın atı yarukluk

"Sana konuk gelse onu indir, onun yor-
 gunluğu dinsin; arpayı, samanı yaklaştı-
 r, atı dinlensin".

يَعْزُرُ yagitti: "تَنْكُرِي نَعْمَرَعِي تَنْكُرِي نَعْمَرَعِي" Tengri yağmur yagitti =
 Tanrı yağmur yağdırdı", (يَعْتَمِقُ - يَعْتَمِقُ
 yagitur - yagitmak).

يَلْتُرُ yülütti: "أَرْسَحِنُ يَلْتُرُ" er sağın yülütti = adam
 sağını yülüttü, tıraş ettirdi". (يَلْتُرُ -
 يَلْتُرُ yülitür - yülitmek).

يَلْتُرُ yolutti: "بَكْ بُوَيْنِي يَلْتُرُ" Beg boynı yolutti = Bey,
 boyu yağma ettirdi", (يَلْتَمَأُ - يَلْتَمَأُ
 yolitur - yolitmak) [+].

يَلْتُرُ yılıtti: "أَرْيَلْتُرُ" er yılıtti = adamı sıtma

[+] Basma nüshada يَلْتَمَأُ şeklinde gelen bu mastar yanlışdır. Yaz-
 ma nüshada önceden يَلْتَمَأُ imlâsında yazılmışken sonradan
 bir düzeltme görerek كْ harfi قْ yapılmıştır. Dv. III, 54, 15
 te geçen يَلْتَمَأُ - يَلْتَمَأُ fiili de bizi gerçekler. Brockelmann
 dahi yanlışdır. B. A.

tuttu, sıtmadan vücudü ısındı". Bu fi-
 il lâzımdır; "أَرْسُوفُ يَلْتُرُ" er suwiğ
 yılıtti = adam suyu ıllıttı". Bu, mite-
 addidir. (يَلْتَمَأُ - يَلْتَمَأُ yılıtur -
 yılıtmak).

يُمِطُّ yumitti: "كَيْشِي يُمِطُّ" kişi yumitti = halk top-
 landı". Başkası da böyledir; (يُمِطُّ -
 يُمِطُّ yumitur - yumitmak).

يَتِطُّ yıtıttı: "أَلْ أَنْكَرِجَاكْ يَتِطُّ" ol anğar bıçak yı-
 tıttı = o, ona bıçak biletti", (o, o-
 na bıçağı bilemeyi, yahut el üzerinde
 bıçağı kılağılamayı emretti). (يَتِطُّ -
 يَتِطُّ yıtıtur - yıtıtmak) [+].

يَنِيَّتِي yinetti: "بَاشْ يَنِيَّتِي" baş yinetti = yara sağal-
 dı, yeğnildi", (يَنِيَّتِي - يَنِيَّتِي yine-
 tür - yinetmek). Aslı "يَنِيَّتِي" yinedh-
 ti"dir; idgam olunmuştur.

يَنِيَّتِي yenitti: "أَرْأَرَاغْتُنِي يَنِيَّتِي" er uragutnı yenit-
 ti = adam kadını doğurttu", (يَنِيَّتِي -
 يَنِيَّتِي yenitür - yenitmek).

Kural: Türk dilinde muzaaflik
 ancak sonunda ت olan kelimelerde dü-
 şündülebilir. Muzaaflik fiillerin bütün
 harflerine geçmez. İsimlerde muzaaf
 pek az bulunur. Bizim, fiillerden bu
 tür lûsüne muzaaf dediğimizin sebebi,

[+] Basma nüshada bu kelimenin yazılışı hususunda ikircimlik
 gösterildiği için yerinde olarak işaret konulmuştur. Keli-
 me sırasına bakılırsa ve Dv. III, 64, 12; III, 58, 16 daki
 "yanumak" ve "yanulmak" kelimeleri göz önüne alınacak olur-
 sa bu fiilin (يَنِيَّتِي - يَنِيَّتِي - يَنِيَّتِي yanutti - yanutur -
 yanutmak) olması gerekir ise de düşündüle!... Brockelmann
 da düzeltmiştir. B. A.

mazide bir cinsten iki harfin bulunması dolayısıyledir. Harflerden birisi kelimenin kökünde, aslındadır. O da ت harfidir; öbür harf mâzi alâmeti olan د dir. Sert ت harfine komşu olduğundan sertlik bundan doğmuştur. Aslında muzaaf olan kelime, geçmişte söylediğimize göre pek az bulunur.

Emir sıygası: Bu ayırmadan emir sıygası üç harf üzerine gelir: "أَفْ بَرَّتْ" ew bezet = ev bezet", "بِتِكْ بِتَيْتْ" bitik bitit = kitap yazdır" gibi.

İsmi fail: Bu ayırmadan salim بِتِكْ بِتَيْتْ (harfi illetsiz) olan ismi fail "بِتِكْ بِتَيْتْ" bitik bititküçi", "أَتْ كَرْتَيْتْ" at közetküçi" gibi ki, "mektup yazdırıcı", "at gözetici" demektir. Oğuz ve Kıpçak dillerinde "بِتَيْتْ" bititdeçi", "كْرَيْتْ" közetteçi" denir. Aslı "كْرَيْتْ" közetdeçi"dir [+]; idgam olunmuştur.

Fiilin devamiyle vasıflanan fail sıygası, kelimeye غ، ا، ن yahut

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: وَفِي لَمَّةِ الْعَرَبِيِّ وَفِي لَمَّةِ الْفَرَسِيِّ كَرَيْتْ. وَأَمَّا كَرَيْتْ: وَفِي لَمَّةِ الْعَرَبِيِّ وَفِي لَمَّةِ الْفَرَسِيِّ كَرَيْتْ. Bu ibare yanlıştır; doğrusu şöyle olacaktır: وَفِي لَمَّةِ الْعَرَبِيِّ وَفِي لَمَّةِ الْفَرَسِيِّ كَرَيْتْ. çünkü كَرَيْتْ kelimesinden evvel yanlıs olarak metinde yazılmış bulunan بَيْتَيْتْ kelimesinde muzaaflik yoktur; bundan başka bu kelime, yazma nüshada yersiz olarak bir düzeltme yapılmış ve bu yanlıs şekle sokulmuştur. İyi bakılırsa eski şeklinin bizim dediğimiz gibi بَيْتَيْتْ olduğu sezilmektedir. B. A.

ك، ا، ن getirmekle yapılır; nitekim bunun kuralı geçmiştir. "أَلْ أَيْغْ كَرْتَيْتْ" ol atığ közetgen ol", "أَلْ أَيْغْ بَرْتَيْتْ" ol ewin bezetgen ol" denir ki, "o, daima atı gözetendir", "o, evini daima bezetendir" demektir. Tok kelimelerde "أَلْ تَرَيْغْ تَرْتَيْتْ" ol tarığ tarıtgan ol", "أَلْ بَرْتَيْتْ أَرْتَيْتْ" ol buğday arıtgan ol" denir ki, "o, daima ekincilik edendir", "o, daima buğday temizliyendir" demektir.

Kelime, ك li, غ lı, yumşak ve tok hallerinde, bu yolda göz önüne alınır.

İşin kendisinden çıkması arzusunda bulunmak anlamıyla vasıflanan fail için "أَلْ تَرَيْغْ تَرْتَيْتْ" ol tarığ tarıtıgsak ol", "أَلْ أَيْغْ بَرْتَيْتْ" ol ewin bezetiğsek ol" denir ki, "o, çiftçiliğe düşkündür, onu arzu ediyor", "o, evini bezetmeğe düşkündür, onu arzu ediyor" demektir.

Kök üzerine ق ve س la beraber tok, ق lı ve غ lı kelimelerde غ getirilir. Kuralı, sahih fiillerde geçtiği üzere ك li, ince, yahut yumşak kelimelerde ك gelir.

Bir işi işlemek failin hakkı olduğu, fail bir işi işlemek azminde

bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " أَلْ تَرِغُ تَرِغْلِقُ أَلْ ol tarıg tarıtlıklık ol", " أَلْ أَلْ كَرِغْلِكُ أَلْ ol at közetiglik ol" denir ki, "onun çiftçilik etmek hakkıdır", (o, çiftçilik etmek azmin- dedir), "at gözetmek onun hakkıdır", (o, at gözetmek azmindedir) demektir. Yerine göre, kelimenin ك li ve غ li olması göz önüne alınır.

Oğuzlardan bazıları yukarıda söylendiği üzere buradaki ل 1 س ya- parlar.

İşliyenin içinde olan bir işi işlemek üzere olduğu anlamına gelen fail için " أَلْ تَرِغُ تَرِغْلِقُ أَرْدَى ol tarıg tarıtlıklı erdi", " أَلْ أَيْغُ كَرِغْلِقُ أَرْدَى ol atıg közetiglik erdi" denir ki, "o, çiftçilik etmeği içinde kurdu ve ona bağlamak üzere bulundu", "o, atı gö- zetmeği kurdu, gözetmek üzere bulundu" demektir.

Bu yol, salim failde, birinci yoldan daha yakındır.

İsmi meful: " كَرِغْلِقُ أَلْ közetmiş at", " كَرِغْلِقُ أَلْ bititmiş bitik" söz- lerindeki " كَرِغْلِقُ közetmiş" ve " كَرِغْلِقُ bititmiş" kelimeleri gibidir. Gördüğün üzere geçen mastarlar ayrımında ش nin bu suretle gelmesinin kuralı

geçmiştir.

İsmi zaman: İsmi zaman, ismi mekân bir yolda gelir: " بِنَكْ بِنَكْ أَعْرُ بِنَكْ bitik bititgu ogur", " أَلْ كَرِغْلِقُ أَعْرُ at közetgu ogur" denir ki, "kitap yazdı- racak zaman", "at gözetecek vakit" de- mektir.

İsmi mekân: " تَرِغُ تَرِغْلِقُ تَرِغْوَيْزُ tarıg tarıtlı yer", " تَرِغُ تَرِغْلِقُ أَرِغْوَيْزُ tarıg a- rıtgu yer" gibi ki, "ekin ekecek yer", "buğday arıtacak yer" demektir.

İsmi âlet: " تَرِغُ أَرِغْوَانَاكْ tarıg a- rıtgu neng", " بِنَكْ بِنَكْ أَرِغْوَانَاكْ bitik bitit- gu neng" gibi ki, "buğday arıtacak nesne", yazı yazılacak nesne" demek- tir.

Zaman, mekân ve âlet isimleri- nin aralarındaki fark şudur:

Zaman ismi yapmak istenilirse sonuna " أَوْدْ öd" yahut " أَعْرُ ogur" ke- limeleri getirilir: " تَرِغُ أَرِغْوَانَاكْ tarıg arıtgu ogur" gibi ki, "buğday temiz- liyecek vakit" demektir.

Mekân ismi yapılmak istenirse sonuna " يَزْ yer" kelimesi getirilir: " تَرِغُ أَرِغْوَيْزُ arıtgu yer" gibi ki, "arıt- cak yer" demektir.

Âlet ismi yapılmak istendiği zaman sonuna " نَنَكْ neng" getirilir:

"تَرِغْ أَرْتَاہی نَانُكْ" denir ki, "buğday arıtacak nesne" demektir.

Oğuzlar, bu isimlerin hepsinde غ veya ك yerine و , ا yerine getirirler ve şöyle söylerler: "تَرِغْ أَرْتَاہی أُغْرُ" , "تَرِغْ أَرْتَاہی یَیْرُ" , "تَرِغْ أَرْتَاہی نَانُكْ".

Kendisine bir harf ziyade kılınmış fiillerle kılınmayanların hepsinde açık olan kural budur. İki veya ikiden artık kimseler arasında bir işin yapıldığını göstermek için -ister bu iş yardımlaşma, ister yarışma olsun köke ش ziyade kılınır: "أَلْ مَنكَا تَرِغْ أَرْتَاہی" ol manğa tarığ arıtışdı", "أَلْ مَنكَا اَتْ كَرْتَاہی" ol manğa at közetişdi" gibi ki, "o, bana buğday temizlemekte yardım etti", "o, bana at gözetmekte yardım etti" yahut "yarıştı" demek olur. Başkaları da böyledir.

Bu ayrımın iki yolda geldiğini bilmelisin !

Birincisi: Fiilin menkus olan ayırmadan üç harfli bulunması, yahut dört harfli lâzım fiil olup kendisine tâdiye edatı olan ت getirilmesi ve harfi illetin düşerek ت nin o harfin

yerini almasıdır. Fiil bu takdire göre üç harfli olur. Menkustan olan örnek: "أَرْبُرُنْ قَانْدِي" er burnı kanadı" gibi ki, "adamın burnu kanadı" demektir. Fiil müteaddi kılınıncı "أَرْبُرُنْ قَانْتِي" er burnın kanattı" denir ki, "adam burnunu kanattı" demektir. Emri hazırlığında "أَتِيكْ بُرُنْ قَانْتِي" anıñ burnın kanat" denir.[++] Üç harfli mâzi şekli olan "قَانْدِي" kanadı" fiilinin الف i, kelime müteaddi olduğunda düşmüştür.

"أَلْ بَلِيكْنِي قُوْقِي" ol belikni kokuttı = o, kandili kokuttu" [+++], (o, kandili söndürürken kokusunu yaydı). Aslı "قُوْقِي" kokdı"dır. Emri hazırlığında

[+] Bu "أَمِي أَدْمِي أَنْفِ الرَّجُلِ" sözünün arapça izahında denmiş ise de burada bir yanlışlık olmalıdır, doğrusu "أَدْمِي الرَّجُلِ أَنْفُهُ" olacaktır; çünkü, Türkçesinden anlaşılan budur. Yoksa, ilk arapça ibarenin anlamı, Türkçe örneğin anlamına uymuyor. Türkçe örneğin anlamı "adam burnun kanattı" ve yanlış olduğunu söylediğim arapça izahın anlamı da "o, adamın burnunu kanattı" demektir. Bu iki anlam birbirini tutmadığı içindir ki biz arapça izahın yanlış olduğuna kail olduk. Bizi tanıklayan bir tanık ta bu satırın altında gelen "أَتِيكْ بُرُنْ قَانْتِي" anıñ burnın kanat" sözüdür. "Onun burnunu kanat" demektir. B. A.

[++] Şu iki satırlık sözün bugünkü yazıda ve imlâda yeri yoktur. Bu, ancak arap harfleriyle yazıldığına göredir. B. A.

[+++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "بَلِيكْ" bilik" imlâsında geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu "بَلِيكْ" belik" olacaktır. ب harfi esre değil, üstün olmalıdır. Bk. Dv. I, 225, 4. Bundan başka burada bu kelimeye "kandil" anlamı verilmiş, başka yerlerde ise "fitil" anlamına alınmıştır. B. A.

"أَرَفَيْتُ kokıt" denir; burada و düş- müştür.

Dört harfliden örnek: "أَرَفَيْدَى er komındı" gibidir, "adam bir işte coştı" demektir. Bu, lâzım bir fiil- dir. Müteaddi kılındığı zaman "أَبَى قَيْتُ anı komıt" denir, "onu coştur" demek- tir; دüşmüş, ت onun yerini tutmuş- tur [+]. "أَبَى نَانِكُ öldi neng = nesne ıslandı" demektir. Müteaddi kılınarak "أَلَيْتُ ölütti" denir, "başkası ıslat- tı" demektir. Emri hazırında "أَلَيْتُ ö- lit" denir, "ıslat" demektir. Menkus, lâzım ve dört harfli olan fiillerde tâdiye "ت" ile yapılıpكغ gibi ta- diye edatlarının bunda yeri yoktur.

Ancak sahih olan lâzım fiillerكغ, ر, غ, ه harfleriyle müteaddi kılınır: "فَشَّ أُجَيْدَى kuş uçdı" sözündeki fiilden "أَجْرَيْدَى" sözünde- ki fiilden "تَنْكُرَى تَرْكُرَى" Tengri turgür- di", "أَرْتُدْهَى er todhtı" sözündeki fi- liden de "أَلْتُدْهَى" oltodhgurdı" şeklinde müteaddi yapılıp ki sırasıyla "uçurdu", "Tanrı diriltti" "o doyurdu" demektir.

Muzaaf ayrımlarının hepsinde

[+] Asıl ibarede bulunan قَوَيْتُ , قَوَيْدَى kelimeleri yanlış ya- zılmıştır. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre bu kelimeler "أَبَى قَوَيْتُ kokıttı" ve "أَبَى قَوَيْتُ komıttı" imlâsında olacaktır; ni- tekim yazma nüshada قَوَيْدَى kelimesinde bir takım kazıntılar görülmektedir. B. A.

kural böyledir. Fiil, işliyenin ken- disi için yapılma anlamına gelirse men- kus ve dört harfli kelimelerden olursa ona tâdiye için ت getirilir; fiil bu halde iki failden bir mefule geçer. Failin biri emreder, öbürü işler: "أَرَيْتُكَ بَيْدَى er bitik bitidi" gibi ki, "a- dam kitap yazdı" demektir. Bu bir tek işliyenden çıkarak işlenilen şey üze- rine düşer. Sonra "أَلْأَنْكَرَيْتُكَ بَيْتَى ol anğar bitik bititti" denir ki, "o, ona kitap yazdırdı" demektir. Bu halde fiil iki failden bir mefule geçmiş o- lur. "أَرَجَالُ بِلَادَى er biçek bileği" sözü de böyledir. Tâdiye halinde "بَيْلَى biletti" denir, "başkasına biletti" de- mektir.

İkincisi: Bu ayırım için asıl olup şu manalardan hiç birisi beklen- mez: "أَرْسُوْرُ أَيْتَى tam emitti", "أَرْسُوْرُ أَيْتَى er söz unıttı" gibi ki, "duvar eğildi", "adam sözü unuttu" demektir.

+ +

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بَيْتَى bayuttı: "تَنْكُرَى مَنِ بَيْتَى" Tengri meni bayuttı =
Tanrı beni zenginletti", "بَيْتَى بَيْتَى"
bayuttur - bayıtmak).
تَيْتَى tayıttı: "أَلْأَبَى سُقَاتَيْتَى" ol anı suwka tayıt-

tı = o, onu suda kaydırđı", (تَيُّوْرُ - تَيُّوْرُ
تَيُّوْرُ tayıtur - tayıtmaq). Bir Şey
kaydıran her adam iĒin de byle denir.
kuyuttı: "أَلْ أَتَعُ فَيُّوْرُ ol atıĒ kuyuttı = o,
atı ũrktt", (كُيُّوْرُ - فَيُّوْرُ kuyutur-
kuyutmak).

+ +

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

تُنْجِيْتِي tngitti: "أَرُبَّشْنُ تُنْجِيْتِي er başın tngitti =
adam başını eĒdi", (تُنْجِيْتِي - تُنْجِيْتِي)
tngitr - tngitmek).

تُنْجِيْتِي tngitti: "أَرَأْفِنُ تُنْجِيْتِي er okın tngitti =
adam okunu gge doĒru ykseltti", (تُنْجِيْتِي -
تُنْجِيْتِي tngitr - tngitmek).

كَنْجِيْتِي kngtti: "أَرَأْفِنُ كَنْجِيْتِي er ewin kngtti =
adam evini geniŐletti". Başkası da by-
ledir; (كَنْجِيْتِي - كَنْجِيْتِي kngtr - kn-
gtmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْجِيْتِي yingitti: "أَرُ يَنْجِيْتِي er yingitti = adam
smkrd". Aslı "يَنْجِيْتِي يَنْجِيْتِي ying attı"
dir, "smk attı" demektir. (يَنْجِيْتِي -
يَنْجِيْتِي yingitr - yingitmek).

يَنْجِيْتِي yongattı: "أَلْ أُنِي بَكَا يَنْجِيْتِي ol anı Begge yongat-
tı = o, onu Beye koĒuladı". Başkasına
koĒulasa yine byle denir; (يَنْجِيْتِي - يَنْجِيْتِي yongatr - yongatmak).

yongatur - yongatmak) [+].

çller ayrımı bitti.

X

X X

DRTLLER AYRIMI

HER HAREKESİNDE > HARFİNİN ŐEDDESİYLE

فَعْلَانِي AYRIMI

بُرْبَاتِي burbattı: "أَلْ أُنِي إِشْنُ بُرْبَاتِي ol anıĒ ışın burbat-
tı = o, onun ışını karıştırdı ve ge-
ciktirdi", (بُرْبَاتِي - بُرْبَاتِي burbatur -
burbatmak).

ترْبَاتِي trpitti: "أَلْ مَنُجُزُ ترْبَاتِي ol mngz trpitti = o,
boynuz trpletti". Başkası da byle-
dir; (ترْبَاتِي - ترْبَاتِي trpitr - trpit-
mek).

بَغْدَاتِي bagdattı: "أَلْ أُنِي أَذَانُ بَغْدَاتِي ol anıĒ adhakın
bagdattı = o, onun ayaĒını greŐte
sarmaya aldırdı", (بَغْدَاتِي - بَغْدَاتِي bag-
datur - bagdatmak).

سِخْتَاتِي sixtattı: "أَلْ أُنِي سِخْتَاتِي ol anı sixtattı = o,
onu aĒlattı", "سِغْدَاتِي سِغْدَاتِي sıgdattı" dahi
denir; (سِخْتَاتِي - سِخْتَاتِي sixtatur - six-
tatmak).

ككَلَاتِي kklettı: "أَلْ أَدْرِيغُنُ ككَلَاتِي ol edher yalıĒın

[+] Basma nshada يَنْجِيْتِي يَنْجِيْتِي şeklinde olan bu kelime yazma ns-
hada dahi nceden byle iken sonradan bir dzeltme gre-
rek يَنْجِيْتِي يَنْجِيْتِي şekline konulmuş; doĒru olan da bu ق ل İ şekil-
dir. Bk.Dv.III, 278, 10; III, 294, 2. B. A.

kökletti = o, eğer kaburgası tahtala-
rını diktirdi, bağlattı"; كَلَمَوْرُ كَلَمَاتِكَ
kökletür - kökletmek). " كَلَدَدْتِي kökded-
ti" dahi denir.

سُرْجِيَّتِي surçitti: " أَلْ أَيْنِ سُرْجِيَّتِي ol atın surçitti = o,
atını sürçtürdü". Attan başkası sürç-
türülürse yine böyle denir. (سُرْجِيَّتِي سُرْجِيَّتَاقِ).
surçitur - surçitmak) [+].

قِرْجِيَّتِي kırçattı: " أَلْ أَيْنِ قَاشِنِ قِرْجِيَّتِي ol anıñ kaşın
kırçattı = o, onun kaşını sıyırttı,
yaraladı", (o, ona taş attı, kaşını
yaraladı). Başkası da böyledir. Şu be-
yitte dahi gelmiştir :

الِكِمِ أَرِغِ قِرْجِيَّتُوْرُ أَفْ بَشَقِي
أُنْمِشُ أَلْغِ تَرَئِكَ أَزَاكُ قَشَقِي

Eligim arığ kırçatur ok başakı
Önmüş uluğ ternğek üze köp kaşakı
"Elimi iyiden iyiye ok temreni bereler,
sıyırır. Büyük su birikintisi üzere
çok bitmiş kindıra otu".
(Okun temreni elimi bereler, sıyırır;
ben ise yerden çıkarak çoğalan, sular-
da biten kindıra otları arasından ge-
çerim). (قِرْجِيَّتُوْرُ قِرْجِيَّتَاقِ) kırçatur -

[+] Basma nüshada "سُرْجِيَّتَاقِ surçitmak" şeklinde geçen bu kelime
yanlış olsa gerektir. Yazma nüshada önceden gördüğümüz se-
kilde yazılan bu kelime sonradan bir düzeltme görerek "سُرْجِيَّتَاقِ"
sürçitmek" şekline konmuştur. Dv. III, 310, 12 deki "sürç-
mek" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

kırçatmak). " أَقْ أَمَاجِعِ وَرِجِيَّتِي ok amağığ
kırçattı = ok, hedefi, amacı deldi,
geçti".

سُرْجِيَّتِي türçitti: " أَلْ أَيْنِكُ إِيشُ رِجِيَّتِي ol anğar ış türçit-
ti = o, onu işe başlattı", (سُرْجِيَّتُوْرُ -
سُرْجِيَّتَاقِ türçitür - türçitmek).

قِفْجِيَّتِي kafçitti: " أَلْ أَيْنِ قِفْجِيَّتِي ol anı kafçitti = o,
onu kızdırdı", (o, onu kızdırdı tâ ki
işlemeğe azmettiği bir işi terke teş-
vik etti), " أَغْلَانِ أَرِيئِي قِفْجِيَّتِي oğlan arı-
nı kafçitti = çocuk arıyı kızdırdı".
Şu savda da gelmiştir : " قِفْجِيَّتَاقِ إِسْرُوْرُ"
arı kafçıtısa ısrur = arıyı kızdırırsa
sokar", (arı, kızdıran adamı sokar).
Bu sav, bir kimsenin bir fitneyi uyar-
dıktan sonra ona yakalandığı zaman
söylenir; (قِفْجِيَّتُوْرُ قِفْجِيَّتَاقِ) kafçitur -
kafçitmak).

تَفْجِيَّتِي tefçitti: " أَلْ تُوْنِ تَفْجِيَّتِي ol tonın tefçitti =
o, elbisesini sıkıca geçmeli bir hal-
de diktirdi", (تَفْجِيَّتَاقِ - تَفْجِيَّتَاقِ) tefçit-
tür - tefçitmek).

تَبْرِيَّتِي tepretti: " أَلْ تَبْرِيَّتِي نَانْجِي ol tepretti nengni =
o, bir şeyi tebretti, kımıldattı",
(تَبْرِيَّتَاقِ - تَبْرِيَّتَاقِ) tepretür - tepret-
mek). " أَرْنَعِيْقَا تَبْرِيَّتِي er yagıka tepret-
ti = adam düşmana saldırdı".

تَبْرِيَّتِي tepretti: " أَرْنَعِيْقَا سِنِ تَبْرِيَّتِي er teweysin tepretti =

adam devesini sığrattı". Deveyi başkası sığratırsa yine böyle denir. (تَبْرِتْمَاكُ tepretür - tepretmek).

Bu, deveden başkası için söylenmez. töpretti: "كُوَىُّ أُتِعُ نُبْرِتَيْ كَوَىُّ koy otuğ töpretti = koyun otu kurutasiya yedi", (koyun bütün otu yedi, hiç ot kalmadı, yer, bu yüzden toz çıkarır oldu). (تَبْرِتْمَاكُ - تَبْرِتْمَاكُ töpretür - töpretmek) [+].

تَوْرَاتُ togrottı: "أَلُ أَنْكَرَاتُ تَوْرَاتُ ol anğar et togrottı = o, ona et doğrattı". Bu, yenilen şeyden başka nesnede kullanılmaz. (تَوْرَاتُ تَوْرَاتُ togrotur - togrotmak).

تَوْرَاتُ tawrattı: "أَرْتَوْرَاتُ er tawrattı = adam acele etti", (تَوْرَاتُ تَوْرَاتُ tawratur - tawratmak). "أُرَاعَتْ بِنْتُ تَوْرَاتُ uragut yıp tawrattı = kadın ip eğirdi".

تَوْرَاتُ tıgrattı: "أَعْلَنَ إِشْقَاتِ تَوْرَاتُ oğlın ışka tıgrattı = çocuğunu işe sıkıştırdı", (oğlunu işe sıkıştırdı, onu işlerde becerikli, tığrak yaptı"; (تَوْرَاتُ - تَوْرَاتُ tıgratur - tıgratmak).

تَوْرَاتُ tigretti: "أَلُ أَيْنُ تَوْرَاتُ ol atın tigretti = o, atını yürürken ses çıkartarak, hisıldatarak yürüttü", "أَلُ أَعْلَنُ تَوْرَاتُ ol oğlını

[+] Basma nüshada تَبْرِتْمَاكُ şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek تَبْرِتْمَاكُ şekline konmuştur. Dv.III,207,4 teki "topramak" kelimesi de bunu teyit eder. B. A.

سَجِرَاتُ

tigretti" denir. غ ile de lügattir. (تَوْرَاتُ - تَوْرَاتُ tigretür - tigretmek).

sağrattı: "أَلُ مَنْكَسَوْفُ سَجِرَاتُ ol manğa suw sağrattı = o, bana su sığrattı" [+], (o, benim üzerime istemeksizin su sığrattı). Bu, bir kaptan bir kaba su, yağ veya akar gibi herhangi bir şeyi boşaltırken ondan sığrantılar olur, o da elbiseye ve başka şeye değer. Adam odun yararken, keserken sıçıyan parça için de böyle denir. Bir çeşit tuzğa "سَجِرَاتُ" sağratgu" denir. Bu söyle yapılıır: Çatalı birleşik iki dal alınır, dallar arasına çengeller bulunan ipler bağlanır. Sonra toprağa gömülür, üzerine tane dökülür, kuş taneleri toplamak için indiğinde çengel boynuna, ya da ayağına takılarak yakalanır. Şu savda dahi gelmiştir : "سَجِرَاتُ مَوْدِنُ قَرْقِشُ قَرْقِشُ قَرْقِشُ يَبَاجُ أَرَقَمَانَسُ" sağratgudın korkmuş kuş kırk yıl adhrı yığaç üze konmas = tuzaktan korkan kuş kırk yıl çatal ağaç üzerine konmaz",

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سَجِرَاتُ kelimesinde bulunan س nin üzerinde üstün, ج harfinin altında esre görülmektedir. Bu hale göre kelimeler "sağrattı", "sağratgu" şeklinde okunmak lâzım gelir ise de bu okuyuş ayrıma uymamaktadır. Ayrımın gereğince kelime "sağrattı", "sağratgu" olacaktır; nitelik bu kelimelerin muzari ve mas-tarı her iki nüshada da "sağratur", "sağratmak" şeklinde yazılmıştır. B. A.

(bir kere faktan korkan kuş artık kırk yıl çatalı ağaç üzerine konmaz). Bu, Tanrının eseni kendi üzerine olası yalavacın لا يَلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ حَجْرٍ مَرْتَابٍ sözü gibidir. (سَجَرَتُور - سَجَرَتَمَاق) saqratur - saqratmak).

سَدَرَتِي sedretti: "أَل تُوُغُّ سَدَرَتِي ol tonuğ sedretti = o, elbiseyi seyretti", "أَل كَيْشِي سَدَرَتِي ol kişini sedretti = o, halkı seyretti", (o, halkın kalabalığını azalttı). Herhangi bir şeyin kalabalığını, sıkışıklığını azaltırsa yine böyle denir; (سَدَرَتَمَاق - سَدَرَتَمَاق) sedretür - sedretmek).

سُغَرَتِي sugrattı: "أَل أَنِغْ عَوِينِ سُغَرَتِي ol anıñ ewin sugrattı = o, onun evini arattı, evde olan her şeyi gördü", (سُغَرَتَمَاق - سُغَرَتَمَاق) sugratur - sugratmak).

سُفَرَتِي süwritti: "أَل يَفَاجِغُ سُفَرَتِي ol yıgağığ süwritti = o, ağacı sivriltti", (o, ağacın ve ağaca benzer şeylerin ucunu sivriltti). Keskinleştirirse yine böyle denir. (سُفَرَتَمَاق - سُفَرَتَمَاق) süwrütür - süwrítmek).

سَفَرَتِي sewrittı: "أَل أَفْشَرَتِي ol ewin sewrittı = o, onun evini boşalttı", (o, onun evindeki kumaşı ve eşyayı boşalttı). "أَل أَشْنُ سَفَرَتِي ol ışın sewrittı = o, onun işini bitirdi ve işten vaz geçirdi";

(سَفَرَتَمَاق - سَفَرَتَمَاق) sewritür - sewritmek).

سَكْرَتِي

sekrıttı: "أَل أَتِنِ أَرَقَتِنِ سَكْرَتِي ol atın arıktın sekrıttı = o, atını çaydan sıgrattı". Başkası da böyledir; "أَل بَتِكْ أَوْرَاكَانِ سَكْرَتِي ol bitik okır erken sekrıttı = o, kitap okurken atlattı", (o, kitap veya kuran okurken ara yerde bir şey atlattı); (سَكْرَتَمَاق - سَكْرَتَمَاق) sekrıtür - sekrítmek).

جَلَرَتِي

çılratı: "أَل أَفْنِ كَيْشَتَا جَلَرَتِي ol okın kişte çılratı = o, sadakta oku seslendirdi". Herhangi bir şey çığıl çığıl ettirilerek ses verdirilirse yine böyle denir; (جَلَرَتَمَاق - جَلَرَتَمَاق) çılratür - çılratmak).

سَمَرَتِي

semrittı: "أَل أَتِنِ سَمَرَتِي ol atın semrittı = o, atını semirtti". Başkası da böyledir; (سَمَرَتَمَاق - سَمَرَتَمَاق) semritür - semritmek).

جَفَرَتِي

çıgrıttı: "أَل يَبْرِكْ جَفَرَتِي ol yerığ çıgrıttı = o, yeri çıgnetti", (o, yeri ayakla çıgnetererek, teptirerek sertleştirdi). Un ve una benzer şeyleri çuvala sıkıştırarak kuvvetle basmak ta böyledir. "أَرَاغْلِنِ أَشْتَا جَفَرَتِي er oğlın işta çıgrıttı = adam oğlunu işte pişirdi"; (جَفَرَتَمَاق - جَفَرَتَمَاق) çıgrıtür - çıgrítmak).

جُفَرَتِي

çokrattı: "أَل أَشِغْ جُفَرَتِي ol aşığ çokrattı = o, tencereyi kaynattı", (o, tencere ve tencereye benzer şeyleri kaynattı). Bu, tencerede suyun azlığı, baharatın ve

tanelerin çokluğu yüzünden olan kay-
namadır. (جَقْرَتُورُ - جَقْرَتْمَاقُ) -
çakratur - çakratmak).

جَقْرَتِّ

çakrattı: " أَرَكُوزُنْ جَقْرَتِّ er közin çakrattı =
adam gözünü çakırlaştırdı", (adam, çak-
kır gözlü, gök gözlü imiş gibi gözünü
gevirdi, döndürdü). (جَقْرَتُورُ - جَقْرَتْمَاقُ) -
çakratur - çakratmak).

جَقْرَتِّ

çakrattı: " أَلْ تَبِشِنْ جَقْرَتِّ ol tışın çakrattı =
o, dişini gıcırdattı", " بُغْرَا تَبِشِنْ جَقْرَتِّ"
bogra tışın çakrattı = boğa dişini gı-
cırdattı". Kapı veya kalem gıcırdama-
sı da böyledir; (جَقْرَتُورُ - جَقْرَتْمَاقُ) çak-
ratur - çakratmak).

قَقْرَتِّ

kakrattı: " أَلْ قَقْرَتْمَاقُ قَقْرَتِّ ol kakratgu kakrat-
tı = o, kaçırarak şey çaldı", (o, ser-
çe ve serçeye benzer kuşları ekinden
kaçırarak için bekçi davulunu çaldı).
Başkası da böyledir; (قَقْرَتُورُ - قَقْرَتْمَاقُ) -
kakratur - kakratmak).

قُقْرَتِّ

kokrattı: " أَلْ سُوْفُقُ قُقْرَتِّ ol suyu kokrattı = o,
suyu eksiltti", (o, suyu ve suya ben-
ziyen akarı eksiltti); (قُقْرَتُورُ - قُقْرَتْمَاقُ) -
kokratur - kokratmak).

كَقْرَتِّ

kewretti: " أَلْ أَرِكْ كُوجِنْ كَقْرَتِّ ol anıñ küçin kew-
retti = o, onun kuvvetini gevşetti",
(كَقْرَتُورُ - كَقْرَتْمَاقُ) kewretür - kewretmek).
Şu parçada da gelmiştir :

أَذَلِكْ كُيْ تَقْرَتُورُ يَلِكْ كُيْ كَقْرَتُورُ
أَرِدِنْ أَرِنْ سَفْرَتُورُ قَسَانْتِي أَرِتُورُ

Ödhlek küni tawratur

Yalñuk küçin kewretür

Erdin ajun sewritür

Kaçsa takı artılur

"Zaman günü davrandırır, insan kuvve-
tini gevşetir; dünyayı erden seyrek-
leştirir; kaçsa dahi erişir".

(Zamanın günleri, insanın kuvvetlerini
gevşetmek için acele eder; dünyayı a-
damdan boşaltır; "bununla Afrasyabı
ve Afrasyabın adamlarını murat ediyor
ve ölümden kaçan kimseye ölüm erişir"
diyor).

تَبَزَتِّ

tepzetti: " أَلْ مَنِي بُوْأِشْقَا تَبَزَتِّ ol meni bu ışka
tepzetti = o, beni bu işte haset et-
tirdi", (تَبَزَتُورُ - تَبَزَتْمَاقُ) tepzetür - tep-
zetmek).

قُبَزَتِّ

kupzattı: " أَلْ أَرِي قُبَزَتِّ ol anı kupzattı = o,
ona kupuz çaldırdı", (قُبَزَتُورُ - قُبَزَتْمَاقُ) -
kupzatur - kupzatmak).

بُخْسَتِّ

buxsattı: " أَلْ أَعْلِيْ أِشْقَا بُخْسَتِّ ol oğlını ışka
buxsattı = o, oğluna bu işte dik kafa-
lılık ettirdi". Başkası da böyledir;
(بُخْسَتُورُ - بُخْسَتْمَاقُ) buxsatur - buxsat-
mak).

تَبَسَّتْ

tepsetti: " أَلْ مِنْ تَبَسَّتْ " ol meni tepsetti = o, beni haset ettirdi". ز ile dahi lügattir. تَبَسُّور - تَبَسَّمَكَ (tepsetür - tepsetmek).

كَبَسَّتْ

keçsetti: " أَلْ مِنْ كَبَسَّتْ " ol meni suwdın keçsetti = o beni, sudan geçirmek umunda bulundurdu". Başkası da böyledir; كَبَسُّور - كَبَسَّمَكَ (keçsetür - keçsetmek).

سَرَسَّتْ

sarsitti: " أَلْ أَيْ سَرَسَّتْ " ol anı sarsitti = o, onun üzerine kaba muamele yaptırdı", onun üzerine kaba muamele yaptırdı", (سَرَسَّتُور - سَرَسَّمَكَ) sarsitur - sarsitmak).

سُوسَّتْ

suwsattı: " أَلْ أَيْ سُوسَّتْ " ol anı suwsattı = o, onu susattı", (سُوسَّتُور - سُوسَّمَكَ) suwsatur - suwsatmak).

سَمَسَّتْ

samsitti: " أَلْ أَيْ سَمَسَّتْ " ol anı samsitti = o, onu incitti", (o, onu diliyle yahut eliyle incitti); (سَمَسَّتُور - سَمَسَّمَكَ) samsitur - samsitmak).

تَشَّسَّتْ

tewşetti: " أَلْ يَبِغْ تَشَّسَّتْ " ol yıpığ tewşetti = o, ipi karıştırdı", (o, eğrilmiş olan ipi ucu bulunmayacak surette karıştırdı); (تَشَّسَّتُور - تَشَّسَّمَكَ) tewşetür - tewşetmek). " أَلْ أَيْ تَرَن تَشَّسَّتْ " ol anığ terin tewşetti = o, onun terini burçaklattı", (o onu, terleri tomurcuklanasıyadek yordu).

جُؤَسَّتْ

ğuşattı: " أَرْجُؤُ جُؤَسَّتْ " er çagir ğuşattı = adam şıra ekşitti". Başkası da böyledir.

" سِرْكَ وَرَن جُؤَسَّتْ " sirke karın ğuşattı = sirke karnı ekşitti". Yer üzerine sirke dökülüp te toprağı kaynatırsa yine böyle denir; جُؤَسَّتُور - جُؤَسَّمَكَ (ğuşatur - ğuşatmak) [+].

شُؤَسَّتْ

şuşattı: " أَلْ مِنْكَ فُلَا قَسُوزِ شُؤَسَّتْ " ol mening kulakka söz şuşattı = o, benim kulağıma söz fisıldattı", (شُؤَسَّتُور - شُؤَسَّمَكَ) şuşatur - şuşatmak).

قُؤَسَّتْ

karşattı: " أَلْ بُوَزُكَ قُؤَسَّتْ " ol bözüg karşıttı = o, bezi karışlattı". Başkası da böyledir; قُؤَسَّتُور - قُؤَسَّمَكَ (karşıatur - karşıatmak).

كُؤَسَّتْ

kurşattım: " مَنِ انْكُؤُورُ قُؤَسَّتْ " men anğar kur kurşattım = ben ona kuşak kuşattım", (ben ona kuşanmakla emrettim, o da kuşandı). (كُؤَسَّتُور - كُؤَسَّمَكَ) kurşaturmen-kurşatmak).

قُؤَسَّتْ

kogşattı: " قُؤَسَّتْ أَنْ قُؤَسَّتْ " kuyaş anı kogşattı = güneş onu kağşattı", (sıcak onun kuvvetini gevşetti). Herhangi sert bir şeyin kuvveti gevşerse yine böyle denir. غ yerinde خ ile de söylenir. (قُؤَسَّتُور - قُؤَسَّمَكَ) kogşatur - kogşatmak).

[+] Gereksiz yazma ve gerek basma nüshalarda جُؤَسَّتْ - جُؤَسَّتُور - جُؤَسَّمَكَ ج harfinin kelimeleri gördüğümüz imlâdadır. Başta bulunan ج harfinin doğru olarak nasıl yazılacağını kestiremedik. Bulduğumuz gibî yazdık. Dv. III, 285, 10 da ج harfinin eşre harekesiyle "جُؤَسَّتْ جُؤَسَّمَكَ جُؤَسَّتُور" ve III, 213, 1 de "جُؤَسَّتْ جُؤَسَّمَكَ" sözleri geçmektedir. Şu halde ج harfinin eşre ve ötre olması câiz görünüyor. B. A.

كُوشَتِي kowşattı: "أَلْ أَوْ كُوشَتِي ol ok kowşattı = o, ok perdahlattı", (o, koğuş ağacıyle oku perdaht yaptırdı"; (كُوشَتِي - كُوشَتَاتُ) kowşatur - kowşatmak).

كُوشَتِي kewşetti: "أَلْ قَاتِعْ نَانِكِي كُوشَتِي ol katıg nengni kewşetti = o, katı nesneyi gevşetti", (كُوشَتَاتُ - كُوشَتَاتُ kewşetür - kewşetmek). "أَلْ تَوِيسِن كُوشَتِي ol tewisin kewşetti = o, devesine geviş getirtti". Mastarı yukarıdaki gibidir.

تَسْغَتِي tasgattı: "أَلْ قَلْبِن تَسْغَتِي ol kulın tasgattı = o, kulunu tokatlattı". Başkası da böyledir. (تَسْغَتَاتُ - تَسْغَتَاتُ tasgatur - tasgatumak).

قَرْغَتَدِي kargattı: "أَلْ يَكْنِي قَرْغَتَدِي ol yekni kargattı = o, şeytanı lânetletti". Başkası da böyledir. (قَرْغَتَاتُ - قَرْغَتَاتُ kargatur - kargatumak).

قَرْغَتِي kurgattı: "يَرُ قَرْغَتِي yer kurgattı = yer kurakladı", (yerde yarıklar meydana geldi, yaşlığın azlığı yüzünden kıtlık oldu). (قَرْغَتَاتُ - قَرْغَتَاتُ kurgatur - kurgatumak). Aslı "قَرْغَاتَدِي kurgadhtı"dir; idgam olunmuştur.

قَرْغَتِي kırgattı: "أَلْ أَبْنِي بَكْكَ قَرْغَتِي ol anı Begge kırgattı = o, onu Beye geçti, koğuladı", (o, onu Beye koğuladı, Bey kızdı, ondan yüz çevirdi), (قَرْغَتَاتُ - قَرْغَتَاتُ

قَرْغَتِي

kırgatur - kırgatmak).
karwattı: "أَلْ أَيْنَا قَرْغَتِي نَانِكِي قَرْغَتِي ol anıg koyunda neng karwattı = o, onun koynunda bir şey arattı". Bir adamın göziyle görmiyerek eliyle dokunduğu her şey için de böyle denir; (قَرْغَتَاتُ - قَرْغَتَاتُ karwatur - karwatmak).

بُرْكَتِي

burkattı: "أَلْ يُونُزِن بُرْكَتِي ol yüzün burkattı = o, yüzünü ekşitti, buruşturdu", (بُرْكَتَاتُ - بُرْكَتَاتُ burkatur - burkatumak).

تَلْكَتِي

tilkattı: "أَلْ أَيْنَا ائِشِن تَلْكَتِي ol anıg ışın tilkattı = o, onun ışını geciktirtti", (o, onu işinde geciktirtti). "أَلْ يَكْنِي تَلْكَتِي ol yükni tilkattı = o, yükü çarptırdı". Yükle ip arasına bir ağaç parçası koyarak, yükü düzeltmek için baktürürse yine böyle denir; (تَلْكَتَاتُ - تَلْكَتَاتُ talkatur - talkatumak) [+].

سَرْكَتِي

sarkittı: "أَلْ تُونْدِن سَوْفِ سَرْكَتِي ol tondın suw sarkittı = o, elbiseden su damlattı". Başkası da böyledir; (سَرْكَتَاتُ - سَرْكَتَاتُ sarkatur - sarkatumak).

قَرْكَتِي

korkittı: "أَلْ أَبْنِي قَرْكَتِي ol anı korkittı = o, onu korkuttu", (قَرْكَتَاتُ - قَرْكَتَاتُ korkatur - korkatumak).

[+] تَلْكَتَاتُ fiilinin mâzi sıygası olan "تَلْكَتَاتُ" kelimesi yukarıda "أَلْ أَيْنَا ائِشِن تَلْكَتَاتُ" cümlesinde her iki nüshada "تَلْكَتَاتُ" şeklinde yazılmışsa da yanlıştır; doğrusu "talkattı" olacaktır. Bk.Dv.II,163,11. B. A.

بِرَكَّتِي

berkitti: "أَلْ بَرَكَّتِي نَانَجْنِي ol berkitti nengni = o, bir şeyi berkitti". Bir işi sağlam-

laştırırsa yine böyle denir; (بِرَكَّتِي - بَرَكَّتِي) berkütür - berkitmek).

كِرْكُوتِي

körkütüti: "أَلْ مَنكَا نَانَكْ كِرْكُوتِي ol manğa neng kör-

kütüti = o, bana bir şey gösterdi", (كِرْكُوتِي - كِرْكُوتِي) körkütür - körkütmek).

كِرْكُوتِي

körketti: "فِيْر كِرْكُوتِي كِيز كِرْكُوتِي kız körketti = kız güzel-

leşti", (cariyenin yüzü ve rengi güzelleşti); (كِرْكُوتِي - كِرْكُوتِي) körketür - körketmek). Aslı "كِرْكُوتِي körkedhti"

dir; idgam olunmuştur.

بِلْجَتِي

bilgetti: "أَغْلَانْ بِلْجَتِي oğlan bilgetti = çocuk

akıllandı". Aslı "بِلْجَتِي bilgedhti" dir; idgam olunmuştur. (بِلْجَتِي - بِلْجَتِي) bilgetür - bilgetmek).

Kural: " [+] اَدْتِي edhti" eki

yaradılış gösteren isimlerle yuğurularak fiil yapılır. "كِرْكُوتِي körk" güzel-

lik demektir. Buna "اَدْتِي edhti" eki getirilerek "كِرْكُوتِي körkedhti" yapı-

lır ki, "güzel oldu, güzelleşti" de-

mektir. Yine bunun gibi "بِلْجَتِي bilig", "akıl" anlamıdır. Fiil yapılarak "اَغْلَانْ بِلْجَتِي bilgedhti" olur. "اَغْلَانْ بِلْجَتِي"

[+] Bu anlamı anlatmak için bazı isimlerin sonuna getirilerek fiil yapılan ek yalnız "اَدْتِي edhti" değil, "اَدْتِي adhti" dahi bu işi görmektedir. "Ulgadhti" gibi. B. A.

oğlan bilgedhti" denir ki, "çocuk a-
kıllandı" demektir. الف atılır, ذ har-
fi ت de idgam olunarak şeddelenir.

بُرْزَلْتِي

bozlattı: "أَلْ بُرْزَلْتِي ol botunu bozlattı = o, potuğu, deve torumunu böğürttü".

Başkası da böyledir; (بُرْزَلْتِي - بُرْزَلْتِي) bozlatur - bozlatmak).

بِشَلْتِي

başlattım: "مَنْ أَنْكَرَ إِيشْ بِشَلْتِي men anğar iş baş-

lattım = ben ona iş başlattım", (بِشَلْتِي - بِشَلْتِي) başlatur - başlatmak).

بِغَلْتِي

baglattım: "أَنْكَرَ أَتْكَ بِغَلْتِي anğar otuğ baglat-

tım = ona odun baglattım". Başkası da böyledir. "بِغَلْتِي anğar boğ

baglattım = ona boğ, bohça baglattım", (ben onu, heybeyi veya bohçayı -kadın

urubalarının korunması için- bağlam-ya sevkettim). (بِغَلْتِي - بِغَلْتِي) bagla-

turmen - baglatmak).

بِكَلْتِي

bekletti: "بِكْ أَعْرَبِي بِكَلْتِي Beg ogrını bekletti = Bey hırsızı bağlattı, hapsettirdi".

"مَنْ أَتْ بِكَلْتِي men at beklettim = ben at beklettim, gözettirdim". Başkası da böyledir. Oğuzca. (بِكَلْتِي - بِكَلْتِي) bekletürmen - bekletmek).

تَبْلَتِي

taplattım: "مَنْ أِنِي بُوَ إِيشْ تَبْلَتِي men anı bu işka

taplattım = ben onu bu işe razı ettim", (تَبْلَتِي - تَبْلَتِي) taplaturmen - tap-

latmak)

تُطَلَّتْ tüpletti: "أَلْ بُوَ اِبْشِعْ نَلْمُ تَبَلَّتِي" ol bu ışık te-
lim tüpletti = o, bu işi çok arattı",
(تُطَلَّتْ - تُطَلَّتْ - تُطَلَّتْ tüpletür - tüplet-
mek).

تَرَلَّتْ terletti: "أَلْ أَيْنَ تَرَلَّتِي" ol atın terletti = o,
atını terletti" [+], "أَلْ أَيْعَ تَرَلَّتِي"
ol atı terletti = o, atı terletti";
(تَرَلَّتْ - تَرَلَّتْ - تَرَلَّتْ terletür - terletmek).

تُزَلَّتْ tuzlattı: "أَلْ أَيْعَ تَزَلَّتِي" ol et tuzlattı = o,
et tuzlattı". Başkası da böyledir;
(تُزَلَّتْ - تُزَلَّتْ - تُزَلَّتْ tuzlatür - tuzlatmak).

تِزَلَّتْ tizletti: "أَلْ نَزَلَّتِي نَانِكِي" ol tizletti nengni =
o, nesneyi dizletti", (o, bir şeyi diz-
le teptirdi); (تِزَلَّتْ - تِزَلَّتْ - تِزَلَّتْ tizle-
tür - tizletmek).

تُؤْشَلَّتْ tüşletti: "أَلْ أَيْعَ تُؤْشَلَّتِي" ol anı tüşletti = o,
onun düşüne, göğsüne vurdurttu", (تُؤْشَلَّتْ -
تُؤْشَلَّتْ - تُؤْشَلَّتْ tüşletür - tüşletmek) [++].

تُؤْشَلَّتْ tuşlattı: "أَلْ يَرِيكَ اَنْكُرُ تُؤْشَلَّتِي" ol yerig anğar tuşlat-

[+] Basma nüshada "تَرَلَّتْ terletti" şeklinde olan bu keli-
me yazma nüshada تَرَلَّتْ türletti" imlâsındadır. Mastar ve
muzariinin (terletür - terletmek) şeklinde olması basma
nüshaya hak verdiriyor ise de anlam ayrılığı bizi şüph-
ye düşürmektedir. Bu kelimenin nasılsa buraya girmiş ol-
ması seziğini veriyor; çünkü أَلْ أَيْعَ تَرَلَّتِي ibaresine
metin تَرَلَّتْ وَأَمْرٌ بِمَرْجِنَةٍ diye izah vermektedir; bu
izah "atını kaşağılattı ve atı kaşağılamakla emretti" an-
lamınadır. İşte biz bu anlam ayrılığına ve yazma nüshada-
ki harekeleyişe bakarak bu kelimenin buraya yanlış girmiş
olmasını seziyor isek te yine düşünüle!... B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeyi "tüşletmek" diye yazmışsa da "tüş-
letmek" olacaktır. Bk. Dv. III, 90, 9. B. A.

ti = o, onu, uzaktan bir yeri karşısı-
na gelecek surette durdurdu". Uzaktan,
hizasında durulan herhangi bir şey i-
çin de böyle denir; (تُؤْشَلَّتْ - تُؤْشَلَّتْ tuş-
latur - tuşlatmak) [+].

تُؤْشَلَّتْ tuşlattı: "أَلْ أَيْعَ تُؤْشَلَّتِي" ol anı tuşlattı = o,
onu tuşlattı". "أَلْ أَيْعَ تُؤْشَلَّتِي" ol ogulnu
tuşlattı = o, oğlunu-dışarıda pişsin,
olgunlaşsın diye-gurbete yolladı";
(تُؤْشَلَّتْ - تُؤْشَلَّتْ - تُؤْشَلَّتْ tuşlatür - tuşlatmak).

تِؤْشَلَّتْ tışlattı: "أَلْ أَيْعَ تِؤْشَلَّتِي" ol anı tışlattı = o,
onu dişletti". Şu parçada dahi gelmiş-
tir:

جَفْرِى بَرِّ قُشَلَّتُو تَيْغَنُ اِذْبُ تِؤْشَلَّتُو
تِلْكِ تِؤْشَلَّتُو اَرْدَمْرِ اِذْبُ اَكْلَمِ

Çağrı béríp kuşlatu

Taygan idhip tışlatu

Tilki tonguz tuşlatu

Erdem bile ögülem

"Çakır kuşu verip avlatarak, tazıyı ko-
galatıp dişleterek, tilkiyi, domuzu
tuşlatarak; faziletle ögünelim".

(Gençlere çakır kuşu vererek av yaptı-
rırız; tazıları geyik, domuz tilki gi-
bi hayvanları ısirtmak üzere saliveri-

[+] أَلْ يَرِيكَ اَنْكُرُ تِؤْشَلَّتِي sözünün arapça izahında bir تِؤْشَلَّتِي keli-
mesi vardır. Bu تِؤْشَلَّتِي olsa gerektir. Biz bu şekilde mana
verdük. B. A.

riz. Taziya yardım için o hayvanları taşlarız. Faziletle öğünürüz). (تَشْلُوْرُ - taşlatır - taşlatmak).
 تَغْلِيْ taglattı: "أَلْ أَيْنَ تَغْلِيْ" ol atın taglattı = o, atını dağlattı", (تَغْلِيْ - taşlatır - taşlatmak). Farslılar bu kelimeyi Türklerden alarak "dağ" diye kullanırlar. Nasıl ki bunlar "kale" demek olan دِرْ kelimesini Türklerden almışlardır. "تِيْزِيْ" tiz yer" Türkçede "yüksek yer" demektir.

تَمْلِيْ tumlitti: "أَلْ سُوْفُ تَمْلِيْ" ol suw tumlitti = o, su soğuttu". Süt ve buna benzer şeyler soğutursa yine böyle denir; (تَمْلُوْرُ - tumlütür - tumlütme).

تَمْلِيْ tumlitti: "أَلْ أَيْنَ كَنْجِيْنُ تَمْلِيْ" ol anıñ könglin tumlitti = o, onun gönlünü soğuttu", (o, onu kızdırdı, gönlünü soğuttu, onu sevmez oldu". (تَمْلِيْ - tumlütür - tumlütme).

سَبْلِيْ saplattı: "أَلْ وَتِيْجُ سَبْلِيْ" ol kılıç saplattı = o, kılıca sap taktırdı". Bıçak, hançer ve buna benzer şeylere sap taktırmak ta böyledir; (سَبْلِيْ - saplattır - saplatmak).

جَرْلِيْ çarlattı: "أَلْ أَوْلَادُ جَرْلِيْ" ol oğlanıñ çarlattı = o, çocuğu cırlattı", (o, çocuğu ağlattı). Fili bağırtırsa yine böyle denir. (جَرْلِيْ - çarlattır - çarlattı).

جَرْلِيْ çerletti: "أَتْ أَيْنَ كُوْرُنُ جَرْلِيْ" ot anıñ közin çerletti = ilâç onun gözünü bozdu". Katı bir yemek yemekten ve buna benzer şeyden insana ağırlık gelirse yine böyle denir; (جَرْلِيْ - çerletür - çerletmek).

جُرْلِيْ çürletti: "أَلْ أَيْنَ نَانُكُ جُرْلِيْ" ol andın neng çürletti = o, ondan nesne aşırıttı", (o, onun malından bir şey aşırıttı). (جُرْلِيْ - çürletür - çürletmek).

جُغْلِيْ çoglattı: "أَلْ تُوْنُ جُغْلِيْ" ol tonın çoglattı = o, elbisesini bohçalattı, sardırdı" [+], (جُغْلِيْ - çoglattır - çoglatmak).

جِغْلِيْ çıglattı: "أَلْ بُوْرُ جِغْلِيْ" ol böz çıglattı = o, bez ölçtüdü", (o, Türk arşını ile bez ölçtüdü). Türk arşını öbür arşının üçte ikisi kadardır. (جِغْلِيْ - çıglattır - çıglatmak).

جِنْلِيْ çınlattı: "أَلْ أَيْنَ اِيْشِيْنُ جِنْلِيْ" ol anıñ işin çınlattı = o, onun işini gerçekletti", (o, onun dediğini, yahut iddia ettiğini gerçekletti), (جِنْلِيْ - çınlattır - çınlatmak).

[+] أَلْ تُوْنُ جُغْلِيْ sözünün arapça izahı gerek yazma ve gerek basma nüshalarda أَتْ حَمَلٌ مِّنْ غَيْرِ تُوْنِيْ şeklinde. Burada önemli bir yanlış vardır. Buradaki غَيْرِ kelimesi عَيْبُهُ olacaktır. Arapça ibarenin doğrusu şöyle olmalıdır: أَتْ حَمَلٌ مِّنْ غَيْرِ عَيْبِهِ تُوْنِيْ Brockelmann burada başka mana vermekle yanlışmıştır Bize Dv.III,92,17 de geçen ve "heybe" manasına olan "جُوْنُغ" çog kelimesi tanıklık etmektedir. B. A.

سَرَلَّتْ sarlattı: " أَلْ سَطْلُقُ سَرَلَّتْ ol suvluk sarlattı = o, sarık sardırdı". Herhangi bir şey sardırılırsa yine böyle denir; (سَرَلَّتْ - سَرَلَّتْ sarlattur - sarlatmak).

سِرَلَّتْ sirlattı: " أَلْ أَيْاقُ سِرَلَّتْ ol ayak sirlattı = o, çanak sirlattı", (o, Türk çanağına sır sürdürdü). (سِرَلَّتْ - سِرَلَّتْ sirlattur - sirlatmak).

سُزَلَّتْ sözletti: " أَلْ مَنِي سُزَلَّتْ ol meni sözletti = o, beni söyletti", (سُزَلَّتْ - سُزَلَّتْ sözletür - sözletmek).

سِزَلَّتْ sızlattı: " بُوْزُ تِشِغِ سِزَلَّتْ buz tışığ sızlattı = buz, dişi sızlattı". Bu, buzun dişi sızlatması yahut buzun dişi karınca-landırmasıdır. El soğuk suya sokulur da soğukluk duyulursa yine böyle denir. (سِزَلَّتْ - سِزَلَّتْ sızlattur - sızlatmak).

سُغَلَّتْ soglitti: " أَلْ أَيْاقُ سُغَلَّتْ ol anıñ koyunğa eliğ soglitti = o, onun koynuna el sokturdu", (o, bir şey aratmak için onun koynuna el sokturdu), (سُغَلَّتْ - سُغَلَّتْ soglittur - soglittmak).

سُفَلَّتْ suwlattı: " أَلْ جِبْنِي سُفَلَّتْ ol çöpni suwlattı = o, çöpü sulattı", (o, bir nesnenin tortusu, cibresi üzerine su döktürdü". Başkası da böyledir; (سُفَلَّتْ - سُفَلَّتْ suwlattur - suwlatmak).

سَنَلَّتْ senletti: " أَلْ أَيْاقُ سَنَلَّتْ ol anı senletti = o, ona karşı "sen" dedirtti", (o, birisini

ona, küçüklere karşı söylenen, aytanan sözle aytattı). Yukarıda söylemiş olduğumuz üzere Türkler büyüğe " سِزْ siz" diye ayarlar; kurca kendilerinden aşağı olana " sen" diye ayarlar. Bundan alarak " أَلْ أَيْاقُ سَنَلَّتْ ol anı senletti" derler ki, "o, onu küçükleme için "sen" diye hitap ettirdi" demektir. (سَنَلَّتْ - سَنَلَّتْ senletür - senletmek).

سِزَلَّتْ sizlettim: " مَنْ أَيْاقُ سِزَلَّتْ men anı sizlettim = ben, birini ona "siz" diye hitap ettirdim"; (سِزَلَّتْ - سِزَلَّتْ sizletürmen - sizletmek).

سُمَلَّتْ sumlitti: " أَلْ أَيْاقُ سُمَلَّتْ ol anı sumlitti = o, onu Türklerin bilmediği sözle söyletti". Türkler Türkçe bilmiyen kimseye " سُمَلَّتْ sumlım" derler; nitekim arapların, arapça bilmiyen kimseye اَعْجَبِي dedikleri gibi. Asıl olan budur. Arapçayı öğrense de اَعْجَبِي adı kalkmaz. Ama Türkçeyi öğrenen kimse sumlım' lıktan kurtulur. (سُمَلَّتْ - سُمَلَّتْ sumlittur - sumlittmak).

قَرَلَّتْ karlattı: " تَنْكُرِي قَارُ قَرَلَّتْ Tengri kar karlattı = Tanrı kar yağdırdı", (قَرَلَّتْ - قَرَلَّتْ karlattur - karlatmak).

قِرَلَّتْ kırlattı: " أَلْ أَرِقُ قِرَلَّتْ ol arık kırlattı = o, ırmağa kıyı yaptırdı", (قِرَلَّتْ - قِرَلَّتْ kırlattur - kırlatmak).

كُشَلَّتْ kuşlattı: "أَلْ أَنْكَرُ فُشَلَّتْ قُشَلَّتْ" ol anğar kuş kuşlattı = o, ona kuş avlattı", (كُشَلَّتْ - كُشَلَّتْ kuşlatur - kuşlatmak).

كُشَلَّتْ kışlattı: "أَلْ أَيْنُ قُشَلَّتْ" ol anı ewinde kışlattı = o, onu evinde kışlattı". Başkası da böyledir; (كُشَلَّتْ - كُشَلَّتْ kışlatur - kışlatmak). Bir adam bir şeyi üzerine alırsa ve saklarsa yine böyle denir.

قُغَلَّتْ kışlattı: "أَلْ يِيرِكُ قُغَلَّتْ" ol yerik kışlattı = o, yeri gübreletti", "أَلْ أَيْنُ قُغَلَّتْ" ol atın kışlattı = o, atını sıçırttı", (قُغَلَّتْ - قُغَلَّتْ kışlatur-kışlatmak).

قُغَلَّتْ kaklattı: "أَلْ أَنْكَرُ أُنْ قُغَلَّتْ" ol anğar et kaklattı = o, ona et kurutturdu", (قُغَلَّتْ - قُغَلَّتْ kaklatur - kaklatmak).

كُتَلَّتْ kötletti: "أَلْ أُغْلَانِغْ كُتَلَّتْ" ol oğlanıg kötletti = o, çocuğu düzdürdü". Başkası da böyledir; (كُتَلَّتْ - كُتَلَّتْ kötletür - kötletmek).

كُزَلَّتْ kezletti: "أَلْ أُقْ كُزَلَّتْ" ol ok kezletti = o, ok gezletti", (كُزَلَّتْ - كُزَلَّتْ kezletür - kezletmek).

كُزَلَّتْ kizletti: "أَلْ مِنْكَ سُوْرُ كُزَلَّتْ" ol manğa söz kizletti = o, bana söz gizletti, sözü gizli tutturdu". Başkası da böyledir. (كُزَلَّتْ - كُزَلَّتْ kizletür - kizletmek).

كُغَلَّتْ kemletti: "أَلْ بُوَاتَانِغْ كُغَلَّتْ" bu ot atıg kemletti = bu ot atı kemletti", (bu ot ata sıkın-

كُغَلَّتْ - كُغَلَّتْ) tı verdi". Başkası da böyledir; (كُغَلَّتْ - كُغَلَّتْ kemletür - kemletmek).

تَرْمَتَتْ tarmattı: "أَلْ أَيْنُكُ يُوْرُنُ تَرْمَتَتْ" ol anıg yüzün tarmattı = o, onun yüzünü tırmalattı", (تَرْمَتَتْ - تَرْمَتَتْ tarmatur - tarmatmak).

جَرْمَتَتْ germetti: "أَلْ أَرَاتِنُ جَرْمَتَتْ" alp er atın germetti = yiğit adam atının kuyruğunu ördürdü", (yiğit adam atının kuyruğunu ipekle ördürdü). Bu, yiğitlik belgesidir. Herhangi bir şey fitil halinde bükülerek ördülürse yine böyle denir. (جَرْمَتَتْ - جَرْمَتَتْ germetür - germetmek). Bu, kamçının ucunu kayışla örmek gibidir.

سَرْمَتَتْ sermetti: "أَلْ أَنْكَرُ بُلُوقُ سَرْمَتَتْ" ol anğar balık sermetti = o, ona sudan balık çıkarttı", "أَلْ شُتْمَاجُ سَرْمَتَتْ" ol tutmaç sermetti = o, tutmacı suyundan ayırttı". Herhangi bir şeyin suyu süzülürse yine böyle denir; (سَرْمَتَتْ - سَرْمَتَتْ sermetür - sermetmek).

سَرْمَتَتْ sarmattı: "أَلْ يِشْعِنِي بِيَاغْجَا سَرْمَتَتْ" ol yışıgnı yığaça sarmattı = o, ipi ağaca sardırdı". Başkası da böyledir; (سَرْمَتَتْ - سَرْمَتَتْ sarmatur - sarmatmak).

قُشَلَّتْ katnattı: "أَلْ أَيْنُكُ سُوْرُنُ قُشَلَّتْ" ol anıg sözün katnattı = o, onun sözünü reddettirdi", (onun sözünü birkaç defa reddettirdi). (قُشَلَّتْ - قُشَلَّتْ katnatur - katnatmak).

كَسَنَتِي kasnattı: " تَمَعُ ابْنِ قَسَنَتِي tumluğ anı kasnat-
tı = soğuk onu titretti", (soğuk onu
alt dişi üst dişine vuracak derecede
titretti). (كَسَنَاتُ - كَسَنَاتُ kasnatur-
kasnatmak).

بَلَنَتِي bulnattı: " أَلْ ابْنِ بَلَنَتِي ol anı bulnattı = o, o-
nu esir ettirdi", (بَلَنَاتُ - بَلَنَاتُ bul-
natur - bulnatmak).

قَلَنَتِي kalnattı: " يَفْكَ نَنْكَ قَلَنَتِي yufka neng kalnattı =
yufka nesne kalınlaştı". Aslı " قَلَنَاتِي
kalnadhtı"dir; idgam olunmuştur. (-قَلَنَاتُ
قَلَنَاتُ kalnatur - kalnatmak).

+ +

GERÇEKTEN MUZAAF OLANLARDAN BAZILARI

شُغْشَغْدِي şuğşaşdı: " أَلْ أَنْكَ بِلَا شُغْشَغْدِي ol anıñ birle
şuğşaşdı = o, onunla gizli söz fısııl-
daştı", (شُغْشَغْدِي - شُغْشَغْدِي şuğşaşur -
şuğşaşmak).

كُغْشَغْدِي kogşaşdı: " كِشِيلَارْفَعُ كُغْشَغْدِي kişiler kamuğ kog-
şaşdı = halk bütün gevşedi", (kendile-
rini bürüyen sıcaklık yüzünden bütün
halk gevşedi); (كُغْشَغْدِي - كُغْشَغْدِي kogşa-
şur - kogşaşmak). غ yerine خ ile da-
hi söylenir.

كُغْشَغْدِي kowşaşdı: " أَلْ أَنْكَ أَقِنْ كُغْشَغْدِي ol anıñ okın
kowşaşdı = o, koğuş ağacıyle onun oku-
nu cilâlamakta yardım etti", (كُغْشَغْدِي -

كُغْشَغْدِي kowşaşur/ - kowşaşmak) [+].

كُغْشَغْدِي kewşeşdi: " تَوَيْ أَوْتُ كُغْشَغْدِي tewey ot kewşeşdi =
deve otlar geviş getirdi", (develer bir-
birini görerek geviş getirdi); (كُغْشَغْدِي -
كُغْشَغْدِي kewşeşür - kewşeşmek).

+ +

MUZAAFİN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

تَلْقُكْلَنْدِي tulkuklandı: " تَلْقُكْلَنْدِي نَانْكَ tulkuklandı neng =
nesne tulum gibi şişti", (تَلْقُكْلَنْدِي -
تَلْقُكْلَنْدِي tulkuklanur - tulkuklanmak).

تُرْكُكْلَنْدِي türkeklandı: " تُونُ تُرْكُكْلَنْدِي ton türkeklandı =
elbise dürüldü", (elbise boğaya sarıldı),
(تُرْكُكْلَنْدِي - تُرْكُكْلَنْدِي türkeklenür - türkek-
lenmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَرْبَطِي yarpattı: " اِكْلِكُ يَرْبَطِي iglig yarpattı = has-
ta ayağa kalktı, iyileşti", " اَغْلَانُ يَرْبَطِي
oglan yarpattı = çocuk serpildi, büyü-
dü"; (يَرْبَطِي - يَرْبَطِي yarpatur-yarpatmak).
Aslı " يَرْبَطِي yarpadhtı"dir; idgam olun-
muştur.

يَلْبَطِي yelpetti: " أَلْ أَتْقَا أَشْبَارُ يَلْبَطِي ol atka aşbar yel-
petti = o, ata yem ıslattı", (o, ata ve-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كُغْشَغْدِي كُغْشَغْدِي kelimesinin birinci harfi olan ق üs-
tündür. Bu, yanlışdır; doğrusu ق harfinin ötresiyle كُغْشَغْدِي olacaktır. Bk. Dv. II, 271, 12. B. A.

rilecek olan ot, saman, kepek gibi şeyleri ıslattı", (يَلْبَسُور - يَلْبَمَات) yelpetür - yelpetmek) [+]. Yağmur çisentişi yer yüzünü ıslattığı zaman da "يَضْرِبُ يَدِيكَ يَلْبَسِي" yağmur yeriğ yelpetti" denir.

يَلْبَسِي yelpetti: "أَلْ أَنْكَرُ سِنَكَ كَالْيَلْبَسِي" ol anğarsingek yelpetti = o, ona sinek yelpazeletti", (يَلْبَسُور - يَلْبَمَات) yelpetür - yelpetmek).

يُنْجِيْتِي yünçitti: "أَلْ أُنِي يَنْجِيْتِي" ol anı yünçitti = o, onu incitti", (يُنْجِيْتُور - يُنْجِيْمَات) yünçitür - yünçitmek) [++].

يَبْرَتِي yaprattı: "أَتِ قَلَاقِنِ يَبْرَتِي" at kulakın yaprattı = at kulağını dikti". At bir şeye tekme atacağı zaman veya bir şeyden korktuğu anda böyle yapar. (يَبْرَتُور - يَبْرَتْمَات) yapratur - yapratmak).

يَعْرِتِي yağrıtı: "أَلْ مِنْكَ أَتَعِ يَعْرِتِي" ol mening atığ yağrıtı = o, benim atımı yağırattı". Başkası da böyledir; (يَعْرِتُور - يَعْرِتْمَات) yağrıtur - yağrıtmak).

يَقْرِيْتِي yawrıtı: "أَلْ أُنِي يَقْرِيْتِي" ol anı yawrıtı = o,

[+] Basma nüshada يَلْبَمَات şeklinde geçen bu kelime, yazma nüshada يَلْبَسُور tır. Dv.III,71 deki "yelpiştı" kelimesi bize tanıklık etmektedir. Fakat; bugün bile Doğu Türkçesinde kullanılan ve hayvanayem vermek anlamına gelen "yalpımak" kelimesine ve hayvanın bir şeyi ağızla alması anlamına olan "yalmamak" fiiline bakılırsa basma nüshanın haklı olduğu anlaşılır ise de tam bizi kandıracak durumda değildir. B. A.

[++] Yazma nüshada bu fiil يَنْجِيْمَات şeklinde yazılmışken sonradan bir düzeltme görerek يَنْجِيْمَات şekline konmuştur. B. A.

onu zayıflattı, arıklattı". (يَقْرِيْتُور - يَقْرِيْتْمَات) yawrıtur - yawrıtmak).

يَلْرِيْتِي yolrıtı: "أَلْ أُنِي يَلْرِيْتِي" ol ot yolrıtı = o, ateşi alevledi", (o, ateşi yalınlattı), "أَلْ أُنِي يَلْرِيْتِي" ol tuğuş yolrıtı = o, tuncu parlattı, yalabıttı", (güneş vursa da vurmasa da, o adam kalkanı, leğeni parlatır gibi tuncu parlattı); (يَلْرِيْتُور - يَلْرِيْتْمَات) yolrıtur - yolrıtmak).

يَلْرِيْتِي yolrıtı: "أَلْ كِرْشَانِ أُنِي يَلْرِيْتِي" kirşen anıñ yüzün yolrıtı = düzgün onun yüzünü parlattı", (düzgün kadının yüzünü yalabıttı, parlattı). Herhangi bir şey, bir nesneyi parlatırsa yine böyle denir; "أَلْ قُمْغَانِ يَلْرِيْتِي" ol kumganığ yolrıtı = o, güğümü parlattı". Herhangi bir şey parlatılırsa yine böyledir. (يَلْرِيْتُور - يَلْرِيْتْمَات) yolratur - yolratmak). Bu ve bundan evvelki fiillerde ی harfinin üstün olması, ötre olmasından daha kuvvetlidir.

يَارْسِيْتِي yarsıttı: "أَلْ أُنِي يَارْسِيْتِي" ol anı yarsıttı = o, onu tiksindirdi", (o, onu yemek yemeyecek surette bir şeyden tiksindirdi); (يَارْسِيْتُور - يَارْسِيْتْمَات) yarsıtur - yarsıtmak). Aslı "يَارْسُودِيْتِي" yarsudıttı"dır, "tiksinmediği şeye tükürdü" demektir; idgam olunmuştur.

يُكْسِتِي yüksetti: " أَل تَامُ يُكْسِتِي ol tam yüksetti = o, duvar yükseltti", (o, dam yükseltti ve damı mühkemleştirdi). Herhangi bir şey sağlamlaştırılırsa yine böyle denir; (يُكْسِتِي - يُكْسِتِي yüksetür - yüksetmek).

يُمِشَتِي yumşattı: " أَل تَرِي يُمِشَتِي ol teri yumşattı = o, deri sepiletti", " أَل قَتِيعُ نَانِكِي يُمِشَتِي ol katıg nengni yumşattı = o, katı nesneyi yumşattı", " أَل أَر سُوْرِكُ يُمِشَتِي ol er söziğ yumşattı = o adam sözü çabuk çabuk söyledi". Kur'anı çabuk çabuk okur, ezberlerse yine böyle denir; (يُمِشَتِي - يُمِشَتِي yumşatur - yumşatmak).

يُفَغَتِي yufgattı: " أَغْلَانُ يُفَغَتِي oğlan yufgattı = çocuk yozlaştı, dikbaş oldu". Aslı " يُفَغَادَتِي yufgadhti"dir; idgam olunmuştur. (يُفَغَوْرُ - يُفَغَوْرُ yufgatur - yufgatmak).

يَلْفَتِي yalgattı: " أَل أَنْكَرُ بَالُ يَلْفَتِي ol anğar bal yalgattı = o, ona bal yalattı", (يَلْفَتِي - يَلْفَتِي yalgatur - yalgatmak).

يَلْفَتِي yalfattı: " أَل أَنْكَرُ يَافُغُ يَلْفَتِي ol anğar yağ yalfattı = o, ona yağ yalattı". غ ile de lûfattır. (يَلْفَتِي - يَلْفَتِي yalfatur - yalfatmak).

يُرْجَتِي yörgetti: " أَل يَبُورُ يُرْجَتِي ol yıp yörgetti = o, ip sardırdı", (o, bir şeye ip sardırdı". Dolağı ayağına sardırırsa yine böyle denir. Başkası da böyledir; (يُرْجَتِي - يُرْجَتِي yörgetür - yörgetmek).

يِبَلَتِي yıplattı: " أَرَاغُتُ يُوْرِنُ يِبَلَتِي uragut yüzün yıplattı = kadın yüzünü ipletti", (kadın yüzünün kollarını iple aldırıldı); (يِبَلَتِي - يِبَلَتِي yıplatur - yıplatmak).

يَاتَلَتِي yatlattı: " بَكُ يَاتَلَتِي Beg yatlattı = Bey yada taşına okuttu", (Bey Kama, Şamana yada taşıyla Kamlık yaptırdı; bu yüzden rüzgâr esti, yağmur geldi). (يَاتَلَتِي - يَاتَلَتِي yatlatatur - yatlatmak). Bu, Türk ülkelerinde bilinmiş bir şeydir. Yüce Tanrının izniyle yada taşına okumakla yağmur, soğuk, rüzgâr getirtilir.

يَزَلَتِي yazlattı: " أَل فُوْرِنُ يَبِلَاغْدَا يَزَلَتِي ol koyun yaylağda yazlattı = o, koyununu yaylada yaylattı", (يَزَلَتِي - يَزَلَتِي yazlatur - yazlatmak).

يَغَلَتِي yıglattı: " أَل أَنِي يَغَلَتِي ol anı yıglattı = o, onu ağlattı", (يَغَلَتِي - يَغَلَتِي yıglatur - yıglatmak).

يَغَلَتِي yaglattı: " أَل فُغَشِنِي يَغَلَتِي ol kogişni yaglattı = o, deriyi yağlattı". Başkası da böyledir; (يَغَلَتِي - يَغَلَتِي yaglatur - yaglatmak).

يُكَلَتِي yoklattı: " أَل أَنِي تَاغَا يُكَلَتِي ol anı tagka yoklattı = o, onu dağa çıkardı". Başkası da böyledir; (يُكَلَتِي - يُكَلَتِي yoklatur - yoklatmak).

يُكَلَتِي yükletti: " أَل يُكَلَتِي ol yük yükletti = o,

yük yükletti", (يَكْتُورُ - يَكْتِمَاكُ) yük-
letür - yükletmek).

يُكَلِّتِي yükletti: " أَلْ أُقْ يَكَلِّتِي ol ok yükletti = o, o-
ka yelek taktırdı", (يَكْتِمَاكُ - يَكْتُورُ)
yükletür - yükletmek). Aslı " يُوَكِّلُتِي "

يَمْلِئِي yamlatı: " أَلْ أَمْلِئِي ol ewin yamlatı =
o, evini süpürttü", (يَمْلِئِي - يَمْلِئِي)
yamlatür - yamlatmak).

يَشْنِي yaşnattı: " تَنْكُرِي يَشْنِي TENĞRI yaşın yaşnat-
tı = Tanrı şimşek çaktırdı". Bir adam
kılıcı parlatırsa yine böyle denir.
Başkası da böyledir. Herhangi bir şey
parlar ve yalabırsa yine böyle denir.
Şu beyitte dahi gelmiştir:

يَشْنَتُ قَلْبِي بِشَيْءٍ [+] أَرَا قَتْلِي رَا
بِحَلْبِ أَيْنِكَ بِيئِي تَقِي قَلْبِي تَرَا

Yaşnat kılıç başını üze kakkıl yara
Bıçlıp anıñ boynı takı kalkan tura
"Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona
kak, yarala, Onun boynunu ve tura
kalkanını da biçerek".
(Duşmanın üzerine kılıcını parlat, kılı-
lıkla duşmanın boynu kesilsin, kılıcı
duşmanın başı üzerine havale eyle,

[+] Bu kelime yazma nüshada " بَشِيئِي başını" imlâsındadır, doğrusu
bizim yukarıda yazmış olduğumuz şekildedir. B. A.

turası ve kalkanı kesilsin).

+
+

BUNUN BİR BAŞKA GEŞİDİ

يَيْلِئِي yaylattı: " أَلْ أَيْنِي تَاغْدَا يَيْلِئِي ol anı tağda yay-
lattı = o, onu dağda yaylattı". Başka-
sı da böyledir; (يَيْلِئِي - يَيْلِئِي) yay-
latur - yaylatmak).

+
+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

بُونِئِي boynattı: " أَلْ أُوغْلُنِي إِشْقَا بُونِئِي ol oglunı ış-
ka boynattı = o, gocuğunu işte dikbağlık
ettirdi", (بُونِئِي - بُونِئِي) boynatur -
boynatmak).

سَيِّئِي saypattı: " أَلْ تَاوَارُنِي سَيِّئِي ol tawarın saypattı =
o, malını israf ettirdi", (سَيِّئِي - سَيِّئِي)
saypatur - saypatmak).

سَيَّرِئِي sayrattı: " أَلْ أُنْكَرُ سَيَّرِئِي سَوْرُكُ ol anğar sayrattı
sözüg = o, ona çok söz söyletti", (سَيَّرِئِي -
سَيَّرِئِي) sayratur - sayratmak).

قَيْنِئِي kaydattı: " أَلْ أَشِيحُ قَيْنِئِي ol aşıç kaydattı =
o, tencere kaydattı", (قَيْنِئِي - قَيْنِئِي)
kaynatur - kaynatmak).

+
+

BU AYRIMDAN GUNNELİ OLANLAR

انْكَرِئِي ingrattı: " أَلْ أَيْنِي انْكَرِئِي ol anı ingrattı = o,

onu inletti", (إِنكَرْتُمْ - إِنكَرْتُمْ) ingrat-
tur - ingrattmak).

مِنْكَدَّتْ minğdetti: "أَلْ أَيْنَكْ سِيْحِنْ مِيْنَكَدَّتْ" ol anıñ sağıñ
minğdetti = o, onun sağıñı dıttırdı",
(مِنْكَدَّتُمْ - مِيْنَكَدَّتُمْ) minğdetür - minğdet-
mek).

جِيْنَكْرَاتَتْ çingrattı: "أَلْ فِكْرَاغُو جِيْنَكْرَاتَتْ" ol kongragu çing-
rattı = o, çingırağı, konrağı, tongura-
ğı çinlattı", (o, tongurakları çinlat-
tı, yularla ses verdirdi); (جِيْنَكْرَاتَتْ - جِيْنَكْرَاتَتْ)
çingratur - çingrattmak).

مَنْكَرَاتَتْ manğrattı: "أَلْ أَيْنَ مَنكَرَاتَتْ" ol anı manğrattı =
o, onu bağırttı", (مَنْكَرَاتَتْ - مَنكَرَاتَتْ)
manğratur - manğrattmak).

مُنْكَرَاتَتْ münğretti: "أَلْ أُوذْنِيْ مُنْكَرَاتَتْ" ol udhñı münğretti =
o, öküzü böğürttü"; "أَوْتِ أَشِيْحِيْ مُنْكَرَاتَتْ" ot
aşığñı münğretti = ateş tencereyi bün-
güldetti"; "أَلْ أَرْنِيْ أَرُوْبْ مُنْكَرَاتَتْ" ol erni u-
rup münğretti = o, adamı döğüp böğürt-
tü"; (o, adamı döğerek öküz böğürtür
gibi böğürttü); (مُنْكَرَاتَتْ - مُنْكَرَاتَتْ)
münğretür - münğretmek).

مَنْكَزَاتَتْ menğzetti: "أَلْ بِيْرِنَانِكْنِيْ بِيْرِنَانِكْنِيْ مَنْكَزَاتَتْ" ol bir nenğni
birge menğzetti = o, bir şeyi bir şeye
benzetti", (مَنْكَزَاتَتْ - مَنكَزَاتَتْ)
menğzetür - menğzetmek).

تَنْكَلَاتَتْ tanğlattı: "أَلْ مَنِيْ تَنْكَلَاتَتْ" ol meni tanğlattı =
o, beni danlattı", (o, beni şaşılacak

تَنْكَلَاتَتْ - تَنْكَلَاتَتْ); (تَنْكَلَاتَتْ - تَنْكَلَاتَتْ)
tanğlatur - tanğlattmak).

تِيْنَكْلَاتَتْ tinğlattı: "أَلْ مَنَكَا سُوْرِيْ تِيْنَكْلَاتَتْ" ol manğa söz tinğ-
lattı = o, bana söz dinletti", (تِيْنَكْلَاتَتْ - تِيْنَكْلَاتَتْ)
tinğlatur - tinğlattmak).

سَنْكَلَاتَتْ sanğlattı: "أَلْ قُشْنِيْ سَنْكَلَاتَتْ" ol kuşñı sanğlat-
tı = o, kuşu pisletti", (o, doğanı
pisletti). Başkası da böyledir; (سَنْكَلَاتَتْ - سَنْكَلَاتَتْ)
sanğlatur - sanğlattmak).

مَنْكَلَاتَتْ menğletti: "أَلْ قَاذِيْغْ مَنْكَلَاتَتْ" ol kaziğ menğlet-
ti = o, kazı yemletti", (o, kaza tane
toplattı). Başkası da böyledir; (مَنْكَلَاتَتْ - مَنْكَلَاتَتْ)
menğletür - menğletmek).

+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَنْكَرَاتَتْ yanğzattı: "أَلْ أِنْكَرْسُوْرُكْ يَنْكَرَاتَتْ" ol anğar sözüğ
yanğzattı = o, ona saklanması gereken
söz söyletti", (يَنْكَرَاتَتْ - يَنْكَرَاتَتْ)
yanğzatur - yanğzattmak).

يَنْكَشَاتَتْ yanğşattı: "أَلْ أَيْنَكْ بِيْشِنْ يَنْكَشَاتَتْ" ol anıñ başın
yanğşattı = o, yanğaklıkla onun başı-
nı ağırttı", (o, onun başına ağırtı-
cak şekilde çok söz söyledi"; (يَنْكَشَاتَتْ - يَنْكَشَاتَتْ)
yanğşatur - yanğşattmak).

يَنْكَلَاتَتْ yunğlattı: "أَلْ قُوْبِيْغْ يَنْكَلَاتَتْ" ol koyuğ yunğlattı =
o, koyunu yünletti", (o, koyunun yü-
nünü kırkırdı). Deve için de böyle

denir; (يَنْكَلُوزُ - يَنْكَلُتَمَاقُ) yunğlatur - yunğlatmak).

Kural: Bu ayırmadan emri hâzır sıygası dört harf üzerine gelir: " تَفَرَّتْ tawrat" ve " تَبَّرَتْ tepret" gibi ki, "davrandır", "teprendir" demektir. Nehenyi hazırda " تَفَرَّتْ tawratma", " تَبَّرَتْ tepretme" denir ki, "davrandırma", "teprendirme" demektir. Bu ayırmadan gerçek müzaaf olanların emrinde, bir cinsten iki harf bulunur: " اِشِيغْ اَرْتَتْ ışığ artat", " اِنِ سِيغَتْ anı sıgtat" gibi ki, "işî boz", "onu ağılat" demektir. Bu ayırımı doğru faili " تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ tawratguçı", " تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ tepretgüçü" şeklindedir. Oğuzcada " تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ tawrattaçı", " تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ tepretteçi" olur. İşin devamıyla vasıflanan fail için " تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ tawratgan", " تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ tepretgen" denir, "o, çok acele ettiren", "o, çok tepreten" demektir. Bir işin yapılmasını arzu etmekle vasıflanan fail için " تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ tawratığsak er", " اَلْ يَنْكَلُوزُ يَنْكَلُتَمَاقُ ol yıgağığ tepretığsek ol" denir, "o adam acele ettirmek istegindedir", "o adam ağacı tepretmek niyetindedir" demektir. Başka-

ısı da böyledir.

Bir işin yapılması işliyenin hakkı olmakla vasıflanan fail için " اَلْ تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ اَلْ ol tawratığlık ol", " اَلْ تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ اَلْ ol tepretığlık erdi" denir ki, "onun ivdirmek hakkıdır", "onun tepretmek hakkı idi" demektir. Yahut bu, "işî yapayazdı" anlamınadır. Oğuzlardan bir takımları ل harfini س yaparlar. " اَلْ تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ اَلْ ol tawratığsak erdi", " اَلْ تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ اَلْ ol tepretığsek erdi" derler. Oğuzların diğeri bir takımları da ق ى ى ى yaparlar(+) " اَلْ تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ اَلْ ol tawratığsı erdi", " اَلْ تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ اَلْ ol tepretığsı erdi" derler. Anlam aynıdır. Yalnız evvelki söyleyiş daha doğrudur. Yukarıda olduğu gibi bu çeşitte de Oğuzlardan bazıları öz Türk lere uyarlar.

İşliyenin içerisinde gizliyerek işlemesini kurduğu ve işlemek üzere bulunduğu şekilde vasıflanan fail için " اَلْ تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ اَلْ ol tawratığlı ol",

[+] Burada yazma nüshanın ibaresi: وَفِي لُغَةِ آخَرَى لَمْ يُجْعَلِ الْقَافُ يَاءً قِيَالُ olduğu halde basma nüshanın ibaresi: وَفِي لُغَةِ آخَرَى لَمْ يُجْعَلِ الْقَافُ سِيدِجًا şeklindedir; doğrusu yazma nüshanın ibaresidir. Çünkü تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ ve تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ kelimelerinin sonlarındaki ق، ك harfleri تَفَرَّتْ تَفَرَّتْ ve تَبَّرَتْ تَبَّرَتْ kelimelerinde ى olmuştur. B. A.

"أَلْ تَبْرَتِكُنْ أَلْ" ol tepretişli ol" denir ki, "o, sahiden acele ettiren ve işe başlatmak üzere olandır", "o, sahiden teprendiren ve teprendirmek üzere olandır" demektir.

İsmi meful: "تَفْرَتْمِشْ يَبْ" tawratmış yıp", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretmiş neng" gibidir ki, "kıvratılmış ip", "tepretilmiş nesne" demektir.

Zaman ismi, mekân ismi, âlet ismi gibi şeylerin kuralları yukarıda geçtiği gibidir:

"تَفْرَتْمِشْ تَفْرَتْمِشْ" tawratgu yıp = kıvratılacak ip", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretgü neng = tepretilecek nesne", "تَبْرَتْمِشْ يَبْ" tepretgü yer = tepretilecek yer", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretgü ogur = tepretilecek zaman", "تَفْرَتْمِشْ يَبْ" tawratgu yer = davranılacak yer", "تَفْرَتْمِشْ نَانَكْ" tawratgu ogur = davranılacak zaman". Oğuzlar "تَفْرَتْمِشْ يَبْ" tawratası yer = davranacak yer", "تَبْرَتْمِشْ نَانَكْ" tepretesi ogur = tepretilecek zaman" derler.

İki kişi arasında yapılan iş için fiil köküne "أَلْ يَفْرَجْ تَبْرَتْمِشْ" getirilir. "أَلْ يَفْرَجْ تَبْرَتْمِشْ" gibi ki, "o, ona ağaç tepretmekte yardım etti" veya "yarıştı" demektir. Ve yine "أَلْ أَنْكْ يَبْرَا" "تَفْرَتْمِشْ" ol anıñ birle tawratışdı" denir ki, "yürüyüşte hangimiz daha çabuktur diye o, onunla ivmekte yarış yaptı" demektir. Bu ayırım bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Kendisinde ل harfi bulunandır. Bunun çoğunun aslı iki harfli isim olup ل , ت ile yuğrularak fiil yapılmaktadır: "أَلْ أَنْكْ أَمَلْتِي" ol anı emletti", "أَلْ أَنْكْ بَغْدَايْ أَنْعْ كَلْتِي" bugday atı kemletti" gibi ki, "o, ona ilâç ettirdi", "bugday atı kötületti, zarar verdi" demektir. Bunlardan birincinin aslı "أَمْر" em", ikincinin aslı "كَمْ" kem"dir, "ilâç" ve "hastalık" anlamlandırınadır.

Bu saydığım harflerden, başka harf bulunan fiiller ayrılır. Bunlardan birisi, dört harfli kelimededen alınmış olmasıdır. Geçen ayırımın bazı fiillerinde olduğu gibi üç harfli kelimededen alınmış dört harfli fiillerdir. lıyn harfi düşmüş, onun yerine şedde gelmiştir: "أَلْ أَنْكْ يُوْرُنْ تَرْمِدْ" ol anıñ yu-

zin tarmadı" fiili gibi ki, "o, onun yüzünü tırmaladı" demektir. Bu, dört harfli bir kelimedir. Çünkü emri hazırlığında "تَرَمَّا" tarma" denir, "tırmala" demektir. Bu sıyga dört harf üzerinedir. İki failden bir mefule geçmesi, tâdiye kılınması arzu edildiğinde "أَلْ مَنِ تَرَمَّتِي" ol meni tarmattı" denir ki, "o, onu tırmalattı" demektir [+], [++]. Dört harflide ت den evvel gelen liyn harfi düşmüştür. Gördüğün gibi emri hazırlığında الف atılarak "تَرَمَّتْ" tarmat" denir, "tırmalat" demektir. "أَلْ أَيْفَ بَعْدَادِي" ol anı bagdadı" fiili de böyledir, "o, onun ayağını -güreşte- sarmaya aldı" demektir. Bunun emri hazırlığı "بَعْدَا" bagda"dır, "sarmaya al" demektir.

Bu dört harflilerdendir. Fiilin iki failden bir mefule geçmesi istenildiği zaman "أَلْ أَيْفَ بَعْدَادِي" ol anı bağdadı" denir ki,

[+] Bütün bu uzun uzadıya söylenen şeyler Türkçemizi zorla arapçaya benzetmek gayretinden ileri gelmiştir. Arapça harfin yazılışına göre uydurulan bu kuralların bugünkü yazımızda hiç değeri ve yeri yoktur. B. A.

[++] Basma nüshada "أَلْ مَنِ تَرَمَّتِي" ol meni tarmattı" şeklinde olan bu cümle yazma nüshada "أَلْ أَيْفَ بَعْدَادِي" ol anı tarmattı" şeklindedir; doğrusu da budur. B. A.

"o, onun ayağına sarma vurdurdu" demektir. ت geldiği için الف düşmüştür. Emri hazırlığında "بَعْدَات" bagdat" denir ki, "onun ayağını sarmaya aldır" demektir. İlk ayırım bu yolda yürür. Bazıları isimden alınmış fiil olur: "أَلْ بُوْرُكُ قَرَشَتِي" ol bözüğ karşattı" gibi ki, "o, bezi ölgütürdü" demektir. Aslı "قَرَش" karış" kelimesidir. Yine bunun gibi "أَلْ أَيْفَ قَرَشَتِي" ol anı korkuttu" denir ki, "o, onu korkuttu" demektir. Aslı "أَلْ يَرْكُ أَغْلَقِي" korkunç"tur. "أَلْ يَرْكُ أَغْلَقِي" ol yerig aglattı" cümlesinde أَغْلَقِي fiili de böyledir. "o, yeri boşalttı" demektir. Aslı "أَغْلَاقُ يَرْ" aglak yer" dir, "boş yer" demektir. ت geldiği için bu gibi isimlerin sonundan kelimenin son harfi düşmüştür.

Bu ayırım en çok iki failden bir mefule geçerek müteaddi olur. Faillerden birisi emreder, öbürüsü işler; nitekim yukarıda söylemiştik.

Bu ayırımın fiillerinden bir takımları dört harfli lâzım fiil olup tâdiye için kendilerine ت getirilmiştir: "أَتْ سَمْرِيدِي" at semridi" cümlesindeki سَمْرِيدِي fiili gibi ki, "at semirdi" anlaminadır. Sonra müteaddi

yapılarak "أَزَاتِنُ سَمِرْتِي" er atın sem-
rittii" denir ki, "adam atını semirt-
ti" demektir. "نَانِكُ أَكْبِيدِي" neng öklidi=
nesne çoğaldı" sözündeki أَكْبِيدِي fiili de
böyledir. Sonra müteaddi yapılarak
"أَزَانِكَيْنِ أَكْلِي" er neng'in öklitti" [+]
denir ki, "adam malını çoğalttı" de-
mektir. Bu ayrımın başka bir yolu, fi-
il kendi öz anlamına gelmiş olması ve
yukarıda saydığım anlamlardan hiç bi-
risi kendisinden beklenmemesidir." أَرُ
تَفَرَّتِي er tawrattı", "أُغْلَانُ الْعَيِّ" oğlan
ulgattı" gibi ki, "adam acele etti",
"oğlan, çocuk büyüdü" demektir. Başka-
sı da böyledir.

Tanrıya öğüş muzaaf kitabı

bitti.

İkinci Cildin

Sonu

[+] Basma nüshada أَزَانِكَيْنِ أَكْلِي şeklinde geçen ibare yan-
lıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle yazılmış iken
sonradan أَزَانِكَيْنِ أَكْلِي şeklinde düzeltilmiştir. Sö-
zün gelişi de böyle olmasını gerektirir. Biz yukarıda
doğrusunu yazdık. B. A.